

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ТА СУСПІЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

ЦЕНТР СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ «УКРАЇНА-XXI»

МЕДІАФОРУМ

Том XIV

Науковий журнал

***Аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент***

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

*Друкується за ухвалою Вченої ради Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
про Реєстрацію у сфері друкованих медіа №1222 від 31 жовтня 2023 р.
Включено до переліку наукових фахових видань України категорії “Б”,
НАКАЗ МОН України №1471 від 26 листопада 2020 р.*

Рецензенти:

Ольга БРУСИЛОВСЬКА, доктор політичних наук; *Володимир ДУБОВИК*, кандидат політичних наук; *Леонід ЗАШКІЛЬНЯК*, доктор історичних наук; *Наталія КАРПЧУК*, доктор політичних наук; *Микола ЛУЧАК*, кандидат філологічних наук; *Олександр СОСНІН*, доктор політичних наук; *Євгенія ТИХОМИРОВА*, доктор політичних наук.

Редколегія випуску:

Володимир ФІСАНОВ, доктор історичних наук (редактор-засновник); *Віра БУРДЯК*, доктор політичних наук (головний редактор); *Іван МОНОЛАТІЙ*, доктор політичних наук (заступник головного редактора); *Іван ОСАДЦА*, кандидат політичних наук (відповідальний секретар).

Валентин БАЛЮК, доктор політичних наук (Польща); *Надія БУРЕЙКО*, кандидат політичних наук; *Томас ВЮНШ*, доктор історичних наук (Німеччина); *Рей ГАНН*, PhD (Політичні науки) (США); *Микола ЄРЬОМІН*, кандидат політичних наук; *Ігор ІЩЕНКО*, доктор політичних наук; *Василь КАРПО*, кандидат історичних наук; *Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ*, доктор філософських наук; *Ірина КОЗЛОВА*, PhD (Прикладна лінгвістика) (США); *Анатолій КРУГЛАШОВ*, доктор політичних наук; *Зоя КУДЕЛЬКО*, кандидат філологічних наук; *Флоріан КЮРЕР-ВІЛАХ*, PhD (Філософія та Політичні науки) (Німеччина); *Аркадій Левандовські*, доктор соціальних наук у галузі політології (Польща); *Віталій МАКАР*, доктор політичних наук; *Норберт МЕРКОВИТИ*, PhD (Політичні науки) (Угорщина); *Пол В. МІРТС*, доктор політичних наук (Нідерланди); *Пьотр ОСКОЛКОВ*, PhD (Політичні науки) (Ізраїль); *Ігор ПОЛІЩУК*, доктор політичних наук; *Ніна РЖЕВСЬКА*, доктор політичних наук; *Наталія РОТАР*, доктор політичних наук; *Любов САРАФІНЧАН*, кандидат політичних наук; *Ігор ЧАРСЬКИХ*, кандидат історичних наук; *Богдан ШТЕФАНАКІ*, доктор політичних наук (Румунія); *Євгенія ЮРІЙЧУК*, доктор політичних наук.

М 442 **Медіафорум** : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. Науковий журнал. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2024. Том 14. 428 с.
ISSN 2522-4050 <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14>.

Чотирнадцятий том «Медіафоруму» містить наукові статті дослідників, які присвячені актуальним проблемам міжнародних відносин, суспільних комунікацій та політичної науки в цілому. Матеріали розраховані на спеціалістів у царинах політичного консультування та міжнародної аналітики, медіа-комунікацій, держслужбовців та аспірантів.

УДК [327:316.776](08)

Адреса редколегії: Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, тел.: +38 (0372) 509-457, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com.

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF HISTORY, POLITICAL SCIENCE
AND INTERNATIONAL RELATIONS
THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS
AND PUBLIC COMMUNICATIONS
CENTER FOR STRATEGIC COMMUNICATIONS «UKRAINE-XXI»

MEDIAFORUM

Volume XIV

Scientific Journal

***Analytics, Forecasts,
Information Management***

*Chernivtsi
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
2024*

*Published by Academic Council of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.
Decision of National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine
on Registration in the field of print media No. 1222, October 31, 2023.*

*The journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine of category B.
Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1471, November 26, 2020.*

Reviewers:

Olha BRUSYLOVSKA, Doctor of Political Science; *Volodymyr DUBOVYK*, PhD in Political Science; *Leonid ZASHKILNYAK*, Doctor of Historical Science; *Nataliia KARPCHUK*, Doctor of Political Science; *Mykola LUCHAK*, PhD in Linguistics; *Oleksandr SOSNIN*, Doctor of Political Science; *Yevheniya TYKHOMYROVA*, Doctor of Political Science.

Editorial board:

Volodymyr FISANOV, Doctor of Historical Science (Founder and Editor); *Vira BURDIAK*, Doctor of Political Science (Editor-in-Chief); *Ivan MONOLATII*, Doctor of Political Science (Deputy Editor-in-Chief); *Ivan OSADTSA*, PhD in Political Science (Executive Secretary).

Valentyn BALIUK, Doctor of Political Science (Poland); *Nadiia BUREIKO*, PhD in Political Science; *Thomas WÜNSCH*, Doctor of Historical Science (Germany); *Ray GUNN*, PhD (Political Science) (USA); *Mykola YEROMIN*, PhD in Political Science; *Ihor ISHCENKO*, Doctor of Political Science; *Vasyl Karpo*, PhD in Historical Science; *Yurii KALYNOVSKYI*, Doctor of Science in Philosophy; *Iryna KOZLOVA*, PhD (Applied Linguistics) (USA); *Anatolii KRUGLASHOV*, Doctor of Political Science; *Zoya KUDELKO*, Candidate of Philological Sciences; *Florian KÜHRER-WIELACH*, PhD (Philosophy & Political Science); *Arkadiusz LEWANDOWSKI*, Doctor of Social Sciences in Political Science (Poland); *Vitalii MAKAR*, Doctor of Political Science; *Norbert MERKOVITY*, PhD (Political Science) (Hungary); *Paul W. MEERTS*, Doctor of Political Sciences (the Netherlands); *Petr OSKOLKOV*, PhD (Political Science) (Israel); *Ihor POLISHCHUK*, Doctor of Political Science; *Nina RZHEVSKA*, Doctor of Political Science; *Nataliia ROTAR*, Doctor of Political Science; *Liubov SARAFINCHAN*, PhD in Political Science; *Igor CHARSKYKH*, PhD of Historical Science; *Bohdan STEFANACHI*, Doctor of Political Science (Romania); *Yuriichuk YEVHENIYA*, Doctor of Political Science.

М 442 **MEDIAFORUM**: Analytics, Forecasts, Information Management. Scientific Journal. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. Vol. 14. – 428 p.
ISSN 2522-4050 <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14>.

The 14th volume of the Mediaforum contains research articles on topical current issues of international relations, public communications and political science in general. The collection is intended for experts in the field of political consulting and international analytics, media communications, for civil servants and post-graduate students.

УДК [327:316.776](08)

Editorial board address: 2 Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, Ukraine, 58012, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, The Department of International Relations and Public Communications, phone: + 38 (0372) 509-457, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com.

© Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2024

ЗМІСТ

Передмова	9
------------------------	---

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

Алла Киридон, Сергій Троян

Глобальний саміт миру в системі міжнародних координат	11
---	----

Анатолій Круглашов, Наталія Сабадаш

Транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни в Україні: гуманітарні та безпекові виміри	35
--	----

Наталія Ротар

Трансформація характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану	59
---	----

Оксана Звоздецька, Олександра Лучик

Правий екстремізм та тероризм як зростаюча загроза європейській безпеці	89
--	----

Богдан Голянич

Геополітичний та економічний вплив російсько-української війни на китайську ініціативу «Один пояс, один шлях»	106
--	-----

Наталія Нечаєва-Юрійчук

Від гуманітарного інтервенціонізму до безпекової дилеми: політика путінського режиму стосовно Грузії й України 2008 - 2022 роки ...	122
--	-----

Grzegorz Baziur

Białoruska opozycja niepodległościowa wobec wsparcia agresji Federacji Rosyjskiej przez reżim białoruski w wojnie przeciwko Ukrainie	142
---	-----

Ірина Кіянка, Ілля Туровський

Аналіз виборчої кампанії у Польщі: можливості і загрози	162
---	-----

Віталій Макар

Внесок української діаспори у формування канадського мультикультуралізму	172
---	-----

Анастасія Токарська

Демографічні та соціокультурні характеристики української діаспори ...	187
--	-----

Маріанна Марусинець

Особливості розвитку та трансформація ірландсько-американських відносин (до 100-річчя встановлення)	216
--	-----

Зінаїда Зайцева

Людмила Старицька-Черняхівська і Михайло Грушевський: Репрезентація інтелектуальної комунікації (1906-1914 рр.)	235
--	-----

Михайло Юрій, Назар Христан

Формування владно-політичного менталітету в Київській Русі на тлі прийняття християнства	254
---	-----

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДІА ТА ІТ-СФЕРИ

Володимир Фісанов, Олександра Гісса-Іванович

Технології штучного інтелекту як складова та інструментарій розвитку індустрії 4.0: за експертними оцінками think tanks 275

Олександр Соснін

Про необхідність створення в суспільстві нової інноваційної культури в медіасфері 300

Тобіас Аранд

Сила пропаганди. Німецьке зображення себе та ворога під час Першої світової війни 309

Іван Монолатій

Інформаційні «вкиди» Якова Макогона: Геополітичні міркування приватного шпигуна про повоєнне облаштування світу 327

Антоніна Шуляк, Тетяна Єлова

Історична пам'ять та примирення versus національні інтереси України та Польщі 345

Павло Лодин

6 Медіа як актор процесу примирення: роль паризької «Культури» у налагодженні українсько-польських відносин 370

Віра Бурдяк, Тетяна Федорчак

Чеська ініціатива щодо боєприпасів Україні – суттєва допомога для перемоги над росією 383

Антон Шкуро

Генезис інституту президентства в Україні: специфічні особливості на етапі становлення 399

Іван Осадца, Микола Лучак, Василь Карпо

Соціальні медіа у президентській виборчій кампанії США 2020 року 412

CONTENTS

Foreword	10
-----------------------	----

POLITICAL PROCESSES: RETROSPECTIVE AND PRESENT

Alla Kyrydon, Serhiy Troyan

Global Peace Summit in the International Coordinate System	11
--	----

Anatoly Kruglashov, Natalia Sabadash

Cross-border Cooperation in the Conditions of Full-Scale War in Ukraine: Humanitarian and Security Dimensions	35
--	----

Nataliia Rotar

Transformation of the Character of the Activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the Conditions of the Legal Regime of the Martial Law	59
--	----

Oksana Zvozdetska, Oleksandra Luchyk

Right-Wing Terrorism and Extremism as a Growing Threat to European Security	89
--	----

Bogdan Holianych

Geopolitical and Economic Impact of the Russian-Ukrainian War on the Chinese Initiative «One Belt, One Road»	106
---	-----

7

Natalia Nechayeva-Yuriychuk

From Humanitarian Interventionism to Security Dilemma: Policy of the Putin Regime Regarding Georgia and Ukraine (2008-2022)	122
--	-----

Grzegorz Baziur

Belarusian Independence Opposition against the Belarusian Regime's Support of the Russian Federation's Aggression in the War against Ukraine	142
---	-----

Iryna Kiyanka, Illya Turovskiy

Analysis of the Election Campaign in Poland: Oportunities and Threats	162
---	-----

Vitaliy Makar

The Contribution of the Ukrainian Diaspora to the Formation of Canadian Multiculturalism	172
---	-----

Anastasia Tokarska

Demographic and Sociocultural Characteristics of the Ukrainian Diaspora ...	187
---	-----

Marianna Marusynets

Peculiarities of the Development and Transformation of Irish-American Relations (on the 100th Anniversary of Establishing Relationships)	216
---	-----

Zinaida Zaytseva

Lyudmyla Starytska-Chernyahivska and Mykhailo Hrushevsky: Representation of Intellectual Communication 1906–1914	235
---	-----

Mykhailo Yuriy, Nazar Khristan

The Formation of the Power-Political Mentality in Kyivan Rus against the Background of the Adoption of Christianity	254
--	-----

CURRENT PROBLEMS OF MEDIA AND IT SPHERE DEVELOPMENT

Volodymyr Fisanov, Oleksandra Hissa-Ivanovych

Artificial Intelligence Technologies as a Component and Toolkit
of Industry 4.0 Development: According Think Tanks Expert Evaluations 275

Oleksandr Sosnin

On the Need to Create a New Innovative Culture
in the Society Media Sphere 300

Tobias Arand

The Power of Propaganda. German Self-
and Enemy Portrayal during the World War I 309

Ivan Monolatii

Jacob Makohin's Informational "Emissions": Geopolitical Considerations
of a Private Spy about the Post-War Settlement of the World 327

Antonina Shulyak, Tetyana Yelova

Historical Memory and Reconciliation versus
the National Interests of Ukraine and Poland 345

Pavlo Lodyn

§ Media as an Actor in the Reconciliation Process:
the Role of Parisian «Kultura» in Establishing Ukrainian-Polish Relations 370

Vira Burdiak, Tetiana Fedorchak

Czech Initiative on Ukrainian Ammunition –
Substantial Aid for Victory over Russia 383

Anton Shkuro

The Genesis of the Institution of Presidency in Ukraine:
Characteristic Features at the Formation Stage 399

Ivan Osadtsa, Mykola Luchak, Vasyl Karpo

Social Media in the 2020 US Presidential Election Campaign 412

ПЕРЕДМОВА

У Чотирнадцятому числі “Медіафоруму” більшість наукових розвідок присвячена аналізу складних й неоднозначних процесів у міжнародних відносинах, які розвиваються на тлі триваючої російсько-української війни. Київські дослідники Сергій Троян та Алла Киридон зосередили увагу на передумовах і перебігу Глобального саміту миру, котрий відбувся у середині червня 2024 року у Швейцарії. Ухвалені політиками Документи форуму, як слушно підкреслюють автори, спонукають до подальших кроків у пошуках справедливого миру для України та Європейського континенту в цілому. У статтях Гжегожа Базюра та Наталії Нечаєвої-Юрійчук проаналізовані важливі геостратегічні аспекти розвитку політичних процесів у Республіці Білорусь та у Кавказькому регіоні у контексті протиборства пугінському режиму.

Наукові розвідки вітчизняних учених Віталія Макара та Анастасії Токарської, наголошуючи на соціо-культурних впливах, торкаються актуальної тематики, пов’язаної з внеском української діаспори у взаєморозуміння між народами на тлі розвитку мультикультурних практик у світі й у Канаді зокрема.

Другий блок збірника присвячено дослідженню актуальних проблем розвитку ІТ та медіа-сфери в умовах геополітичних викликів та загроз. У статті Володимира Фісанова та Олександри Гісси-Іванович на основі експертних доповідей провідних think tanks, а також новітніх інноваційних практик в Україні, проаналізовані окремі напрямки розвитку штучного інтелекту як важливого інструменту Індустрії 4.0.

Роль медіа, зокрема у контексті сучасної політики пам’яті та непростих процесів примирення у польсько-українських відносинах, досліджується у наукових розвідках Антоніни Шуляк, Тетяни Єлової та Павла Лодина. Важливі аспекти впливів соціальних медіа у президентській виборчій кампанії США 2020 року розкриті у статті Івана Осадци, Миколи Лучака та Василя Карпа. Не можна не погодитися з засадничою тезою, що дотримання правил “медіагігієни” та активізація критичного мислення допоможуть кожному споживачу сучасного медіаконтенту у протистоянні фейкам і у якісному фактчекінгу.

У єдності наша сила. Разом до перемоги!

Редколегія «Медіафоруму»

FOREWARD

The 14th Issue of Mediaforum focuses on analyzing the complex and ambiguous processes in international relations that are developing against the backdrop of the ongoing Russian-Ukrainian war. Kyiv-based researchers Serhiy Troyan and Alla Kyrydon focused on the preconditions and course of the Global Peace Summit, which took place in mid-June 2024 in Switzerland. As the authors rightly emphasize, the documents adopted by politicians encourage further steps in the search for a just peace for Ukraine and the European continent. The articles by Grzegorz Bazur and Nataliya Nechayeva-Yuriychuk analyze important geostrategic aspects of the development of political processes in the Republic of Belarus and the Caucasus region in the context of confrontation with the Putin regime.

The research of Ukrainian scholars Vitalii Makar and Anastasiia Tokarska, emphasizing socio-cultural influences, touches upon topical issues related to the contribution of the Ukrainian diaspora to mutual understanding between peoples against the background of the development of multicultural practices in the world and in Canada in particular.

The second section of the collection is focused on the study of current issues of IT and media development in the context of geopolitical challenges and threats. The article by Volodymyr Fisanov and Oleksandra Hissa-Ivanovych analyzes certain areas of artificial intelligence development as an important tool of Industry 4.0 based on expert reports from leading think tanks and the latest innovative practices in Ukraine.

The role of the media, particularly in the context of contemporary memory policies and the complex processes of reconciliation in Polish-Ukrainian relations, is explored in the research by Antonina Shulyak, Tetiana Yelova, and Pavlo Lodyn. Important aspects of the influence of social media in the 2020 U.S. presidential election campaign are revealed in the article by Ivan Osadtsa, Mykola Luchak, and Vasyl Karpo. One cannot but agree with the fundamental thesis that adherence to the rules of “media hygiene” and the activation of critical thinking will help every consumer of modern media content in countering fakes and in high-quality fact-checking.

Our strength is in unity. Together to victory!

Mediaforum Editorial Board

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент.
Науковий журнал. Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2024.
Том 14. С. 11-34

Mediaforum: Analytics, Forecasts,
Information Management.
Scientific Journal. Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2024.
Volume 14. pp. 11-34

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.11-34>

УДК: 327.56:341.18

© Алла Киридон¹

© Сергій Троян²

ГЛОБАЛЬНИЙ САМІТ МИРУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ КООРДИНАТ

У статті основну увагу сфокусовано на важливій події останніх місяців – Глобальному саміті миру. Ця міжнародна зустріч лідерів країн та урядів відбулась 15–16 червня 2024 р. в швейцарському гірському готелі Бюргенштоток. Наголошено, що війна Росії проти України спричинила присутню трансформацію всієї системи сучасних міжнародних відносин, що спонукає до формування і розвитку нової архітекτονіки міжнародних відносин та актуалізують відповідні дослідження цих складних і неоднозначних процесів.

Агресія Російської Федерації проти України та порушення державою-агресором фундаментальних принципів міжнародного права суттєво трансформувало розуміння загроз миру та безпеці. Від початку російсько-української війни проблема гарантування безпеки в загальнопланетарному і регіональному вимірах оприсутнилася серед ключових цілей зовнішньої політики глобальної безпекової структури. Це спонукало держави до посилення кооперації в межах існуючих об'єднань та утворення нових форматів співробітництва задля протидії РФ. В умовах високої ймовірності затяжного характеру війни РФ проти України та відсутності готових рішень щодо припинення агресії проти України й унеможливлення її ескалації, нагальним є ви-

---

¹ Доктор історичних наук, професор, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» (Україна), E-mail: akyrydon@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-4375-5350>

² Доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій Національного авіаційного університету, професор Жешувського університету (Республіка Польща), E-mail: kattis@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-3053-6530>

користання різноманітних платформ для віднайдення відповідей на непрості виклики часу. Одним із таких майданчиків став Глобальний саміт миру.

У статті висвітлено передумови форуму, конкретизовано мету, цілі і завдання інавгураційного Глобального саміту миру. Розглянуто склад учасників. Зосереджено увагу на характері ухваленого документу та значенні форуму.

Ключові слова: Глобальний саміт миру, Україна, війна, російська агресія в Україну, міжнародна безпека, виклики, геополітика, підтримка, комюніке.

Global Peace Summit in the International Coordinate System

The main attention is focused on an important event of recent months - the Global Peace Summit. This international meeting of leaders of countries and governments took place on June 15-16, 2024 in the Swiss mountain hotel Bürgenstock. It is emphasized that Russia's war against Ukraine has caused the current transformation of the entire system of modern international relations, which prompts the formation and development of a new architecture of international relations and actualizes relevant studies of these complex and ambiguous processes.

The unjustified aggression of the Russian Federation against Ukraine and the aggressor state's violation of the fundamental principles of international law significantly transformed the understanding of threats to peace and security. Since the beginning of the Russian-Ukrainian war, the problem of guaranteeing security in global and regional dimensions has been present among the key goals of the foreign policy of the global security structure. This prompted the states to strengthen cooperation within existing associations and create new forms of cooperation to counter the Russian Federation. In the conditions of high probability of protracted nature of the war of the Russian Federation against Ukraine and the absence of ready-made solutions to stop the aggression against Ukraine and prevent its escalation, it is urgent to use various platforms to find answers to the difficult challenges of the time. The Global Peace Summit became one of these platforms.

The article highlights the prerequisites of the forum, specifies the purpose, goals and objectives of the inaugural Global Peace Summit. The composition of the participants was considered. Attention is focused on the nature of the adopted document and the importance of the forum.

Keywords: *Global Peace Summit, Ukraine, war, Russian aggression against Ukraine, international security, challenges, geopolitics, support, com-muniqué.*

Постановка проблеми. Війна Російської Федерації (РФ) проти України від її початку у 2014 р., а особливо – від фази повномасштабного російського вторгнення в Україну, стала найсерйознішим викликом європейській та міжнародній стабільності й безпеці від 1945 р., вийшла за рамки (суб)регіональної та поступово оприсутнює глобальні наслідки. Порушивши всі основоположні для сучасного світового порядку принципи та правила, Кремль фактично «перевернув світову шахівницю та створив умови, в яких «все дозволено всім», за винятком «тих, кому не дозволено нічого» (Світова гібридна війна, 2017, 461). Відповідно до міжнародного кримінального права йдеться про злочин агресії, порушення норм міжнародного права, принципів міжнародного порядку, засадничих принципів Статуту ООН. Повномасштабна агресія Росії від 24 лютого 2022 р. тригерувала необхідність активного пошуку та реалізації рішень для протидії конвенційним та неконвенційним викликам у сфері безпеки та оборони. Російсько-українська війна є тим рушійним чинником, який форматує сьогодні геополітичні підвалини нового світового порядку в першій половині XXI століття (Віднянський, Мартинов, 2023, 9). Відтак сучасні геополітичні виклики міжнародній безпеці вимагають пошуку адекватних відповідей на резонансні події російсько-української війни та зміну ситуації в світі. Висунута у період формування біполярної системи концепція «балансу сил» за останню чверть століття зазнала суттєвих змін. На перший план вийшла необхідність встановити баланс інтересів, який є значно ширшим за своїм змістом і містить, поряд із чинником раціональності, ще й моральні імперативи. У сучасних міжнародних умовах через застосування Російською Федерацією методів гібридної війни руйнується усталений світовий лад та створюється новий гібридний світо(без)порядок, у якому все сказане вище не має особливого значення. Адже ніхто в світі не може передбачити масштаби деструктивних дій, продиктованих хворою кремлівською уявою, а тим більше – наслідки таких дій (Світова гібридна війна, 2017, 461–462). Росія прагне домінування у формуванні глобального світопорядку та нав'язуванні світу своєї моделі цивілізаційного розвитку.

14
— У доповіді «Геополітика війни в Україні» експерти І. Е. Котулас та В. Пуштаї висновують: ревізіонізм Росії в Україні є не поодиноким випадком, а частиною континууму зовнішньополітичних цілей і фундаментальним складником російської державності та спробою проєкції сили як щодо європейських держав, так і на глобальному рівні. Вторгнення РФ в Україну та вчинення воєнних злочинів проти українців є виявом її імперської політики, продовженням радянського імперіалізму (Kotoulas, Pusztai, 2022). У лютому 2014 р. Російська Федерація не просто вторглася на територію суверенної держави – України, а й як тоталітарна держава-терорист почала фактичну глобальну «гібридну війну» проти Європи і всього демократичного світу, проти елементарних прав людини, проти всіх міжнародних правил співіснування у Європі та світі (Віднянський, Мартинов, 2023, 8). Під час зустрічі у Лондоні 18 лютого 2023 р. лідери двох провідних держав Заходу – віце-президентка США Камала Гарріс і прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак – схарактеризували російське вторгнення в Україну саме як глобальну війну (як з точки зору її впливу на продовольчу та енергетичну безпеку, так і з точки зору її наслідків для визнаних міжнародних норм, таких як суверенітет) (Sunak, 2023).

Війна Росії проти України вплинула на зовнішню політику та політику безпеки багатьох держав світу, спричинила присутню трансформацію всієї системи сучасних міжнародних відносин. Ці зміни показово віддзеркалюють суперечливий і загрозливий розвиток ситуації, провокують нові виклики демократії, спонукають до формування і розвитку нової архітекτονіки міжнародних відносин та актуалізують відповідні дослідження цих складних і неоднозначних процесів. Ураховуючи те, що найімовірнішим сценарієм розвитку ситуації в Україні експерти вважають «війну на виснаження», беручи до уваги різницю в економічних потенціалах України та РФ, а також обмежену ефективність застосованих проти РФ економічних санкцій, досягнути зазначеної мети можливо, якщо західні держави підтримуватимуть Україну на всіх рівнях: військовому, матеріально-технічному, технологічному, інформаційному, фінансовому та дипломатичному (Геополітичні аспекти впливу, 2022). Як зауважив президент ФРН Ф.-В. Штайнмайер, «війна Росії проти України поставила хрест на ідеї спільного європейського дому, озвученої ще першим і останнім президентом СРСР М. Горбачовим, стала причиною посилення динаміки геополітичних і геоекономічних змін»; «світ перебуває на порозі

нової ери», «наслідки цих змін непередбачені». Відтак «ми повинні зробити наші демократії, нашу економіку стійкими, не забуваючи про наші цілі – світовий порядок, заснований на правилах, і ліберальна, справедлива і сприятлива для клімату глобальна економіка» (Штайнмайер, 2022).

Отже, невиправдана агресія Російської Федерації проти України та порушення державою-агресором фундаментальних принципів міжнародного права суттєво трансформували розуміння загрози миру та безпеці. Від початку російсько-української війни проблема гарантування безпеки в загальнопланетарному і регіональному вимірах оприсутнилася серед ключових цілей зовнішньої політики глобальної безпекової структури. Це спонукало держави до посилення кооперації в межах існуючих об'єднань та утворення нових форматів співробітництва задля протидії РФ. В умовах високої ймовірності затяжного характеру війни РФ проти України та відсутності готових рішень щодо припинення агресії проти України й унеможливлення її ескалації, нагальним є використання різноманітних платформ для віднайдіння відповідей на непрості виклики часу. Одним із таких майданчиків став Глобальний саміт миру.

Мета статті фокусується на загальній характеристиці першого Глобального саміту миру. Реалізація визначеної мети відбувалася шляхом вирішення таких завдань: розкриття передумов скликання саміту; окреслення складу учасників; визначення цілей, завдань і пріоритетів; характеристика прийнятих рішень першого Глобального саміту миру. Будь який аналіз потребує фактичних даних, розуміння контексту, компаративістики тощо. Ми свідомі необхідності дистанціювання від події задля осмислення та фіксованого резонування. Водночас метод занурення в реальному часі фіксує сприйняття явища / події у першому наближенні, дозволяє фактологізувати явище / подію, зафіксувати контекстуальне поле тощо для подальшого поглибленого дослідження і осмислення проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Подієвий складник Глобального саміту миру увиразнено в публікаціях В. Горбача (Горбач, 2024), С. Сидоренка (Сидоренко, 2024), С. Хоменка (Хоменко, 2024), А. Філіппова (Філіппов, 2024) та ін. Характерна особливість цих публікацій – студіювання події в режимі реального часу. Звісно, поглиблений аналіз проблеми потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. 15–16 червня в швейцарському гірському готелі Бюргеншток (однойменного курорту в передгір'ях Альп) неподалік міста Люцерн відбувся ініційований Україною Глобальний саміт миру – міжнародна зустріч лідерів країн та урядів.

Ідея проведення саміту. Ідея проведення першого Глобального саміту миру виникла ще в перший рік повномасштабної російської агресії проти України. У листопаді 2022 року президент Володимир Зеленський на виступі перед лідерами G 20 презентував пропозиції України для якнайшвидшого і справедливого закінчення російської агресії. Вони містять десять пунктів. Пропозиції назвали українською формулою миру. Щоб залучити якомога більше союзників для її реалізації, упродовж 2022–2023 рр. Україна організувала міжнародні зустрічі в Копенгагені, Джидді, на Мальті та в Давосі, але на рівні радників державних керівників.

26 лютого 2024 року Швейцарія заявила про намір до літа провести саміт щодо миру в Україні (Лисогор, 2024а). Глобальний саміт миру 15-16 червня став першою конференцією, куди запрошені саме лідери країн і урядів.

Необхідність і важливість подібного форуму актуалізована неоднозначним ставленням до російсько-української війни країн світу. Зокрема, показовими в цьому плані стали голосування з питань цієї війни в центрі Європи в Організації Об'єднаних Націй у 2014–2023 рр., коли майже третина держав-членів ООН не підтримували резолюції Генеральної Асамблеї на захист суверенітету й територіальної цілісності України і засудження російської агресії проти неї. Зустріч «Великої двадцятки», що проходила 25 лютого 2023 р. в Індії, наприклад, теж закінчилася без традиційної спільної заяви – через небажання Росії і Китаю погоджуватись на прийнятні для інших формулювання щодо війни РФ проти України. Індія також відмовилася звинувачувати Росію у війні. У зв'язку з цим, цікаво зазначити, що після року повномасштабної війни Росії проти України часопис «The Economist» уклав рейтинг країн, які симпатизували Москві. Так званий «рейтинг 12 друзів Путіна/Росії» має такий вигляд: Білорусь, Вірменія, Киргизстан, Іран, Таджикистан, Казахстан, Сирія, Китай, Венесуела, Нікарагуа, Індія, Узбекистан. На думку журналістів цього видання, геополітичний вплив Росії вражає – принаймні, на папері, російські війська та найманці перебувають у щонайменше 16 країнах світу. А за останні 10 років РФ уклала угоди на експорт зброї до

22 країн світу, в тому числі до Китаю та Індії (Віднянський, Мартінов, 2023, 17). Подібна позиція дещо прояснює позиціонування представництв і на Глобальному саміті миру в Швейцарії.

Учасники форуму. Україна і Швейцарія запросили понад 160 делегацій, зокрема членів G 7, G 20, БРІКС, Ватикан, ЄС, ООН, Раду Європи, Організацію з безпеки та співробітництва в Європі та ін.

Участь у Глобальному саміті миру взяли 92 країни; з них 57 – представлені на найвищому рівні (президентів або прем'єр-міністрів); 29 держав – на міністерському рівні (здебільшого очільників МЗС); 6 країн – на рівні послів: Ізраїль, Індонезія, ОАЕ, Південна Африка, Філіппини, а також Бразилія (статус не учасника саміту, а спостерігача). З міжнародних організацій у Швейцарії були представлені: Європейська рада, Європейська комісія, Європейський парламент, Рада Європи, ОБСЄ, Організація американських держав, ООН (спостерігач), Святий Престол і Вселенський Патріархат (спостерігач) (Саміт миру у Швейцарії, 2024). Таким чином, учасниками Глобального саміту миру в Швейцарії стали держави-представниці всіх частин світу, зокрема Заходу (члени ЄС, G 7 тощо) і так званого Глобального Півдня (Аргентина, Бразилія, Індія, Індонезія, Мексика, ПАР, Саудівська Аравія та інші). Більшому представництву завадили як мінімум три обставини:

- активна російська протидія самій ідеї проведення Глобального саміту миру;
- проросійська позиція низки держав (КНР, країни Центральної Азії, держави Африки тощо);
- більше двадцяти вакантних посад Надзвичайних і Повноважних послів України.

Росія як держава-агресор запрошення на міжнародний форум у Бюргенштоку не отримала. Зі свого боку Росія неодноразово заявляла, що не братиме участь у такому форматі переговорів. Зокрема очільник МЗС РФ Сергій Лавров заявляв, що «саміт миру має на меті поставити ультиматум Росії» (Собенко, 2024). До того ж країна-агресор розгорнула кампанію проти саміту, використовуючи три види протидії проведенню заходу: робили заяви про те, що захід не має цінності; намагалися переконати країни не їхати на саміт; намагалися переконати країни, які погодилися брати участь, бути представленими там на найнижчому рівні (Дмитро Кулеба, 2024). Як зауважують експерти й дослідники, російські дезінформаційні кам-

панії є частиною багаторівневої стратегії, ретельно розробленою та добре спланованою спробою нав'язати власні нарративи про війну в Україні. Найчастіше Росія наголошувала на трьох «головних ідеях»: в Україні нічого не змінилося в кращий бік із часів Революції гідності; українська влада провокує і підтримує право-радикальні настрої у суспільстві; українська влада не зацікавлена в мирі. Росія продовжує активно поширювати інформацію про те, що саме Україна винна у війні на Донбасі, а також звинувачує Київ у відсутності політичної волі до встановлення миру. Російська пропаганда намагається виправдати вторгнення в Україну низкою фальшивих історичних, ідеологічних та геополітичних аргументів. Після оперативних невдач РФ оновила дискурс, визначаючи війну як «екзистенційну конфронтацію з колективним Заходом», а Україну – як поле битви між Заходом і Росією (Геополітичні аспекти впливу, 2022). Агресивна реакція РФ на цей саміт свідчить про те, що сам факт його проведення руйнує російську стратегію примусу України до «миру» на своїх умовах, до односторонніх поступок, фактично до капітуляції (Головне правління Центру, 2024).

Принагідно зазначимо: для висвітлення подій і перебігу Саміту миру у Швейцарії з'їхалося близько 500 представників ЗМІ зі всього світу. При цьому були присутні й російські журналісти, які представляли, зокрема, «РИА Новости», ТАСС, «Коммерсант», «Медузу» і «Дождь». Допуск цих медіа, як з'ясувалося згодом, це була жорстка позиція Швейцарії – нейтральної сторони у російсько-українській війні й держави-організаторки першого Глобального саміту миру (Карбунар, 2024).

Цілі і завдання саміту. Метою швейцарського саміту за участі глав держав і урядів з усіх континентів передбачалося вироблення спільного розуміння шляху до справедливого завершення війни в Україні і укладення миру (Саміт миру у Швейцарії, 2024). Ця зустріч мала допомогти відпрацювати міжнародну платформу для наближення до справедливого миру в Україні на основі поваги до принципів Статуту ООН і чинних міжнародно-правових норм.

У центрі уваги саміту опинилися три з десяти пунктів українського мирного плану: ядерна безпека, продовольча безпека та звільнення військовополонених і викрадених українських дітей. Йшлося насамперед про те, що ядерні енергетичні об'єкти мають бути безпечними. Продовольча безпека також повинна гарантуватися, оскільки вона

стосується не лише України, а й країн, до яких прибувають українські продукти. Третій пункт окреслював необхідність повернення до України усіх полонених, зокрема й депортованих та викрадених Росією дітей і цивільних мешканців. Саме ці три питання, на думку організаторів, мали на сьогодні найбільший консолідуючий потенціал для представлених на мирній міжнародній конференції країн і народів з різних регіонів світу.

Доцільно звернути увагу на певну абсурдність чи алогізм ситуації: з огляду на пріоритетність питання ядерної безпеки в порядку денному саміту, доволі дивною і незрозумілою видається відмова від участі в швейцарському мирному форумі Генерального директора Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) Рафаеля Гроссі. Навряд чи виправданим є пояснення очільника: «У рамках дуже обережного підходу і недопущення змішування політичних міркувань з нашою технічною роботою, ми не збираємося бути присутніми там» (Саміт миру у Швейцарії, 2024).

Пріоритетність продовольчих і гуманітарних питань вимагала також підвищеної уваги й участі в міжнародній конференції в Бюргенштоку делегацій (чи хоча б представників) від Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Однак вони також проігнорували саміт миру.

Безперечно, така позиція МАГАТЕ і МКЧХ разом з опцією ООН тільки в якості спостерігача на міжнародній конференції насамперед свідчить про втрату лідерських якостей провідними міжнародними організаціями в питаннях миру і безпеки, що безпосередньо належать до їх пріоритетів і компетенцій.

Вже за підсумками аналізу Глобального саміт миру в Швейцарії виконавчий директор Фонду «Демократичні ініціативи» П. Бурковський у коментарі бразильській газеті «Correio Braziliense» відзначив, що «на саміті було два завдання і пріоритет»: Перше завдання – консолідувати сили, які підтримують Україну в довгостроковій перспективі, що відображено в підготовленому до підписання плані дій. Друге завдання, на думку аналітика, полягало в упровадженні нового способу роботи для більшості членів ООН, які є неядерними державами, щоб захистити себе від примусу та залякування з боку будь-якої ворожої ядерної держави.

Пріоритет – ізолювати Росію як державу-агресора і не дати їй зруйнувати заснований на правилах світовий порядок, перетворивши багатополарність на світ, поділений на сфери впливу ядерних держав і добре озброєних держав (Консолідувати сили на підтримку України, 2024).

Перебіг зустрічі. Саміт миру в Бюргенштоку відкрили президент України Володимир Зеленський і президент Швейцарської Конфедерації Віола Амгерд. Президент Швейцарії наголосила, що Росія своєю агресією проти України «найбільш серйозним чином порушила» мирний порядок, в основі якого лежить Статут ООН з відповідними правилами-приписами. Водночас, з огляду на перспективу безпосередніх перемовин двох сторін російсько-української війни, міжнародна спільнота повинна підготувати для цього ґрунт (Павлюк, 2024). Натомість президент України звернув особливу увагу на значення міжнародної зустрічі в Швейцарії як визначального політичного кроку до завершення російсько-української війни. «Щоб на другому Саміті миру, ми могли зафіксувати реальний кінець війни. Зараз ми починаємо цей шлях. Разом ми повинні довести, що об'єднаний світ є світом миру, світом, який знає як правильно діяти» (Володимир Зеленський, 2024), – сказав Володимир Зеленський.

У межах міжнародного заходу відбулося перше пленарне засідання саміту, де за одним столом зібралися лідери та високопосадовці різних країн, а також представники міжнародних організацій. Міркуючи про формулу миру, президент Франції Еммануель Макрон наголосив, що «миром» не може стати українська капітуляція. Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляен зауважила, що замороження російсько-українського конфлікту сьогодні призведе лише до подальшої агресивної війни. Фінський президент Стубб висловив точку зору, що Україна починає мирний процес із позиції сили (Лисогор, 2024б). Президент Польщі у своїй промові наголосив на небезпеці й серйозності проблеми для світової спільноти й для глобальної економіки: «...Ця агресія створює небезпеку не тільки для сусідів України й самої України, не тільки для Європи, але вона створює небезпеку для світу» (Дуда, 2024). Польський лідер поклав відповідальність за війну винятково на Росію, при цьому звернув особливу увагу й роль білоруського президента Олександра Лукашенка. Висловив переконання, що зустріч у Швейцарії може стати початком шляху до миру в Україні. В унісон йому під час виступу на першому пленарно-

му засіданні в межах Глобального саміту миру президент Гани Нана Аддо Данква Акуфо-Аддо заявив: «Українська формула миру може стати ключовою рамкою для досягнення тривалого миру, водночас будь-яке рішення повинне базуватися на повазі до територіальної цілісності України і враховувати всі безпекові застереження... Ми зібралися тут, щоб забезпечити тривалий і справедливий мир для України» (Президент Гани, 2024).

У рамках Глобального саміту також відбулися три робочі сесії з питань продовольчої, ядерної та гуманітарної безпеки. Хоча на швейцарському міжнародному форумі в першу чергу розглядалися лише три пункти, але, як запевнив українців міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, уряд не відступить від десяти пунктів формули миру. Він зазначив, що представлення трьох пунктів зараз є тактикою для подальшого розвитку загальної стратегії та заявив, що «стратегічна мета залишається незмінною — виконання всіх пунктів» (Що варто знати про майбутній саміт миру в Швейцарії, 2024). Представники ста делегацій взяли участь у паралельних робочих групах, де обговорювалися не тільки три пункти, які ввійшли у фінальне комюніке, але й інші сім пунктів. Зокрема пункти з вимогами вивести всі війська за межі державних кордонів України, покарання держави-агресора, створення трибуналу тощо.

Під час Глобального саміту миру в Бюргенштоку йшлося і про практичні кроки допомоги. Так, віцепрезидент США Камала Гарріс оголосила про виділення 1,5 млрд доларів на енергетику та гуманітарну допомогу Україні. Допомога включає 500 млн дол. нового фінансування на енергетичну допомогу та перенаправлення 324 млн дол. з раніше оголошених коштів на надзвичайні енергетичні потреби України. Зокрема вони підуть на ремонт пошкодженої енергетичної інфраструктури, розширення виробництва електроенергії, заохочення інвестицій приватного сектору та захист енергетичної інфраструктури. Також США виділять понад 379 млн дол. гуманітарної допомоги для нагальних потреб біженців та внутрішніх переселенців в Україні. Додатково США запланували надати 300 млн дол. на підтримку цивільної безпеки України (Тунік-Фриз, 2024).

Водночас віце-президент США Камала Гарріс прокоментувала заяви очільника Кремля Володимира Путіна про умови для нібито початку перемовин з Києвом. Вона підкреслила, що у словах Путіна немає заклику до миру, натомість він вимагає капітуляції від Украї-

ни. Гарріс також наголосила, що завершення війни має залежати виключно від України (Гарріс про ініціативу Путіна, 2024).

Підсумковий документ (комюніке) саміту. Міжнародний форум завершився підсумковою пресконференцією президентів України Володимира Зеленського та Швейцарії Віоли Амгерд. Зокрема, президент України Володимир Зеленський констатував, що всі учасники саміту підтримали територіальну цілісність української держави (Паскевич, 2024). Спільне комюніке саміту про основи миру виходить з безперечної цінності та значимості основоположних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН. Саме Статут ООН, включно з принципами поваги до територіальної цілісності та суверенітету всіх держав, може і буде слугувати основою для досягнення всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні: «Триваюча війна Російської Федерації проти України продовжує спричиняти масштабні людські страждання та руйнування, а також створювати ризики та кризи з глобальними наслідками для всього світу. Ми зібралися у Швейцарії 15–16 червня 2024 року, щоб посилити діалог на високому рівні щодо шляхів до всеосяжного, справедливого і тривалого миру для України. Ми підтвердили резолюції A/RES/ES-11/1 та A/RES/ES-11/6, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, та підкреслили нашу відданість дотриманню міжнародного права, включаючи Статут Організації Об'єднаних Націй» (Спільне комюніке про основи миру, 2024).

У документі відзначено «плідний, всебічний і конструктивний обмін різними думками щодо шляхів досягнення всеосяжного, справедливого і тривалого миру, заснованого на міжнародному праві, в тому числі на Статуті Організації Об'єднаних Націй. Зокрема, ми підтверджуємо нашу відданість утриманню від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, принципам суверенітету, незалежності та територіальної цілісності всіх держав, включаючи Україну, в межах їх міжнародно визнаних кордонів, включаючи територіальні води, та вирішенню спорів мирними засобами як принципам міжнародного права» (Спільне комюніке про основи миру, 2024).

Учасники саміту ухвалили в підсумковому документі спільне бачення положень про гарантії безпеки атомних електростанцій; продовольчу безпеку; звільнення всіх ув'язнених і повернення дітей,

яких депортували до Росії. У Спільному комюніке щодо основ миру, зокрема, зазначено:

«1) По-перше, будь-яке використання ядерної енергії та ядерних установок має бути безпечним, надійним, захищеним та екологічно обґрунтованим. Українські атомні електростанції та установки, включаючи Запорізьку атомну електростанцію, повинні працювати безпечно та надійно під повним суверенним контролем України, відповідно до принципів МАГАТЕ та під його наглядом. Будь-яка загроза або застосування ядерної зброї в умовах війни, що триває проти України, є неприйнятною.

2) По-друге, глобальна продовольча безпека залежить від безперебійного виробництва та постачання продуктів харчування. У зв'язку з цим вільне, повне і безпечне торговельне судноплавство, а також доступ до морських портів у Чорному та Азовському морях є критично важливими. Напади на торговельні судна в портах і на всьому шляху прямування, а також на цивільні порти і цивільну портову інфраструктуру є неприйнятними. Продовольча безпека в жодному разі не повинна бути зброєю. Українська сільськогосподарська продукція має безпечно та вільно постачатися до зацікавлених третіх країн.

3) По-третє, всі військовополонені мають бути звільнені шляхом повного обміну. Всі депортовані та незаконно переміщені українські діти, а також всі інші українські цивільні особи, які були незаконно затримані, повинні бути повернуті в Україну» (Спільне комюніке про основи миру, 2024).

Підписанти комюніке. Переважна більшість (80 країн із 91) підтримала спільне комюніке, в якому конкретно йшлося лише про три суто гуманітарні проблеми, які виникли унаслідок зухвалої агресії неоімперської Росії проти суверенної України. Остаточо підсумкове комюніке Глобального саміту миру в Бюргенштоку підтримали 78 країн (Ірак та Йорданія відкликали свої підписи, а згодом ще й Руанда (Зі списку підписантів комюніке за підсумками Саміту миру зникла ще одна країна, 2024) та 4 організації (зокрема ОБСЄ і ООН) (Лисогор, 2024б). Показовою є відсутність у переліку підписантів спільного комюніке країн, які були присутніми на саміті, зокрема, Вірменії, Бразилії, Колумбії, Святого Престолу, Індії, Індонезії, Лівії, Мексики, ПАР, Саудівської Аравії, Таїланду та Об'єднаних Арабських Еміратів. Водночас рішення цих учасників не підписувати підсумкову декла-

рацію не має розглядатися як «категоричне ні». Документ відкритий для підпису іншими державами й організаціями, зокрема як учасниками швейцарського саміту, так і тими, що не були на ньому присутні. У Швейцарії пояснювали, що країни можуть як приєднуватись до комюніке, так і відкликати підписи. Зокрема, відзначимо, до організацій, які підписали підсумковий документ, долучився Вселенський патріархат. Також приєдналися Антигуа і Барбуда, Барбадос, Республіка Маршалові Острови, Королівство Тонга, Федеративні Штати Мікронезії та Організація американських держав (До комюніке Саміту миру приєдналися ще шість країн, 2024; До комюніке Саміту миру приєдналася Мікронезія, 2024).

24

Прикметно, що документ не підписала жодна з країн-членів міжурядової організації БРІКС. Нагадаємо: Китай, який не брав участі у форумі миру в Бюргенштоку, відіграє ключову роль у БРІКС і виступає за реформу чи навіть деконструкцію сучасного світового порядку. Росія вважає БРІКС важливою опорою в боротьбі проти Заходу і для протидії санкціям, введеним через вторгнення в Україну. Водночас підтримали комюніке певною мірою дружні Росії Туреччина, Угорщина та Сербія, які виступають за компромісне завершення російсько-української війни.

Значення саміту. Головним результатом Глобального саміту миру стало те, що він започаткував той мирний процес, який ґрунтується на Статуті ООН, повазі до міжнародного права, і відповідає позиції та інтересам України.

Вагомим результатом стала публічна й офіційна демонстрація значною частиною міжнародної спільноти підтримки позиції України (Формули миру Президента Зеленського) щодо завершення війни, яку розв'язала РФ проти нашої країни. Саміт «дозволив Зеленському тримати на міжнародному порядку денному війну Росії проти України» (Стефан Вольф, 2024).

Підсумовуючи результати міжнародного форуму в Бюргенштоку, президент Швейцарії Віола Амгерд зауважила: «Досягненням є те, що ця конференція відбулася на високому рівні та за широкої підтримки. Також тут було вироблено спільну позицію, спільні замітки, які держави знайшли завдяки дипломатичній роботі та інтенсивним дискусіям є передумовою для руху вперед. Тепер ця стартова позиція має бути використана» (Президентка Швейцарії назвала досягнення Саміту миру, 2024).

Президент України Володимир Зеленський зауважив, що на саміт, на який приїхала 101 держава та міжнародна організація, є великим успіхом. За його словами, після саміту погодили спільну роботу на більш технічному рівні – на рівні радників та міністрів у форматі спеціальних зустрічей під лідерством або співлідерством країн. «Ми погодилися почати роботу у спеціальних постсамітних групах щодо конкретних ідей та пропозицій, які можуть відновити безпеку та її різні аспекти. Ми вже маємо попередні угоди з такими країнами як Франція, Чехія, Туреччина, Кенія, Саудівська Аравія, США, Норвегія, Польща, Канада, Катар, Чилі, Гана, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Сполучене Королівство прийняти роботу груп, очолювати та співочолювати» (Президентка Швейцарії назвала досягнення Саміту миру, 2024). Зеленський анонсував швидку перспективу наступного саміту: «Ми не маємо часу на довготривалу роботу, рух до миру означає діяти швидко. Підготовка займе місяці, не роки. Тому коли план дій щодо миру буде готовим і кожен крок буде пропрацьовано, відкриється шлях до проведення другого саміту миру, а отже і до завершення цієї війни, до справедливого і тривалого миру» (Президентка Швейцарії назвала досягнення Саміту миру, 2024).

На підсумковій прес-конференції Президент України Володимир Зеленський увиразнив як один з успіхів цього саміту: незалежність, територіальну цілісність і суверенітет визнали абсолютно всі учасники саміту, що дає надію на підтримку для України. Відтак «щойно Бразилія та Китай приєднуються до принципів, які об'єднали країни на Глобальному саміті миру, Україна буде рада чути їхні думки, навіть якщо вони не збігаються з позицією більшої частини світу. Такий підхід є нормальним для об'єднання зусиль для закінчення війни» (Зеленський, 2024).

Зазначимо також ще кілька дуже важливих моментів, які позитивно характеризують підсумкове комюніке. Зокрема, в ньому розв'язана Росією війна проти України названа війною. У документі також йдеться про українську «формулу миру» і відповідні міжнародному праву інші мирні пропозиції. Урешті, що не менш вагомо для України, йдеться про принципи суверенітету, незалежності та територіальної цілісності всіх держав, включно з Україною, в межах їхніх сухопутних і морських міжнародно визнаних кордонів.

Разом із тим, Саміт засвідчив: політичний вплив Росії все ще сильний, стало очевидно, що на цьому етапі війни говорити про ізо-

ляцію РФ не варто. Попри жорсткі заяви щодо Росії та дуже критичну оцінку останніх заяв Путіна, було багато розмов про необхідність майбутніх перемовин з агресором. Це свідчить, що світ все ще не готовий до воєнної поразки Росії й, відповідно, не готовий до воєнної перемоги України.

Увіразнимо кілька, на нашу думку, базових аспектів значення Глобального саміту миру в Бюргенштоку для України, Європи і світу.

Суб'єктний – Україна виступила як ініціатор форуму і дієвий гравець на полі світової політики, продемонструвавши здатність до організації та проведення мирного форуму в інтересах справедливого завершення російсько-української війни на принципах і засадах діючого міжнародного права і відповідної української формули миру. Можна констатувати: Україна стала безсумнівним суб'єктом, що відіграє значущу роль у формуванні нової поствоєнної системи міжнародних відносин не лише в європейському, а й глобальному вимірах.

26

Інформаційний – актуальне донесення до країн і народів всіх регіонів світу правди про віроломний і суперечний принципам Статуту ООН характер і направленість російської агресії проти України, що особливо важливо в умовах зростання так званої «втоми» від російсько-української війни, яка насправді є великою європейською війною сучасності, найбільшим збройним конфліктом після завершення Другої світової війни.

Консолідаційний – швейцарський саміт миру об'єднав народи і держави всіх регіонів світу з метою не тільки політичної, дипломатичної, військової протидії російській агресії щодо України, але й консолідації зусиль європейського і світового демократичного співтовариства для повернення безпекової ситуації в чинне міжнародно-правове русло при дотриманні принципів суверенітету і територіальної цілісності відносно України.

Транспарентний (відкритий) – підсумкове Комюніке Глобального саміту миру прозоре в сенсі сформульованих положень і задекларованих мирних принципів на основі дотримання Статуту ООН та відкрите до підписання навіть для тих країн, які не приїхали 15–16 червня на мирну конференцію в Швейцарію.

Перспективний – форум миру в Бюргенштоку став першою подібного роду глобальною подією, яка на майбутнє дала старт конструюванню і реалізації політико-дипломатичного мирного плану завершення російсько-української війни із врахуванням її результатів для

всієї системи неопостбіполярних міжнародних відносин, зокрема в напрямку побудови безпечного і консолідованого поліцентричного світового порядку.

Висновки. Отже, ціннісний вимір міжнародних відносин у сучасних умовах поставив перед демократичним світом першочергове питання адекватної відповіді на зухвалу російську політику. Виклики демократичним цінностям в контексті вторгнення Російської Федерації в Україну включають міжнародно-правовий, економічний, політичний та інформаційний аспекти. Перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога над агресором можливі винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей (Тодоров, Тодорова, 2019, 15).

Звісно станом на сьогодні наслідки російсько-української війни ще не визначені. Ці наслідки будуть визначатися поєднанням багатьох факторів, насамперед – здатністю чи нездатністю провідних учасників подій навколо України зробити правильні висновки з того, що відбувається, вивчити «українські уроки» та визначити оптимальну стратегію на майбутнє (Світова гібридна війна, 2017, 462).

Перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога над агресором можливі винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей. У контексті подій, пов'язаних з гібридними війнами, маємо істотну зміну парадигм стратегічного мислення, одну з яких, притаманну російській політичній культурі, можна позначити як «геополітичну», тоді як для другої, властивої провідним державам Заходу, прийнятною є назва «глобалізаційна». Рано чи пізно глобалізаційна парадигма стратегічного мислення, пов'язана з процесами формування більш дієвих засад організації і підтримання світового порядку, має отримати універсальне значення і домінувати у світовій політиці. Проте на сьогодні настанови геополітичного мислення зберігають серйозні позиції у міжнародних процесах, багато в чому внаслідок цинічної реанімації російською політичною елітою архаїчних стереотипів минулого (Світова гібридна війна, 2017, 468).

Сучасна Україна є центром світової гібридної битви, виграти яку не можна. Світова гібридна війна ведеться у межах єдиного глобалізованого простору на фронтах, утворених лініями розподілу між зонами стабільності і безпеки, де панує закон і міжнародне право, та сферою невизначеності і політичного хаосу, де панує право сильно-

го. Тому кожна країна, яка є активним чи пасивним актором світової гібридної війни, має визначити для себе спосіб існування в таких умовах (виживання, пристосування, трансформація і розвиток) та створити відповідну сукупність стратегій функціонування (Світова гібридна війна, 2017, 482).

Для перемоги над таким потужним і водночас підступним ворогом, яким є сучасна агресивна неоімперська Росія, нам необхідно буде зробити багато важливих і поетапних зусиль, як на полі бою, так і в політичній сфері. Одним із таких політико-дипломатичних кроків на шляху до майбутньої української звитяги у війні став Глобальний саміт миру в швейцарському Бюргенштоку.

Джерела та література:

1. Віднянський, С., Мартинов, А. 2023. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. Київ: Інститут історії України НАН України. 264 с.

28

2. Володимир Зеленський. 2024. На другому Саміті миру можна зафіксувати реальний кінець війни. URL: <https://www.unian.ua/world/samit-miru-u-shveycariji-zelenskiy-nazvav-umovi-zavershennya-viyni-novini-svitu-amp-12667473.html>

—

3. Гарріс про ініціативу Путіна. 2024. Це капітуляція. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4694610-harris-pro-initsiatyvu-putina-tse-kapitulitsiia?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3Jpgnxq2N3yH7IfQHUz72RYoyHK9Z2n3Pd-O6c1qZH7ywjg7gF_HZVMwg_aem_ZmFrZWR1bW15MTZieXRlcw

4. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>

5. Голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимир Фесенко в коментарі Укрінформу. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3876266-samit-miru-u-svejcarii-ocevidne-ta-nespodivane.html>

6. Горбач, В. 2024. Є ризик, що БРІКС, Китай та РФ спробують перехопити ініціативу. URL: <https://newsua.one/news-politics/100040.html>

7. Дмитро Кулеба розповів про три шляхи, якими РФ намагається зірвати Глобальний Саміт Миру. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rozpoviv-pro-tri-shlyahi-yakimi-rf-namagayetsya-zirvati-globalnyi-samit-miru>

zivrati-globalnij-samit-miru

8. До комюніке Саміту миру приєдналася Мікронезія, 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4697717-do-komuynike-samitu-myru-pryiednalasia-mikroneziia>

9. До комюніке Саміту миру приєдналися ще шість країн, 2024. URL: https://lb.ua/news/2024/06/23/620380_zelenskiy_tizhden_komyunike.html

10. Дуда. 2024. Саміт миру у Швейцарії може стати початком шляху до миру в Україні. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3391539,дуда-саміт-миру-у-швейцарії-може-стати-початком-шляху-до-миру-в-україні>

11. Зеленський. 2024. Будемо раді чути думки Бразилії та Китаю, коли вони приєднуються до принципів, що об'єднали нас. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-zaklikav-braziliyu-ta-kitay-pryiednatis-do-uchasnikiv-samitu-miru-novini-ukrajini-50427590.html>

12. Зі списку підписантів комюніке за підсумками Саміту миру зникла ще одна країна. 2024. URL: <https://suspilne.media/770603-zi-spisku-pidpisantiv-komunike-za-pidsumkami-samitu-miru-znikla-se-odna-kraina/>

13. Карбунар, Н. 2024. Стало відомо, хто допустив російських пропагандистів на Саміт миру. URL: <https://glavcom.ua/amp/world/observe/stalo-vidomo-khto-dopustiv-rosijskikh-propahandistiv-na-samit-miru-1005413.html>

14. Консолідувати сили на підтримку України й ізолювати Росію як державу-агресора. 2024. Петро Бурковський про завдання та пріоритет саміту миру. URL: <https://dif.org.ua/article/konsoliduvati-silina-pidtrimku-ukraini-y-izolyuvati-rosiyu-yak-derzhavu-agresora-petro-burkovskiy-pro-zavdannya-ta-prioritet-samitu-miru>

15. Лисогор, І. 2024а. У Швейцарії почався Глобальний саміт миру – українська ініціатива завершення війни і притягнення Росії до відповідальності. URL: https://lb.ua/society/2024/06/15/618926_shveytsarii_pochavsya_globalniy_samit.html

16. Лисогор, І. 2024б. Більшість країн погодили спільне комюніке Глобального саміту миру. Текст і список приєднаних країн. URL: https://lb.ua/world/2024/06/16/619134_bilshist_krain_pogodili_spilne.html

17. Мирну конференцію присвячували контрнаступу, але контекст змінюється. 2024. Політолог Горбач. URL: <https://www.lrt.lt/ua/>

novini/1263/2299439/mirnu-konferentsiui-prisviachuvali-kontrnastupuale-kontekst-zminiuiet-sia-politolog-gorbach

18. Павлюк, О. 2024. Президентка Швейцарії: Світ має підготувати ґрунт для прямих переговорів України і Росії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188196/>

19. Паскевич, А. 2024. Другий день Саміту миру в Швейцарії: підсумкові заяви лідерів. Відео. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/drugij-den-samitu-miru-v-shvejtsarii-pidsumkovi-zayavi-lideriv-onlajn/amp.htm>

20. Президент Гани. 2024. Українська формула миру є ключовою рамкою для досягнення тривалого миру. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/993905-amp.html>

21. Президентка Швейцарії назвала досягнення Саміту миру. 2024. Зеленський розповів, якими будуть подальші кроки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-samit-miru-dosyahnennya-podalshi-kroky/32995470.html>

30

— 22. Саміт миру у Швейцарії. 2024. Усі останні новини – Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/769039-persij-den-samitu-miru-u-svejtsarii-tekstovij-onlajn/>

23. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

24. Сидоренко, С. 2024. Що змінить Саміт миру. Пояснюємо реальні наслідки, плюси та загрози після зустрічі у Швейцарії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/17/7188283>

25. Собенко, Н. 2024. Відсутність Росії – абсолютно правильне рішення: учасники про Саміт миру. URL: <https://suspilne.media/amp/769517-vidsutnist-rosii-absolutno-pravilne-risenna-ucasniki-pro-samit-miru/>

26. Спільне комюніке про основи миру. Швейцарія, 15–16 червня 2024 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilne-komyunike-pro-osnovi-miru-91581>

27. Стефан Вольф, 2024. З чим лишилася Україна після Глобального саміту миру у Швейцарії. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/samit-miru-u-shvejtsarii-britanskiy-analitik-pro-zakinchennya-viyini-v-ukrajini-50428542.html>

28. Тодоров, І., Тодорова, Н. 2019. Демократичні цінності перед викликом російської зовнішньої політики. Геополітика України: історія і сучасність, 2 (23), 7–19. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/>

bitstream/lib/37729/1/%d0%94%d0%95%d0%9c%d0%9e%d0%9a%d0%a0%d0%90%d0%a2%d0%98%d0%a7%d0%9d%d0%86%20%d0%a6%d0%86%d0%9d%d0%9d%d0%9e%d0%a1%d0%a2%d0%86.pdf

29. Тунік-Фриз, В. 2024. США під час Саміту миру оголосили про виділення понад \$ 1,5 млрд для енергетичного сектору України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/15/715247/>

30. Філіппов, А. 2024. Чому Україні не слід поспішати з організацією наступного Саміту миру. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/18/7188345/>

31. Хоменко, С. 2024. Перший, але не останній. Чому саміт миру в Швейцарії переніс мир на наступний раз. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3ggyx0dpxpo>

32. Штайнмайер заявив про крах ідеї спільного з РФ європейського дому.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/05/8/7139066/>

33. Що варто знати про майбутній саміт миру в Швейцарії. 2024. URL: <https://texty.org.ua/fragments/112701/sho-varto-znaty-pro-majbutnij-samit-myru-v-shvecariyi/>

34. Kotoulas, I. E., Pusztai, W. 2022. Geopolitics of the War in Ukraine. Foreign Affairs Institute, June. URL: <https://euagenda.eu/upload/publications/geopolitics-of-the-war-in-ukraine>

35. Sunak, H. 2023. Discuss Ukraine, call the conflict «a global war». URL: <https://www.reuters.com/world/sunak-harris-discuss-ukraine-call-conflict-a-global-war-2023-02-18/>

References:

1. Vidnyans'kyy, S., Martynov, A. 2023. Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna ta mizhnarodne spivtovarystvo: monografiya. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. 264 s.

2. Volodymyr Zelens'kyy. 2024. Na druhomu Samiti myru mozhna zafiksuvaty real'nyy kinets' viyny. URL: <https://www.unian.ua/world/samit-miru-u-shveycariji-zelenskiy-nazvav-umovi-zavershennya-viyni-novini-svitu-amp-12667473.html>

3. Harris pro initsiatyvu Putina. 2024. Tse kapitulyatsiya. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4694610-harris-pro-initsiatyvu-putina-tse-kapitulyatsiia?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3Jpgnxq2N3yH7IfQHUz72RYoyHK9Z2n3Pd-O6c1qZH7ywjg7gF_HZVMwg_aem_ZmFrZWR1bW15MTZieXRlcw

4. Heopolitychni aspekty vplyvu na khid viyny RF proty Ukrainy. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrainy>

5. Holova pravlinnya Tsentru prykladnykh politychnykh doslidzhen' «Penta» Volodymyr Fesenko v komentari Ukrinformu. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3876266-samit-miru-u-svejcarii-ocevidne-ta-nespodivane.html>

6. Horbach, V. 2024. YE ryzyk, shcho BRIKS, Kytay ta RF sprobuyut' perekhopyly initsiatyvu. URL: <https://newsua.one/news-politics/100040.html>

7. Dmytro Kuleba rozpoviv pro try shlyakhy, yakymy RF namahayet'sya zirvaty Hlobal'nyy Samit Myru. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rozpoviv-pro-tri-shlyahi-yakimi-rf-namagayetsya-zirvati-globalnij-samit-miru>

8. Do komyunike Samitu myru pryednalasya Mikroneziya, 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4697717-do-komuynike-samitu-myru-pryednalasia-mikroneziia>

32

—

9. Do komyunike Samitu myru pryednalasya shche shist' krayin, 2024. URL: https://lb.ua/news/2024/06/23/620380_zelenskiy_tizhden_komyunike.html

10. Duda. 2024. Samit myru u Shveytsariyi mozhe staty pochatkom shlyakhu do myru v Ukraini. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/3391539,duda-samit-myru-u-shveytsariyi-mozhe-staty-pochatkom-shlyakhu-do-myru-v-ukraini>

11. Zelens'kyy. 2024. Budemo radi chuty dumky Brazyliyi ta Kytayu, koly vony pryednayut'sya do pryntsyviv, shcho ob'yednaly nas. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-zaklikav-braziliyu-ta-kitay-pryednatis-do-uchasnikiv-samitu-miru-novini-ukrajini-50427590.html>

12. Zi spysku pidpysantiv komyunike za pidsumkamy Samitu myru znykla shche odna krayina. 2024. URL: <https://suspilne.media/770603-zi-spysku-pidpysantiv-komuynike-za-pidsumkami-samitu-miru-znikla-se-odna-kraina/>

13. Karbunar, N. 2024. Stalo vidomo, khto dopustyv rosiys'kykh propahandystiv na Samit myru. URL: <https://glavcom.ua/amp/world/observe/stalo-vidomo-khto-dopustiv-rosijskich-propahandystiv-na-samit-miru-1005413.html>

14. Konsoliduvaty syly na pidtrymku Ukrainy y izolyuvaty Rosiyu yak derzhavu-ahresora. 2024. Petro Burkovs'kyy pro zavdannya ta

priorytet samitu myru. URL: <https://dif.org.ua/article/konsoliduvati-silina-pidtrimku-ukraini-y-izolyuvati-rosiyu-yak-derzhavu-agresora-petroburkovskiy-pro-zavdannya-ta-prioritet-samitu-miru>

15. Lysohor, I. 2024a. U Shveytsariyi pochavsya Hlobal'nyy samit myru – ukrayins'ka initsiatyva zavershennya viyny i prytyahnennya Rosiyi do vidpovidal'nosti. URL: https://lb.ua/society/2024/06/15/618926_shveytsarii_pochavsya_globalniy_samit.html

16. Lysohor, I. 2024b. Bil'shist' krayin pohodyly spil'ne komyunike Hlobal'noho samitu myru. Tekst i spysok pryedydnanykh krayin. URL: https://lb.ua/world/2024/06/16/619134_bilshist_krain_pogodili_spilne.html

17. Myrnu konferentsiyu prysvyachuvaly kontrnastupu, ale kontekst zminuyet'sya. 2024. Politoloh Horbach. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2299439/mirnu-konferentsiiu-prisviachuvali-kontrnastupu-ale-kontekst-zminiuiet-sia-politolog-gorbach>

18. Pavlyuk, O. 2024. Prezydentka Shveytsariyi: Svit maye pidhotuvaty grunt dlya pryamykh perehovoriv Ukrainy i Rosiyi. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/15/7188196/>

19. Paskevych, A. 2024. Druhyy den' Samitu myru v Shveytsariyi: pidsumkovi zayavy lideriv. Video. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/drugij-den-samitu-miru-v-shveytsarii-pidsumkovi-zayavi-lideriv-onlajn/amp.htm>

20. Prezydent Hany. 2024. Ukrayins'ka formula myru ye klyuchovoyu ramkoyu dlya dosyahnennya tryvaloho myru. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/993905-amp.html>

21. Prezydentka Shveytsariyi nazvala dosyahnennya Samitu myru. 2024. Zelens'kyy rozpoviv, yakymy budut' podal'shi kroky. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-samit-myru-dosyahnennya-podalshikroky/32995470.html>

22. Samit myru u Shveytsariyi. 2024. Usi ostanni novyny — Cuspil'ne Novyny. URL: <https://suspilne.media/769039-persij-den-samitu-miru-u-svejcarii-tekstovij-onlajn/>

23. Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front: monohrafiya / za zah. red. V. P. Horbulina. Kyiv: NISD, 2017. 496 s.

24. Sydorenko, S. 2024. Shcho zminyt' Samit myru. Poyasnyuyemo real'ni naslidky, plyusy ta zahrozy pislya zustrichi u Shveytsariyi. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/06/17/7188283>

25. Sobenko, N. 2024. Vidsutnist' Rosiyi – absolutno pravyl'ne

rishennya: uchasnyky pro Samit myru. URL: <https://suspilne.media/amp/769517-vidsutnist-rosii-absolutno-pravilne-risenna-ucasniki-pro-samit-miru/>

26. Spil'ne komyunike pro osnovy myru. Shveysariya, 15–16 chervnya 2024 roku. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilne-komyunike-pro-osnovi-miru-91581>

27. Stefan Vol'f, 2024. Z chym lyshylasy Ukrayina pislya Hlobal'noho samitu myru u Shveysariyi. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/samit-miru-u-shveycariji-britanskiy-analitik-pro-zakinchennya-viyeni-v-ukrajini-50428542.html>

28. Todorov, I., Todorova, N. 2019. Demokratychni tsinnosti pered vyklykom rosiys'koyi zovnishnoyi polityky. Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist', 2 (23), 7–19. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37729/1/%d0%94%d0%95%d0%9c%d0%9e%d0%9a%d0%a0%d0%90%d0%a2%d0%98%d0%a7%d0%9d%d0%86%20%d0%a6%d0%86%d0%9d%d0%9d%d0%9e%d0%a1%d0%a2%d0%86.pdf>

34

29. Tunik-Fryz, V. 2024. SSHA pid chas Samitu myru oholosyly pro vydilennya ponad \$ 1,5 mlrd dlya enerhetychnoho sektoru Ukrayiny. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/15/715247/>

30. Filippov, A. 2024. Chomu Ukrayini ne slid pospishaty z orhanizatsiyeyu nastupnoho Samitu myru. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/18/7188345/>

31. Khomenko, S. 2024. Pershyy, ale ne ostanniy. Chomu camit myru v Shveysariyi perenis myr na nastupnyy raz. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3ggyx0dpxpo>

32. Shtaynmayer zayavyv pro krakh ideyi spil'noho z RF yevropeys'koho domu.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2022/05/8/7139066/>

33. Shcho varto znaty pro maybutnij samit myru v Shveysariyi. 2024. URL: <https://texty.org.ua/fragments/112701/sho-varto-znaty-pro-majbutnij-samit-myru-v-shveycariyi/>

34. Kotoulas, I. E., Puszta, W. 2022. Geopolitics of the War in Ukraine. Foreign Affairs Institute, June. URL: <https://euagenda.eu/upload/publications/geopolitics-of-the-war-in-ukraine>

35. Sunak, H. 2023. Discuss Ukraine, call the conflict «a global war». URL: <https://www.reuters.com/world/sunak-harris-discuss-ukraine-call-conflict-a-global-war-2023-02-18/>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.35-58>

УДК: 327(477-192.2)

©АнатолійКруглашов¹

© Наталія Сабадаш²

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ГУМАНІТАРНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИМІРИ

У статті досліджено, як в умовах повномасштабної війни росії проти України посилилось транскордонне співробітництво на західному кордоні України. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну переважно співпраця була зосереджена на гуманітарній допомозі та військовій підтримці для України, але пізніше почала розгортатись також у напрямку до створення нових бізнесових та інфраструктурних проєктів. Від початку повномасштабної війни Україна отримала вагомую допомогу від західних сусідів, держав – членів ЄС та НАТО. У межах прикордонних регіонів відбувається співпраця в економічній, освітній, культурній та інших сферах. Варто зазначити, що у цій сфері зберігаються чималі проблеми, а також з'являються нові виклики, які потрібно спільно долати учасникам транскордонної співпраці.

Ключові слова: гуманітарна політика, транскордонна співпраця, повномасштабна війна в Україні, біженці.

Cross-border Cooperation in the Conditions of Full-Scale War in Ukraine: Humanitarian and Security Dimensions

In this article, the intensification of cross-border cooperation along Ukraine's western border in the context of Russia's full-scale war against

---

¹ Доктор політичних наук, професор Факультету міжнародних відносин і політології Університету Лодзі, Польща. E-mail: akruglas@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0611-2698>

² Аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: sabadash.nataliia@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6095-6712>

Ukraine is examined. Primarily, this cooperation has focused on providing Ukraine with humanitarian and military support. Since the onset of the full-scale war, Ukraine has received substantial assistance from its Western neighbors. Within border regions, cooperation is taking place in economic, educational, cultural, and other spheres.

Last time it looks like more attention was paid to joint business and infrastructure projects, Still, Cross-border cooperation remains burdened with some old problems at times when new challenges occur.

Keywords: humanitarian policy, cross-border cooperation, full-scale war in Ukraine, refugees.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та триваючої з 2014 р. російсько-української війни, збереження та посилення транскордонної співпраці для України є надзвичайно важливим, зокрема та й особливо у напрямку як військово-політичної співпраці, так гуманітарної політики. Європейські країни, які межують з Україною, такі як Польща, Румунія та Республіка Молдова надають Україні різноманітну допомогу, необхідну для підтримки стійкості і відновлюваності в нашій державі. Підтримка, яку надає Європейський Союз Україні у формі гуманітарної та військової допомоги, є питанням життєстійкості нашої країни. Проте в сфері транскордонної співпраці існують певні проблеми, які потребують уваги з тим, щоб на основі їх вивчення, могли бути запропоновані політичні та управлінські рішення, спрямовані на їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо розвитку транскордонного співробітництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема: С. Віднянського (Віднянський, 2018), В. Галяс (Галяс, 2012), Я. Калат & О. Демедюка, (Калат, Демедюк, 2017), А. Дунської (Дунська, 2019), С. Писаренко (Писаренко, 2017), Х. Притули (Притула, 2016), В. Приходько (Приходько, 2021), П. Шилепницького (Шилепницький, 2016) та багатьох інших. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни досліджувала Ю. Окуньовська та Н. Волкова (Волкова, 2023).

Активну участь у вивченні цих процесів беруть також чернівецькі науковці. Так, наприклад, С. Гакман досліджував участь інститутів громадянського суспільства у транскордонній взаємодії на прикладі Єврорегіону «Верхній Прут» (Гакман, 2022). Ця тематика розкривається у публікаціях А. Круглашова, Н. Нечаєвої-Юрійчук (Kruglashov,

Nechaieva-Yuriichuk, 2022). Автори статі також останніми роками зверталися до цієї проблематики (Круглашов, 2022; Круглашов, Сабаш, 2020). Євроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів досліджувались В. Бурдяк (Бурдяк, 2010). Роль стратегування у виробленні регіональної моделі транскордонного співробітництва розглянула Н. Ротар (Ротар, 2022). Розвиток транскордонного співробітництва в умовах поглиблення євроінтеграції (на прикладі брендингової стратегії України) розкрито В. Фісановим (Фісанов, 2017).

Метою статті є аналіз розвитку транскордонного співробітництва у гуманітарній сфері в умовах повномасштабної війни в Україні. Завдання: проаналізувати стан транскордонної співпраці в умовах війни, визначити зміни у ньому в питаннях гуманітарного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання росією війни проти України в лютому 2014 р., і перехід до повномасштабного вторгнення з 22 лютого 2024 р. внесли зміни в систему європейської й глобальної безпеки. Це неминуче відбилося і на формах та змісті транскордонної та міжрегіональної співпраці, яка після розпаду СРСР, з різним рівнем успішності, розвивалася в напрямку сприйняття її європейської моделі та відповідних принципів. Проте грубе порушення основоположних норм міжнародного права росією і підтримка цих дій з боку керівництва Республіки Білорусь унеможливили будь-яку співпрацю з боку України з цими державами. Власне, майже всі раніше утворені єврорегіони на спільному кордоні з ними стали ареною бойових дій в 2022 році. Відтак особливого значення набув західний вектор міждержавної та транскордонної співпраці, яким й став водночас визначальною частиною стратегічних транспортних комунікацій України та каналами її підтримки з боку надійних закордонних партнерів, насамперед країн-членів ЄС.

Відповідно, з боку ЄС були вжито заходів для змін форм і методів транскордонної співпраці. 4 березня 2022 р. Європейська комісія припинила транскордонне та транснаціональне співробітництво з росією та білоруссю. За словами представниці Європейської комісії з питань згуртування і реформ Елізи Феррейри, цими країнами було порушено ряд міжнародних договорів і Статут ООН, тому було необхідно призупинити будь-яку співпрацю з росією та Білоруссю (Окуньовська, 2022). Важливо відзначити, що Європейська комісія

оперувала низкою програм, які фінансувалися Європейським Союзом в росії на суму 178 мільйонів євро та в білорусі на суму 257 мільйонів євро. Таким чином, Європейська комісія і в цьому відношенні підтримала незалежність та суверенітет України, продемонструвавши солідарність та єдність із нею (Окуньовська, 2022).

На жаль, в умовах повномасштабної війни гостро постало питання біженців з України. За даними Агентства ООН у справах біженців, з початку російського вторгнення 24 лютого до 2 серпня 2022 р. понад 10 млн. громадян України перетнули її державний кордон. Станом на 7 березня 2022 р. ООН надала наступні відомості щодо розподілення громадян України, які покинули її: наприклад, Польща прийняла 1 027 603 біженців, Угорщина – 180 163, Молдова – 82 762, Словаччина – 128 169, Румунія – 78 977 (Окуньовська, 2022).

38

Держави ЄС – учасниці транскордонного співробітництва уважно й добре прийняли наших громадян. Так, 24 березня 2022 р. євродепутати ухвалили пропозицію Європейської Комісії про «Згуртованість дій для біженців у Європі» (CARE) щодо перенаправлення доступних коштів у країни Європейського Союзу, які надають захист і притулок людям, що тікають від російської агресії. Це передбачало включення додаткових 10 млрд. євро з фонду REACT-EU, який був покликаний служити мостом між заходами у боротьбі з COVID-19 і фондами згуртування. Подальша допомога, як-от медичні товари, намети й генератори енергії, була надана сусіднім з Україною країнам через Механізм цивільного захисту Європейського Союзу. Під час пленарного засідання 23-24 березня 2022 р. євродепутати погодилися надати Республіці Молдові фінансову допомогу для прийняття українських біженців (Окуньовська, 2022).

Окрім допомоги для українських біженців, Єврокомісія оголосила про забезпечення фінансування проектів транскордонного співробітництва з країнами Східного партнерства, які були призупинені внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України. У першу чергу, мова йшла про налагодження фінансування транскордонних проектів для населення Республіки Молдови та України. Основна мета цих проектів – розвиток інфраструктури шкіл, лікарень та соціальних установ (Окуньовська, 2022).

При плануванні відповідної державної політики необхідно враховувати, що європейські країни (Польща, Угорщина, Румунія тощо) у межах програм біженства та тимчасового захисту пропонують ви-

гідні умови навчання та переведення до закладів вищої освіти (далі – ЗВО), а також різні стипендіальні програми. До прикладу, 12 березня 2022 р. польський уряд прийняв Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на її території», положеннями якого зафіксовано вартість навчання для українських студентів у польських ЗВО: вона не може перевищувати суму, яка сплачувалася студентами в українських ЗВО (Польський Закон, 2022). Польське Національне агентство з питань академічних обмінів (NAWA) запустило програму під назвою «Солідарні з Україною», в межах якої українські студенти та аспіранти отримують право майже річного пільгового навчання в університетах, проведення наукових досліджень, участі у мовних курсах тощо (Міністерство освіти і науки України, 2024). Словацька академія наук пропонує сприятливі умови навчання та роботи для українських докторантів й науковців. Програми масштабної підтримки та лояльності європейських урядів, що передбачають можливість легального проживання до 3 років, доступ до системи освіти та ринку праці, соціальну та фінансову підтримку, розглядаються молоддю як перспективна можливість зміни життя на краще, водночас, це є важливим чинником «відтоку умів» з України. Станом на 2024 р., вищевказані програми або продовжені, або розширені у переважній більшості країн ЄС, і тільки ними не обмежуються можливості для українських громадян в ЄС (Токар, Микита, 2024).

Масштабна підтримка університетів ЄС була висловлена вже у перші тижні воєнного вторгнення. Студентам з України пропонувалося продовження навчання, стипендіальні програми, психологічна та фінансова підтримка, науковцям та дослідникам – місця у закордонних освітніх та академічних установах, продовжують створюватися спеціальні програми. Єврокомісія схвалила чотири нові програми, в яких беруть участь 10 держав-членів, зокрема Україна та Республіка Молдова. Варто зазначити, що фінансування Європейським Союзом таких програм на 2021-2027 роки становитиме 533 мільйони євро (Економічна правда, 2022). Їхньою метою є зміцнення транскордонного та міжнародного співробітництва, сприяння «зеленому» переходу та підтримка охорони здоров'я, освіти і науки. При цьому 187 мільйонів євро виділено на транскордонну співпрацю між Польщею та Україною у сферах охорони природи, медичних послуг та прикордонного контролю (Економічна правда, 2022). Зокрема

54 мільйони євро виділено на транскордонне співробітництво між Румунією та Україною для поліпшення рівня освіти, охорони здоров'я та збереження навколишнього середовища (Економічна правда, 2022).

Відзначимо, що у цей складний період нову динаміку й позитивний розвиток почала отримувати транскордонна співпраця поміж Румунією і Україною. Розвиток міжрегіонального співробітництва між обома країнами відбувався за трьома основними напрямками: ТКС у межах програм Європейського Інструменту Сусідства; співробітництво на рівні неурядових організацій та місцевих державних органів України та Румунії; регіональне торговельно-економічне співробітництво. З перших днів війни уряд Румунії відправив до України боеприпаси та військову техніку (бронежилети, каски), а також висловив готовність прийняти наших поранених у військові госпіталі (Окуньовська, 2022).

40

У транскордонній співпраці спостерігались позитивні зміни, зокрема, відбулась реалізація важливих для України інфраструктурних проектів у межах таких програм транскордонного співробітництва, як: «Асоційованого Трію», «Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ», Єврорегіонів «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер». Звичайно, під час війни пріоритети транскордонної політики змінилися в напрямку допомоги біженцям з України, надання їм житла, медичних послуг, забезпечення права на працю та можливості навчатися в румунських школах. Окрім того, румунська сторона надає сприяння українському експорту (Окуньовська, 2022). Важливу роль відіграла також допомога румунської сторони в налагодженні транспортних потоків з та в Україну. Як один із прикладів тіснішої співпраці в умовах нових викликів, можна навести створення гуманітарно-координаційного центру на початку березня 2022 р. для приймання та розподілу гуманітарної допомоги при Чернівецькій міській раді. За ініціативи місцевої влади спільно з волонтерськими бізнес-проектами запрацював Логістичний хаб гуманітарної допомоги у Сереті (Румунія) та Чернівцях (Україна) для забезпечення транспортування гуманітарної допомоги з різних країн світу через румунсько-український кордон – «Help Ukraine Romania» (Help Ukraine Romania, 2024). Загалом у логістичних центрах і гуманітарному штабі працювали понад 100 людей – від вантажників і сортувальників до логістів та координаторів. Тільки у перший мі-

сяць війни, за березень 2022 р., було доставлено понад 700 тонн вантажів до 56 міст України, використано 89 автомобілів (Help Ukraine Romania, 2024).

Загалом за період з лютого 2022 р. по лютий 2023 р. хаб забезпечив доставлення 2341 тон гуманітарних та медичних вантажів до 119 громад у всіх регіонах України, крім АР Крим. Допомогу від хабу отримали понад 200 медичних закладів у 75 громадах з усієї України. За вагою всіх поставчань 77% складали харчові продукти, 14% – ліки та медичне обладнання, 5% – одяг і 4% – засоби гігієни. За весь час роботи логістичного центру в Сиреті було транзитом перевезено понад 5 тис. тон гуманітарних вантажів. Хаб був став однією з перших організацій, яка доставляла гуманітарні вантажі в деокупований Херсон. Проте волонтери хабу й далі доставляють медичну та гуманітарну допомогу в окупований район Олешки Херсонської області. Зараз хаб співпрацює з багатьма міжнародними гуманітарними організаціями, серед яких Save the Children, Direct Relief, Americares, Action Contre La Faim, Medicos del Mundo. Також співпрацює з Новою Поштою, найбільшою логістичною організацією в Україні (Help Ukraine Romania, 2024).

З 19 березня 2022 р. організовано перевезення через румунсько-український кордон жінок і дітей з числа внутрішньо переміщених осіб на проживання до Німеччини, Італії (Звіт управління, 2022). Розділення сімей є стресогенним чинником, тому сприяння возз'єднанню сімей має бути важливим напрямом гуманітарної політики у межах і транскордонної співпраці також. Залежно від розвитку російсько-української війни така масштабна міграція може мати далекосяжні негативні наслідки для України, в тому числі для віддалених від активних бойових дій регіонів (Антонюк, Миценко, 2023, 4). На жаль, доводиться констатувати, що характер і спрямування міграційних процесів, поруч із тимчасовою (але вже тривалою) окупацією і руйнуванням чималої частини українських територій породили справжню демографічну навіть не кризу, а катастрофу для нашої держави та суспільства. Про активні відновлювальні заходи щодо її подолання можна буде вести мову лише після успішного завершення бойових дій, що є головною передумовою повернення українських громадян. Водночас об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту створює ризики «неповернення». Тобто значна частина біженців, «осівши» в більш

комфортних умовах країн Європейського Союзу, може залишитися там на постійній основі. Тому тепер варто вести мову про масовий відтік людського, у тому числі фахового й інтелектуального капіталу, з України та пов'язані з цим загрози для її подальшого національного розвитку (Антонюк, Миценко, 2023, 4).

Важливим досвідом транскордонного співробітництва є активізація участі українських регіонів у Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та безпосередня реалізація проектів у межах Дунайської транснаціональної програми. Важливим напрямком розвитку транскордонного співробітництва є реалізація проектів (програм), що фінансуються коштом міжнародної технічної допомоги, а також програм прикордонного співробітництва на 2021-2027 роки у рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI).

42

Нагадаємо, що транскордонне співробітництво (далі – ТКС) в Україні реалізується на основі міжнародного права та вітчизняного законодавства, що включає Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Україна приєдналася до Конвенції 14 липня 1993 р.) та додаткові протоколи до неї, Закони України «Про міжнародне територіальне співробітництво України», «Про засади державної регіональної політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр., затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (Офіційний вісник України, 2020 р., № 67, ст. 2155).

ТКС є ефективним інструментом досягнення Цілей сталого розвитку, зазначених в Указі Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. Основні засади транскордонного співробітництва України з державами-членами Європейського Союзу визначені главою 27 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII.

В умовах російсько-української війни правотворчість у напрямку забезпечення сприятливих умов для транскордонної співпраці, хоч і пригальмувала, але відновлюється останнім часом. Так, важливим кроком у розвитку міжнародних зв'язків українських регіонів та ін-

теграційного поступу України стало прийняття Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» від 24 квітня 2024 р. № 3668-IX. Це рішення підтримали 256 народних депутатів, що свідчить про високу зацікавленість українських законодавців у зміцненні регіональних зв'язків України з іншими країнами та в розвитку міжнародної співпраці на територіальному рівні (Консультант, 2024). Закон «Про міжнародне територіальне співробітництво України» охоплює комплекс питань, пов'язаних з налагодженням міжнародної територіальної співпраці між регіонами України та інших країн. Він є важливим кроком у напрямку інтеграції України у європейську спільноту та міжнародну систему, що дозволить сприяти економічному, соціальному та культурному розвитку українських регіонів через активну участь у міжнародних проектах та ініціативах (Консультант, 2024).

Варто наголосити, що Законом не допускається міжнародне територіальне співробітництво з суб'єктами і учасниками держави, визнаної державою-агресором, державою-терористом. У Законі за-
слуговують на особливу увагу кілька нововведень, які істотно розширюють можливості для міжнародного територіального співробітництва. Серед них варто виділити наступні (Консультант, 2024):

1) *Визначення видів міжнародного територіального співробітництва*: Закон вводить чіткі терміни та визначення, такі як «міжтериторіальне співробітництво», «транскордонне співробітництво» та «транснаціональне співробітництво». Це сприяє більш точному розумінню та класифікації різних форм співпраці на міжнародному рівні.

Отже, відповідно до терміну у новому Законі «*транскордонне співробітництво*» – вид міжнародного територіального співробітництва між суб'єктами і учасниками таких відносин у межах регіонів, прилеглих до державного кордону України, у тому числі відокремлених водними об'єктами, відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин сусідніх держав, у тому числі відокремлених водними об'єктами, у межах компетенції, визначеної національним законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (Верховна Рада України, 2024).

Транскордонне співробітництво здійснюється шляхом:

- 1) реалізації спільних проектів та програм;
- 2) укладання угод про транскордонне співробітництво;

3) утворення або приєднання до об'єднання єврорегіонального співробітництва;

4) приєднання до європейського об'єднання територіального співробітництва;

5) утворення єврорегіону.

2) *Оновлення підходів до надання державної підтримки*: Закон передбачає нові механізми підтримки суб'єктів та учасників міжнародного територіального співробітництва з боку держави, що має стимулювати активність регіонів у цій сфері.

3) *Удосконалення процедур погодження проєктів угод*: Впроваджуються нові процедури погодження проєктів угод про міжнародне територіальне співробітництво, а також уточнюються повноваження центрального органу виконавчої влади, відповідального за цю сферу державної політики.

44 — 4) *Посилення ролі Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку*: Закон посилює функції цієї комісії, що дозволить більш ефективно координувати регіональний розвиток та міжнародну співпрацю.

5) *Розширення повноважень органів місцевого самоврядування*: Органи місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження у сфері міжтериторіального співробітництва, що сприятиме їх активнішій участі у міжнародних проєктах.

6) *Включення місцевих державних адміністрацій у процес реалізації державної регіональної політики*: Місцеві державні адміністрації отримують можливість укладати договори про співробітництво з іноземними партнерами, що дозволить ефективніше реалізовувати регіональну політику.

7) *Забезпечення можливості участі територіальних громад*: Закон передбачає можливість участі у міжнародному територіальному співробітництві для територіальних громад, на територіях яких утворено військові адміністрації населених пунктів.

8) *Визначення алгоритму дій для участі місцевого самоврядування*: Закон встановлює чіткий алгоритм дій для органів місцевого самоврядування щодо участі у міжнародному територіальному співробітництві, що сприятиме злагодженій та ефективній взаємодії на міжнародному рівні.

З метою підтримки розвитку транскордонного співробітництва на державному рівні, Урядом прийнято Державну програму розви-

тку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки (у попередніх періодах, відповідно реалізовувалися програми на 2007-2010 рр., на 2011-2015 рр. та 2016-2020 рр.) Проте, за усі ці роки, реальна державна підтримка на реалізацію проектів транскордонного співробітництва вперше була спрямована лише у 2019 р. обсягом 10 млн. грн. (5 проектів у Львівській та 1 – у Івано-Франківській областях). На 2022 рік у державному бюджеті було передбачено 60 млн грн на підтримку проектів транскордонного співробітництва і прийнято відповідний порядок (конкурсний відбір) та механізм надання такої підтримки, однак через збройну агресію рф, ці плани так і не вдалося реалізувати (Подорожний, 2023).

Натомість ЄС виділив 373 млн. євро на програми транскордонного співробітництва, в яких може брати участь Україна на період 2021-2027 рр. (Громадський простір, 2024).

Станом на 2024 р. Україна бере участь в 4 із 7 програм транскордонного співробітництва Interreg NEXТ Європейського союзу Громадський простір, 2024):

- Interreg NEXТ Польща-Україна;
- Interreg NEXТ Румунія-Україна;
- Interreg NEXТ Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна;
- Interreg NEXТ Басейн Чорного моря.

Транскордонні програми Interreg, що реалізуються у межах Політики згуртованості Європейського Союзу, є важливими інструментами збалансованого та інтегрованого територіального розвитку. Незважаючи на відносно невеликий бюджет, програми відіграють вирішальну роль у зміцненні регіонального та міського співробітництва та розвитку прикордонних територій.

Програма Interreg NEXТ Польща-Україна 2021-2027 була прийнята Європейською Комісією 30 листопада 2022 р. (Interreg NEXТ Poland-Ukraine 2021-2027, 2024). Його загальною метою є підтримка транскордонних процесів розвитку на прикордонній території між Польщею та Україною. Програма орієнтована на прикордонні регіони Польщі та України та всі некомерційні установи, що працюють у цьому районі. Європейський Союз виділив на його реалізацію 235,9 млн. євро (з яких мінімум 214,4 млн. євро на проекти), при загальному бюджеті понад 262 млн. євро (Interreg NEXТ Poland-Ukraine 2021-2027, 2024). Цілі Програми реалізуються за 6 основними пріоритетами: навколишнє середовище, здоров'я, туризм, співпраця,

кордони, безбар'єрність з використанням стратегічних великих інфраструктурних проєктів, регулярних проєктів та малих проєктних фондів.

Малюнок 1

Участь областей України в програмах Interreg NEXТ. З презентації проєкту TESIM

Область	Interreg NEXТ Poland-Ukraine	Interreg NEXТ Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine	Interreg NEXТ Romania-Ukraine	Interreg NEXТ Black Sea Basin (*)
ЧЕРНІВЦІ		✓	✓	
ДОНЕЦЬК				Бахмутський, Краматорський, Волноваський, Маріупольський та Покровський райони
ІВАНО-ФРАНКІВСЬК	✓	✓	✓	
ХЕРСОН				✓
ЛЬВІВ	✓			
МИКОЛАЇВ				✓
ОДЕСА			✓	✓
РІВНЕ	✓			
ТЕРНОПІЛЬ	✓			
ВОЛИНЬ	✓			
ЗАКАРПАТТЯ	✓	✓	✓	
ЗАПОРІЖЖЯ				✓

(*) У програмі можуть брати участь лише території, що перебувають під контролем суверенного Уряду України. Регіони, які наразі перебувають під військовою окупацією Росії, не можуть брати участь у програмі, навіть якщо вони є частиною Чернівецького басейну.

46

У результаті 1 конкурсу регулярних проєктів у 2023 р., Моніторинговий комітет Програми відібрав для співфінансування 20 проєктів з пріоритету здоров'я та 44 проєкти з пріоритету довкілля (Interreg NEXТ Poland-Ukraine 2021-2027, 2024).

Програма адресована прикордонним регіонам Польщі та України і охоплює підрозділи (субрегіони) NUTS3 на польській стороні та областях України:

Польща: Підляське, Мазовецьке (лише Остроленцьке та Седлецьке воєводства), Люблінське та Підкарпатське воєводства;

Україна: Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська області.

Interreg NEXТ Румунія-Україна також прийнята Європейською Комісією 30 листопада 2022 р. (Interreg NEXТ Romania-Ukraine, 2024). Програмна територія охоплює 5 повітів Румунії, а саме: Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошани, Тульча, а також Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Одеську області України. Програма складається з трьох пріоритетів (Interreg NEXТ Romania-Ukraine, 2024):

Пріоритет 1. Екологічна спрямованість через кордони на суму 18 899 346 євро у напрямках: зміна клімату та запобігання ризикам стихійних лих; біорізноманіття.

Пріоритет 2. Соціальний розвиток через кордони на суму 26 946 639 євро у напрямках: освіта; охорони здоров'я; культура.

Пріоритет 3. Прикордонне співробітництво на суму 2 412 947 євро у напрямку: безпечніші та надійніші кордони.

Interreg NEXT Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна прийнята 3 листопада 2022 р. (HUSKOUA 2021-2027, 2024). Interreg NEXT має на меті сприяти розвитку угорсько-словацько-румунсько-українського прикордонного регіону. Територія Програми складається з таких територіальних одиниць: повіт Саболч-Сатмар-Берег та повіт Боршод-Абауй-Земплен в Угорщині, Кошицький край та Пряшовський край у Словаччині, Марамуреш, Сату-Маре та Сучава в Румунії, Закарпатська область, Івано-Франківська область та Чернівецька область в Україні (HUSKOUA 2021-2027, 2024).

Програма структурована за трьома пріоритетами:

- стійкий і зелений прикордонний регіон;
- здоровий і привабливий прикордонний регіон;
- прикордонний регіон, що співпрацює.

Проекти, що реалізуються в рамках цієї Програми, повинні бути зосереджені на одній з наступних конкретних цілей:

- сприяння адаптації до зміни клімату та запобігання ризикам стихійних лих;
- підвищення біорізноманіття та зменшення всіх форм забруднення;
- забезпечення рівного доступу до медичної допомоги;
- підвищення ролі культури та сталого туризму в економічному розвитку, соціальній інклюзії та соціальних інноваціях;
- посилення співпраці між громадянами, суб'єктами громадянського суспільства та інституціями.

Програма Interreg NEXT Басейн Чорного моря (Blacksea, 2024) має на меті залишатися платформою, де зміцнюються зв'язки між країнами-учасницями та створюються нові, а також де регіональні суб'єкти збираються разом та сприяють сталому управлінню ресурсами на благо місцевих громадян. Вона сприятиме подальшому поглибленню транскордонного співробітництва у басейні Чорного моря в транснаціональній конфігурації, підтримуючи чотири конкретні цілі:

- розвиток та посилення науково-дослідного та інноваційного потенціалу;
- сприяння адаптації до зміни клімату та запобігання ризикам стихійних лих;
- посилення охорони та збереження природи, біорізноманіття та зеленої інфраструктури;
- зміцнення взаємної довіри, зокрема, заохочуючи міжлюдські дії.

Таким чином, саме ЄС виступає головним рушієм і робить визначальний внесок у розвиток нових цільових програм транскордонної співпраці, до яких активно залучається і має змогу залучатись надалі наша держава та її відповідні прикордонні регіони. В умовах тяжких втрат України, різкого скорочення її ВВП і численних проблем із бюджетним фінансуванням – це важливе вікно можливостей для стійкого розвитку наших регіонів та їх територіальних громад.

48 — Поруч із відзначенням позитивних тенденцій у розвитку транскордонного співробітництва, належної уваги потребують і негативні фактори та факти. З триванням повномасштабного вторгнення росії в Україну відбулася сек'юритизація міждержавного та транскордонного співробітництва України з її західними сусідами (Булатова, Федоров, 2022). За цей же час воно пройшло через низку криз і випробувань. Серед яких варто згадати тривалу обструкцію угорським урядом на чолі з В. Орбаном військово-політичної та й належної фінансової підтримки України (Ткач, 2024, 86). Цю ситуацію ускладнили негативні зміни в ставленні нової влади Словаччини в питаннях взаємодії та підтримки України (Бусленко, 2024, 19). На жаль, серйозних флуктуацій і драматичних випробувань на міцність зазнали українсько-польські стосунки, в тому числі або й насамперед у вимірах транскордонної співпраці. Цей негативний тренд засвідчили зокрема тривалі блокади спільного кордону то з боку польських перевізників, а надалі, й найдошкульніше, зі сторони польських фермерів (Олифіренко, Сидоренко, 2023, 133). Ці події та процеси показали певну вразливість двох,- і багатосторонніх міждержавних і транскордонних відносин, недостатню стійкість відповідних суспільств, урядів, національних і місцевих політиків і управлінців щодо тривалих і триваючих викликів російської агресії. Вони також виявили значення підривної, в тому числі пропагандистської зокрема та гібридної в цілому війни з боку кремля, що також триває, а в певних вимірах навіть інтенсифікується (Худолій, 2023, 118).

Останніми часами також можна спостерігати тенденцію до інтенсифікації транскордонних комунікації між Україною та окремим її сусідками насамперед з Польщею та Румунією з питань міжрегіональних партнерств та транскордонної співпраці в цілому. Серед таких ініціатив можна виокремити Українсько-Румунсько-Молдовський бізнес Форум, який відбувся в липні 2023 р. у Чернівцях (Українсько-Румунсько-Молдовський бізнес-форум у Чернівцях. – режим доступу: <http://surl.li/blai11>), низку зустрічей у Чернівцях, Сучаві, Ботошанах. Не втрачають значення триваючі формати польсько-українського експертного, науково-освітнього, політичного та управлінського діалогу (Федорова, 2023).

Важливо, що є певні ознаки поживлення бізнес-груп з обох сторін кордону в зацікавленому формативанні та наповненні новим змістом транскордонної співпраці. А також, принаймні, на рівні комунікації та організації спільних заходів, формуванні нових нормативно-правових та інституційних засад ТКС активізується місцева та регіональна еліта. Так, у тому числі завдяки підтримці ЄС і за власними ініціативами розширюється мережа партнерств місцевих громад України, від сіл і селищ до міст. Помітнішою стає роль областей у пошуку нових смислів і форм міждержавної співпраці. Хоча поки що складно висловити обґрунтовані судження щодо впливу процесів певної децентралізації влади на міждержавне, міжрегіональне, міжмуніципальне ТКС в умовах воєнного стану. Вочевидь, воно відбувається в дещо суперечливому діловому та комунікаційному кліматі. В цілому ж можна стверджувати, що після шоків перших днів і тижнів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, ТКС громад, районів та областей України набуває нових форм і змісту. У тому числі, а можливо й у першу чергу, у сфері гуманітарної політики та взаємодії. Проте наявні позитивні тенденції не дозволяють не помічати й протилежні явища, які ускладнюють взаємини України зі своїми західними партнерами та сусідами, особливо ж у контексті як подолання воєнно-політичних загроз, так і успішного просування нашої держави на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Проблеми, породжені цими негативними явищами й трендами, потребують уважного наукового аналізу та експертизи, з подальшим оперативним прийняттям на їх основі виважених і результативних політичних й управлінських рішень.

Висновки. Умови російсько-української війни, тим більше з часу повномасштабного вторгнення росії в Україну стали важким випробуванням для громадян нашої країни і держави в цілому. Значних навантажень у цьому контексті і відповідних змін зазнало міждержавне в цілому і транскордонне зокрема співробітництво України, яке взяло на себе тягар нових завдань і функцій. Воно стало повністю неможливим у східному та північному напрямках. І навпаки отримало нові значення та функції у взаєминах з нашими західними партнерами – державами членами ЄС і НАТО та Республікою Молдовою.

Втішним і важливим аспектом реалізації завдань гуманітарної політики у рамках ТКС виступає допомога та підтримка наших закордонних партнерів, в тому числі з боку Румунії, Республіки Молдови, Польщі. Ця підтримка є надзвичайно цінною на регіональному рівні, а на загальнодержавному рівні важливу роль відіграють усі країни, які надають допомогу Україні, і увійшли у формат «Rammstein» тощо. Вони також не лишаються осторонь надання Україні різнобічної, в тому числі систематичної гуманітарної допомоги. Заслугує на вдячність і визнання та величезна робота, яку, особливо у перші найтяжчі дні й тижні війни після російського вторгнення здійснили наші західні сусіди, насамперед Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Республіка Молдова, допомагаючи нашим біженцям, які залишили територію України через жорстокі бойові дії, загибель близьких чи її загрозу і, відповідним чином знайшли собі тимчасовий притулок на теренах цих та інших країн.

Вже традиційна транскордонна співпраця і партнерства на локальному та регіональному рівнях нині набувають нових змістів і значення, стають додатковим ресурсом виживання, стійкості й майбутньої перемоги України. Разом із цим стали ще більш помітними та дошкульними негативні тенденції, як у стосунках з нашими західними сусідами, насамперед Угорщиною та Румунією, так і в реалізації завдань міждержавної та транскордонної співпраці. Ці прикрі тенденції потребують продуманих і скоординованих дій центральної, регіональних і місцевих влад з нашими закордонними партнерами, а також використання каналів офіційної, публічної й культурної дипломатії, інтенсифікацію експертного та науково-освітнього діалогу. З тим, щоб сформувати сприятливий і наповнений спільними цілями й цінностями простір європейської безпеки, солідарності та співпраці, реалізуючи завдання захисту суверенітету та державності

України та здійснюючи успішні кроки щодо реалізації її прагнень до повноцінного членства в НАТО і ЄС.

Джерела та література:

1. Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: <https://pl-ua.eu/en/pages/574>.
2. Interreg NEXT Romania-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: Home (ro-ua.net).
3. HUSKOUA 2021-2027. 2024. URL: Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC (huskroua-cbc.eu).
4. Blacksea 2021-2027. 2024. URL: <https://www.blacksea-cbc.net/>.
5. Help Ukraine Romania. 2024. URL: <https://helpukraineromania.org/>.
6. Kruglashov, Anatoliy, and Nataliia Nechaieva-Yuriichuk. 2022. Chernivtsi region cross-border cooperation: global challenges versus local opportunities. Promoting the European integration processes in the Eastern Partnership countries: national and regional policy instruments: monograph. NAS of Ukraine. SI "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of NASU"; edited by Khrystyna Prytula and Ioan Horga. Lviv, pp. 57 – 76.
7. Антонюк, Валентина, та Іван Миценко. 2023. «Війна в Україні як глобальний цивілізаційний конфлікт: причини та наслідки для економіки та людського розвитку». Економіка і організація управління: 4-17.
8. Булатова, Олена, та Едуард Федоров. 2022. «Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень». Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, за заг. ред. І.Ліщинського. URL: <http://surl.li/gfvmoi>.
9. Бурдяк, Віра. 2010. «Євроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів. Культурологічний часопис «І» № 64. URL: http://www.ji.lviv.ua/n64texts/burdjak_evronamiry.htm.
10. Бусленко, Василь. 2024. «Політика Словаччини щодо підтримки України в умовах військової агресії росії». Політичне життя: 19-25.

11. Віднянський, Степан., та Іван Вовканич. 2018. «Історіографічні аспекти транскордонного співробітництва України». Геополітика України: історія і сучасність, (2 (21)): 7-41. URL: <http://surl.li/mufjzbz>.

12. Волкова, Неля. 2022. «Транскордонне співробітництво України з країнами ЄС в умовах російсько-української війни». Економіка та суспільство № 48. URL: <http://surl.li/kugmck>.

13. Гакман, Сергій. 2022. «Участь інститутів громадянського суспільства у транскордонній взаємодії: на прикладі Євروهіону «Верхній Прут». Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності: 23-26.

14. Галяс, Віра. 2012. «Тенденції розвитку транскордонного співробітництва українсько-польського прикордоння в межах євروهіонів». Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини, (20):164-169.

15. Громадський простір. 2024. «Успішне транскордонне співробітництво з ЄС – основні поради українським громадам». URL: <http://surl.li/uhvpus>.

16. Дунська, Алла, та Ганна Жалдак. 2019. «Транскордонне співробітництво: сутність та перспективи розвитку». Підприємництво та інновації, (7): 56-64.

17. Економічна правда, 2022. «ЄС виділяє понад 530 млн євро на транскордонне співробітництво з Україною та Молдовою». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/2/694542/>.

18. Калат, Ярослава, та Ольга Демедюк. 2017. «Перспективи розвитку інституціоналізованих форм транскордонного співробітництва в Україні». Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, (5): 92-97.

19. Консультант. 2024. «Верховна Рада України ухвалила Закон про міжнародне територіальне співробітництво: нові можливості для регіонального розвитку». URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/3556>.

20. Круглашов, Анатолій. 2022. «Стагнація транскордонної співпраці: шляхи її подолання». Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару: «Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності»: 37- 40, Чернівці, Січень 26-27.

21. Круглашов, Анатолій, та Наталія Сабадаш. 2020. «Соціально-гуманітарні виміри діяльності новостворених об'єднаних територі-

альних громад у Чернівецькій області». Влада та управління. – Т. 7: 234-255.

22. «Національне агентство з питань академічних обмінів (NAWA) допоможе студентам і науковцям України». Міністерство освіти і науки України, 2023. URL: <http://surl.li/clroke>.

23. Окуньовська, Юлія. 2022. «Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни». Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки. URL: <http://surl.li/mvjtt>.

24. Олифіренко, Юлія та Геннадій Сидоренко. 2023. «Напрями адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану». Проблеми і перспективи економіки та управління № 4 (36):133-144.

25. Ротар, Наталія. 2022. «Роль стратегування у виробленні регіональної моделі транскордонного співробітництва. Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару: «Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності»: 62-65, Чернівці, Січень 26-27.

26. Писаренко, Світлана. 2017. «Соціально-економічна ефективність транскордонного співробітництва України в умовах європейської інтеграції». Doctoral dissertation, Львівський національний університет імені Івана Франка.

27. Подорожний, Віктор 2023. «Транскордонне та міжтериторіальне співробітництво: нереалізовані потенціал і можливості». Інститут громадянського суспільства. URL: <http://surl.li/ugxvjm>.

28. Польський Закон. 2022. Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави. URL: <http://surl.li/urxomi>.

29. Портал оперативних даних. 2023. «Ситуація з біженцями в Україні». URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

30. Поточний звіт управління у справах сім'ї та молоді департаменту соціальної політики Чернівецької міської ради. 2022.

31. Притула, Христина, та ін. 2016. «Сучасний стан і перспективи розвитку транскордонного співробітництва за участю прикордонних регіонів України: соціологічна оцінка». Регіональна економіка, 2: 181-190.

32. Приходько, Володимир, та Валентин Бобрик. 2021. «Міжрегіональне економічне співробітництво у середовищі транскордонних

асиметрій в контексті сталого просторового розвитку». Інвестиції: практика та досвід, (1): 16-21.

33. Ткач, Дмитро. 2024. «Сучасна Угорщина – шлях від демократії до авторитаризму: історична ретроспектива». *Problems of World History* № 25: 86-103.

34. Токар, Петро, та Микита Дудла. 2024. «Вимушені переселенці в умовах агресії росії проти України в контексті загального міграційного процесу». *Геополітика України: історія і сучасність* №. 1 (32): 33-46.

35. Фісанов, Володимир. 2017. «Розвиток транскордонного співробітництва в умовах поглиблення євроінтеграції (на прикладі брендінгової стратегії України)». *Регіональні студії*: 80-85.

36. Федорова, Алла. 2023. «Україна-Польща: транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни». URL: <http://surl.li/wmepau>.

54

—

37. Худолій, Анатолій. 2023. «Гібридна війна проти України та виклики для ЄС (Hybrid war against Ukraine and challenges for the EU)». *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці»: 118-120.*

38. Шилепницький, Павло. 2016. «Державно-приватне партнерство у транскордонному співробітництві». *Інвестиції: практика та досвід*, (11): 10-15.

References:

1. Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: <https://pl-ua.eu/en/pages/574>.

2. Interreg NEXT Romania-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: [Home \(ro-ua.net\)](http://ro-ua.net)

3. HUSKOUA 2021-2027. 2024. URL: [Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC \(huskroua-cbc.eu\)](http://Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC (huskroua-cbc.eu)).

4. Blacksea 2021-2027. 2024. URL: <https://www.blacksea-cbc.net/>.

5. Help Ukraine Romania. 2024. URL: <https://helpukraineromania.org/>.

6. Kruglashov, A natoliy, and Nataliia Nechaieva-Yuriichuk. 2022. *Chernivtsi region cross-border cooperation: global challenges vs local opportunities. Promoting the European integration processes in the*

Eastern Partnership countries: national and regional policy instruments: monograph. NAS of Ukraine. SI «Institute of Regional Research named after MI Dolishniy of NASU»; edited by Khrystyna Prytula and Ioan Horga. Lviv, pp. 57-76.

7. Antonyuk, Valentyna, ta Ivan Mytsenko. 2023. «Viyna v Ukrayini yak hlobal'nyy tsyvilizatsiynnyy konflikt: prychny ta naslidky dlya ekonomiky ta lyuds'koho rozvytku». *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*: 4-17.

8. Bulatova, Olena, ta Eduard Fedorov. 2022. «Vyklyky, zahrozy ta ryzyky formuvannya natsional'noyi ekonomichnoyi bezpeky: hlobal'nyy ta natsional'nyy riven'». *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnogo universytetu. Seriya: Ekonomika, za zah. red. I.Lishchyns'koho*. URL: <http://surl.li/gfvmoi>

9. Burdyak, Vira. 2010. «Yevrointehratsiyni namiry Ukrayiny ta uchast' u diyal'nosti transkordonnykh rehioniv. Kul'turolohichnyy chasopys «YI» № 64. URL: http://www.ji.lviv.ua/n64texts/burdjak_evronamiry.htm.

10. Buslenko, Vasyľ. 2024. «Polityka Slovachchyny shchodo pidtrymky Ukrayiny v umovakh viys'kovoyi ahresiyi rosiyi». *Politychne zhyttya*: 19-25.

11. Vidnyans'kyy, Stepan., ta Ivan Vovkanych. 2018. «Istoriografichni aspekty transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrayiny». *Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist'*, (2 (21)): 7-41. URL: <http://surl.li/mufjzb>.

12. Volkova, Nelya. 2022. «Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrayiny z krayinamy YES v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny». *Ekonomika ta suspil'stvo* № 48. URL: <http://surl.li/kugmck>.

13. Hakman, Serhiy. 2022. «Uchast' instytutiv hromadyans'koho suspil'stva u transkordonniy vzayemodiyi: na prykladi Yevrorehionu «Verkhniy Prut». *Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoiy efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti*: 23-26.

14. Halyas, Vira. 2012. «Tendentsiyi rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva ukrayins'ko-pol's'koho prykordonnya v mezhakh yevrorehioniv». *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Mizhnarodni vidnosyny*, (20):164-169.

15. Hromads'kyy prostir. 2024. «Uspishne transkordonne spivrobitnytstvo z YES – osnovni porady ukrayins'kym hromadam». URL: <http://surl.li/uhvpus>.

16. Duns'ka, Alla, ta Hanna Zhaldak. 2019. «Transkordonne spivrobitnytstvo: sutnist' ta perspektyvy rozvytku». Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi, (7): 56-64.

17. Ekonomichna pravda, 2022. «YES vydilyaye ponad 530 mln yevro na transkordonne spivrobitnytstvo z Ukrainoyu ta Moldovoyu». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/2/694542/>.

18. Kalat, Yaroslava, ta Olha Demedyuk. 2017. «Perspektyvy rozvytku instytutsionalizovanykh form transkordonnoho spivrobitnytstva v Ukraini». Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, (5): 92-97.

19. Konsultant. 2024. «Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla Zakon pro mizhnarodne terytorial'ne spivrobitnytstvo: novi mozhlyvosti dlya rehional'noho rozvytku». URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/3556>.

56 — 20. Kruhlashov, Anatoliiy. 2022. «Stahnatsiya transkordonnoyi spivpratsi: shlyakhy yiyi podolannya». Materialy Mizhnarodnoho naukovopraktychnoho seminaru: «Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoyi efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti»: 37- 40, Chernivtsi, Sichen' 26-27.

21. Kruhlashov, Anatoliiy, ta Nataliya Sabadash. 2020. «Sotsial'no-humanitarni vymiry diyal'nosti novostvorenykh ob'yednanykh terytorial'nykh hromad u Chernivets'kiy oblasti». Vlada ta upravlinnya. – T. 7: 234-255.

22. «Natsional'ne ahentstvo z pytan' akademichnykh obminiv (NAWA) dopomozhe studentam i naukovtsyam Ukrainy». Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2023. URL: <http://surl.li/clroke>.

23. Okun'ovs'ka, Yuliya. 2022. «Transkordonne spivrobitnytstvo z Ukrainoyu v umovakh viyny». Visnyk DonNU imeni Vasylya Stusa, Ser.: Politychni nauky. URL: <http://surl.li/mvjtt>.

24. Olyfrenko, Yuliya ta Hennadiy Sydorenko. 2023. «Napryamy adaptatsiyi lohistychnoyi diyal'nosti torhovel'nykh pidpryyemstv do umov voyennoho stanu». Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya № 4 (36):133-144.

25. Rotar, Nataliya. 2022. «Rol' stratehuvannya u vyroblenni rehional'noyi modeli transkordonnoho spivrobitnytstva. Materialy Mizhnarodnoho naukovopraktychnoho seminaru: «Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoyi efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti»: 62-65, Chernivtsi, Sichen' 26-27.

26. Pysarenko, Svitlana. 2017. «Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy v umovakh yevropeys'koyi intehratsiyi». Doctoral dissertation, L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka.

27. Podorozhnyy, Viktor 2023. «Transkordonne ta mizhterytorial'ne spivrobitnytstvo: nerealizovani potentsial i mozhlyvosti». Instytut hromadyans'koho suspil'stva. URL: <http://surl.li/ugxvjm>.

28. Pol's'kyy Zakon. 2022. Pro dopomohu hromadyanam Ukrainy u zv'yazku zi zbroynym konfliktom na terytoriyi tsiyeyi derzhavy. URL: <http://surl.li/urxomi>.

29. Portal operatyvnykh danykh. 2023. «Sytuatsiya z bizhentsyamy v Ukraini». URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

30. Potochnyy zvit upravlinnya u spravakh sim'yi ta molodi departamentu sotsial'noyi polityky Chernivets'koyi mis'koyi rady. 2022.

31. Prytula, Khrystyna, ta in. 2016. «Suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva za uchastyu prykordonnykh rehioniv Ukrainy: sotsiolohichna otsinka». Rehional'na ekonomika, 2: 181-190.

32. Prykhod'ko, Volodymyr, ta Valentyn Bobryk. 2021. «Mizhrehional'ne ekonomichne spivrobitnytstvo u seredovyshchi transkordo transkordonnykh asymetriy v konteksti staloho prostorovoho rozvytku». Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (1): 16-21.

33. Tkach, Dmytro. 2024. «Suchasna Uhorschchyna – shlyakh vid demokratiyi do avtoritaryzmu: istorychna retrospektyva». Problems of World History № 25: 86-103.

34. Tokar, Petro, ta Mykyta Dudla. 2024. «Vymusheni pereselentsi v umovakh ahresiyi rosiyi proty Ukrainy v konteksti zahal'noho mihratsiynoho protsesu». Heopolityka Ukrainy: istoriya i suchasnist' №. 1 (32): 33-46.

35. Fisanov, Volodymyr. 2017. «Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v umovakh pohlyblennya yevrointehratsiyi (na prykladi brendynhovoyi stratehiyi Ukrainy)». Rehional'ni studiyi: 80-85.

36. Fedorova, Alla. 2023. «Ukrayina-Pol'shcha: transkordonne spivrobitnytstvo v umovakh povnomasshtabnoyi viyny». URL: <http://surl.li/wmepay>.

37. Khudoliy, Anatoliiy. 2023. «Hibrydna viyna proty Ukrainy ta vyklyky dlya YES (Hybrid war against Ukraine and challenges for the EU)». Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi

«Upravlinnya ta administruvannya v umovakh protydyi hibrydnym zahrozam natsional'niy bezpetsi»: 118-120.

38. Shylepnyts'kyy, Pavlo. 2016. «Derzhavno-pryvatne partnerstvo u transkordonnomu spivrobotnytstvi». Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (11): 10-15.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.59-88>

УДК: 342.525(477)»364»

© Наталія Ротар¹

ТРАНСФОРМАЦІЯ ХАРАКТЕРУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті здійснений аналіз процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави. Вивчення політичного дискурсу змін в організації діяльності Верховної Ради України в умовах російської агресії довело, що ця проблема активно дискутувалася парламентськими фракціями в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн голосування народних депутатів України. На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Дослідження оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності вказує, що воно відбувалося засобами турборежиму, який: позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України; характеризується зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою Регламентом процедурою їх розгляду; спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів, призвів до зростання частки порушень процедури законотворчості діяльності. Аналіз динаміки форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану вказує на не-

59

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: n.rotar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6430-3460>

обхідність поширення інформації про зміст законодавчої діяльності українського парламенту на тільки в комунікаційному просторі зацікавлених цільових аудиторій. Здійснений аналіз який довів, що для українського парламенту характерний високий рівень інституційної стійкості та політичної спроможності.

Ключові слова: інституційна стійкість, політична спроможність, політична діяльність, парламентська діяльність, Верховна Рада України, цифрові форми політичної діяльності, інформаційно-комунікаційна діяльність, законотворча діяльність, правовий режим воєнного стану.

Transformation of the Character of the Activities of the Verkhovna Rada of Ukraine

in the Conditions of the Legal Regime of the Martial Law

60 — *The article analyzes the process and results of the transformation of the nature of the activity of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law caused by large-scale Russian aggression against the Ukrainian state. The study of the political discourse of changes in the organization of the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of Russian aggression proved that this problem was actively discussed by parliamentary factions in the context of implementing the possibility of normative and legal consolidation of holding plenary sessions in remote mode and, accordingly, online voting of people's deputies of Ukraine. Against the background of the lack of international experience of using such an organizational form of activity of the national parliament as remote plenary sessions, Ukraine may be the first country in which the legislative body of power will introduce this innovation. The study of renewal of the activity format of the Parliament of Ukraine in the context of the problem of compliance with the standards of law-making activity indicates that it took place by means of the turbo regime, which: marked by a significant increase in the number of adopted Laws of Ukraine; is characterized by a reduction in the time of processing and passage of draft laws according to the procedure for their review provided for by the Regulation; caused a decrease in the number of registered draft laws, led to an increase in the number of violations of the law-making procedure. Analysis of the dynamics of the forms of information and communication activities of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law indicates the need to disseminate information about the content of the legislative activities of the Ukrainian*

parliament only in the communication space of interested target audiences. The conducted analysis proved that the Ukrainian parliament is characterized by a high level of institutional stability and political capacity.

Keywords: *institutional sustainability, political capacity, political activity, parliamentary activity, Verkhovna Rada of Ukraine, digital forms of political activity, information and communication activity, law-making activity, legal regime of martial law.*

Актуальність теми дослідження. Світовий досвід функціонування стабільних та розвинених демократій переконливо доводить, що саме за допомогою інструментів парламентської демократії держави забезпечують найбільш оптимальні умови для вирішення актуальних питань суспільного розвитку, дієве функціонування систем представництва та узгодження інтересів, вироблення оптимальних інструментів дій держави в умовах політичних криз, невідзначеності та війн. Саме такий потенціал та широка функціональна здатність, наділяє інститут парламентаризму винятковою цінністю, зданою забезпечити регулярне оновлення влади та стан динамічної стабільності демократії. Для України, щодо якої російський агресор здійснює масштабну збройну агресію, збереження сталих парламентських практик є однією з умов перемоги над ворогом та підтвердженням намірів йти курсом європейської інтеграції та демократичного розвитку.

Аналіз результатів наукових досліджень. Предметне поле даного дослідження визначило потребу прелімінарного вивчення двох тематичних груп наукових досліджень. Перша група об'єднала сучасні дослідження парламентської діяльності (Christiansen, Griglio, Lupo, 2023; Copeland, Patterson, 1994), чинників трансформації її форм та характеру (Brunner, 2013), місця та ролі парламентської опозиції у діяльності національних парламентів світових демократій (Albrecht, Karlsson, Persson, 2021; Helms, 2008; Hohendorf, Saalfeld, Sieberer, 2020; Karlsson, Persson, Mårtensson, 2024), форм та змісту парламентських дебатів (Mochtak, Glaurdić, Lesschaeve, 2020), впливу цифрових трансформацій політичного поля та штучного інтелекту на адміністрування парламентської діяльності та формування політичного порядку денного (Troitiño, 2023; Wahl, 2024). До другої групи наукових досліджень, що мають принципове значення для вивчення трансформації діяльності парламенту України в умовах російської агресії, нами від-

несені наукові розвідки, що сформували дискурсивне поле війни в сучасній політичній науці (Mochtak, M., Muharemović, 2022; Morley, Bayley, 2009). Аналіз результатів наукових досліджень в двох групах вказує на те, що дослідження парламентської діяльності в умовах зовнішньої агресії та правового режиму воєнного стану є перспективним напрямом розвитку сучасної політичної науки.

Метою даної статті є дослідження процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: (1) проаналізувати політичний дискурс змін в організації діяльності Верховної ради України в умовах правового режиму воєнного стану; (2) охарактеризувати оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності; (3) проаналізувати динаміку форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану.

Методологія дослідження. Методологічні принципи вивчення трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану визначаються концептуальними рамками неоінституціоналізму, відповідно до яких наукове дослідження політичних інститутів має спрямовуватися на подолання контекстуалізму (дослідження політики як дзеркального відображення контексту); редукціонізму (вивчення політичних феноменів як наслідків індивідуальної поведінки); утилітаризму (аналіз дії як результату обчисленого власного інтересу); функціоналізму (розуміння історії як єдиного механізму досягнення рівноваги в політичному просторі); інструменталізму (визначення процесу ухвалення рішень та розподілу ресурсів як вузлової проблеми функціонування політичного простору) (March, Olsen, 1984:735). Опираючись на розуміння неоінституціоналізму як «узагальненого підходу до вивчення політичних інститутів, набору теоретичних ідей та гіпотез, що стосуються відносин між інституціональними характеристиками агентів політики, їх [інституціональними] діями та змінами» (March, Olsen, 2005), дослідницький інструментарій нашого дослідження був сформований на основі однієї з течій історичного напрямку неоінституціоналізму, в якому формування і зміни політичних інститутів по-

зиціонуються як процес, що відбувається згори до низу, тому основна увага приділяється діям еліт, лідерів, груп інтересів, які не тільки самі приймають владні рішення і створюють структури влади, але і виробляють ідеї, що визначають характер дій всіх інших учасників політики (Skowronek, Orren, 1994).

Виклад результатів дослідження. З початком військової агресії росії проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 Ч. 1 Ст. 106 Конституції України (Верховна Рада України, 1996) та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2015), Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (Офіційне інтернет-представництво Президента України), в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан. Згідно з положеннями Ст. 83 Конституції України (Верховна Рада України, 1996) у разі підписання Президентом України Указу про введення воєнного чи надзвичайного стану, Верховна Рада України у дводенний строк збирається на засідання без скликання. В умовах воєнного стану, відповідно до Ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2015) Верховна Рада України продовжує діяти виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України. Ст. 12 даного Закону визначає, що в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України працює в сесійному режимі.

З метою забезпечення безперервної роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та воєнного стану в Україні, 23 лютого 2022 р. парламент ухвалив, внесений народним депутатом України Д. Арахамією, проект постанови «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022к), яким визначався формат та порядок організації парламентської діяльності. Зокрема, було визначено, що функціонування Верховної Ради України має здійснюватися у режимі пленарних засідань, через роботу в її комітетах, тимчасових спеціальних та слідчих комісіях, в депутатських фракціях та групах, у формі відряджень народних депутатів України. Тоді, коли відповідно до календарного плану сьомої сесії ІХ скликання (Верховна Рада України, 2022g), проведення пленарних засідань не передбачено, вони можуть проводитися за

пропозицією Погоджувальної ради депутатських фракцій та груп, засідання якої скликається Головою Верховної Ради України або його заступниками. Організація діяльності українського парламенту в умовах воєнного стану мала забезпечуватися невідкладним проведенням засідань комітетів та тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради, на яких здійснюється підготовка для розгляду питань порядку денного пленарних засідань. Важливим елементом даного нормативного акту було те, що Постанова набирала чинності з дня введення в Україні воєнного стану та мала діяти до його скасування.

Вже наступного дня, 24 лютого 2022 р., коли розпочалася нова фаза агресії росії проти України, існуючий комплекс правових норм дозволив Верховній Раді України ухвалити постанову «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року» (Верховна Рада України, 2022l), якою було внормовано особливості діяльності українського парламенту під час сьомої сесії.

64

У вересні 2022 р. стало очевидним, що забезпечення належної організації роботи Верховної ради України під час восьмої сесії ІХ скликання потребувало перегляду та уточнення. Проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022e) був внесений на розгляд за ініціативою народних депутатів України Р. Стефанчука (голова Верховної Ради України), О. Корнієнко (перший заступник Голови Верховної Ради України) та О. Кондратюк (заступник Голови Верховної Ради України) 5 вересня 2022 р. та спрямовувався на «організаційно-правове забезпечення роботи Верховної Ради України під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022e). Ініціатори внесення проекту Постанови запропонували встановити: по-перше, що Верховна Рада України ІХ скликання працює у режимі одного пленарного засідання під час проведення восьмої сесії, що триває до припинення (скасування) воєнного стану, однак не пізніше, ніж до початку наступної чергової сесії діяльності Верховної Ради України ІХ скликання; по-друге, що Голова Верховної Ради України оголошує перерву в триваючому пленарному засіданні, визначає час та місце його продовження, за потреби визначає спосіб голосування народних депутатів України; по-третє, що засідання Погоджувальної ради депутатських

фракцій та депутатських груп у Верховній Раді IX скликання скликаються Головою Верховної Ради України за потреби; по-четверте, що для здійснення законопроектної роботи, підготовки та попереднього розгляду питань, що віднесені до повноважень парламенту України та виконання ним контрольної функції у встановленому порядку скликаються засідання комітетів (тимчасових спеціальних комісій або тимчасових слідчих комісій) Верховної Ради України, які невідкладно проводяться під час перерви у пленарному засіданні.

В процесі застосування процедури обговорення проекту Постанови, Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України підтримав пропозицію Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука про необхідність доповнення тексту проекту в частині розширення кола суб'єктів ініціативи скликання засідання Погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України IX скликання. Зокрема, право такої ініціативи, крім Голови Верховної Ради України, закріплювалося за вимогою трьох депутатських фракцій (депутатських груп) (Верховна Рада України, 2022a). Проект Постанови з правками, внесеними Комітетом з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України був підтриманий 288 народними депутатами 6 вересня 2022 р. (Верховна Рада України, 2022i). Зауважимо, що поставлене на голосування питання організації роботи парламенту під час чергової сесії було неоднозначно сприйнято народними депутатами фракції політичної партії «Європейська солідарність» (21 член фракції утримався) та фракції політичної партії «ГОЛОС» (7 членів фракції утрималися) (Верховна Рада України, 2022c). Але, за Постанову, якою врегульовано принципи організації діяльності Верховної Ради в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану проголосували всі 342 присутніх в сесійній залі народних депутатів України (Верховна Рада України, 2022d).

Організація діяльності Верховної Ради України в умовах воєнного стану активно дискутувалася і в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн-голосування народних депутатів. Зауважимо, що перша ініціатива запровадження такої можливості була зроблена під час першої хвили пандемії COVID-19 навесні 2020 р. народними депутатами Р. Стефанчуком (тоді – заступник голови Верховної Ради) та М. Стефанчуком. У зареєстрованому

законопроекті був покроково деталізований процес організації пленарного засідання Верховної Ради України та засідання парламентського комітету в режимі відео конференції їх застереженням, що такий формат «може проводитися виключно з метою розгляду законопроектів, проектів інших актів, які мають особливу важливість і пов'язані з запобіганням виникненню і поширенню, локалізацією і ліквідацією спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), забезпеченням національної безпеки та оборони, економічного добробуту та прав людини» (Верховна Рада України, 2020). Проте, у висновку Головного науково-експертного управління парламенту, зазначалося, що попри ситуативну невідповідність чинного законодавство новим викликам та швидким змінам ситуації, законопроект містить «проблематичні моменти»: (1) пропонуваній режим відеоконференції не відповідає нормам ч. 2 ст. 84 Конституції України, відповідно до яких рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях, організація та проведення яких закріплені регламентними нормами; (2) пропонуваній режим відеоконференції містить ризики щодо забезпечення гарантій захисту народного депутата України від стороннього тиску та вільного волевиявлення під час його голосування, що передбачено конституційним та регламентним порядком реалізації повноважень народного депутата України; (3) положення законопроекту повною мірою не визначають особливості роботи парламентського комітету Верховної Ради України в режимі відеоконференції (Апарат Верховної Ради України, 2020). Відтак, 1 вересня 2020 р. законопроект був знятий з розгляду, але в парламентській практиці режим відеоконференції був інтегрований в режим засідань комітетів Верховної Ради, що активізувало їх роботу в умовах підвищених ризиків, спричинених COVID-19.

Друга спроба запровадження механізму віддаленої (дистанційної) участі народних депутатів у пленарних засіданнях Верховної Ради України в режимі відеоконференції була здійснена Головою українського парламенту Р. Стефанчуком в березні 2022 р., тобто під час дії воєнного стану. Цього разу, суб'єкти законодавчої ініціативи винесли на розгляд парламенту не окремий законопроект, а запропонували внести зміни до Регламенту діяльності Верховної Ради України, якими легалізувати проведення дистанційних пленарних засідань парламенту (Верховна Рада України, 2022). З огляду на повномасш-

табну агресію росії, Верховна Рада, як законодавчий орган, потребувала вироблення особливих механізмів забезпечення ефективної та стабільної діяльності. Співавторами законодавчої ініціативи Р. Стефанчука стали 241 народний депутат, серед яких 196 представляли парламентську фракцію політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Прикметно, що серед співавторів значилися прізвища народних депутатів О. Волошина та І. Васильковського, які, як депутати-втікачі, не були присутніми на засіданнях парламенту від лютого 2022 р.

Цілями організаційної інновації автори законопроекту визначили «забезпечення роботи законодавчого органу у разі неможливості присутності народних депутатів України в будинку Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022). Умовами застосування норм законопроекту чітко були названі умови воєнного стану, за яких пленарні засідання можуть проводитися в дистанційному форматі – віддалено в режимі відеоконференції, за обов'язкової відеофіксації народних депутатів України, які он лайн приєдналися до участі в такому засіданні. Відкритість і гласність дистанційного засідання, відтак публічний характер діяльності українського парламенту, якщо не проводиться закрите засідання, мають забезпечуватися шляхом його прямої трансляції засобами телебачення, радіомовлення та офіційного веб-сайту Верховної Ради України. Законопроектом був запропонований відповідний дистанційному формату механізм проведення голосування: «шляхом підняття руки із зазначенням народним депутатом України позиції «за», «проти» або «утримався». Після кожного голосування народного депутата України визначений Лічильною комісією представник з її складу повідомляє про те, що волевиявлення народного депутата України зафіксовано. Після завершення голосування всіма народними депутатами України, які беруть участь у дистанційному засіданні Верховної Ради України в режимі відеоконференції, Голова Лічильної комісії або визначений Лічильною комісією представник з її складу доповідає про результати голосування за законопроект, проект іншого акта, після чого головуєчий оголошує рішення, прийняте Верховною Радою України» (Верховна Рада України, 2022f). Відповідно до законопроекту, до порядку денного дистанційного засідання Верховної Ради не можуть бути включені питання про: (1) внесення змін до Конституції України; (2) дострокове припинення повноважень Президента України; (3) питання укладення миру та пов'язаних питань; (4) проекти актів українсько-

го парламенту, необхідність ухвалення яких пов'язана з укладанням мирних угод. Прикінцевими положеннями проектувалося, що для забезпечення організації діяльності Верховної Ради України замість системи віддаленого підключення у режимі відеоконференції може бути використана спеціальна електронна система віддаленої роботи з можливістю проведення голосування та визначення його результатів. Але, Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України, 2022) та Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, 2022) висловили занепокоєння та низку застережень, які вказують на невідповідність законопроекту нормам Конституції України та національної системи права.

68

Попри готовий проект постанови, «Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (Верховна Рада України, 2022g) не був внесений до порядку денного роботи парламенту, оскільки за таке рішення проголосували тільки 178 народних депутатів. Але, ідея нормативно-правового врегулювання організації дистанційної роботи Верховної Ради в режимі пленарних засідань досить активно циркулює в дискурсивному просторі та медійному середовищі. Власне, основним ньюсмейкером в цій царині є Голова Верховної Ради Р. Стефанчук, який з певною періодичністю артикулює дану проблему. Зокрема, ще в травні 2020 р. народний депутат, наголошуючи, що дискусію щодо організації дистанційного режиму пленарних засідань необхідно продовжувати, запропонував парламентській опозиції підготувати свій законопроект («... є депутати з опозиції, які переживають, що цей законопроект може бути використаний не на благо. Я запропонував їм: подавайте альтернативні законопроекти і пропишіть там усі запобіжники до тих проблем, яких ви боїтеся. Якщо дійдемо згоди, ми приймемо ваш документ. Тому що це закон не про узурпацію, це закон про можливості» (Слуга народу, 2020); в липні 2022 р. Р. Стефанчук, на своїй сторінці в соціальній мережі написав, що це питання не знято з порядку денного. Зараз ми маємо більш нагальні проблеми ... Проте із часом обов'язково повернемося до обговорення питання щодо дистанційного голосування. Ми всі розуміємо, що в умовах повномасштабного вторгнен-

ня росії нам треба мати запобіжники, які забезпечать повноцінну роботу єдиного законодавчого органу в державі» (Facebook, 2022a); в листопаді 2022 р. Голова Верховної Ради зауважив, що парламент вимушений буде повернутися до розгляду питання про можливість проведення пленарних засідань парламенту в дистанційному режимі, але серед народних депутатів відсутній консенсус, який дозволить винести сформульовані у вигляді законодавчої ініціативи пропозиції на голосування: «Але я залишаюся при своїй думці, тому що потрібно йти і рухатися вперед, а не дивитися назад і голосувати свічками, бюлетенями або ще чимось» (Інтерфакс-Україна, 2022).

На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Наразі, розроблений законопроект містить низку неточностей, що закладають ризики для законотворчої діяльності та дієвості системи представництва інтересів громадян України, зокрема і в умовах воєнного стану.

Особливості організації діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану відображені і в характері її законотворчої діяльності. Попри початок росією повномасштабної війни проти України, конституційна більшість народних депутатів продовжила працювати в сесійній залі, що забезпечило неперервність законотворчого процесу, а відтак легальність та легітимність ухвалених парламентом рішень. За рік повномасштабної війни у Верховній Раді України відбулося 46 засідань, які часом переривалися через повітряну тривогу та необхідність перейти в укриття (Верховна Рада України, 2022о), на яких за даними Державної аудиторської служби України у період з 24 лютого 2022 р. по 20 лютого 2023 р. було прийнято 473 Законів України та Постанов Верховної Ради України, з яких 348 – у 2022 р. (Державна аудиторська служба України, 2022) та 37 – у 2023 р. (Державна аудиторська служба України, 2022а). Близько 40 % проголосованих рішень ухвалювалися конституційною більшістю голосів.

Зміна формату законотворчої діяльності відбулася в період з кінця лютого 2022 р. до кінця серпня 2022 р., тобто до завершення роботи 7 сесії парламенту ІХ скликання. Упродовж цього часу ствердився новий формат роботи – турборежим, для якого характерною є низ-

ка ознак. По-перше, турборежим діяльності Верховної Ради України позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України (229 тільки за 7 сесією IX скликання). За оцінками Лабораторії законодавчих ініціатив, співвідношення кількості прийнятих до розглянутих законопроектів зросло на 18 %, а співвідношення кількості розглянутих до кількості зареєстрованих – на 16 % (Лабораторія законодавчих ініціатив, 2022).

70

По-друге, турборежим позначений зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою регламентом процедурою їх розгляду: (1) 59 % законопроектів були прийняті за одне читання, 41 % – пройшли два читання; (2) 90 % законопроектів, прийнятих за одне читання, народні депутати розглядали менше 2 хв, а кожен другий – близько 41 сек; (3) половина законопроектів, що пройшли два читання, розглядалися в сесійній залі менше 6 хв. (Верховна Рада України, 2022п). Половина всіх законопроектів були прийняті менше ніж за 8 днів, тоді як на попередніх сесіях роботи Верховної Ради України цей показник в середньому становив 68,5 днів. 5 законопроектів були підтримані народними депутатами в день їхньої реєстрації, а 12 – наступного дня після реєстрації, що пояснюється ситуативним політичним консенсусом щодо питань оборони та безпеки України, необхідністю оперативного реагування на виклики повномасштабної війни, реальними загрозами безпеці народних депутатів під час проведення пленарних засідань Верховної Ради. Турборежим суттєво прискорив життєвий цикл законопроектів на етапах їх розгляду в парламентських профільних комітетах та експертно-аналітичних підрозділах Верховної Ради України й під час політичного погодження між парламентськими фракціями і групами.

По-третє, турборежим в умовах воєнного стану спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів (наприклад, упродовж роботи 7 сесії було зареєстровано 612 законопроектів), а сам режим воєнного стану принципово оновив порядок денний. Пріоритетними напрямками діяльності Верховної Ради України стали питання національної безпеки, перерозподілу видатків державного бюджету, підтримка економіки та охорона правопорядку.

По-четверте, в період 24 лютого 2022 р. – 22 лютого 2023 р. у Верховній Раді було зареєстровано 1686 законопроектів та постанов, з яких: 1489 були законодавчою ініціативою народних депутатів

України, 131 – Кабінету міністрів України, 66 – Президента України (Саліженко, 2023), тобто домінує законодавча ініціатива народних депутатів. Зазначимо, що 28 з 30 ухвалених Законів, ініційованих Президентом, стосувалися ратифікації або затвердження Указів, 2 мали символічне значення.

По-п'яте, режим турбоактивної діяльності українського парламенту мав і зворотній бік, відображений у зростанні частки порушень процедури законотворчості діяльності. За оцінками експертів, прийняття двох третин всіх Законів України під час 7 сесії відбулося з порушеннями парламентської процедури (Лабораторія законодавчих ініціатив, 2022), спричиненими необхідністю термінової адаптації національного законодавства до умов воєнного стану. Водночас, встановлений Ст. 94 Конституції України п'ятнадцятиденний строк підписання проголосованого в парламенті закону Президентом України, за перше півріччя війни був порушений 37 разів (16,4 % випадків), що вказує на актуальність вироблення спеціальних законодавчих процедур, що можуть застосовуватися в умовах воєнного стану або війни. Режим турбоактивності спровокував генерування й застосування особливої парламентської практики, як то ухвалення «віялових» законів, коли в одному законі об'єднані кілька різних предметів регулювання, відтак, і різні за змістом закони. Приміром, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022g) в першому читанні стосувався особливостей розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. На етапі внесення поправок до законопроекту в другому читанні були додані положення, що розширювали повноваження Верховної Ради України та Президента України. Тобто додані до другого читання положення, стосувалися іншого предмету регулювання та частково порушували норми Конституції України, оскільки розширювали повноваження і Верховної Ради України, і Президента України. Оновлення сукупності повноважень всіх гілок влади в Україні може відбуватися тільки через внесення змін до Конституції України, що під час воєнного стану заборонено. Відтак, з метою виключення потенційно можливих негативних наслідків, після скасування воєнного стану в Україні необхідно буде здійснити ревізію ухвалених нормативно-

правових актів, насамперед тих, що приймалися з порушенням процедури.

Зважаючи на те, що діяльність ВР України має публічний характер й передбачає систематичне інформування українського суспільства про характер та результати її діяльності, перед українським парламентом постало питання забезпечення його інформаційно-комунікаційної діяльності в критичних умовах правового режиму воєнного стану. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (Верховна Рада України, 1997) визначає процес висвітлення діяльності органів державної влади в Україні як «одержання, збирання, створення, поширення, використання і зберігання інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб про роботу цих органів» (Верховна Рада України, 1997), а порядок висвітлення, як розклад, обсяг, форми і методи оприлюднення відомостей в межах визначених законом квот часу, газетних (журнальних) площ та виділених коштів. Ст. 9 цього Закону прописує й особливості (порядок і форми) висвітлення діяльності Верховної Ради України засобами масової інформації, що визначаються окремою Постановою Верховної Ради України на період її повноважень чергового скликання. До повноважень Голови парламенту законодавець відніс організацію роботи Апарату Верховної Ради щодо укладання договорів з телерадіоорганізаціями про висвітлення діяльності українського парламенту.

Особливості інформаційно-комунікаційної діяльності українського парламенту в умовах воєнного стану визначаються Конституцією України, низкою законів України (Закон України «Про інформацію» (Верховна Рада України, 1992), Закон України «Про доступ до публічної інформації» (Верховна Рада України, 2011), Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (Верховна Рада України, 1997), Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022m)), указів Президента України щодо введення в дію рішень РНБО України з реалізації єдиної інформаційної політики в Україні в умовах воєнного стану та постанов Верховної Ради України (Офіційне інтернет-представництво Президента України, 2022a).

З метою інформування українського суспільства про політико-правові процеси, діяльність законодавчого органу влади в умовах воєнного стану та забезпечення інтересів національної безпеки України 6 вересня 2022 р. Верховна Рада ухвалила постанову «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h). Нормами цієї постанови визначалося, що на період дії воєнного стану в інтересах національної безпеки та з метою забезпечення безпеки народних депутатів України та апарату Верховної Ради, здійснення прямої трансляції пленарних засідань парламенту може бути обмежено відповідно до принципів реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Відповідно, з метою посилення інформаційної політики Української держави, протидії пропаганді російського агресора та більш повного та комплексного інформування українського суспільства про соціально-політичні та військові процеси були уточнені завдання Парламентського телеканалу «Рада». Зокрема, були внесені зміни до п. 4 Постанови Верховної Ради «Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання» (Верховна Рада України, 2019), відповідно до яких на парламентський телеканал покладалося завдання забезпечення створення та трансляції новин, інформаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів в рамках єдиних інформаційних платформ стратегічних комунікацій та національних інформаційних марафонів, спрямованих на реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Організація та проведення офіційних виступів та виголошення заяв керівництва Верховної Ради, брифінгів народних депутатів покладалася на Апарат Верховної Ради України в одному з адміністративних будинків поза межами постів охорони, встановлених для охорони й оборони території, що прилягає до адміністративного будинку українського парламенту (Верховна Рада України, 2022h).

Такий підхід до організації висвітлення роботи Верховної Ради України був неоднозначно сприйнятий народними депутатами, які не входили до парламентської більшості, сформованої парламентською фракцією політичної партії «СЛУГА НАРОДУ». Якщо народний депутат України А. Герус (голова комітету з питань енергетики та житлово-комунального господарства) вважав, що в організації комунікаційної складової діяльності українського парламенту принципи інформаційної відкритості не порушені («Всі засідання нашого

комітету відбуваються з онлайн-трансляцією в YouTube. Ми працюємо та зберігаємо комунікацію з журналістами та учасниками ринку і намагаємось досить швидко реагувати на наявні питання, надавати відповідь та пояснювати логіку прийняття рішень. ... З боку нашого комітету та з боку депутатів комунікація триває. Війна не привід для того, щоб зменшувати комунікації, їх потрібно навпаки збільшувати, особливо в складних ситуаціях» (Герус, 2022), то за оцінками віце-спікерки Верховної Ради, народної депутатки від фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» О. Кондратюк, «навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закритися від людей» (Батьківщина, 2022). Відтак, О. Кондратюк не голосувала за постанову «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h), наголошуючи, що вона «суперечить цінностям народовладдя, прозорості ухвалення рішень, відкритості Парламенту як інституції. Це рішення підриває довіру суспільства до Парламенту, яку він здобував у дуже непростих умовах з перших днів повномасштабного російського вторгнення» (Facebook, 2022). Підкреслюючи, що Верховна Рада України підтвердила свою ефективність та політичну спроможність як державної інституції, зокрема і щодо інформаційної оборони країни, віце-спікерка наголосила, що громадяни України високо поцінують інформаційну відкритість законодавчого органу в умовах воєнного стану. Тому український парламент не може звужувати спектр інформаційно-комунікаційних каналів, а Парламентський телеканал «Рада» повинен і надалі систематично інформувати громадян про діяльність парламенту, наприклад, шляхом трансляції його пленарних засідань у запису.

І хоча Постанову Верховної Ради «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану» (Верховна Рада України, 2022h) в повному складі не підтримали народні депутати фракції політичної партії «Європейська солідарність» та фракції політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (Верховна Рада України, 2022b), на нашу думку, вона сформувала баланс між європейським цінностям відкритості державних інституцій та умовами російської агресії в Україні, в яких мав здійснювати свою діяльність український парламент. Дійсно, масштаб політичних парламентських дебатів та дискусій звужувався відсутністю прямих трансляцій засідань Верховної ради, в умовах

воєнного стану та турборежиму законодавчої діяльності комунікаційний супровід законодавчої діяльності має спрямовуватися на мінімізацію конфліктогенного потенціалу міжфракційних дебатів.

Висновки. Здійснений аналіз процесу та результатів трансформації характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану, зумовленого масштабною російською агресією проти Української держави довів, що для українського парламенту характерний високий рівень інституційної стійкості та політичної спроможності.

Вивчення політичного дискурсу змін в організації діяльності Верховної Ради України в умовах російської агресії довело, що ця проблема активно дискутувалася парламентськими фракціями в контексті реалізації можливості нормативно-правового закріплення ведення пленарних засідань в дистанційному режимі та, відповідно, онлайн голосування народних депутатів України. На тлі відсутності міжнародного досвіду застосування такої організаційної форми діяльності національного парламенту як дистанційні пленарні засідання, Україна може бути першою державою, в якій законодавчий орган влади запровадить дану інновацію. Наразі, законодавчі ініціативи містять низку неточностей, що закладають ризики для законотворчої діяльності та дієвості системи представництва інтересів громадян України засобами цифрових парламентських комунікацій в частині ухвалення політичних рішень.

Дослідження оновлення формату діяльності парламенту України в контексті проблеми дотримання стандартів законотворчої діяльності вказує, що воно відбувалося засобами турборежиму, який: позначений суттєвим зростанням кількості прийнятих Законів України; характеризується зменшенням часу опрацювання та проходження законопроектів за передбаченою Регламентом процедурою їх розгляду; спричинив зменшення кількості зареєстрованих законопроектів, призвів до зростання частки порушень процедури законотворчості діяльності. Тому, з метою виключення потенційно можливих негативних наслідків, необхідно буде здійснити ревізію ухвалених нормативно-правових актів, насамперед тих, що приймалися з порушенням процедури.

Аналіз динаміки форм інформаційно-комунікаційної діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану вказує на необхідність поширення інформації про зміст законодав-

чої діяльності українського парламенту на тільки в комунікаційному просторі зацікавлених цільових аудиторій.

Джерела та література:

1. Апарат Верховної Ради України (2020). Головне науково-експертне управління. Висновок на проект Закону України «Про підстави та порядок проведення пленарних засідань Верховної Ради України та засідань комітетів Верховної Ради України в режимі відеоконференції на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». До реєстр. № 3250 від 20.03.2020 Народні депутати України Р. Стефанчук, М. Стефанчук. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/60251>

2. Батьківщина (2022). Олена Кондратюк: Навіть в умовах воєнного стану неприпустимо наглухо закриватися від людей. URL: <https://ba.org.ua/olena-kondratyuk-navit-v-umovah-voeynogo-stanu-nepripustimo-nagluxo-zakrivatisya-vid-lyudej/>

3. Верховна Рада України (1992). Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

4. Верховна Рада України (1996). Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Верховна Рада України (1997). Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації. Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Верховна Рада України (2011). Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

7. Верховна Рада України (2015). Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

8. Верховна Рада України (2019). Про порядок висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верхо-

вної Ради України від 30 серпня 2019 р. № 26-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-20#Text>

9. Верховна Рада України (2020). Проект Закону про підстави та порядок проведення пленарних засідань Верховної Ради України та засідань комітетів Верховної Ради України в режимі відеоконференції на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). №. 3250 від 20.03.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1681>

10. Верховна Рада України (2022). Проект Закону про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України № 7129 від 08.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39176>

11. Верховна Рада України (2022a). Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. Висновок на проект Постанови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану», внесений народними депутатами України: Головою Верховної Ради України Стефанчуком Р.О., Першим заступником Голови Верховної Ради України Корнієнком О.С., Заступником Голови Верховної Ради України Кондратюк О.К. (реєстр. № 7736 від 05.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462921>

12. Верховна Рада України (2022b). Поіменне голосування про проект Постанови про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану (№7739) – в цілому. 06.09.2022, 13:41. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20914

13. Верховна рада України (2022c). Поіменне голосування про проект Постанови про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану (№7736) – в цілому з урахуванням пропозицій Комітету 06.09.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20890

14. Верховна Рада України (2022d). Поіменне голосування про розгляд за скороченою процедурою проекту Постанови про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану (№7105). 23.02.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=19153.

15. Верховна Рада України (2022e). Постанова Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану». Проект Вноситься народним депутатом України Головою Верховної Ради України Стефанчуком Р.О., Народним депутатом України, Першим заступником Голови Верховної Ради України Корнієнком О.С., Народним депутатом України, заступником Голови Верховної Ради України Кондратюк О.К. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1461900>

16. Верховна Рада України (2022f). Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України». № 2д9/1-2022/54482 від 05.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243887>

78
— 17. Верховна Рада України (2022g). Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

18. Верховна Рада України (2022h). Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2022 року № 2568-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text>

19. Верховна Рада України (2022i). Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану. Постанова Верховної ради України від 6 вересня 2022 року № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-IX#Text>

20. Верховна Рада України (2022g). Про календарний план проведення сьомої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання. Постанова Верховної Ради України 27 січня 2022 року № 2023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2023-20#n9>

21. Верховна Рада України (2022k). Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2022 р. № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>

22. Верховна Рада України (2022l). Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року. Постанова Верховної Ради України» від 24 лютого 2022 р. № 2103- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>

23. Верховна Рада України (2022m). Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. URL: № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

24. Верховна Рада України (2022n). Реєстр відкритих даних (Інформація щодо пленарних засідань Верховної Ради України). URL: <https://data.rada.gov.ua/open/data/meetings>

25. Верховна Рада України (2022o). Сьома сесія Верховної Ради України IX скликання. Лютий 2022 року – Серпень 2022 року. <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/79>

26. Герус, А. (2022). Важливо, щоб усі розуміли рішення, які приймаються в стінах парламенту. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363649>

27. Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (2022). Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України». До № 7129 від 08.03.2022 Н. д. Р. Стефанчук та інші. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206>

28. Державна аудиторська служба України (2022). Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435>.

29. Державна аудиторська служба України (2022a). Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703>

30. Інтерфакс-Україна (2022). Стефанчук про дистанційні засідання Ради: поки що не бачу консенсусу для голосування за цей законопроект. 27.11.1022. <https://interfax.com.ua/news/political/874934.html>

31. Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (2022). Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України» (реєстр. №7129 від 08.03.2022), внесений народним депу-

татом України Стефанчуком Р.О. та іншими народними депутатами України (всього 241 підпис). № 04-28/03-2022/56264 від 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247378>

32. Лабораторія законодавчих ініціатив (2022). Моніторинг роботи Верховної Ради ІХ скликання за 7 сесію (пів року війни). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Monitoring_7-9-1.pdf

33. Офіційне інтернет-представництво Президента України (2022). Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

34. Офіційне інтернет-представництво Президента України (2022а). Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Указ Президента України від 19.03.2022 № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

80

35. Саліженко, О. (2023). Річниця війни: як парламент рік працював в умовах воєнного стану. URL: <https://www.chesno.org/post/5519/>

36. Слуга народу (2020). Руслан Стефанчук про онлайн-голосування в Раді: я не планую відступати в цьому питанні. URL: <https://sluga-narodu.com/galina-tretyakova-inklyuzivne-suspilstvo-abo-rivni-mozhливosti-dlya-vsikh/>

37. Albrecht, F., Karlsson, C., Persson, T. 2021. “Examining Patterns of Political Opposition: Empirical Evidence from the Deliberations in the German European Affairs Committee”. *Parliamentary Affairs*. 74: 230–251.

38. Brunner, M. 2013. *Parliaments and legislative activity: Motivations for bill introduction*. Springer.

39. Christiansen, T., Griglio, E., Lupo, N. (Eds.). 2023. *The Routledge Handbook of Parliamentary Administrations* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003181521>

40. Copeland, G., Patterson, C. (Eds.). 1994. *Parliaments in the modern world: Changing institutions*. University of Michigan Press.

41. Facebook. 2022. Олена Кондратюк. Профіль. 6 вересня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/kondratiukolena/posts/pfbid0ntgNH28GYMi9hq4PFZxsVVRL3fdKM4pRhQqiSbk2TMEjdTqh5jRqyB7HEw2dnFMWl>

42. Facebook. 2022a. Ruslan Stefanchuk. Профіль. 19 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/pfbid0uqkaij4hpq65mx4xsc1ufyizkkm89equhzipqsp1tb6ky2dwufpfdjyqevw21ep2l>

43. Helms, L. 2008. "Studying parliamentary opposition in old and new democracies: Issues and perspectives". *The Journal of Legislative Studies*. 14(1–2):6–19.

44. Hohendorf, L., Saalfeld, T., Sieberer, U. 2020. "Oppositional strategies between cooperation and conflict: An analysis of opposition party voting in the German Bundestag, 1949–2013". In: Bukow, S., Jun, U. (eds.). *Continuity and change of party democracies in Europe* : 309–342.

45. Karlsson, C., Persson, T., Mårtensson, M. 2024. "Do Members of Parliament Express More Opposition in the Plenary than in the Committee? Comparing Frontstage and Backstage Behaviour in Five National Parliaments". *Parliamentary Affairs*. 77(1):173–195.

46. March, J. G., Olsen, J. P. "Elaborating the "new institutionalism". Centre for European Studies University of Oslo. Working Paper. March (11). URL: <http://www.unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf>

47. March, J., Olsen, J. 2005. "Elaborating the "New Institutionalism". ARENA, ARENA Working Papers. 10.1093/oxford/hb/9780199548460.003.0001.

48. March, J. G., Olsen, J. P. 1984. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *American Political Science Review*. 78(37):734–749.

49. Mochtak, M., Glaurdić, J., Lesschaeve, C. 2020. "Talking War: Representation, veterans and ideology in post-War parliamentary debates". *Government and Opposition*. 57(1): 148–170.

50. Mochtak, M., Muharemović, E. 2022. "The Abyss of Ethnic Division: Two Decades of Discussing War in the Parliament of Bosnia and Herzegovina". *Ethnopolitics*. 23(2):127–151.

51. Morley, J., Bayley, P. 2009. *Corpus-assisted discourse studies on the Iraq conflict: Wording the war*. Routledge.

52. Skowronek, S. Orren, K. 1994. "Beyond the Iconography of Order: Notes for a New Institutionalism". In: *The Dynamics of American Politics: Approaches and Interpretations*. Boulder.

53. Taylor, P., Murray, E., Albertson, K (Eds.). (2019). *Military past, civilian present*. Springer.

54. Troitiño, R. D. 2023. "The European Commission, the Council, and the European Parliament: Differentiated Theoretical Frame for the Digital

Revolution”. In: Troitiño, R. D., Kerikmäe, T., Hamulák, O. (eds). Digital Development of the European Union. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-27312-4_22

55. Wahl, T. 2024. “The Rise of Data and ai in Parliamentary Proceedings – The Norwegian Parliament, Stortinget”. International Journal of Parliamentary Studies. 4(1): 79–87.

References:

1. Aparat Verkhovnoi Rady Ukrainy (2020). Holovne naukovoe-kspertne upravlinnia. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro pidstavu ta poriadok provedennia plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy ta zasidan komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy v rezhymi videokonferentsii na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknnniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19)». Do reiestr. № 3250 vid 20.03.2020 Narodni deputaty Ukrainy R. Stefanchuk, M. Stefanchuk. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/60251>

82

2. Batkivshchyna (2022). Olena Kondratiuk: Navit v umovakh voiennoho stanu neprypustymo nahlukho zakryvatysia vid liudei. URL: <https://ba.org.ua/olena-kondratiuk-navit-v-umovax-voyennogo-stanu-nepripustymo-nagluxo-zakrivatisya-vid-lyudej/>

3. Verkhovna Rada Ukrainy (1992). Pro informatsiiu. Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

4. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy

5. 28 chervnia 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Verkhovna Rada Ukrainy (1997). Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii. Zakon Ukrainy vid 23 veresnia 1997 roku № 539/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2011). Pro dostup do publichnoi informatsii. Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 roku № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku. № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Pro poriadok vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 30 serpnia 2019 r. № 26-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/26-20#Text>

10. Verkhovna Rada Ukrainy (2020). Proiekt Zakonu pro pidstavy ta poriadok provedennia plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy ta zasidan komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy v rezhymi videokonferentsii na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynyknnenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19). №. 3250 vid 20.03.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1681>

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2022). Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy № 7129 vid 08.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39176>

12. Verkhovna Rada Ukrainy (2022a). Komitet z pytan Rehlamentu, deputatskoi etyky ta orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy. Vysnovok na proekt Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu», vnesenyi narodnymy deputatamy Ukrainy: Holovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy Stefanchukom R.O., Pershym zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Korniiienkom O.S., Zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Kondratiuk O.K. (reiestr. № 7736 vid 05.09.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462921>

13. Verkhovna Rada Ukrainy (2022b). Poimenne holosuvannia pro proekt Postanovy pro deiaki pytannia vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia v umovakh dii voiennoho stanu (№7739) – v tsilomu. 06.09.2022, 13:41. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20914

14. Verkhovna rada Ukrainy (2022c). Poimenne holosuvannia pro proekt Postanovy pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu (№7736) – v tsilomu z urakhuvanniam propozytsii Komitetu 06.09.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=20890

15. Verkhovna Rada Ukrainy (2022d). Poimenne holosuvannia pro rozghliad za skorochenoiu protseduroiu proektu Postanovy pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh dii

---

nadzvychainoho ta/abo voiennoho stanu (№ 7105). 23.02.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=19153.

16. Verkhovna Rada Ukrainy (2022e). Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu». Proekt Vnosytsia narodnym deputatom Ukrainy Holovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy Stefanchukom R. O., Narodnym deputatom Ukrainy, Pershym zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Korniiienkom O .S., Narodnym deputatom Ukrainy, zastupnykom Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy Kondratiuk O. K. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1461900>

17. Verkhovna Rada Ukrainy (2022f). Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy». № 2д9/1-2022/54482 від 05.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243887>

84

—

18. Verkhovna Rada Ukrainy (2022g). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2022 roku № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

19. Verkhovna Rada Ukrainy (2022h). Pro deiaki pytannia vysvitlennia roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia v umovakh dii voiennoho stanu. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 6 veresnia 2022 roku № 2568-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-20#Text>

20. Verkhovna Rada Ukrainy (2022i). Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu. Postanova Verkhovnoi rady Ukrainy vid 6 veresnia 2022 roku № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-IX#Text>

21. Verkhovna Rada Ukrainy (2022g). Pro kalendarnyi plan provedennia somoi sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy 27 sichnia 2022 roku № 2023-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2023-20#n9>

22. Verkhovna Rada Ukrainy (2022k). Pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh dii nadzvychainoho ta/abo voiennoho stanu Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>

23. Verkhovna Rada Ukrainy (2022l). Pro orhanizatsiiu roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy u zviazku z aktom zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy 24 liutoho 2022 roku. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy» vid 24 liutoho 2022 r. № 2103-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>

24. Verkhovna Rada Ukrainy (2022m). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku. URL: № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

25. Verkhovna Rada Ukrainy (2022n). Reiestr vidkrytykh danykh (Informatsiia shchodo plenarnykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy). URL: <https://data.rada.gov.ua/open/data/meetings>

26. Verkhovna Rada Ukrainy (2022o). Soma sesiia Verkhovnoi Rady Ukrainy IX sklykannia. Liutyi 2022 roku – Serpen 2022 roku. <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/79>

27. Herus, A. (2022). Vazhlyvo, shchob usi rozumily rishennia, yaki pryimaiutsia v stinakh parlamentu. URL: <http://www.golos.com.ua/article/363649>

28. Holovne naukovo-ekspertne upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy (2022). Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy». Do № 7129 vid 08.03.2022 N. d. R. Stefanchuk ta inshi. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245206>

29. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2022). Monitorynh pryiniatykh zakonodavchykh aktiv ta postanov Verkhovnoi Rady Ukrainy. <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435>.

30. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2022a). Monitorynh pryiniatykh zakonodavchykh aktiv ta postanov Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2703>

31. Interfaks-Ukraina (2022). Stefanchuk pro dystantsiini zasidannia Rady: poky shcho ne bachu konsensusu dlia holosuvannia za tsei zakonoproiekt. 27.11.1022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/874934.html>

32. Komitet z pytan Rehlamentu, deputatskoi etyky ta orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy (2022). Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo provedennia dystantsiinykh zasidan Verkhovnoi Rady Ukrainy» (reiestr. № 7129 vid 08.03.2022), vnesenyi narodnym deputatom Ukrainy

---

Stefanchukom R.O. ta inshymy narodnymy deputatamy Ukrainy (vsoho 241 pidpys). № 04-28/03-2022/56264 vid 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247378>

33. Laboratoriia zakonodavchikh initsiatyv (2022). Monitorynh roboty Verkhovnoi Rady IKh sklykannia za 7 sesiui (piv roku viiny). URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Monitoring_7-9-1.pdf

34. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy (2022). Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

35. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy (2022a). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku «Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 19.03.2022 № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

86 — 36. Salizhenko, O. (2023). Richnytsia viiny: yak parlament rik pratsiuvav v umovakh voiennoho stanu. URL: <https://www.chesno.org/post/5519/>

37. Sluha narodu (2020). Ruslan Stefanchuk pro onlain-holosuvannia v Radi: ya ne planuiu vidstupaty v tsomu pytanni. URL: <https://sluga-narodu.com/galina-tretyakova-inklyuzivne-suspilstvo-abo-rivni-mozhливosti-dlya-vsikh/>

38. Albrecht, F., Karlsson, C., Persson, T. 2021. “Examining Patterns of Political Opposition: Empirical Evidence from the Deliberations in the German European Affairs Committee”. *Parliamentary Affairs*. 74: 230–251.

39. Brunner, M. 2013. *Parliaments and legislative activity: Motivations for bill introduction*. Springer.

40. Christiansen, T., Griglio, E., Lupo, N. (Eds.). 2023. *The Routledge Handbook of Parliamentary Administrations* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003181521>

41. Copeland, G., Patterson, C. (Eds.). 1994. *Parliaments in the modern world: Changing institutions*. University of Michigan Press.

42. Facebook. 2022. Олена Кондратюк. Профіль. 6 вересня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/kondratiukolena/posts/pfbid0ntgNH28GYMi9hq4PFZxsVVRL3fdKM4pRhQqiSbk2TMEjdTqh5jRqyB7HEw2dnFMWl>

43. Facebook. 2022a. Ruslan Stefanchuk. Профіль. 19 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/stefanchuk.official/posts/pfbid0uqkaij4hpq65mx4xsc1ufyizkkm89equhzpqqsp1tb6ky2dwufpfdjyqevw21ep2l>

44. Helms, L. 2008. "Studying parliamentary opposition in old and new democracies: Issues and perspectives". *The Journal of Legislative Studies*. 14(1–2):6–19.

45. Hohendorf, L., Saalfeld, T., Sieberer, U. 2020. "Oppositional strategies between cooperation and conflict: An analysis of opposition party voting in the German Bundestag, 1949–2013". In: Bukow, S., Jun, U. (eds.). *Continuity and change of party democracies in Europe* : 309–342.

46. Karlsson, C., Persson, T., Mårtensson, M. 2024. "Do Members of Parliament Express More Opposition in the Plenary than in the Committee? Comparing Frontstage and Backstage Behaviour in Five National Parliaments". *Parliamentary Affairs*. 77(1):173–195.

47. March, J. G., Olsen, J. P. "Elaborating the "new institutionalism". Centre for European Studies University of Oslo. Working Paper. March (11). URL: <http://www.unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf>

48. March, J., Olsen, J. 2005. "Elaborating the "New Institutionalism". ARENA, ARENA Working Papers. 10.1093/oxford/hb/9780199548460.003.0001.

49. March, J. G., Olsen, J. P. 1984. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *American Political Science Review*. 78(37):734–749.

50. Mochtak, M., Glaurdić, J., Lesschaeve, C. 2020. "Talking War: Representation, veterans and ideology in post-War parliamentary debates". *Government and Opposition*. 57(1): 148–170.

51. Mochtak, M., Muharemović, E. 2022. "The Abyss of Ethnic Division: Two Decades of Discussing War in the Parliament of Bosnia and Herzegovina". *Ethnopolitics*. 23(2):127–151.

52. Morley, J., Bayley, P. 2009. *Corpus-assisted discourse studies on the Iraq conflict: Wording the war*. Routledge.

53. Skowronek, S. Orren, K. 1994. "Beyond the Iconography of Order: Notes for a New Institutionalism". In: *The Dynamics of American Politics: Approaches and Interpretations*. Boulder.

54. Taylor, P., Murray, E., Albertson, K (Eds.). (2019). *Military past, civilian present*. Springer.

55. Troitiño, R. D. 2023. "The European Commission, the Council, and the European Parliament: Differentiated Theoretical Frame for the

Digital Revolution”. In: Troitiño, R. D., Kerikmäe, T., Hamulák, O. (eds). Digital Development of the European Union. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-27312-4_22

56. Wahl, T. 2024. “The Rise of Data and ai in Parliamentary Proceedings – The Norwegian Parliament, Stortinget”. *International Journal of Parliamentary Studies*. 4(1): 79–87.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.89-105>

УДК: 329.055.1:323.285](4)

© Оксана Звоздецька¹

© Олександра Лучик²

ПРАВИЙ ЕКСТРЕМІЗМ ТА ТЕРОРИЗМ ЯК ЗРОСТАЮЧА ЗАГРОЗА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

Стаття присвячена аналізу зростаючих загроз правового тероризму та екстремізму в Європі, проблемі проникнення та поширення ідей екстремізму в інститути європейської демократії, що ставить під загрозу стабільність демократичного розвитку та збереження ліберальних цінностей. Дослідники констатують, що впродовж останніх двадцяти років спостерігаємо посилення правої терористичної та екстремістської загрози у країнах Західної Європи, зокрема, Італії, Німеччині та Франції – країнах, які мають тривалу історію тероризму та екстремізму. Водночас, саме фашистські режими Німеччини (німецький націонал-соціалізм) та Італії (італійський фашизм) першої половини ХХ ст. стали історичними попередниками сучасного правого екстремізму. На початку ХХІ ст. успіхи праворадикальних партій на виборах у цих країнах створили сприятливі умови для активізації діяльності ультраправих партій, що, на думку науковців, створило загрозу європейській демократії.

Ключові слова: правий тероризм, екстремізм, загроза тероризму, європейська безпека.

Right-wing Terrorism and Extremism as a Growing Threat to European Security

The article is devoted to the analysis of the growing threats of legal ter-

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: o.zvozdecka@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2623-7615>

² Магістрант спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: luchyk.oleksandra@chnu.edu.ua

---

rorism and extremism in Europe, the problem of the penetration and spread of extremism in the institutions of European democracy, which endangers the stability of democratic development and the preservation of liberal values.

Researchers state that over the past twenty years, we have observed an increase in the right-wing terrorist and extremist threat in the countries of Western Europe, in particular, Italy, Germany and France - countries with a long history of terrorism and extremism. At the same time, it was the fascist regimes of Germany (German National Socialism) and Italy (Italian fascism) of the first half of the 20th century that became the historical predecessors of modern right-wing extremism. At the beginning of the 21st century, the success of right-wing radical parties in the elections in these countries created favorable conditions for the activation of far-right parties, which, according to experts and scientists, posed a threat to European democracy.

Keywords: *right-wing terrorism, extremism, threat of terrorism, European security.*

90

Постановка проблеми. На початку XXI ст. тероризм та екстремізм стали глобальною загрозою транснаціональної безпеки. Терористичні акти 11 вересня 2001 р. кардинально змінили ставлення світової спільноти до питання тероризму, який посів пріоритетне місце у системі міжнародної безпеки: загроза, яка не знає геополітичних та географічних кордонів, несе руйнівний потенціал для суспільного життя. Зростання тероризму та екстремізму створює сприятливий клімат для виникнення та загострення міжнародних та регіональних конфліктів, руйнує стабільність політичної системи, поляризує суспільство, поширює насилля, паніку та страх, ставить під загрозу життя людини.

Перемога в ряді країн Західної Європи на початку XXI ст. представників правих радикальних партій, які поділяють націоналістичну та антисистемну ідеологію, із широкою народною підтримкою, а також електоральний успіх правих радикалів на виборах до Європейського парламенту у 2019 р. змінили ситуацію на міжнародній арені: експерти та дослідники розпочали активні дискусії з проблеми проникнення та поширення екстремізму в інститути європейської демократії, що ставить під загрозу стабільність демократичного розвитку та збереження ліберальних цінностей (Рева Т. С. 2012, 110: 38). Тому, вивчення феномену «правого тероризму» та «екстремізму у європейському інформаційному просторі є надзвичайно важливим

на сьогодні, оскільки, це дасть змогу ефективніше протидіяти та попередити можливі виклики та загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження зацікавлення викликають наукові публікації вітчизняних дослідників, зокрема А. Ю. Бабія (Бабій А. Ю. 2023), Є.С Назимко (Назимко Є. С., В.Д. Гожій, Т.І. Тіточка. 2022), В.С. Канціра (Канцір В. С. 2015), В. В. Майорова (Майоров В. В. 2006), В.В. Мокляка (Мокляк В. В. 2016) та інших, в яких науковці у контексті теоретико-концептуальних засад тероризму та екстремізму аналізують проблему співвідношення цих двох понять та доводять доцільність їх розмежування. На наш погляд, важливим аспектом є обґрунтування необхідності комплексного правового, соціологічного та політологічного аналізу екстремізму з метою правового забезпечення протидії цьому явищу.

Загальну характеристику правового тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи, зокрема, Італії, Німеччини та Франції, презентовано у дослідженнях та публікаціях науковців В. Ліпкана (Ліпкан В. А. 2003), Т. С. Реви (Рева Т. С. 2012) та інших. Цінність наукових розробок полягає в тому, що проблема правового тероризму та екстремізму розглядається у контексті антитерористичної та антиекстремістської діяльності України.

Значний внесок у дослідження транснаціонального виміру правового тероризму зробили зарубіжні дослідники Йоганнес Дафінгер та Моріц Флорін у праці «Транснаціональна історія правового тероризму: політичне насильство та ультраправі у Східній і Західній Європі з 1900 р.» (Dafinger, Johannes, and Florin, Moritz 2022). Зокрема, належну увагу приділено висвітленню діяльності мереж правих екстремістів на міжнародній арені, зв'язків між правим тероризмом та іншими формами ультраправого політичного насильства.

Ґрунтовним є наукове дослідження Джейкоба Асланда Равндала (Ravndal, Jacob Aasland 2017), в якому проаналізовано еволюцію правового тероризму та насильства у Західній Європі після Другої світової війни. Праця викликає зацікавлення тим, що вчений обґрунтовує дві пояснювальні моделі розвитку праворадикального насильства на прикладі Північної та Південної Європи, аналізує умови, які сприяють стимулюванню правового насильства (серед таких чинників науковець виокремлює фактори зростання імміграції, зростання підтримки праворадикальних партій, розширення використання Інтернету).

При написанні дослідження автор подає новий набір даних, що висвітлює інциденти правотерористичного насильства у Західній Європі між 1990 – 2015 рр.

Мета дослідження – проаналізувати зростання правого тероризму та екстремізму як глобальної загрози міжнародної інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Про зростання загрози правого екстремізму та тероризму свідчать дані звіту, що був підготовлений Виконавчим директором Контртерористичного комітету ООН (CTED) за результатами дослідження у квітні 2020 р.: за попередні п'ять років кількість нападів, здійснених особами, які пов'язані з правим екстремізмом, зросла на 320% (CTED Trends Alert. April 2020, 3). Зростання насильницького екстремізму підтверджують статистичні дані Глобального індексу тероризму 2022: констатовано факт зростання у 2021 р. на 17% (Institute for Economics & Peace. 2022. «Global Terrorism Index 2022», 2). Саме в цей період активізували свою діяльність воєнничі правоекстремістські групи та мережі, зросла кількість антиурядових нападів та нападів проти політичних опонентів, актів насильства проти іммігрантів тощо. Зросла частота та летальність правого екстремізму, активізувались переслідування групами та рухами транснаціональних цілей у національному контексті, спираючись на міжнародні мережі та ідеї (CTED Trends Alert. April 2020, 2). Правий тероризм та екстремізм стали транснаціональним явищем.

У зазначеному контексті неможливо залишити поза увагою той факт, що окремі дослідники правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи наголошують на переоцінюванні правоекстремістського тероризму як наступної великої терористичної загрози для Заходу. Зокрема, на думку співробітника Міжнародного центру боротьби з тероризмом (The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Теуна ван Донгена (Teun van Dogen), правим екстремістам не вистачає організаційного впливу, щоб створити хвилю терористичних атак на зразок хвилі джихадистського тероризму на Заході за останні роки, а також праві екстремісти віддали перевагу іншим тактикам, більшість з яких є ненасильницькими або ж мають не обов'язково терористичний характер (van Dongen, Teun 2020, 101). На нашу думку, недооцінювати вплив та можливості правого тероризму та екстремізму помилково, оскільки навіть використання

ненасильницьких тактик несе в собі певну загрозу: ворожі висловлювання та підбурювання до насильства з широким використанням соціальних мереж та онлайн-платформ несуть руйнівні наслідки, що спонукають до насильницьких дій (мають широкий спектр впливу та можливості переконання потенційних прибічників до екстремістських дій).

Сьогодні навколо правого тероризму та екстремізму не вщухає ні політична боротьба, ні наукова дискусія. Уніфікованого визначення понять «правий тероризм» та «правий екстремізм» немає, що призводить до певної плутанини у розумінні та розмежуванні, зокрема, таких понять як радикалізм, правий або ультраправий популізм тощо. Науковці та експерти акцентують увагу на різних характерних аспектах дефініцій. Зокрема, на думку дослідників, правий екстремізм є суперечливим явищем, тому доволі важко знайти певної узгодженості щодо питання стосовно характеристики та пояснення зазначеного явища, зрозуміти, які саме заходи з його протидії будуть ефективними.

Правий тероризм відрізняється від інших форм тероризму за ідеологією виконавців, а також за ціллю. Він передбачає використання терористичного насильства правими групами з метою зміни політичної, соціальної, а також економічної системи на зразок екстремістської правої моделі. Праві терористи, головним чином, прагнуть замінити існуючий режим авторитарним (фашистським або націоналістичним). Праві терористи, взявши за основу ідею про те, що певна група осіб із спільними елементами (раса, культура тощо) перевершує всіх інших, наділяють цю групу природнім правом керувати рештою населення. Їхні цілі, які вони ретельно вибирають, – це представники іноземних спільнот, політичні опоненти тощо. Отже, типовими установками правих екстремістів є расизм, ксенофобія, авторитаризм, певними варіантами правоекстремістських груп є неофашистські, неонацистські, ультранаціоналістичні формування. На думку німецького вченого Даніеля Келера, «правий тероризм» - це унікальна форма політичного насильства на ґрунті ненависті та організованого тероризму (Koehler, Daniel 2019, 1).

Даніель Келер також дав ґрунтовне визначення терміну «правий екстремізм»: «широкий спектр ідеологій, які, по суті, розглядають насильство як законний інструмент для боротьби з політичним та етнічним «ворогом» (включно з особами з іншою культурою, релі-

гією, національністю чи сексуальною орієнтацією, які розглядаються як загроза для власної раси чи нації» (Koehler, Daniel 2014, 51). Влучно, на наш погляд, пояснив сутність правого екстремізму науковий співробітник Інституту Альфреда Дікіна, співкерівник мережі «Адресування насильницького екстремізму та радикалізації до тероризму» (AVERT) Лідія Халіл, яка зазначила, що «праві екстремісти досягають найбільшого успіху не зі зброєю чи бомбами, а з виборчими бюлетенями» (Byman, Daniel 2022).

Отже, з ідеологічної точки зору, правий екстремізм характеризують наступні основні риси: головна ідея – природна нерівність чи певна ієрархія між людьми або групами, перевага «права сильнішого» (расизм, ксенофобія); віра в авторитаризм; основна мета – знищення демократичної системи та відмова від верховенства права (антидемократія). Основними ознаками правого екстремізму є погроза або готовність використовувати насильницькі засоби для досягнення власних цілей. Прихильники правих екстремістів (політичні партії, громадські організації, неформальні групи) поділяють вище вказані ідеологічні елементи. А отже, правий екстремізм представлений неофашизмом та неонацизмом, в основі яких лежать принципи авторитаризму, нерівності, нетерпимості. Правий екстремізм та тероризм набувають широкого поширення у відповідних умовах. Такими супутніми явищами є глобалізація, економічні та соціальні катаклізми, зниження рівня життя тощо.

Витоки сучасного правого екстремізму та тероризму у Західній Європі сягають першої половини ХХ ст. та пов'язані із формуванням організованих політичних рухів ультраправих, поширенням расизму та антисемітизму, загостренням різних форм насильства. Після Другої світової війни загроза правого екстремізму та тероризму у зазначеному регіоні розвивалась хвилеподібно, змінювалась за часовими та географічними параметрами, зазнала трансформацій, адаптуючись до нових умов та обставин. На зростання чи падіння широкомасштабних кампаній правих терористів та екстремістів впливав взаємозв'язок між міжнародними конфліктами, типами режимів та поведінкою еліт (Ravndal, Jacob Aasland 2015, 30). У післявоєнний період активізувалась діяльність груп, спонсорованих елітою: окремі політичні сили з метою реалізації власних планів та намірів активно підтримали та використали ресурси окремих екстремістських груп. Такі ієрархічно організовані з централізованим керівництвом теро-

ристичні угруповання діяли в Італії, Німеччині та Франції в період 1960-их – 1980-их років. Практично еліти використовували терористичні угруповання для реалізації власних стратегій, спрямованих на захист або відновлення колишніх авторитарних режимів, на перешкоджання представникам лівих сил отримати політичну владу. Сьогодні у країнах Західної Європи навряд чи діють або мають значну підтримку такі терористичні та екстремістські угруповання.

У той же час, не можна оминати і погляди окремих науковців, які стверджують, що правий тероризм виник саме у Сполучених Штатах Америки. На їхню думку, першим випадком правого тероризму було вбивство Авраама Лінкольна у 1865 р. з метою перешкоджання розповсюдженню руху аболіціоністів та підтримки встановленого соціального та расового порядку. Ми підтримуємо твердження доцента кафедри сучасної історії Зальцбурзького університету в Австрії Йоганнеса Дафінгера та викладача Університету Ерланген-Нюрнберг в Німеччині Моріца Флоріна, які акцентують увагу на тому факті, що у зазначених подіях була відсутня усталена концепція тероризму як тактики (Dafinger, Johannes, and Florin, Moritz 2022).

На початку XXI ст., в умовах значних успіхів праворадикальних партій на виборах у низці країн Західної Європи, а також їхнього широкого впливу та, відповідно, широкої народної підтримки, активізувалась діяльність ультраправих партій у провідних державах європейської спільноти – Італії, Німеччині, Франції. Зокрема, у вересні 2022 р. на позачергових парламентських виборах в Італії перемогу отримав блок правих політичних сил на чолі з головою партії «Брати Італії» (Fratelli d'Italia) Джорджею Мелоні (Прищепя Я. 2022.); у 2017 р. в Німеччині вперше після Другої світової війни ультраправа партія «Альтернатива для Німеччини» (Alternative für Deutschland (AfD) за результатами виборів пройшла у Бундестаг (Яриш О. 2017); у 2022 р. під час президентських виборів у Франції лідерка ультраправої партії «Національне об'єднання» (Rassemblement national (RN) Марін Ле Пен пройшла у другий тур виборів із рейтингом 34% голосів проти 66% підтримки Еммануеля Макрона («Ле Пен, яка програла вибори у Франції, назвала свій результат «блискучою перемогою»» 2022). Окрім цього, за список «Національного об'єднання» на чолі з Жорданом Барделла (політична сила Марін Ле Пен) на європейських виборах 9 червня 2024 р. готові голосувати понад 30% французів («У Франції ультраправі лідирують у рейтингу на європейських виборах»

2024). Така ситуація спричинила активні дискусії серед експертів та науковців щодо загроз європейській демократії, які може спричинити поширення екстремізму.

На основі набору даних правого тероризму та насильства (RTV Trend Report – 2022), підготовленого Центром дослідження екстремізму за результатами 2021 р., можна виокремити основні характерні риси правого тероризму та екстремізму у Західній Європі початку XXI століття. При цьому слід враховувати той факт, що певні характерні особливості зазначених явищ мали свої особливості у залежності від країни, її політичного, економічного та географічного становища тощо. Зокрема, необхідно акцентувати увагу на факті регіональної орієнтації в плані ідеологічної складової екстремізму на теренах досліджуваних країн. Так, правий екстремізм має міцні позиції в південній частині Італії, в той час як на півночі країни переважають прибічники лівого екстремізму. Аналогічну ситуацію можна побачити і в Німеччині, де розмежування між правими та лівими екстремістами йде по лінії схід – захід (Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. RTV Trend Report 2022).

96

—

Отже, на основі аналітичних та статистичних даних звіту Центру дослідження екстремізму (RTV Trend Report – 2022) серед основних характерних рис правого тероризму та екстремізму у країнах Західної Європи слід визначити:

1. У порівнянні з показниками 2021 р. та середньостатистичним показником 2015-2020 рр. щодо абсолютної кількості завершених терористичних атак лідируючі позиції посідає Німеччина (вказаний показник за 2021 р. є нижчим (на 25 інцидентів) за середній показник 2015-2020 рр., що пояснюється фактором «кризи біженців» 2015 р. та 2016 р.); Італія посіла третє місце із незначним зменшенням абсолютного показника завершених атак (на 3 інциденти) у 2021 р.; Франція (на п'ятій позиції) у 2021 р. зазнала більше атак (на 4 інциденти), ніж у попередні роки.

2. Найбільшу загрозу насильства становили спонтанні напади, здійснені неформальними та неорганізованими групами проти етнічних та релігійних меншин (за даними правого тероризму та насильства (RTV Trend Report): у 2021 р. терористичні атаки здійснили 47% неформальних та неорганізованих формувань, у той час як частка поодиноких акторів у здійсненні терористичних актів стано-

вила 32% від загальної кількості терористичних атак (Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. RTV Trend Report 2022, 2). У попередні періоди переважали масові напади, а також напади, ініційовані поодинокими акторами: організований правим екстремістом Гундольфом Келером масштабний терористичний акт на фестивалі Октоберфест у Мюнхені, коли у результаті вибуху загинули 13 осіб та понад 200 осіб отримали поранення (федеральні прокурори дійшли висновку, що екстреміст намагався вплинути на парламентські вибори 1980 р., і прагнув до диктаторської держави за зразком націонал-соціалізму (Germany: 1980 Oktoberfest bombing a 'far-right attack'. 07.08.2020. DW.); вибух у синагозі у Парижі, який інтерпретують як перший антисемітський теракт у Франції після Другої світової війни (Associated Press. 21.04.2023. Canadian professor convicted in 1980 Paris synagogue bombing), у результаті якого загинуло четверо осіб, а 46 отримали поранення). У той же час останніми роками у Європі розвинувся особливий тип колективного тероризму – «вулик», який здійснюється правими, антиміграційними, та антиурядовими рухами із залученням периферійних більш войовничих правих організацій (Koehler, Daniel. 2016, 99).

3. Правоекстремістське насильство та тероризм здебільшого здійснювалися представниками етнічної більшості проти «слабших меншин» (Antwi-Boasiako, Kwame Badu, and Hill Grant, Caleb. 2020, 86), оскільки для правих екстремістів цінність людини визначається її приналежністю до певної етнічної групи чи нації, що цілком пояснює наявність у правому екстремізмі елементів націоналістичної або расистської ідеології. Саме тому свого роду об'єктами-мішенями для правих екстремістів стають, переважно, представники етнічних меншин, мігранти, маргіналізовані групи населення тощо. Набори даних правого тероризму та екстремізму (RTV Trend Report) свідчать про те, що саме мігранти, релігійні та етнічні меншини частіше стають ядром атак правих екстремістів: у 2021р. 74% терористичних атак були спрямовані на етнічні та релігійні меншини (Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. 2022 RTV Trend Report, 14). Так, у 2021 р. в німецькому місті Ольденбурзі невідомі підпалили житловий притулок для біженців, в іспанській Барселоні трое осіб із нацистською символікою намагались підпалити безхатченка, обливши його бензином. Серед

всього переліку об'єктів, на які здійснювали напади праві екстремісти та терористи у просторі та часі, переважали саме етнічні групи та релігійні меншини. Так, за останнє десятиліття на зазначену групу були спрямовані 75% усіх атак (Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. 2022 RTV Trend Report, 14).

4. Значно зменшилась кількість атак зі смертельними наслідками, скоєних саме організованими групами, афілійованими членами та координованими організаціями: у 2020 та 2021 рр. зареєстровано по два випадки спонтанних терористичних нападів із летальними наслідками, скоєних акторами-одинками (Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. 2022 RTV Trend Report, 5).

98

5. Терористичні акти зі смертельними наслідками переважно здійснювали чоловіки старшого віку з глибокими расистськими переконаннями, в той час, як молоді екстремісти просували терористичні наративи в Інтернеті, що сприяло зростанню транснаціональної загрози правого екстремізму.

6. Зросло використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ як засобу для поширення пропаганди правого тероризму та екстремізму, вербування нових членів, спілкування та навчання прибічників та членів угруповань, маніпулювання, поширення страху та напруги, збір розвідувальних даних, планування терористичних актів. Миттєвий доступ екстремістів та терористів до багатомільйонної аудиторії, відсутність чіткого державного контролю за оприлюдненням насильницького контенту в соцмережах значно спрощує процедуру об'єднання екстремістів та терористів з метою вільного обміну думок та планів, сприяє поширенню екстремістських ідей в режимі інкогніто або під псевдонімами.

7. Мейнстрим правих екстремістських ідей: використання гумору та сарказму для того, щоб сформулювати свої погляди для більшого споживання («Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices». 2021, 7). Інші методи, які використовують праві екстремісти, це розповсюдження фейкових новин, мемів, тролінгу та постінгу. Слід зазначити, що успішності екстремістських рухів певною мірою сприяє те, що вони говорять мовою мас.

Висновки. Отже, на початку XXI ст. тероризм та екстремізм ста-

ли найнебезпечнішими викликами світовій спільноті. Глобалізаційні трансформації, процеси інтеграції, демографічні проблеми, поглиблення політичної та економічної кризи, ріст організованої злочинності, корупція тощо створили сприятливі умови для активізації терористичних та екстремістських угруповань та рухів. Для більшості держав та міжнародних організацій тероризм та екстремізм став одним із головних викликів та загроз міжнародній та інформаційній безпеці.

Впродовж останніх двадцяти років спостерігаємо посилення правої терористичної та екстремістської загрози у країнах Західної Європі, зокрема, Італії, Німеччини та Франції – країнах, які мають тривалу історію тероризму та екстремізму. Водночас, саме фашистські режими Німеччини (німецький націонал-соціалізм) та Італії (італійський фашизм) першої половини ХХ століття стали історичними попередниками сучасного правого екстремізму. На початку ХХІ століття успіхи праворадикальних партій на виборах у цих країнах створили сприятливі умови для активізації діяльності ультраправих партій, що, на думку експертів та науковців, стало серйозним викликом європейській демократії.

99

Джерела та література:

1. Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices». 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 15 p. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf (accessed 30 November 2023)
2. Associated Press. 21.04.2023. Canadian professor convicted in 1980 Paris synagogue bombing. URL: <https://www.courthousenews.com/canadian-professor-convicted-in-1980-paris-synagogue-bombing/> (accessed 30 November 2023)
3. CTED Trends Alert. April, 2020. «Member States Concerned by the Growing and Increasingly Transnational Threat of Extreme Right-wing Terrorism». URL: https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org/securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/cted_trends_alert_extreme_right-wing_terrorism.pdf (accessed 30 November 2023)
4. CTED Trends Alert. April, 2020. «Member States Concerned by the Growing and Increasingly Transnational Threat of Extreme Right-wing Terrorism». URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www>

---

un.org.securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/cted_trends_alert_extreme_right-wing_terrorism.pdf (Accessed 18 October 2023)

5. Germany: 1980 Oktoberfest bombing a 'far-right attack'. 07.08.2020. DW. URL: <https://www.dw.com/en/germany-1980-oktoberfest-bombing-a-far-right-attack/a-54085190> (Accessed 18 October 2023)

6. Institute for Economics & Peace. 2022. «Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism». URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf> (Accessed 18 October 2023)

7. Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. 2022 RTV Trend Report. «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021». University of Oslo, 2022. URL: https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/2022/rtv_trend_report_2022.pdf (accessed 01 December 2023)

100 — 8. Бабій А. Ю. 2023. «Екстремізм як соціальне явище і правова категорія». Часопис Київського університету права. № 3:296–302. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/517/492/> (дата звернення 10 січня 2024)

9. Канцір В. С. 2015. «Тероризм як метод політичної боротьби (політичний тероризм)». Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. № 824:430–435. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2424/vnulpurn201582471.pdf> (дата звернення 10 січня 2024)

10. «Ле Пен, яка програла вибори у Франції, назвала свій результат «блискучою перемогою»». 2022. Укрінформ. 24.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3466451-le-pen-aka-prograla-vibori-u-francii-nazvala-svij-rezultat-bliskucou-peremogou.html> (дата звернення 10 травня 2024)

11. Ліпкан В. А. 2003. «Політичний екстремізм в Німеччині». GOAL. URL: <https://goal-int.org/politichnij-ekstremizm-v-nimechchini/> (дата звернення 02 листопада 2023)

12. Майоров В. В. 2006. «Розмежування терористської та екстремістської діяльності». GOAL. URL: <https://goal-int.org/category/publikacii/statti/2006/>

13. Мокляк В. В. 2016. «Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву». Проблеми законності. Вип. 135: 147–

156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_17 (дата звернення 20 листопада 2023)

14. Назимко Є. С., В.Д. Гожій, Т.І. Тіточка. 2022. «Міжнародно-правове забезпечення протидії екстремізму та деокупації окупованих територій». Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1:374–378. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/95.pdf (дата звернення 20 листопада 2023)

15. Прищепа Я. 2022. «Вибори в Італії: уряд очолить лідерка правих сил Джорджа Мелоні». Суспільне новини. 27.09.2022. URL: <https://suspilne.media/285400-v-italii-pocalis-dostrokov-i-parlamentski-vibori-hto-moze-ocoliti-urad/> (дата звернення 15 жовтня 2023)

16. Рева Т. С. 2012. «Політичний екстремізм у державах Західної Європи (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини)». Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Вип. 110:38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (дата звернення 10 травня 2023)

17. «У Франції ультраправі лідирують у рейтингу на європейських виборах. 2024. Укрінформ». 13.04.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3852087-u-francii-ultrapravi-lidiruut-u-rejtingu-na-evropejskih-viborah.html> (дата звернення 10 травня 2024)

18. Яриш О. 2017. «AfD: хто такі німецькі правопопулісти та як вони потрапили до Бундестагу». Hromadske. 26.09.2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/nimetski-pravopopulisty>

19. Antwi-Boasiako, Kwame Badu, and Hill Grant, Caleb. 2020. «Terrorism and Right-Wing Extremism: History and Comparative Definitions». *Political Preferences*. Vol. 26:77–94. URL: https://www.academia.edu/52188896/Terrorism_and_Right_Wing_Extremism_History_and_Comparative_Definitions (accessed 01 December 2023)

20. Byman, Daniel. 2022. «Right-wing extremists: the danger not of bombs but ballots». *The Interpreter*. 20.09.2022. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/right-wing-extremists-danger-not-bombs-ballots> (accessed 01 December 2023)

21. Dafinger, Johannes, and Florin, Moritz. 2022. «A Transnational History of Right-Wing Terrorism. Political Violence and the Far Right in Eastern and Western Europe since 1900». Routledge. URL: <https://www.routledge.com/A-Transnational-History-of-Right-Wing-Terrorism-Political-Violence-and/Dafinger-Florin/p/book/9780367613365> (accessed 01 December 2023)

22. Koehler, Daniel. 2014. «German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the ‘Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)’–DTGrwx’Project». Perspectives on terrorism. Vol. 8. № 5: 48–58. URL: <https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspectivedaniel-koehler.pdf> (accessed 15 December 2023)

23. Koehler, Daniel. 2016. «Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future». Prisma. Vol. 6. № 2:84–105. URL: <https://www.jstor.org/stable/26470450> (accessed 07 November 2023)

24. Koehler, Daniel. 2019. «Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat». The International Centre for Counter-Terrorism. 20 p. DOI: 10.19165/2019.2.02

102 — 25. Ravndal, Jacob Aasland. 2015. «Thugs or Terrorists? A Typology of Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe». Journal for Deradicalization. № 3: 1–38. URL: <https://ffi-publikasjoner.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12242/42/1303436.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (accessed 07 November 2023)

26. Ravndal, Jacob Aasland. 2017. «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe: A Comparative Analysis». Representralen, University of Oslo. 188 p. URL: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/60365/PhD-Ravndal-2017.pdf> (accessed 17 November 2023)

27. van Dongen, Teun. 2020. «Normalisation, Party Politics and Vigilantism: Why the Next Terrorist Wave will not be Right-Wing Extremist». The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT) Evolutions in Counter-Terrorism, Vol. 2 (November 2020): 101–120. DOI: 10.19165/2020.5.25 (accessed 27 November 2023).

References:

1. Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices». 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 15 p. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf (accessed 30 November 2023)

2. Associated Press. 21.04.2023. Canadian professor convicted in 1980 Paris synagogue bombing. URL: <https://www.courthousenews.com/canadian-professor-convicted-in-1980-paris-synagogue-bombing/> (accessed 30 November 2023)

3. CTED Trends Alert. April, 2020. «Member States Concerned by the Growing and Increasingly Transnational Threat of Extreme Right-wing Terrorism». URL: https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org/securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/cted_trends_alert_extreme_right-wing_terrorism.pdf (accessed 30 November 2023)

4. CTED Trends Alert. April, 2020. «Member States Concerned by the Growing and Increasingly Transnational Threat of Extreme Right-wing Terrorism». URL: https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org/securitycouncil.ctc/files/files/documents/2021/Jan/cted_trends_alert_extreme_right-wing_terrorism.pdf (Accessed 18 October 2023)

5. Germany: 1980 Oktoberfest bombing a 'far-right attack'. 07.08.2020. DW. URL: <https://www.dw.com/en/germany-1980-oktoberfest-bombing-a-far-right-attack/a-54085190> (Accessed 18 October 2023)

6. Institute for Economics & Peace. 2022. «Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism». URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf> (Accessed 18 October 2023)

7. Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik and Thorstensen, Madeleine. 2022 RTV Trend Report. «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021». University of Oslo, 2022. URL: https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-reports/2022/rtv_trend_report_2022.pdf (accessed 01 December 2023)

8. Babii A. Yu. 2023. «Ekstremizm yak sotsialne yavyshche i pravova katehoriia». Chasopys Kyivskoho universytetu prava. № 3:296–302. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/517/492/> (data zvernennia 10 sichnia 2024)

9. Kantsir V. S. 2015. «Teroryzm yak metod politychnoi borotby (politychnyi teroryzm)». Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii: Yurydychni nauky: zbirnyk naukovykh prats. № 824:430–435. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2424/vnulpurn201582471.pdf> (data zvernennia 10 sichnia 2024)

10. «Le Pen, yaka prohrala vybory u Frantsii, nazvala svii rezultat «blyskuchoiu peremohoiu». 2022. Ukrinform. 24.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3466451-le-pen-aka-prograla-vibori-u-francii-nazvala-svij-rezultat-bliskucou-peremogou.html> (data zvernennia 10 travnia 2024)

11. Lipkan V. A. 2003. «Politychnyi ekstremizm v Nimechchyni». GOAL. URL: <https://goal-int.org/politichnij-ekstremizm-v-nimechchini/> (data zvernennia 02 lystopada 2023)

12. Maiorov V. V. 2006. «Rozmezhuvannia terorystskoi ta ekstremistskoi diialnosti». GOAL. URL: <https://goal-int.org/category/publikacii/statti/2006/>

13. Mokliak V. V. 2016. «Suchasnyi teroryzm yak sotsialne yavyshche: sutnist ta formy proiavu». Problemy zakonnosti. Vyp. 135: 147–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_17 (data zvernennia 20 lystopada 2023)

14. Nazymko Ye. S., V.D. Hozhii, T.I. Titochka. 2022. «Mizhnarodno-pravove zabezpechennia protydii ekstremizmu ta deokupatsii okupovanykh terytorii». Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2022. № 1:374–378. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/95.pdf (data zvernennia 20 lystopada 2023)

104 — 15. Pryshchepa Ya. 2022. «Vybory v Italii: uriad ocholyt liderka pravykh syl Dzhordzha Meloni». Suspilne novyny. 27.09.2022. URL: <https://suspilne.media/285400-v-italii-pocalis-dostrokovi-parlamentski-vibori-hto-moze-ocoliti-urad/> (data zvernennia 15 zhovtnia 2023)

16. Reva T. S. 2012. «Politychnyi ekstremizm u derzhavakh Zakhidnoi Yevropy (na prykladi Ispanii, Italii ta Nimechchyni)». Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia. Vyp. 110:38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (data zvernennia 10 travnia 2023)

17. «U Frantsii ultrapravi lidyruut u reitynhu na yevropeiskykh vyborakh. 2024. Ukrinform». 13.04.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3852087-u-francii-ultrapravi-lidiruut-u-rejtingu-na-evropejskih-viborah.html> (data zvernennia 10 travnia 2024)

18. Yarysh O. 2017. «AfD: khto taki nimetski pravopopulisty ta yak vony potrapyly do Bundestahu». Hromadske. 26.09.2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/nimetski-pravopopulisty>

19. Antwi-Boasiako, Kwame Badu, and Hill Grant, Caleb. 2020. «Terrorism and Right-Wing Extremism: History and Comparative Definitions». Political Preferences. Vol. 26:77–94. URL: https://www.academia.edu/52188896/Terrorism_and_Right_Wing_Extremism_History_and_Comparative_Definitions (accessed 01 December 2023)

20. Byman, Daniel. 2022. «Right-wing extremists: the danger not of bombs but ballots». The Interpreter. 20.09.2022. URL: <https://www.>

lowyinstitute.org/the-interpretor/right-wing-extremists-danger-not-bombs-ballots (accessed 01 December 2023)

21. Dafinger, Johannes, and Florin, Moritz. 2022. «A Transnational History of Right-Wing Terrorism. Political Violence and the Far Right in Eastern and Western Europe since 1900». Routledge. URL: <https://www.routledge.com/A-Transnational-History-of-Right-Wing-Terrorism-Political-Violence-and/Dafinger-Florin/p/book/9780367613365> (accessed 01 December 2023)

22. Koehler, Daniel. 2014. «German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the 'Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)'-DTGrwx'Project». Perspectives on terrorism. Vol. 8. № 5: 48–58. URL: <https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspectivedaniel-koehler.pdf> (accessed 15 December 2023)

23. Koehler, Daniel. 2016. «Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future». Prisma. Vol. 6. № 2:84–105. URL: <https://www.jstor.org/stable/26470450> (accessed 07 November 2023)

24. Koehler, Daniel. 2019. «Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat». The International Centre for Counter-Terrorism. 20 p. DOI: 10.19165/2019.2.02

25. Ravndal, Jacob Aasland. 2015. «Thugs or Terrorists? A Typology of Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe». Journal for Deradicalization. № 3: 1–38. URL: <https://ffi-publikasjoner.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12242/42/1303436.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (accessed 07 November 2023)

26. Ravndal, Jacob Aasland. 2017. «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe: A Comparative Analysis». Representralen, University of Oslo. 188 p. URL: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/60365/PhD-Ravndal-2017.pdf> (accessed 17 November 2023)

27. van Dongen, Teun. 2020. «Normalisation, Party Politics and Vigilantism: Why the Next Terrorist Wave will not be Right-Wing Extremist». The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague (ICCT) Evolutions in Counter-Terrorism, Vol. 2 (November 2020): 101–120. DOI: 10.19165/2020.5.25 (accessed 27 November 2023).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.106-121>

УДК: 327:911]:355.48(470:477)]:327(510)

© Богдан Голянич¹

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА КИТАЙСЬКУ ІНІЦІАТИВУ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

У статті проаналізовано геополітичний та економічний вплив російсько-української війни на китайську ініціативу «Один пояс, один шлях» (ОПОШ, BRI), яка є ключовим елементом зовнішньої політики Сі Цзінпїна та спрямована на зближення Азії, Європи, Африки та Латинської Америки за допомогою транспортних мереж. Через шість економічних коридорів ініціатива ОПОШ розвиває торгівлю, фінансові, міжлюдські та цифрові зв'язки по всьому світу.

106

Автором доведено, що російсько-українська війна має безпрецедентний геополітичний та економічний вплив на ОПОШ, який призведе до значних перешкод у виконанні запланованих Пекіном проєктів ініціативи, а також до загрози безпеці та стабільності країн, які беруть у ній участь.

Російсько-українська війна порушила зв'язки між регіонами, що були заплановані в рамках цієї ініціативи. Зокрема, наземне сполучення Китаю з Європою через Північний шлях було зупинено через умови війни, оскільки більшість китайських залізничних ліній проходять через Росію. Крім того, збройна агресія Росії проти України завдала шкоди політичним, економічним та інфраструктурним зв'язкам Китаю з європейськими країнами. Подальший хід війни може мати негативні наслідки для розвитку ініціативи ОПОШ.

Війна в Україні створює потенційні середньо- та довгострокові ризики для китайської ініціативи ОПОШ, оскільки ця ініціатива значною мірою залежить від сухопутних коридорів через Росію та Бі-

---

¹ Кандидат політичних наук, заступник начальника інституту Воєнної академії імені Євгенія Березняка, Україна. E-mail: holjanuch@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0921-6142>.

лорусь. Внаслідок продовження російсько-української війни та західних санкцій проти РФ на тривалий час, Китаю доведеться докласти більше зусиль для розвитку альтернативних транспортних і логістичних маршрутів, зокрема через Іран, Пакистан і Туреччину. Створення величезного тиску на ОПОШ зі сторони НАТО та Азії стало також причиною ускладнення реалізації та розвитку ініціативи.

Збройна агресія РФ проти України у галузі енергетики спричинила різке зростання цін на нафту, газ та інші енергетичні ресурси, що безпосередньо впливає на учасників BRI. Введення нових економічних санкцій та інших обмежень проти Росії призвело до кризи в глобальних ланцюжках поставок вздовж ОПОШ. Поява нових стратегій енергетичної безпеки та диверсифікації джерел постачання енергії суттєво вплинула на глобальні енергетичні ринки, маючи значущі геополітичні та економічні наслідки як для самого Китаю, так і для країн, що взаємодіють із Європою та Росією.

Ключові слова: Китай, Україна, геополітика, «Один пояс, один шлях», російсько-українська війна, збройна агресія.

Geopolitical and Economic Impact of the Russian-Ukrainian War on the Chinese Initiative «One Belt, One Road»

The article analyzes the geopolitical and economic impact of the Russian-Ukrainian war on the Chinese initiative «One Belt, One Road» (BRI), which is a key element of Xi Jinping's foreign policy and is aimed at bringing Asia, Europe, Africa and Latin America together through transport networks. Through six economic corridors, the BRI initiative develops trade, financial, people-to-people and digital connections around the world.

The author has proven that the Russian-Ukrainian war has an unprecedented geopolitical and economic impact on the BRI, which will lead to significant obstacles in the implementation of the initiative's projects planned by Beijing, as well as to a threat to the security and stability of the countries participating in it.

The Russian-Ukrainian war disrupted the ties between the regions that were planned as part of this initiative. In particular, China's overland connection with Europe via the Northern Route was stopped due to wartime conditions, as most of China's railway lines pass through Russia. In addition, Russia's armed aggression against Ukraine has damaged China's political, economic, and infrastructural ties with European countries. The further

---

course of the war may have negative consequences for the development of the BRI initiative.

The war in Ukraine poses potential mid- to long-term risks for China's BRI initiative, as the initiative is largely dependent on land corridors through Russia and Belarus. As a result of the continuation of the Russian-Ukrainian war and Western sanctions against the Russian Federation for a long time, China will have to make more efforts to develop alternative transport and logistics routes, in particular through Iran, Pakistan and Turkey. The creation of enormous pressure on the BRI from the side of NATO and Asia was also the reason for the complication of the implementation and development of the initiative.

108 — The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine in the field of energy caused a sharp increase in the prices of oil, gas and other energy resources, which directly affects the participants of the BRI. The introduction of new economic sanctions and other restrictions against Russia has led to a crisis in global supply chains along the BRI. The emergence of new strategies for energy security and diversification of energy supply sources has significantly affected global energy markets, with significant geopolitical and economic consequences both for China itself and for countries interacting with Europe and Russia.

Keywords: China, Ukraine, geopolitics, «One Belt, One Road», Russian-Ukrainian war, armed aggression.

Постановка проблеми. Збройна агресія Росії проти України створила нові виклики та значно підірвала позиції Китаю як в Європі, так і серед країн пострадянського простору. Політичні та безпекові питання переважають над торговельними та інфраструктурними аспектами. З продовженням війни, Китай, як й інші країни, змушені переглядати свої підходи та стратегії взаємодії один з одним.

Російсько-українська війна спричинила значні зміни на міжнародній політичній арені та може вважатися однією з найвагоміших геополітичних подій після розпаду Радянського Союзу. Аналіз впливу війни на міжнародну структуру, тенденції та стратегічне положення Китаю, а також його реакція на цю змінливу ситуацію стали предметом особливої уваги в міжнародних політичних і стратегічних дослідженнях.

Ця значна геополітична криза може призвести до перегляду світової гео економічної ситуації та підірвати ініціативу голови Китаю Сі

Цзіньпіна ОПОШ, за допомогою якої Китай активно розширює свої географічні межі та перетворюється з країни без виходу до моря у глобального гравця. Ініціатива ОПОШ простягається через Європу та Азію, сприяючи утворенню міцнішого альянсу, ніж ООН.

Однак ініціатива ОПОШ також зазнає значної критики, оскільки зовнішній світ стверджує, що вона призводить до надмірного накопичення боргів у країнах, що розвиваються, та порівнюється з економічною агресією. Не можна ігнорувати той факт, що ініціатива ОПОШ суттєво змінила геополітичний ландшафт, що колись був під контролем західного імперіалізму, зокрема, Сполучених Штатів.

У сучасному світі спостерігається загострення політичної нестабільності, що має негативний вплив на економічний розвиток країн. Російська агресія проти України та наростаюча напруженість у війні спричиняють загальну невизначеність.

Варто також відзначити нестабільність політичного курсу Китаю, який домагається світового впливу. Ці політичні зміни негативно позначаються на світовій економіці та економіках окремих країн. У зв'язку з активною участю Китаю у політичних та економічних процесах світу, важливо досліджувати політичні тенденції та їх вплив на економіку, а особливо на розвиток ОПОШ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз впливу російсько-української війни на китайську ініціативу ОПОШ активно проводять як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, оскільки дана тема є актуальною для оцінки перспектив розвитку регіональної та глобальної економіки, а також для формування політичних та економічних стратегій міжнародних відносин.

Зокрема можна виділити наукові дослідження Д. Хіллмана, Н. Тойча, Сю Чжена, А. Анісова, В. Мельничука, В. Лимара, З. Атаманчука, В. Кіктенка, О. Олійника, В. Орлик, А. Гриценка та інших. У своїх роботах вчені активно проводять дослідження щодо впливу геополітичних факторів на китайські стратегії та інтереси, зокрема питання впливу російсько-української війни на ініціативу ОПОШ.

Мета статті – аналіз геополітичного та економічного впливу російсько-української війни на китайську ініціативу ОПОШ крізь призму зменшення фінансування проектів, глобальні збої в ланцюжках поставок, послаблення вільної торгівлі, енергетична та продовольча безпека.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення холодної війни Китай активно сприяв і розвивав міжнародне співробітництво через Шанхайську організацію співробітництва, створену у 2001 році спільно з Росією та іншими країнами. З 2006 року лідери Китаю, Росії, Індії та Бразилії проводили регулярні саміти, до яких у 2011 році приєдналися лідери ПАР, утворивши механізм співпраці, відомий як БРИКС.

Запропонована головою КНР Сі Цзіньпіном у 2013 році в Університеті Назарбаєва в Казахстані ініціатива ОПОШ відрізняється від згаданих вище проєктів співпраці, в яких бере участь Китай. ОПОШ є найбільшим у світі інфраструктурним проєктом, який реалізується в кількох країнах Європи, Азії та Африки з метою сприяння регіональній інтеграції, збільшенню торгівлі та економічному зростанню країн.

110

Ця ініціатива є інтеграцією «Економічного поясу Шовкового шляху», запропонованого головою Сі Цзіньпіном під час його візиту до Казахстану у вересні 2013 року, та «Морського шовкового шляху 21 століття», запропонованого під час його візиту до Індонезії у жовтні того ж року.

У 2015 році ОПОШ представлено в Європі під час візитів Сі Цзіньпіна до Франції, Італії, Німеччини та Бельгії. Метою цієї ініціативи стало створення «нового Шовкового шляху» – переосмисленого торговельного маршруту з Китаю до Європи. Цей шлях передбачає два напрями: сухопутний (через країни Центральної Азії, Близького Сходу, Південної та Східної Європи) і морський (через Південно-Східну Азію, Індійський океан до Середземного моря) (Мельничук, 2023, 149-164).

Умовно ОПОШ організований уздовж шести міжнародних економічних коридорів: новий Євразійський сухопутний міст; коридор Китай-Монголія-Росія; економічний коридор Китай-Центральна Азія-Західна Азія; китайсько-індокитайський півострівний економічний коридор; китайсько-пакистанський економічний коридор та економічний коридор Бангладеш-Китай-Індія-М'янма.

Інфраструктура та торгівля вздовж ОПОШ вже постраждали від двох попередніх подій: торгової війни між США та Китаєм і пандемії. Зазначені події стали викликом для глобальної торгівлі та економічного співробітництва, включаючи ініціативу ОПОШ. Проте широко-

масштабне вторгнення Росії в Україну стало найбільшим потрясінням для цих секторів.

Перед початком російсько-української війни ініціатива Китаю ОПОШ мала великі переваги для майбутнього економічного розвитку Європи, функціонуючи як новий євразійський сухопутний міст. Проте плани Китаю щодо розширення торгівлі з Європою та консолідації відносин у регіонах в основному не вдалися. Ця війна глибоко змінила геополітичну структуру та напрямок розвитку світу і має значний негативний вплив на Китай.

Російсько-українська війна має безпрецедентний геополітичний та економічний вплив на ОПОШ, який проявляється у наступному.

Існує загроза, що дрібні локальні конфлікти можуть перерости у масштабні локальні або навіть ядерні війни. Якщо в Росії розпочнеться масштабна локальна війна, то коридор ініціативи ОПОШ буде оповитий тінню війни та хаосу. Така ситуація може призвести до значних перешкод у виконанні та розвитку проекту, а також до загрози безпеці та стабільності у регіоні.

Війна в Україні спричинила прискорення процесу «глобалізації» НАТО та «натовізації» Азії. Країни НАТО тісно співпрацюють з азійськими союзниками Сполучених Штатів, створюючи величезний тиск на ініціативу ОПОШ зі сходу та заходу. Цей зростаючий вплив НАТО та його союзників у регіоні Азії підтверджується спільними військовими навчаннями, розміщенням військової техніки та зміцненням військово-політичних зв'язків. Такий розвиток подій може значно ускладнити реалізацію та розвиток ініціативи ОПОШ, викликаючи додаткові політичні та стратегічні виклики з обох сторін.

США та НАТО використали примус для припинення взаємозалежних відносин попиту та постачання енергії між Європою та Росією. Це призвело до відчутних змін у глобальній енергетичній структурі. Переривання в енергетичних відносинах між Європою та Росією має далекосяжні наслідки, оскільки Європа була великим споживачем російської нафти та природного газу. Вплив на глобальні енергетичні ринки може спричинити появу нових стратегій енергетичної безпеки та диверсифікації джерел постачання енергії. Такі зміни можуть мати важливі геополітичні та економічні наслідки для Китаю та країн, що мають відносини з Європою та Росією, а також для глобального енергетичного ринку в цілому.

З початком збройної агресії РФ проти України, відцентрові тенденції виявилися помітними у керованому Росією Євразійському економічному союзі та Організації Договору про колективну безпеку. Деякі країни Центральної Азії та Кавказу публічно виступали проти «вторгнення Росії в Україну». Ці країни, оцінюючи ситуацію, почали активніше шукати альтернативні шляхи розвитку своїх відносин, які б не були залежними від російського впливу. Таким чином, російсько-українська війна сприяла зміцненню незалежності та самостійності країн Центральної Азії та Кавказу від впливу Росії.

Фундамент світової валютної та фінансової системи, який ґрунтується на доларі США, також став нестійким. Суворі санкції проти Росії підірвали довіру до долара США. У той же час інфляція долара та політика високих процентних ставок завдали шкоди євро і продовжують впливати на відносини ЄС зі Сполученими Штатами та НАТО.

112

Війна в Україні спровокувала нову хвилю глобальної гонки озброєнь, включаючи в себе розвиток нової високотехнологічної зброї, такої як безпілотні бойові літаки, системи зі штучним інтелектом, тактична ядерна зброя, керована зброя великої відстані, надводні кораблі, бойові танки, далекобійна зброя, артилерія з великої дистанції, вертольоти та інше.

З початком російсько-української війни євразійський коридор ініціативи ОПОШ став ключовим елементом євразійської економічної інтеграції. Цей коридор в залежності від рівня загрози його стабільності можна розділити на три магістралі: північну, центральну та південну. Протягом найближчих кількох років три лінії можуть мати періодичні перерви в роботі і для їх повного з'єднання може знадобитися принаймні п'ять років.

Під загрозою блокування знаходиться північна лінія Великого каналу «Китай – Європа», що може вплинути на перспективи євразійського наземного транспорту та потягів Китай-Європа. Основою головного коридору для перевезення вантажів між Китаєм і Європою є два маршрути, один через Сибір, Москву, Балтійське море до Польщі та другий через Казахстан, Балтійське море до Польщі. По цим маршрутам прямують близько 90% вантажних поїздів Китай-Європа. На сьогоднішній день такі великі транспортно-експедиційні компанії, як Maersk і DHL відмовляються працювати в Росії у зв'язку з її ізоляцією демократичними країнами.

Поїзд Китай-Європа є транзитним маршрутом для китайських експортних та імпортних товарів. Мережа налічує 73 лінії, що з'єднують Китай з Казахстаном, Росією, Білоруссю, Польщею, Німеччиною, Чехією, Францією та Іспанією. Китайські дослідники вважають, що кількість цих поїздів, що курсують, скоротиться вдвічі, якщо європейські країни продовжуватимуть ізолювати Росію (Dasgupta, 2022).

Початок російсько-української війни поставив під загрозу залізничне сполучення Китаю з Європою, оскільки більшість китайських залізничних ліній проходять через Росію. Це також викликає серйозні запитання щодо перспектив китайської ініціативи ОПОШ розбудувати інфраструктуру в десятках країн.

Альтернативна середня лінія ініціативи ОПОШ значно обмежена. Ця лінія, яка пролягає через Каспійське море, Кавказький регіон і Чорне море, зазнає значного перевантажування через моря та має обмежену швидкість перевезення. Багато точок з'єднання на середні лінії ще не повністю розвинуті. Навіть якщо центральна лінія буде повністю відкрита, її транспортна спроможність складатиме лише близько 10% від північної лінії, зробивши її менш привабливою. Південний маршрут ініціативи ОПОШ має значний потенціал, але стикається з численними перешкодами для реалізації сполучення. Він охоплює маршрут через Кашгар, Китай-Киргизстан-Узбекистан-Туркменістан-Іран-Туреччина-Чорне море-Балканський півострів.

Зіткнувшись із викликами, які постають у Європі, Китай може зосередитися на розвитку коридору Центральної Азії-Західної Азії в рамках ініціативи ОПОШ і співпраці з такими країнами, як Казахстан, Узбекистан і Туреччина. Головна ідея полягає в тому, щоб збільшити експорт китайської продукції через країни Центральної Азії, регіон Каспійського моря, Іран і Туреччину (Dasgupta, 2022).

Проект з будівництва залізниці Китай-Киргизстан-Узбекистан все ще знаходиться на етапі планування, і його втілення протягом п'яти років може бути складним завданням. Курдський регіон, через який має пролягати південний маршрут, став центром конфлікту між Іраном і Туреччиною, що ускладнює успішне з'єднання південного маршруту в цьому районі.

Відкриття сполучних пунктів на дорозі та перетині моря через Туреччину, при вході до Європи, залишається проблематичним для південного маршруту. Безумовно, південна лінія не може повністю

замінити обсяг перевезень, які здійснюються північною лінією, але відкриття південного маршруту суттєво змінить геополітичну та економічну структуру Євразії.

Лише за тиждень до початку війни в Україні, Франція та Китай домовилися про спільне будівництво інфраструктури в Африці, Південно-Східній Азії та Східній Європі на суму 1,7 мільярда доларів. Проте реалізація цього проєкту може бути призупинена внаслідок запровадження Заходом санкцій проти РФ та підтримки Пекіном Москви (Dasgupta, 2022).

У жовтні 2023 року Китай прийняв третій Форум міжнародного співробітництва BRI у Пекіні. Цей форум відбувся через чотири роки з моменту проведення попереднього саміту. За цей період світ став свідком кардинальних змін: епідемія Covid-19 спричинила глобальну економічну рецесію, російсько-українська війна не завершилася, а ізраїльсько-палестинський конфлікт знову загострився (He Qinglian, 2023). Цей саміт ОПОШ став важливим моментом у перегляді та коригуванні стратегій у всіх напрямках, який відбувся в умовах кардинальних змін у глобальній геополітиці.

У саміті ОПОШ у Пекіні взяли участь менше 30 глав держав, що було сприйнято зовнішнім світом як ознака зниження впливу Китаю. Лише прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан представляв країну-члена ЄС на цьому форумі. Основною метою його участі у форумі була можлива зустріч з президентом Росії, що викликало велике обурення з боку країн-членів НАТО, які утримуються від переговорів з главами країн, які перебувають у конфлікті з альянсом.

Вторгнення Росії в Україну вивело Китай назад в епоху холодної війни, відновивши суперництво між Москвою і Вашингтоном. Ця подія призвела до зміни динаміки геополітичних відносин і вплинула на ініціативу ОПОШ. Китайське керівництво відкрито не засудило збройну агресію РФ проти України та більш того посилило співпрацю з Москвою в різних сферах. Це, в свою чергу, посилило негативне тлумачення ОПОШ американськими політиками, як політичного інструменту Пекіна для маніпулювання країнами вздовж ОПОШ.

Незрозуміла світу позиція Пекіну щодо України підштовхнула Вашингтон до того, щоб запропонувати власну ініціативу щодо протидії BRI. Так, президент Байден на зустрічі G-7 наприкінці червня 2022 року започаткував Партнерство для глобальної інфраструктури та інвестицій (PGII) вартістю понад 600 млрд. дол., з яких власне

Євросоюз фактично узяв на себе зобов'язання мобілізувати приватних і державних інвестицій понад половини цієї суми (Орлик, 2023). Хоча західна альтернатива китайським запозиченням має свої позитивні сторони, підвищені вимоги до можливих учасників, такі як строгі критерії доброчесності, соціальна відповідальність, аспекти впливу на довкілля і клімат, суттєво впливають на привабливість європейських фінансів.

На протипагу китайській всесвітній ініціативі ОПОШ, 25 жовтня 2023 року Євросоюз у Брюсселі оголосив новий план інфраструктурного партнерства в рамках програми Global Gateway. Саміт у Брюсселі відбувся через тиждень після святкування Китаєм 10-тої річниці свого глобального інвестиційного плану.

У своїй вступній промові глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляен обіцяла здійснювати якісні інвестиції та наголосила на тому, що Global Gateway є найкращим варіантом для фінансування та будівництва екологічно чистої інфраструктури. Програма передбачає підтримку проєктів, спрямованих на відновлювані джерела енергії, цифрові технології та сталий розвиток, і має на меті залучити інвестиції як з держав-членів, так і з приватного сектору (Рід Стандіш, 2023).

Вторгнення Росії в Україну також ставить під загрозу ініціативу ОПОШ щодо співпраці Китаю з країнами-членами ЄС, такими як Польща, Італія та Німеччина, що розташовані на шляху цього торговельного коридору. Це стає проблемою для Пекіна, оскільки без участі цих країн ініціатива ОПОШ зазнає втрат та ризиків.

Запропонований Китаєм мирний план та позиція «нейтралітету» КНР у конфлікті, що стосується територіальної цілісності та суверенітету незалежної держави, кордони якої захищені міжнародним правом та зобов'язаннями глобальних потуг, керівництво ЄС розцінює як недостатній внесок у припинення війни, яка безпосередньо загрожує європейській спільноті (Орлик, 2023).

На тлі цих подій міністр оборони Італії Гвідо Крозетто у липні 2023 року оголосив про плани італійського уряду вийти з китайської ініціативи ОПОШ, не порушуючи при цьому відносини з КНР. Він пояснив, що це рішення було викликане негативними результатами угод, укладених у рамках цієї ініціативи, а також зміною міжнародних позицій Китаю (Francesco Verderami, 2023). Італія була єдиною країною G7, яка підписала меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці за цією ініціативою.

Наміри уряду Джорджі Мелоні щодо виходу з угоди свідчать не лише про розчарування з ефективності заходів, проведених в рамках ініціативи ОПОШ. Це також відображає широкі тенденції в Європі, пов'язані з оцінкою результатів першого десятиріччя китайського мегапроєкту та зі змінами у сприйнятті Китаю, який розглядається не лише як партнер чи конкурент, але й як системний супротивник (Орлик, 2023).

Введення нових економічних санкцій та інших обмежень проти Росії призвели до кризи в глобальних ланцюжках поставок, що спричинило блокування потоку критично важливих компонентів уздовж ОПОШ. Ця проблема особливо гостро відчувається в Європі, де компоненти та продукти з Китаю доставляються залізничним транспортом через Росію та Білорусь.

Яскравим прикладом цього є автомобільна промисловість Німеччини, основним ринком збуту якої є Китай. Після протиправних дій Росії компанії BMW та Audi призупинили залізничні поставки своїх автомобілів до Китаю через страх перед можливою конфіскацією в Росії чи Білорусі. Зараз німецькі автовиробники відправляють автомобілі кораблями, що є витратнішим та займає більше часу.

У 2022 році внаслідок введення США суворих санкцій проти Росії, світові ціни на сировину значно зросли, що спричинило високу інфляцію. Ці фактори призвели до посилення тиску на економіку Китаю. У першій половині 2022 р. темпи зростання ВВП склали лише 2,5% у річному обчисленні, що стало найнижчим показником економічного зростання з часів реформ (China Ocean Development Research Center Secretariat, 2023).

Ймовірно, позиція ЄС у відношенні до Китаю залишиться незмінною у найближчому майбутньому, тому Пекіну слід активніше працювати над співпрацею з іншими країнами, зокрема і з Україною. Китай розглядає Україну як транзитний центр і ринок для китайських товарів та важливий перехідний пункт для своїх амбіцій ОПОШ.

Візит президента Франції Макрона та президентки Єврокомісії фон дер Ляен до Китаю знаменує собою початок «перезавантаження» стратегічного партнерства Китаю та ЄС. Європейські лідери закликали Китай вплинути на Росію, щоб та припинила війну, а також наголосили, що відносини між КНР та ЄС залежатимуть від того, як китайці продовжать «взаємодіяти із путінською Росією» (Горбачова,

2023). Жодного серйозного прориву не вдалося досягти, оскільки Китай до сьогоднішнього дня не засудив війну РФ проти України.

Переговори між європейськими лідерами і китайським лідером хоч і не супроводжувалися стратегічними рішеннями, все ж таки вважаються успішними. Китай продемонстрував готовність комунікувати з ЄС і активно взявся за інформаційну кампанію, спрямовану на країни Глобального Півдня. Під час переговорів однією з важливих тем, яку підняв Сі Цзіньпін, був вплив російсько-української війни на ці країни. Ця кампанія мала за мету позиціонування КНР як відповідального глобального лідера, який піклується про інтереси держав, що розвиваються (Гриценко, 2023).

Вторгнення РФ в Україну також впливає на BRI, посилюючи тенденцію до протекціонізму з боку багатьох країн (включаючи США), які зараз обмежують міжнародну торгівлю на користь і підтримку власних виробників.

Більшість країн очікували відкритості та полегшень у торгівлі та інвестиціях завдяки ініціативі ОПОШ. Проте, у сучасних умовах зони вільної торгівлі вздовж BRI країни зіштовхуються з труднощами у досягненні процвітання. Цей вплив відчутний не лише в коридорі Нового Євразійського сухопутного мосту, а й у інших п'яти коридорах, що також призводить до змін у світовій торгівлі.

ОПОШ має значний вплив на енергетичну та продовольчу безпеку. У сфері енергетики війна в Україні призвела до різкого зростання цін на нафту, газ та інші енергоносії, що має прямий вплив на учасників BRI. Цей неспокій на енергетичних ринках породжує нестабільність і створює виклики для країн, які беруть участь у проекті.

Китай сьогодні виявляє особливу вразливість через глибоку залежність від експорту сировинних товарів з Росії на світові ринки, особливо щодо енергетичних потреб. Експерти передбачають, що ця залежність може негативно вплинути на розвиток Китаю у майбутньому, оскільки Росія є значним постачальником нафти та газу для Китаю. Ця ситуація прямо впливає на ініціативу ОПОШ, яка підтримує тісні зв'язки між Пекіном та Москвою.

Близьке розташування Китаю до Росії не є ідеальним для перспектив BRI, оскільки ЄС навряд чи поступиться Росії найближчим часом. Це може створити складну ситуацію для китайської економіки, особливо через геополітичні турбулентності в Малаккській протоці,

---

яка впливає на поставки енергоресурсів до Китаю з інших регіонів світу.

У продовольчій сфері війна в Україні також призвела до порушень на геополітичному рівні, що може вплинути на продовольчу безпеку. Китай намагається зменшити свою вразливість до глобальної продовольчої кризи, що загострюється через вторгнення Росії до України. Пекін турбується через зростаючий дефіцит та витрати на сільсько-господарські товари. Навіть зменшилися внутрішні поставки з надійних джерел, таких як Аргентина.

Висновки. Вплив російсько-української війни на геополітику та економіку виходить за межі України та Росії. Ця війна має значний, глибокий і тривалий вплив на глобальну геополітику, зокрема на ініціативу ОПОШ. Війна змушує окремі країни переглянути свої стратегії безпеки та взаємодії з іншими державами, що призводить до змін у геополітичних союзах та впливу на регіональну та світову економіку. Ініціатива ОПОШ відчуває тиск і зміни внаслідок цієї війни, оскільки вона пов'язана з розвитком регіональної інфраструктури та торгівлі. Крім того, війна спонукає до перегляду енергетичних стратегій та диверсифікації джерел енергопостачання в різних регіонах світу.

Російсько-українська війна справді вплинула на просування ініціативи ОПОШ, а саме: на транспортні коридори до Європи, які проходять через Росію та Білорусь, на наявні інвестиції в країни пострадянського простору, інші країни Європи, на торгівлю Китаю з європейськими країнами.

Створення глобальної мережі, такої як ОПОШ, вимагає від Китаю значних фінансових інвестицій і передбачає потребу в стабільному міжнародному середовищі, особливо в умовах залежності економіки Пекіну від міжнародного ринку.

Припинення війни в Україні вважатиметься для Китаю значним досягненням. Оскільки ця війна спричинила дестабілізацію ключових світових ринків, зокрема продовольчого та енергетичного, але цього недостатньо для того, щоб переконати Росію у припиненні ведення вогню на території України. Посередництво КНР у припиненні війни Росії проти України підвищить міжнародний авторитет ініціативи ОПОШ і підтвердить заяви Пекіна про «виграшну співпрацю».

Джерела та література:

1. Горбачова, Анастасія. 2023. Візит Макрона та фон дер Ляєн до Китаю - складний, але корисний діалог - Le Monde. URL: <https://www.unian.ua/world/vizit-makrona-ta-fon-der-lyayen-do-kitayu-skladniy-ale-korisniy-dialog-le-monde-12211734.html> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Гриценко, Аліна. 2023. КНР та ЄС: перезапуск діалогу. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/ knr-ta-yes-perezapusk-dialohu> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Мельничук, Володимир. 2023. Інтереси та практичні цілі «поясу й шляху» КНР у країнах ЄС. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. Вип. 3 (17). С.149-164.
4. Орлик, Вікторія. 2023. Європейські перспективи китайського проекту «Один пояс, один шлях». URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/evropeyski-perspektyvy-kytayskoho-proektu-odun-royas-odun> (дата звернення: 25.01.2024).
5. Орлик, Вікторія. 2023. Формування політики Європейського Союзу щодо Китаю. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/formuvannya-polityky-evropeyskoho-soyuzu-shchodo-kytayu> (дата звернення: 03.03.2024).
6. Рід Стандіш. 2023. Global Gateway: ЄС кидає виклик ініціативі Китаю «Один пояс, один шлях». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kytau-evrosoyuz-global-gateway-initsiatyva-konkurenciya/32659868.html> (дата звернення: 03.03.2024).
7. China Ocean Development Research Center Secretariat. 2023. Re-understanding of the «One Belt, One Road» Initiative in a Complex and Dangerous Environment. URL: <https://aoc.ouc.edu.cn/2023/1027/c9824a446447/pagem.htm> (дата звернення: 29.01.2024).
8. Dasgupta. 2022. The Russia-Ukraine war has affected the China-Europe railway—could the CCP’s «One Belt, One Road» global strategy collapse? URL: <https://buzzorange.com/citiorange/2022/04/18/china-europe-trains/> (дата звернення: 03.03.2024).
9. Francesco Verderami. 2023. Minister Crosetto: «Outside the Silk Road but without causing damage. Parliament works harder». URL: https://www.corriere.it/politica/23_luglio_30/crosetto-intervista-5df81a76-2e3c-11ee-a52d-5015ada51aef.shtml?refresh_ce (дата звернення: 25.01.2024).

10. He Qinglian. 2023. The impact of two wars on China's «Belt and Road Initiative». URL: <https://www.backchina.com/news/2023/10/24/882962.html> (дата звернення: 03.03.2024).

References:

1. Horbachova, Anastasiia. 2023. Vizyt Makrona ta fon der Liaien do Kytau - skladnyi, ale korysnyi dialoh - Le Monde. URL: <https://www.unian.ua/world/vizit-makrona-ta-fon-der-lyayen-do-kitayu-skladniy-ale-korysniy-dialog-le-monde-12211734.html> (data zvernennia: 03.03.2024).

2. Hrytsenko, Alina. 2023. KNR ta YeS: perezapusk dialohu. Analychna dopovid. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/ knr-ta-yes-perezapusk-dialohu> (data zvernennia: 03.03.2024).

3. Melnychuk, Volodymyr. 2023. Interesy ta praktychni tsili «poiasu y shliakhu» KNR u krainakh YeS. Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii. 2023. Vyp. 3 (17). С.149-164.

120

4. Orlyk, Viktoriia. 2023. Yevropeyski perspektyvy kytayskoho proektu «Odyn poias, odyn shliakh». URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/yevropeyski-perspektyvy-kytayskoho-proektu-odyn-poyas-odyn> (data zvernennia: 25.01.2024).

5. Orlyk, Viktoriia. 2023. Formuvannia polityky Yevropeiskoho Soiuzu shchodo Kytau. Analychna dopovid. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/formuvannya-polityky-yevropeyskoho-soyuzu-shchodo-kytau> (data zvernennia: 03.03.2024).

6. Rid Standish. 2023. Global Gateway: YeS kydaie vyklyk initsiatyvi Kytau «Odyn poias, odyn shliakh». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kytay-evrosoyuz-global-gateway-initsiatyva-konkurenciya/32659868.html> (data zvernennia: 03.03.2024).

7. China Ocean Development Research Center Secretariat. 2023. Re-understanding of the «One Belt, One Road» Initiative in a Complex and Dangerous Environment. URL: <https://aoc.ouc.edu.cn/2023/1027/c9824a446447/pagem.htm> (data zvernennia: 29.01.2024).

8. Dasgupta. 2022. The Russia-Ukraine war has affected the China-Europe railway—could the CCP's «One Belt, One Road» global strategy collapse? URL: <https://buzzorange.com/citiorange/2022/04/18/china-europe-trains/> (data zvernennia: 03.03.2024).

9. Francesco Verderami. 2023. Minister Crosetto: «Outside the Silk Road but without causing damage. Parliament works harder». URL: https://www.corriere.it/politica/23_luglio_30/crosetto-intervista-5df81a76-2e3c-11ee-a52d-5015ada51aef.shtml?refresh_ce (data zvernennia: 25.01.2024).

10. He Qinglian. 2023. The impact of two wars on China's «Belt and Road Initiative». URL: <https://www.backchina.com/news/2023/10/24/882962.html> (data zvernennia: 03.03.2024).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.122-141>

УДК: 327(470:477+479.22)»2008/2022»

© Наталія Нечаєва-Юрійчук¹

ВІД ГУМАНІТАРНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ ДО БЕЗПЕКОВОЇ ДИЛЕМИ: ПОЛІТИКА ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ СТОСОВНО ГРУЗІЇ Й УКРАЇНИ 2008 - 2022 роки

122

Геополітична турбулентність, у якій світ живе упродовж останніх десятиріч, сягає свого піку. Російсько-українська війна є квінтесенцією й водночас віддзеркаленням найбільших військово-політичних безпекових викликів як регіонального, так і світового рівня. Росія – їхнім джерелом. Від моменту розпаду СРСР і до сьогодні Москва вимушена вибудовувати відносини з державами, що постали на його руїнах, у новому форматі. Та вона так і не відмовилася від імперських практик взаємодії, продовжуючи розглядати Грузію й Україну як частини «рузького міра» й, відповідно, усіма силами намагаючись повернути їх у сферу свого впливу за будь-яку ціну. Підтримка локального сепаратизму, роздмухування етнонаціональних конфліктів, паспортизація та введення військових формувань під егідою ООН в якості миротворців – неповний перелік заходів, здійснюваних Москвою для збереження свого імперського впливу. У запропонованій статті проаналізована окремі аспекти політики путінського режиму щодо Грузії й України через дезавування теоретичних та правових концептів, використовуваних Кремлем для легітимації своєї інтервенції на території суверенних держав.

Ключові слова: безпека, Грузія, Україна, зовнішня політика Росії, етнополітичний конфлікт, гуманітарний інтервенціонізм, безпеково-ва дилема.

---

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: n.nechayeva-yuriychuk@chnu.edu.ua; ORCID: 0000-0001-5882-7121

From Humanitarian Interventionism to Security Dilemma: Policy of the Putin Regime Regarding Georgia and Ukraine (2008-2022)

The geopolitical turbulence the world has been living in for the past decades is reaching its peak. The Russian-Ukrainian war is the quintessence and, simultaneously, a reflection of the biggest military-political security challenges at regional and global levels. Russia is their source. From the moment of the collapse of the USSR until today, Moscow has been forced to build relations with the states that arose on its ruins in a new format. However, it never gave up the imperial practices of interaction, considering Georgia and Ukraine as parts of the “ruzzkii mir” and, accordingly, trying with all its might to return them to its sphere of influence at any cost. Supporting local separatism, fueling ethno-national conflicts, giving citizenship, and introducing military formations under the auspices of the UN as peacekeepers are an incomplete list of measures taken by Moscow to preserve its imperial influence. The proposed article attempts to examine the Putin regime’s policy toward Georgia and Ukraine by disavowal of theoretical and legal concepts used by the Kremlin to legitimize its intervention on the territory of sovereign states.

123

Keywords: security, Georgia, Ukraine, Russia’s foreign policy, ethnopolitical conflict, humanitarian interventionism, security dilemma.

Актуальність теми. Визначальною характеристикою початку ХХІ століття стала геополітична турбулентність, похідними якої є політична невизначеність й історичні референції як спроби пояснити існуючий стан речей. Терористичні акти 11 вересня 2001 р., що фактично відкрили сучасну історичну добу, трансформувалися у російський державний тероризм. Російсько-українська війна, яка вже увійшла у підручники з історії як гібридна, на думку авторки, є виявом державної політики терору, що її здійснює Москва проти українського народу. У певному сенсі можемо вести мову про історичну тяглість російського тероризму від часів Івана Грозного щонайменше. Україна стала його жертвою ще у 1708 році, коли Петро I руками свого фаворита Меншикова знищив українську гетьманську столицю Батурин і всіх його жителів. Як писали тодішні європейські газети, «всі мешканці Батурина без огляду на вік і стать вирізані, як наказують нелюдські звичаї москалів» (Сокирко, 2022). Інституціоналізація російського імперіалізму відбулася у 1721, коли Московське царство стало Російською імперією. Відтоді терор як політична практика

систематично застосовувався російською владою як щодо власних громадян, так і в ході завоювань нових земель. Падіння імперії розпочалося у 1917 році: революційні події з наступним створенням Радянського Союзу дозволили модернізувати російський імперіалізм й зберегти імперіалістичні практики у ХХ сторіччі, а його розпад у 1991 році – зафіксувати новий етап падіння імперії. Обидва російські президенти зробили все можливе задля збереження імперії, намагаючись зберегти існуючий status quo й саму РФ у кордонах 1991 року, зокрема, через перемогу у чеченських війнах, де друга стала успішною для РФ*, зміцнення й територіальне розширення імперії. Прикметно, що формальний старт зовнішній військовій агресії Кремля був даний за часів президентства Дмитрія Медведєва, яке дозволило легітимізувати наступні терміни В.Путіна, на цей час «призначеного» (фактично самим собою – авт.) прем'єр-міністром Росії. У 2008 році, через 300 років після батуринської трагедії (чи не символічно?), Росія розпочала широкомасштабну війну проти Грузії, а у 2022 році – проти України. Кожному широкомасштабному вторгненню передував гібридний етап війни. Російська інтервенція в обидві держави здійснювалася за єдиним алгоритмом, з урахуванням регіональної специфіки. З огляду на зростаючу агресію російської зовнішньої політики вважаємо звернення до подій 2008-2022 років необхідним для розуміння сутності путінської зовнішньої політики у регіоні, можливих шляхів розгортання політичної ситуації в контексті формування нової архітектури світового порядку. Метою даної наукової розвідки є аналіз трансформації концептуалізації й обґрунтування путінським режимом своєї агресивної політики.

Науково-дослідницьке поле проблеми. Зовнішня політика Росії є предметом теоретико-прикладних досліджень, здійснюваних українськими та зарубіжними науковцями. Розв'язана Росією війна проти України стала поштовхом для концептуального переосмислення російської зовнішньої політики. Як зазначив турецький науковець, професор Чалиш Шабан Галіс, для розуміння сучасної війни Росії проти України необхідно знати «складові елементи російської національної та державної ідентичності, що впливає з історичного, культурного і соціального минулого країни» (Çalış, The Foreign Policy

---

* Друга Чеченська війна тривала з 1999 до 2009 року. У публіцистичний дискурс увійшла під назвами друга російсько-чеченська війна, друга чеченська кампанія.

of Russia: From Tsars to Putin, 2022, 9). Власне, монографія, підготовлена колективом авторів з Туреччини та Казахстану у 2022 році, стала спробою концептуалізації російської зовнішньої політики у її історичній тяглоті та у контексті глобалізаційних викликів сучасності (Çalış and Tinker, 2022). Наразі можемо констатувати, що дослідження у даній сфері набувають нових обрисів й здійснюються насамперед з позицій реалізму та неореалізму, теорії залежності та постколоніалізму. Актуальний погляд на постколоніальний досвід у світовому контексті та у зв'язку з російсько-українською війною представлений в опублікованих матеріалах дискусії «Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах», яка відбулася в рамках 29 Львівського міжнародного BookForum (Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах, 2023). Серед обговорюваних проблем – роль радянських пропагандистських наративів та їхня трансформація у нові – путінські, зокрема, щодо радянського антиколоніалізму (Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країнах, 2023).

Серед українських науковців системно досліджує зовнішню політику Росії (Ярмоленко, 2023), її стратегічні зовнішньополітичні цілі (Ярмоленко, 2024), дає оцінку змінам зовнішньополітичної парадигми РФ (Ярмоленко, 2022) Віталій Ярмоленко. Його наукові пошуки вирізняються ґрунтовністю та прикладним характером.

Гібридна війна, що стала одним із основних інструментів зовнішньої політики Росії у модерну добу, сьогодні вивчається й аналізується дослідниками, як теоретиками, так і практиками в усьому світі. Особливо активно розробляється український, грузинський та європейський вектори російської політики – зокрема, у роботах Є.Магди (Магда, 2017), І.Дерев'янка (Дерев'янка 2023), колективних монографіях українських авторів («Гібридна» війна Росії - виклик і загроза для Європи, 2016), дослідженнях зарубіжних авторів – Дж.Візера (Wither, 2020), Й.Вукович, Д.Матіки, С.Баріка (Vukovic, Matika and Baric), Ш. Гвінерія (Gvineria, 2024) та інших.

Активне використання військових інструментів політичними авторитарними режимами сучасності, насамперед Росією, спонукає до формування нових концептуальних підходів у сфері міжнародної взаємодії та безпеки. Розуміння сучасних безпекових викликів і загроз складно собі уявити без компаративного аналізу окремих кейсів,

які складають загальний тренд зовнішньої політики нашого північно-східного сусіда.

Виклад основного матеріалу. Символізм, який так любляють російські політичні еліти, присутній у датах і подіях, здавалося б, зовсім не пов'язаних між собою. 1708 і 2008 (спалення Батурина і широкомасштабна війна Росії проти Грузії), 1914 – 2014 (початок Першої світової війни і початок російської (гібридної) війни проти України), 1922 – 2022 (створення СРСР та початок широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну). Кожна із цих дат символізує окремі події в історії, а поставлені в один рядок вони за свідчують спадковість імперської політики Кремля. І це також символічно, адже змінювалися столиці: від Москви до Петербургу і від Петербургу до Москви, однак Кремль залишився незмінним символом російської влади. Політичний символізм – характерна риса путінського режиму, як і російського імперіалізму в цілому.

126

Основи путінської політики щодо Грузії й України були сформовані ще у минулих століттях, коли відбувалося їхнє включення до складу імперії, однак знаковим й переломним стало ХХ сторіччя. Саме створення Радянського Союзу відбувалося через використання подвійних стандартів та розпалювання громадянських конфліктів, використання агентів впливу й інших інструментів гібридної війни. У своїй взаємодії з Грузинською Демократичною Республікою та Українською Народною Республікою Кремль абсолютно чітко демонстрував своє неприйняття самого факту їхньої незалежності. У 1921-1922 роках території цих держав були окуповані більшовицькими військами й включені до складу СРСР. Упродовж наступних десятиліть Москва здійснювала по відношенню до Тбілісі та Києва вже не зовнішню, а внутрішню політику, адже розглядала їх як частину «рузького міра», а їхній суверенітет носив виключно формальний характер. На момент розпаду СРСР у взаємодії Кремля з Грузією та Україною був лише один – надзвичайно короткий, період міждержавної взаємодії: від 1917 до 1921-1922 років. І якщо у Грузії та Україні у цей час відбувся етнічний ренесанс та мобілізація еліт, то російські більшовики по суті залишилися у парадигмі російського імперіалізму, де і Грузія, й Україна були національними окраїнами «великої російської держави». У цій парадигмі й розвивалися відносини між Москвою й Тбілісі, Москвою та Києвом.

Політична турбулентність кінця 1980-х – початку 1990-х років

привела до реалізації грузинського й українського національних проєктів, у яких і Тбілісі, й Києву відводилась роль столиць незалежних держав. Водночас для Москви цей сценарій був абсолютно неприйнятним. У неї не було власного національного проєкту, на відміну від інших республік Радянського Союзу. Вона продовжувала бачити себе столицею щонайменше багатонаціонального державного утворення, на кшталт радянської «федерації».

Україна проголосила Акт про незалежність 24 серпня 1991 року, Грузія ж – Акт про відновлення державної незалежності, що проголосив дійсними Акт про незалежність 1918 року і Конституцію 1921 року (26 травня – День відновлення незалежності Грузії, 2021). Важливо відзначити, що відновлення державної незалежності Грузії відбулося 31 березня 1991 року, під час референдуму, за декілька місяців до серпневого заколоту того ж року. Як зазначив грузинський історик Бежан Джавахія, самим формулюванням питання щодо відновлення незалежності відповідно до Декларації 26 травня 1918 року Грузія здобула історичну перемогу, яка «об'єднувала увесь процес ... боротьби включно із піднятим під час визвольного руху питання про окупацію Грузії (радянською владою)» (Паресишвили, 2021). Верховна Рада Грузії прийняла Акт відновлення державної незалежності 9 квітня 1991 року.

Новий формат взаємодії Москви з уже колишніми республіками після 1991 року, зокрема Союз Незалежних Держав (СНД), Організація Договору Колективної Безпеки (ОДКБ) тощо, з позиції авторки, був спрямований насамперед на збереження, а згодом – відновлення, російського впливу на території колишнього СРСР. Кремль продовжував розглядати нові незалежні держави, включаючи Грузію й Україну як частини «руззкого міра», які «трошки загубилися в часі». Не будучи здатною до побудови партнерських відносин з уже незалежними державами, Москва повернулася до практики «активних заходів»* з метою дискредитації самої ідеї незалежності й державності і Грузії, й України. Радянські «активні заходи» включали дипломатію,

---

* «Активні заходи» – це системна діяльність радянської влади, спрямована на створення «Міжнародної Радянської республіки як перехідного етапу до повного знищення держави». За різними оцінками, концепція «активних заходів» з'явилася до 1920 р., часу утворення Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією і саботажем при Раді Народних Комісарів РРФСР («Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни 2017).

пропаганду, дезінформацію (письмову чи вербальну), встановлення контролю за іноземними медіа та різноманітні операції політичного впливу, використання організацій прикриття та шантаж. І якщо однією із пріоритетних стратегічних цілей радянського керівництва було «очорнити США, ізолювати їх від союзників, вплинути на громадську думку..., похитнути політичну готовність Заходу протистояти радянському наступу» («Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни, 2017), то на межі 1980-1990х років (і до сьогодні) – дискредитація самої ідеї незалежності колишніх радянських республік. Насамперед через ініціювання й провокування етнополітичних конфліктів, розпалювання міжнаціональної ворожнечі через просування ідей про радикальний націоналізм як грузинів, так і українців.

128

Серед перших кроків, що їх зробили усі держави колишнього СРСР, – стало врегулювання питання про громадянство. В силу того, що Грузія проголосила відновлення державної незалежності й визначила основоположним текст Конституції 1921 року, питання громадянства розглядалося крізь призму віковичного досвіду: «громадянство Грузії набувається на основі походження, шлюбу та шляхом натуралізації». Одночасно на початку минулого сторіччя грузинські законотворці визначили основний принцип громадянства – єдине (1919 - 1921 гг.). У 1993 році був прийнятий Органічний закон Грузії «Про громадянство Грузії», в якому чітко зазначено, що у Грузії встановлено єдине громадянство, і що громадянином держави є особа, що на час прийняття даного Закону, а також упродовж не менше п'яти років перед цим проживала на території Грузії і не відмовилася від громадянства у наступні шість місяців (Органический закон Грузии «О гражданстве Грузии» №193 25 марта 1993). Прийнята у 1995 році Конституція держави остаточно закріпила принципи грузинського громадянства (Конституция Грузии принята 24 августа 1995 года).

В Україні Закон «Про громадянство України» був ухвалений 8 жовтня 1991 року, а набрав чинності з 13 листопада того ж року. Відповідно до Закону, в Україні – єдине громадянство. Після розпаду СРСР громадянство України отримали всі «громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України», а також ті, хто постійно проживав в Україні на момент прийняття даного Закону, та ті, хто на момент прийняття Закону перебував за межами України (та

їхні нащадки), але не мали громадянства інших держав і у встановленому порядку подали заяву про набуття громадянства* (Закон України Про громадянство України від 08.10.1991 №16356-ХІІ). Конституція України 1996 року законодавчо закріпила принципи українського громадянства (КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996).

На відміну від Грузії й України, Росія пішла іншим шляхом: відповідно до Закону «Про громадянство Російської Федерації» від 28 листопада 1991 року, громадянами нової держави були автоматично визнані усі громадяни колишнього СРСР, які на день вступу даного Закону проживали на території РФ. А саме: ті, хто мав внутрішній паспорт громадянина СРСР та був прописаний на території РФ. Всі інші громадяни колишнього СРСР повинні були до 30 червня 2002 року заявити про своє бажання отримати громадянство Росії (шляхом реєстрації), згідно законодавства (Гражданство бывшего СССР).

Здавалося б, питання громадянства у межах названих трьох держав чітко врегульовано й контраверсії бути не може. Так само, як і визнання факту розпаду СРСР та взаємовизнання державності й кордонів. Однак вже в останній декаді ХХ сторіччя Росія починає реалізовувати чи радше повертається до політики «встановлення контролю за територіями через встановлення контролю над людьми» (Іщенко, 2019). Першим її етапом стало роздмухування громадянського невдоволення державотворчими процесами у новопоставлених суверенних державах, плекання сепаратистських настроїв серед народів та соціальних груп, що проживали на їх територіях, – від Молдови до Грузії. Остання на початку 1990-х років перебувала у стані внутрішнього військово-політичного конфлікту – Абхазія та так звана Південна Осетія (Цхінвальський район) проголосили своє прагнення до незалежності. Протистояння між Тбілісі та Сухумі й Цхінвалі увійшло в аналі світової історії як війна, ключову роль у роздмухуванні якої відіграла Москва. Як наслідок, Грузія щонайменше отримала два джерела сепаратизму, підтримуваних Москвою та російських «миротворців» на своїй території. Що стосується формату відносин між Росією й Грузією, то, за означенням української науковиці А.Киридон, від середини 1990-х років вони розвивалися у межах «формули стратегічної невизначеності при збереженні статускво в Грузії» (Киридон).

---

* Законодавство обох держав відтоді зазнало змін, однак основні засади залишилися неперушними (єдине громадянство, до прикладу).

Аналіз російської політики у зазначений період дозволяє стверджувати, що визнання незалежності Грузії, як власне й України, носило для Москви виключно формальний характер. Її активність у Грузії та Україні у 1992 році була спрямована на мобілізацію Номо Sovieticus («людини радянської») на збереження імперії. В Україні у цей самий час була зроблена спроба відколоти Крим, що в кінцевому підсумку призвело до дострокових президентських виборів та надання Криму статусу автономної республіки 21 вересня 1994 року (Рік 1992. Історія Української незалежності. Перша битва за Крим). Згадувані вище «активні заходи» відкривали широкий простір для рефлексивного управління як Грузією, так і Україною, тим більш, що і населення обох держав значною мірою залишалося під впливом радянських політичних догм, а керівництво уже незалежними республіками перейшло до представників колишньої партійної номенклатури (в Україні з 1991 року, коли президентом був обраний Л.Кравчук, а у Грузії – з 1995 року, коли замість З.Гамсахурдіа президентом був обраний Е.Шеварнадзе). Зростаюча етнополітична напруженість, у випадку з Грузією – війна, дозволили Росії зайти на територію незалежних держав як «оборонцю громадянських прав» представників національних меншин, про що свідчить той факт, що замість введення багатонаціонального миротворчого контингенту в Абхазію, ООН дозволила там присутність мононаціонального контингенту РФ. Тим самим надавши російській окупації частини Грузії «квазіюридичної сили» (Вітман, 2008).

Де-факто від 1992 року частина суверенної Грузії перебуває під російською окупацією, однак легітимізація даного факту відбулася в односторонньому порядку вже після війни 2008 року, після прийняття Закону «Про окуповані території» (Закон Грузії Об оккупированных территориях №431, 23/10/2008, 2024). Де-юре, у період від 1992 до 2008 року Росія була присутня на території Грузії як миротворець, що здійснює «гуманітарну інтервенцію» під егідою ООН. Гуманітарний інтервенціонізм як інструмент зовнішньої політики, спрямований на захист прав громадян, віддавна використовується у міжнародній політиці. І хоча гуманітарна інтервенція означає пряме втручання у справи суверенної держави, що суперечить принципам міжнародного права, з точки зору ліберальної демократії, право на суверенітет держави – похідне від прав громадян, які проживають на її території (Шахова, 2017). Москва ж, використовуючи стереотипізоване сприй-

няття своєї ролі та місця у міжнародних відносинах, на початку 1990-х років легітимізувала свою воєнну присутність у Грузії через рішення міжнародних організацій та структур, насамперед ООН.

Ескалація грузино-абхазького конфлікту відбулася на фоні завершення «перехідного періоду» для набуття російського громадянства згідно з російським законом від 1991 року й гарячковою активністю російських властей та проросійських сил Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвали) у паспортизації жителів регіонів. 30 червня було визначено межевою датою для отримання російського громадянства за спрощеною процедурою. З 1 липня 2002 року почав діяти новий закон «Про громадянство Російської Федерації», згідно з яким громадянам РФ «надаються захист й заступництво» Росії (Ройтман, 2002). За даними Радіо Свобода, у переддень вступу нового закону в дію Росія «терміново забезпечила своїм громадянство усе доросле населення Абхазії та дві третини населення Південної Осетії» (Ройтман, 2002). Парадоксальним з огляду на проголошене прагнення суверенітету є пояснення масового ажіотажу щодо набуття російського громадянства тодішнім прем'єр-міністром Абхазії Анрі Джергенієй: «Люди визнані, черга за країною – прийде й цей час» (Хашиг, 2002). Наступний розвиток подій, здавалося б, засвідчив раціо А.Джергенії. Однак об'єктивна реальність полягала в отриманні жителями Абхазії та Південної Осетії (Цхінвальського району) статусу громадян Росії у той час, як відповідні території були визнані тією ж РФ як частина суверенної Грузії. Дуалізм підходів Кремля одразу викликав дискусії в експертному середовищі (Ройтман, 2002), однак кінцева мета паспортної політики Кремля стала очевидною лише у 2008 році. Таким чином, у переддень війни 2008 року Росія мала фактичний контроль над територією Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвальського району) через присутність своїх «миротворців» та проживання там власних громадян. Російська присутність у Грузії була була легітимізована міжнародним правом (гуманітарний інтервенціонізм з метою забезпечення миру) й уже російськими громадянами Абхазії та так званої Південної Осетії (Цхінвальського району), відповідно до російського законодавства.

Навесні 2008 року спецпредставник МЗС РФ з питань відносин з державами СНД Валерій Кеняйкін заявив, що «у випадку початку грузинською стороною військового конфлікту в Абхазії та Південній Осетії Росія має намір застосувати «військові методи» для захисту

співвітчизників, що там проживають» (Росія захитит соотечественников в Абхазии и Южной Осетии «военными методами» 2008). Дана теза, артикульована у різних форматах, повинна була підготувати ґрунт для наступної військової операції, запланованої Росією проти Грузії. У російському просторі дана війна була представлена як «примус до миру», що відгукнулося й західному споживачу. Попри здавалося б однозначність ситуації – вступ військ на територію суверенної держави, реакція світового співтовариства виявилася досить стриманою. Саміт ЄС на рівні міністрів (1 вересня 2008 року) засудив одностороннє рішення Росії про визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії / Цхінвальського району, а дії російської сторони були визнані «непропорційними» (Ломая, 2009). Та не було запроваджено жодних санкцій щодо держави-агресора. Та й саму Росію так і не було визнано агресором.

132

Події 2008 року стали уроком для російської влади. Вона відкоригувала свою внутрішню й зовнішню політику відповідно до результатів п'ятиденної війни. Найперше, стало очевидним, що російська армія потребує реформування й переозброєння, а воєнна доктрина РФ – оновлення. По друге, захист прав співвітчизників як привід до зовнішньої агресії цілком виправдав себе на міжнародній арені. По третє, західні демократії виявилися неспроможними для об'єднання у протидію агресору, а інформаційна зброя (дезінформація та пропаганда) є дієвими інструментами для рефлексивного управління.

Не бажаючи відпустити Україну зі сфери свого впливу, від моменту розпаду СРСР Росія намагалася зберегти свою присутність у регіоні. Жителі Криму ще з початку 1990-х років мали можливість набуття російського громадянства. Щоправда тут виникала правова колізія: Україна обрала нульовий варіант надання громадянства, тож автоматично все мешканці півострова стали громадянами нашої держави. Натомість російське законодавство передбачало запит з боку громадянина, що проживав за межами РФ, про що йшлося вище. Процес паспортизації жителів півострова відбувався кострубато, однак досить активно, що допомогло створити основи для наступної його анексії Росією у 2014 році (У Криму ще з дев'яностих роздавали російські паспорти – Бутченко, 2024).

Окрім цього, російська сторона продовжувала політику мовної та культурно-освітньої експансії українського простору. В Україні, як і у Грузії, до речі, діяли різноманітні громадські організації, центри

російської мови та культури та інші промоутери «рузського міра», які за російські гроші «підтримували» російськомовних громадян України (Як вбиває російська soft power, 2022). Свій вплив на українців Москва здійснювала й за допомогою протиставлення та маніпуляцію через «конфлікт інтересів», зокрема, мову спілкування. «Мовне питання» й досі залишається «каменем політичного спотикання» в Україні. Оглядаючись на виборчі кампанії 1991-2012 років, звертаємо увагу на системну присутність питання мови у політичних програмах різноманітних політичних сил та кандидатів на пост президента держави. Російські політтехнологи активно розігрували цю карту у спільній колоді дискредитації самого факту Української державності. Одним із найбільш яскравих прикладів, вважаємо, стала електоральна кампанія 2004 року, коли Україну облетіла карта «Так! виглядає IX Україна» – яскравий приклад мови ворожнечі й антиукраїнства (Листівка «Три сорти українців», 2004).

Події Революції Гідності підштовхнули російську владу до активних військово-політичних дій, адже стало очевидним, що попри всі спроби розвернути Україну у бік Митного Союзу невдалі. Не маючи формальних підстав для введення військ до АР Крим, російська сторона розпочала гібридну війну проти України. Інформаційна експансія була підкріплена військовими діями. У лютому 2014 року на території АР Крим з'явилися так звані «зелені чоловічки» - військові без розпізнавальних знаків, в результаті діяльності яких півострів був анексований Росією. Наступним кроком стала ескалація політичної ситуації у Донецькій й Луганській областях (т.зв. Донбасі) через реалізацію класичної схеми – підтримки сепаратистських анклавів на території незалежної держави. Це давало підстави вести мову на міжнародній арені про «громадянську війну» в Україні та необхідність миротворчого контингенту у регіоні (грузинський сценарій). Та у випадку України реакція міжнародного співтовариства виявилася більш несподіваною для Кремля: окрім осудження дій РФ у деклараціях та заявах було запроваджені санкції, спершу персональні, згодом – економічні, фінансові, торгові, секторальні, культурні, спортивні.

Попри економічні й політичні виклики Росія не відмовилася ані від АР Крим, ні від своєї присутності у Донецькій й Луганській областях України. Більше того, у 2019 році вона розпочала активну паспортизацію жителів даного регіону, запровадивши спрощену процедуру для набуття ними російського громадянства. За два роки

було видано понад 650 тисяч російських паспортів жителям названих областей. Як зазначив Пітер Дікінсон, редактор UkraineAlert Service «Атлантичної ради» США, «спроба перетворити окуповану територію на сході України на «паспортний протекторат» чітко вказує на довгострокові цілі Росії у війні з Україною» (Дікінсон, 2021). «Паспортизація українців» стала обґрунтуванням необхідності розгортання широкомасштабної війни проти України для внутрішнього споживача. Водночас досвід українського спротиву у 2014 році разом із отриманою міжнародною підтримкою продемонстрував силу українського противника. Згорання бойових дій та неможливість швидкої перемоги в Україні потребували більш вагомого обґрунтування для російських громадян. Тоді, у 2014 році Росія починає розгортати пропагандистські тези про те, що Україна є плацдармом для війни Заходу проти Росії, що дії Північноатлантичного Альянсу спрямовані на підрив державності Росії та її ролі на міжнародній політичній арені.

134

Період 2014-2022 років означений поступовим впровадженням у підсвідомість широких кіл громадськості як всередині Росії, так і за її межами, ідеї щодо безпекової дилеми, перед якою стоїть Росія через агресивну політику НАТО у регіоні Центрально-Східної Європи – розгортання своїх баз та включення до складу Альянсу нових держав. Мультиплікуючи наратив про відповідальність Північноатлантичного альянсу за можливе (а від 24 лютого 2022 року і реальне) розгортання широкомасштабної війни Росії проти України, остання намагалася досягти наступних цілей: 1) посилення внутрішньо-політичного контролю над російським суспільством; 2) здійснення рефлексивного управління міжнародним співтовариством; 3) виправдання своїх агресивних дій на міжнародній арені; 4) дискредитація самої ідеї Української державності – створення уявлення про те, що Україна – керована НАТО; 5) збереження тези про те, що НАТО – агресивний блок (насамперед для внутрішнього споживача) (100 брехливих російських нарративів про російсько-українську війну, 2023).

Концепція «безпекової дилеми» є однією із основоположних у теорії міжнародних відносин. Розроблена в рамках теорії політичного реалізму, вона ілюструє, як дії держави, спрямовані на підвищення власної безпеки, можуть ненавмисно призвести до посилення незахищеності для інших, потенційно призводячи до конфлікту. Ро-

сійська влада використала даний концепт, щоб «пояснити» громадськості в усьому світі «необхідність широкомасштабного вторгнення в Україну». Теза про «загрозу НАТО безпеці Росії» має принаймні кілька різних інтерпретацій і знайшла своїх прихильників у західних демократіях, на Глобальному Півдні, в Азії, не кажучи вже про саму Росію.

Спроба обґрунтування широкомасштабної війни з анексією територій суверенної держави крізь призму «безпекової дилеми» дозволила Росії дещо пригальмувати процес надання військової та фінансової допомоги Україні у її боротьбі з агресором. Однак відверте спотворення реальності російськими пропагандистами лише утвердило західні демократії у необхідності підтримки України. Нині очевидним є маніпулятивне використання даного теоретичного конструкту для мобілізації на свою підтримку світового співтовариства. Як і «гуманітарний інтервенціонізм», так і «вимушена агресія» є лише інструментами у збереженні Російської імперії на геополітичній карті світу.

135

Висновки. Від часів офіційної імперії й до так званої федеративної республіки, Кремль системно просуває наратив про ключову роль Росії у звільненні поневолених народів Європи, Кавказу, Азії, Африки тощо. Цей пропагандистський наратив настільки потужно увійшов в історичні дослідження, що лише на межі XX – XXI сторіч, поки що несміливо, розпочинається доба нашого звільнення від нього. Даний процес – довготривалий й потребує системних зусиль й неупередженого погляду на політичні процеси та міжнародні відносини в історичному контексті та у світлі безпекових викликів сучасності. Зі свого боку російська сторона через використовувані інструменти зовнішньої політики лише сприяє дезавуванню пропагандистських надбудов: примітивна мультиплікація імперського досвіду доби середньовіччя чи нового часу в інформаційну добу апіорі не може бути успішною.

Україна й Кавказ завжди перебували у сфері інтересів Кремля, адже відкривають широкі можливості розвитку та геополітичного ствердження й контролю. Приєднання України та завоювання Кавказу поруч з іншими територіальними завоюваннями перетворило Московське царство на велику імперію. А їх вихід створив загрозу її повного колапсу. З огляду на це Москва робить усе можливе задля

утримання Грузії й України у сфері свого впливу, щоправда, використовуючи насамперед застарілі підходи та інструментарій.

В умовах триваючої війни питання миру набуває особливої гостроти, як і конструювання можливих шляхів розвитку геополітичної ситуації. Однак історія засвідчує: кожна імперія має свій початок і свій кінець. І у першому, і у другому випадку мова йде про територіальні експансії, які на старті є успішними, однак під завісу імперського буття вартують її існування. І сучасна спроба Росії знову завоювати Україну, на думку авторки, є метастазами, які й засвідчують її смерть. Щоправда, цей процес може тривати як одну мить, так і десятки років.

Джерела та література:

1. Çalıř, Şaban Halis. 2022. «The Foreign Policy of Russia: From Tsars to Putin.» у *Russian Foreign Policy*, 9-26. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.
- 136 — 2. Çalıř, Şaban Halis, та Vanessa Tinker. 2022. *Russian Foreign Policy*. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.
3. Gvineria, Shota. *Georgia's Resilience Against Russian Hybrid Warfare*. 2024. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Shota%20Gvineria%20-%20Georgia%E2%80%99s%20Resilience%20Against%20Russian%20Hybrid%20Warfare.pdf>.
4. Vukovic, Josipa, Dario Matika, та Slavko Baric. *Hybrid Warfare Challenges*. без дати. <https://securityanddefence.pl/pdf-103239-36117?filename=Hybrid%20warfare%20challenges.pdf>.
5. Wither, K.James. «Defining Hybrid Warfire» *Per Concordiam* 10, № 1 (2020): 7-9.
6. ««Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни». Київ, 2017. 9.
7. «Гібридна» війна Росії - виклик і загроза для Європи. 2016. https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf.
8. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну. НДЦ ГП ЗС України. Київ, 2023.
9. 1919 - 1921 гг. без дати. <https://www.allgeo.org/index.php/ru/930-1919-1921>.

10. 26 травня – День відновлення незалежності Грузії. 2021. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3274

11. Вітман, Костянтин. Витоки грузино-абхазького конфлікту. вересень 2008 р. <https://veche.kiev.ua/journal/1108/>

12. Гражданство бывшего СССР. без дати. https://niigata.mid.ru/ru/consular-services/consulate-ru/citizenship/prochie_voprosy_kasatelno_grazhdanstva/grazhdanstvo_byvshego_sssr/.

13. Дерев'яно, Ігор. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. 2023. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/278396/273548>.

14. Дікінсон, Пітер. «Паспортний імперіалізм» Росії небезпечніший за її військо. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/rosier-pasporty-donbas-vijna/31203345.html>.

15. Єжеєв, М., Орлик, В., Мхитарян, Н. Особливості формування сучасної зовнішньої політики Російської Федерації. 2013. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-09/Rosiya_Ezheev-9aedf.pdf.

16. Закон Грузії Об оккупированных территориях №431, 23/10/2008. 2024. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=10>.

17. ЗАКОН УКРАЇНИ Про громадянство України від 08.10.1991 №16356-ХІІ. без дати. https://ips.ligazakon.net/document/view/t163600?an=19&ed=2001_01_18.

18. Імперіалізм та ідентичність: чого ми можемо навчитися у постколоніальних країн. березень 2023 р. <https://chytomo.com/imperializm-ta-identychnist-choho-my-mozhemo-navchytysia-u-postkolonialnykh-krain/>.

19. Іщенко, Наталя. Грузинський сценарій для Донбасу: як Росія роздавала паспорти в Абхазії та Південній Осетії. 25 квітень 2019 р. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/25/7095627/>.

20. Киридон, Алла. Причини російсько-грузинського конфлікту: регіональний вимір. без дати. <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vmv/vipusk8/5.pdf>.

21. КОНСТИТУЦИЯ ГРУЗИИ принята 24 августа 1995 года. без дати. <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30346/33/ru/pdf>.

22. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ. 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

23. Листівка «Три сорти українців». 2004. <https://www.chesno.org/political-ads/4136/>.

24. Ломая, Александр. Письмо Постоянного представителя Грузии при Организации Объединенных Наций от 10 августа 2009 года на имя Генерального секретаря. Организация Объединённых наций. 2009.

25. Магда, Євген. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: KALAMAR, 2017.

26. Органический закон Грузии «О гражданстве Грузии» №193. 25 марта 1993. <https://www.refworld.org/ru/legal/legislation/natlegbod/1993/ru/139515>.

27. Паресишвили, Мзия. Звиад Гамсахурдия и референдум: 30 лет спустя. 31 март 2021 р. <https://www.ekhokavkaza.com/a/31180400.html>.

28. Рік 1992. Історія Української незалежності. Перша битва за Крим. без дати. https://www.youtube.com/watch?v=8RQwPYb2iG4&feature=mweb_3_dot_11268432&itc_campaign=mweb_3_dot_11268432&redirect_app_store_ios=1&app=desktop.

138

29. Ройтман, Лев. Абхазия и Южная Осетия: российское гражданство - чемоданами. 2002. <https://www.svoboda.org/a/24202432.html>.

30. Россия защитит соотечественников в Абхазии и Южной Осетии «военными методами». 2008. <https://lenta.ru/news/2008/04/25/kenyaikin/>.

31. Сокирко, Олексій. Попіл Батурина: Чому московити вирішили спалити гетьманську столицю. листопад 2022 р. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/popil-baturina-chomu-moskoviti-virishili-spaliti-getmansku-stolitsiu/>.

32. У Криму ще з дев'яностих роздавали російські паспорти - Бутченко. 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3850781-u-krimu-se-z-devanostih-rozdavali-rosijski-pasporti-butcenko.html>.

33. Хашиг, Инал. Абхазы в погоне за российскими паспортами. 2002. <https://iwpr.net/ru/global-voices/abkhazy-v-pogone-za-rossiyskimi-pasportami>.

34. Шахова, Оксана. Еволюція поняття гуманітарної інтервенції в теорії міжнародних відносин. 2017. <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/2483/>.

35. Як вбиває російська soft power. 2022. <https://www.ukrainer.net/rosia-vbyvaie/>.

36. Ярмоленко, Віталій. Аналіз вмісту нової редакції концеп-

ції зовнішньої політики РФ. 2023. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/analiz-zmistu-novoi-redaktsii-kontseptsii-zovnishnioi-polityky-rf_04042023.pdf.

37. Ярмоленко, Віталій. Оцінки зміни зовнішньополітичної парадигми Росії. 2022. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/yarmolenko.pdf>.

38. Ярмоленко, Віталій. Стратегічні зовнішньополітичні цілі РФ щодо США, ЄС, Китаю та держав-партнерів України (Польща, країни Балтії). 2024. https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/03/Ukr_CIS_12_Russia_Strategy.pdf.

References:

1. Çaliş, Şaban Halis. 2022. «The Foreign Policy of Russia: From Tsars to Putin.» у *Russian Foreign Policy*, 9-26. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.

2. Çaliş, Şaban Halis, та Vanessa Tinker. 2022. *Russian Foreign Policy*. Almaty: Khoja Akhmet Yassawi International Turkish-Kazakh University.

139

3. Gvineria, Shota. Georgia's Resilience Against Russian Hybrid Warfare. 2024 p. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Shota%20Gvineria%20-%20Georgia%E2%80%99s%20Resilience%20Against%20Russian%20Hybrid%20Warfare.pdf>.

4. Vukovic, Josipa, Dario Matika, та Slavko Baric. Hybrid Warfare Challenges. без дати. <https://securityanddefence.pl/pdf-103239-36117?filename=Hybrid%20warfare%20challenges.pdf>.

5. Wither, K.James. «Defining Hybrid Warfare.» *Per Concordiam* 10, № 1 (2020): 7-9.

6. ««Aktivni zakhody» SRSR proty SSHA: proloh do hibrydnoi viiny». Kyiv, 2017. 9.

7. «Hibrydna» viina Rosii - vyklyk i zahroza dlia Yevropy. 2016. https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf

8. 100 brekhlyvykh rosiiskykh naratyviv pro rosiisko-ukrainsku viinu. NDTs HP ZS Ukrainy. Kyiv, 2023.

9. 1919 - 1921 hh. <https://www.allgeo.org/index.php/ru/930-1919-1921>.

10. 26 travnia – Den vidnovlennia nezalezhnosti Hruzii. 2021. https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3274

11. Vitman, Kostiantyn. Vytoky hruzyno-abkhazkoho konfliktu. 2008 . <https://veche.kiev.ua/journal/1108/>.

12. Hrazhdanstvo byvsheho SSSR. https://niigata.mid.ru/ru/consular-services/consulate-ru/citizenship/prochie_voprosy_kasatelno_grazhdanstva/grazhdanstvo_byvshego_sssr/.

13. Derevianko, Ihor. Hibrydna viina yak riznovyd asymetrychnykh dii. 2023. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/278396/273548>.

14. Dickinson, Piter. «Pasportnyi imperializm» Rosii nebezpechnishyi za yii viisko. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/rosier-pasporty-donbas-vijna/31203345.html>.

15. Yezheiev, M., Orlyk, V., Mkhitarian, N. Osoblyvosti formuvannia suchasnoi zovnishnoi polityky Rosiiskoi Federatsii. 2013. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-09/Rosiya_Ezheev-9aedf.pdf.

140 — 16. Zakon Hruzyy Ob okkupyrovannykh terrytoryakh №431, 23/10/2008. 2024. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=10>.

17. ZAKON UKRAINY Pro hromadianstvo Ukrainy vid 08.10.1991 №16356-KhII. https://ips.ligazakon.net/document/view/t163600?an=19&ed=2001_01_18.

18. Imperializm ta identychnist: choho my mozhemo navchytysia u postkolonialnykh krain. 2023 p. <https://chytomo.com/imperializm-ta-identychnist-choho-my-mozhemo-navchytysia-u-postkolonialnykh-krain/>.

19. Ishchenko, Natalia. 2019. Hruzynskiy stsenarii dlia Donbasu: yak Rosiia rozdavala pasporty v Abkhazii ta Pivdennii Osetii. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/25/7095627/>

20. Lystivka «Try sorty ukraintsiv». 2004. <https://www.chesno.org/political-ads/4136/>

21. Lomaia, Aleksandr. 2009. Pysmo Postoiannoho predstavytelia Hruzyy pry Orhanyzatsyy Ob'edynennykh Natsyi ot 10 avhusta 2009 hoda na ymia Heneralnogo sekretaria. Orhanyzatsyia Ob'edynennykh natsyi

22. Mahda, Yevhen. 2017. Hibrydna ahresiiia Rosii: uroky dlia Yevropy. Kyiv: KALAMAR.

23. Orhanycheskyi zakon Hruzyy «O hrazhdanstve Hruzyy» №193. 25 marta 1993. <https://www.refworld.org/ru/legal/legislation/natlegbod/1993/ru/139515>.

24. Paresyshvyly, Mzyia. Zvyad Hamsakhurdiya y referendum: 30 let spustia. 31 mart 2021. <https://www.ekhokavkaza.com/a/31180400.html>.

25. Rik 1992. Istoriia Ukrainskoi nezalezhnosti. Persha bytva za Krym. bez daty. https://www.youtube.com/watch?v=8RQwPYb2iG4&feature=mweb_3_dot_11268432&itc_campaign=mweb_3_dot_11268432&redirect_app_store_ios=1&app=desktop

26. Roitman, Lev. Abkhazya y Yuzhnaia Osetya: rossiyskoe hrazhdanstvo - chemodanamy. 2002. <https://www.svoboda.org/a/24202432.html>.

27. Rossyia zashchytet sootchestvennykov v Abkhazyy y Yuzhnoi Osetyy «voienнымy metodamy». 2008. <https://lenta.ru/news/2008/04/25/kenyaikin/>.

28. Sokyрко, Oleksii. Popil Baturyna: Chomu moskovyty vyrishyly spalyty hetmansku stolytsiu. 2022. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/popil-baturina-chomu-moskoviti-virishili-spaliti-getmansku-stolitsiu/>

29. U Krymu shche z devianostykh rozdavaly rosiiski pasporty - Butchenko. 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3850781-u-krimu-se-z-devanostih-rozdavali-rosijski-pasporti-butcenko.html>.

30. Khashyh, Ynal. Abkhazy v pohone za rossiyskymy pasportamy. 2002. <https://iwpr.net/ru/global-voices/abkhazy-v-pogone-za-rossiyskimi-pasportami>.

31. Shakhova, Oksana. 2017. Evoliutsiia poniattia humanitarnoi interventsii v teorii mizhnarodnykh vidnosyn. <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/2483/>.

32. Yak vbyvaie rosiiska soft power. 2022. <https://www.ukrainer.net/rosia-vbyvaie/>.

33. Yarmolenko, Vitalii. Analiz vmistu novoi redaktsii kontseptsii zovnishnoi polityky RF. 2023. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/analiz-zmistu-novoi-redaktsii-kontseptsii-zovnishnioi-polityky-rf_04042023.pdf.

34. Yarmolenko, Vitalii. Otsinky zminy zovnishnopolitychnoi paradyhmy Rosii. 2022. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/yarmolenko.pdf>.

35. Yarmolenko, Vitalii. Stratehichni zovnishnopolitychni tsili RF shchodo SShA, YeS, Kytaiu ta derzhav-partneriv Ukrainy (Polshcha, krainy Baltii). 2024. https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/03/Ukr_CIS_12_Russia_Strategy.pdf.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.142-161>

УДК: 329.052(476)

© Grzegorz Baziur¹

BIAŁORUSKA OPOZYCJA NIEPODLEGŁOŚCIOWA WOBEC WSPARCIA AGRESJI FEDERACJI ROSYJSKIEJ PRZEZ REŻIM BIAŁORUSKI W WOJNIE PRZECIWKO UKRAINIE

The article concerns the activities of the Belarusian independence and democratic opposition, formed after the rigged presidential elections in Belarus in 2020, and Belarusian-Ukrainian relations in the context of Russian aggression. The author discussed the circumstances of the establishment of the United Transitional Cabinet and Ukrainian-Belarusian relations after 2022, forms of mutual dialogue and the role of the Belarusian Regiment of Kastuś Kalinowski, fighting as part of the Ukrainian army against the Russian invaders. The conclusions noted that the Belarusian regime, dependent on Russia, supported this country's aggression against democratic and sovereign Ukraine, whose government chose a pro-Western geopolitical course. In 2020-2022, the Ukrainian authorities saw no need to cooperate with the ineffective Belarusian opposition. Ukraine changed its position after the full-scale Russian invasion and the creation of the Belarusian regiment named after K. Kalinovsky. The Ukrainian authorities see the need for cooperation with the Belarusian opposition as a potential ally in the fight against A. Lukashenka's regime and for the full independence of Belarus.

Keywords: Belarus, Ukraine, Russia, Belarusian opposition, war.

Білоруська незалежницька опозиція проти підтримки білоруським режимом агресії Російської Федерації у війні проти України

Стаття стосується діяльності білоруської незалежницької та демократичної опозиції, сформованої після сфальсифікованих президентських виборів у Білорусі 2020 року, та білорусько-українських

---

¹ Doctor, Małopolska Uczelnia Państwowa im. rtm. Witolda Pileckiego w Oświęcimiu, adiunkt w Instytucie Nauk o Ekonomii i Bezpieczeństwie; adres do korespondencji: ul. M. Kolbego 8, 32-600 Oświęcim, E-mail: grzegorz.baziur@mup.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6652-8981>.

відносин в контексті російської агресії. Автор дослідив обставини створення Об'єданого перехідного кабінету та українсько-білоруські відносини після 2022 року, форми взаємного діалогу та роль білоруського полку Кастуся Калінуського, який воював у складі української армії проти російських загарбників. У висновках відзначено, що залежний від Росії білоруський режим підтримував агресію цієї країни проти демократичної та суверенної України, влада якої обрала прозахідний геополітичний курс. У 2020–2022 роках українська влада не бачила необхідності співпрацювати з неефективною білоруською опозицією. Україна змінила свою позицію після повномасштабного російського вторгнення і створення білоруського полку імені К. Калиновського. Українська влада бачить необхідність співпраці з білоруською опозицією як потенційним союзником у боротьбі з режимом А. Лукашенка і за повну незалежність Білорусі.

Ключові слова: безпека, Грузія, Україна, зовнішня політика Росії, етнополітичний конфлікт, гуманітарний інтервенціонізм, безпекова дилема.

Wstęp. Agresja rosyjska, podjęta 24 lutego 2022 r. przeciw Ukrainie ukazała to państwo, jako wroga wolności narodów i państw. Działania wojsk rosyjskich na Ukrainie, zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości ukazały, że jest to walka cywilizacji pokojowego i nowoczesnego rozwoju z dziką antycywilizacją stepu. W trzecim dziesięcioleciu XXI w. okazało się, że w sąsiedztwie Polski i innych państw Wolnego Świata istnieje państwo, dla którego od rozwoju cywilizacyjnego wciąż jest ważniejsza ideologia, propaganda i krwawe podboje, typowe dla prymitywnych społeczności plemiennych.

Celem artykułu jest omówienie działań politycznych białoruskich środowisk nieodległościowych i ukazanie postawy reżimu białoruskiego wobec Rosji, jako agresora wobec Ukrainy. W związku z powyższym należy przyjąć hipotezę, że „Białoruskie ugrupowania i środowiska niepodległościowe dążą do odsunięcia od władzy w korzystnej sytuacji geopolitycznej prorosyjskiego reżimu Alaksandra Łukaszenki i budowy na Białorusi państwa demokratycznego”.

Problem badawczy ujęto w następujących pytaniach:

1. Jakie formy przyjęło białoruskie poparcie dla pełnoskalowej inwazji rosyjskiej przeciwko Ukrainie i z jakich czynników ono wynikało?

2. Jak zmieniło się geopolityczne położenie Białorusi w warunkach hybrydowej okupacji rosyjskiej?

3. Jaki skutek dały działania integracyjne podjęte przez polityczne środowisko Światłany Cichanouskiej w Wilnie?

4. W jaki sposób ewoluowała postawa polityczna władz Ukrainy wobec Zjednoczonego Gabinetu Przejściowego S. Cichanouskiej i sprawy białoruskiej?

Na temat pełnoskalowej inwazji rosyjskiej oraz relacji białorusko-ukraińskich w jej kontekście ukazała się niewielka liczba publikacji. Pisali o nich m.in.: K. Kłysiński, O Shewchenko, P. Usow i P. Żochowski; pozostałe przytoczono w tekście i bibliografii. Jeśli chodzi o metody badawcze, w tekście zastosowano metodę obserwacji zdarzeń związanych z opisywanym problemem, przez gromadzenie informacji, opartych o literaturę, głównie opracowania dostępne w Internecie, ich analizę i formułowanie wniosków tworzących jego treść (Chodubski, 2004, 137-138).

144

—

Od października 2022 r. na Białorusi stacjonuje rosyjski kontyngent wojskowy, jako część Regionalnego Zgrupowania Wojsk, delegowany przez dowództwo Zachodniego Okręgu Wojskowego w liczbie 9 tys. żołnierzy z uzbrojeniem i sprzętem wojskowym, a de facto na ich liczbę wynosi 11-12 tys., choć część z nich nie przywozi ze sobą ciężkiego wyposażenia, przebywając czasowo na Białorusi. Korzystając z białoruskiej bazy szkoleniowej, ćwiczenia prowadzą pododdziały utworzone po częściowej mobilizacji, które następnie są kierowane do rejonów walk w Ukrainie, przebywa tam ponad 2,3 tys. żołnierzy rosyjskich, którzy obsługują dwa dzierżawione przez Rosję obiekty wojskowe (Żochowski, Kłysiński, Wilk, 2023, 7). Wojska te są potencjalnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski, państw bałtyckich (Litwy i Łotwy) oraz dla walczącej z rosyjskim najazdem Ukrainy.

Sytuację geopolityczną, w której Białoruś znalazła się po 24 lutego 2022 r. w relacjach z Rosją można określić mianem „okupacji hybrydowej” (long arm occupation). Jej zasady są realizowane na obszarze i w zakresie odpowiadającym państwu okupującemu w sytuacji bieżącej. Ponieważ Białoruś jest dla Rosji państwem zaprzyjaźnionym, jej władze stworzyły warunki prawne dla realizacji interesów rosyjskich. Reżim stara się, aby społeczeństwo odbierało ją, jako integrację, a obecność wojsk rosyjskich i agresja na Ukrainę postrzegało, jako obronę interesów Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (Usow, 2022, 23).

Powstanie Zjednoczonego Gabinetu Przejściowego i stosunek do niego białoruskich środowisk opozycyjnych. Wobec współdziałania reżimu Łukaszenki w rosyjskiej agresji na Ukrainę środowiska białoruskiej emigracji politycznej podjęły wiele różnych działań na arenie międzynarodowej. 24 lutego była kandydatka na funkcję prezydenta Białorusi, Swiatłana Cichanouska ogłosiła powołanie rządu tymczasowego na emigracji, deklarując odpowiedzialność za państwo. Powołała też Ruch Antywojenny w celu zapobieżenia włączenia wojsk białoruskich do wojny i odsunięcia Łukaszenki od władzy. Cichanouska wezwała Białorusinów do solidarności z Ukrainą, antywojennych działań informacyjnych w sieci, bezpośrednich kontaktów, paraliżu białoruskiego przemysłu i transportu, wykorzystywanego przez armię rosyjską.

Jednak na deklaracji lutowej się skończyło, a brak działań wywołał krytykę ze strony innych liderów emigracyjnych, m.in. Pawła Łatuszki i współtwórcy białoruskiego pułku w Ukrainie „Pahonia”, Wadima Prokopiewa, który w lipcu publicznie wezwał ją do zrzeczenia się części pełnomocnictw (opartych na jej domniemanym zwycięstwie wyborczym w 2020 r.) na rzecz „silnego premiera”. Najbardziej radykalne podejście do Cichanouskiej prezentowało utworzone w maju br. Forum Sił Demokratycznych Białorusi, którego liderzy, m.in. jeden z kontrkandydatów Łukaszenki w kampanii 2020 r. Waleryj Cepkała i jego żona Weranika podważali jej przywództwo. Oskarżali ją o brak rezultatów działalności kierowanego przez nią od dwóch lat biura w kwestii doprowadzenia do zwolnienia choćby części więźniów politycznych, koncentracji na wizytach zagranicznych, zaniedbywania pracy z działaczami społecznymi w kraju, o brak współpracy z innymi ośrodkami emigracyjnymi, unikania wyrażania większego poparcia dla Ukrainy i jednoznacznego potępienia Rosji jako agresora. Swiatłanę Cichanouską krytykowano też za rzekomo nietransparentne zarządzanie środkami przekazywanymi przez państwa i darczyńców zachodnich (Kłysiński, 2022-08-20).

Niechęć do Cichanouskiej była konsekwencją pogłębiającego się w kręgach emigracji politycznej rozczarowania stagnacją polityczną i apatią społeczną w kraju. Działacze opozycji byli coraz bardziej oderwani od realiów i niezdolni do zmiany sytuacji w kraju, koncentrując się na wewnętrznych konfliktach, rywalizacji o aktywistów i wsparcie finansowe. Istotnym katalizatorem wzrostu napięć okazała się wojna na Ukrainie, a w szczególności współdziałanie w niej reżimu Łukaszenki. Niechęć do potępienia polityki rosyjskiej i niewielka skala inicjatyw pomocowych

dla Ukrainy były jednymi z głównych przyczyn krytyki – szczególnie ze strony Forum, którego liderzy konsekwentnie zarzucają Cichanouskiej zbyt ugodowe stanowisko wobec agresji rosyjskiej, co skutkowało jeszcze dotkliwszym spadkiem znaczenia Białorusi w oczach państw zachodnich (ibidem).

Mimo wspomnianych sporów, 9 sierpnia 2021 r., podczas zorganizowanej w Wilnie konferencji „Nowa Białoruś” został powołany rząd tymczasowy pod przywództwem Swiatłany Cichanouskiej, stwierdzając, że nie zastosowano terminu „rząd”, aby uniknąć porównań do rządu podległego Alaksandrowi Łukaszence. Celami jej „gabinetu cieni” było m.in. doprowadzenie do wolnych wyborów prezydenckich i wyprowadzenie z Białorusi wojsk rosyjskich. Do składu gremium powołała ona czterech przedstawicieli: b. dowódcę 38. Samodzielnej Gwardyjskiej Brygady Desantowo Szturmowej i przedsiębiorcę, który odpowiada za politykę obronną i wojsko, ppłk. Waleryja Sachaszczyka, b. dyplomatę i doradcę Cichanouskiej do spraw polityki zagranicznej, Waleryja Kowalewskiego, b. oficera MSW i koordynatora stowarzyszenia byłych funkcjonariuszy białoruskich organów porządkowych ByPol, jako odpowiedzialnego za porządek publiczny i bezpieczeństwo, ppłk. Alaksandra Azaraua i przewodniczącego Narodowego Zarządu Antykryzysowego, który zajął się transformacją władzy, Pawła Łatuszkę.

Niestety, pominięto działaczy Forum Sił Demokratycznych Białorusi, co wynikało prawdopodobnie z chęci marginalizacji tego środowiska, jako skrajnie krytycznego wobec S. Cichanouskiej. Obecna na konferencji w Wilnie z ramienia FSDB Waranika Cepkała zaatakowała Cichanouską i jej doradców, oraz niezależne media białoruskie, które jej zdaniem bojkotowały inicjatywy jej organizacji. Unikała też ona wiążących deklaracji dotyczących możliwości współpracy, zapowiadając ogłoszenie własnej strategii.

Utworzenie „gabinetu cieni” było dobrym posunięciem, jednak jego realne znaczenie pozostało otwarte, ponieważ brakuje mu oparcia w całościowej strategii obejmującej: politykę zagraniczną, stosunek do Rosji, oraz współpracę z krajowymi środowiskami opozycyjnymi i społeczeństwem. Z pierwszych oświadczeń członków gabinetu nie wynikało, aby mieli oni pełną wiedzę w kwestii zakresu i podziału kompetencji, co mogło wskazywać na spore braki w merytorycznej wiedzy. Nie jest również jasna pozycja w nowym układzie biura S. Cichanouskiej, tym bardziej że wpływowi i najostrzej krytykowany jej doradca do spraw

międzynarodowych, Franak Wiaczorka nie został włączony w jego skład. Zgodnie z deklaracjami składanymi przez Cichanowską i jej otoczenie docelowo gabinet miał zostać przekształcony w quasi-parlament na wygnaniu (Kłysiński, 2022-08-10).

Zjednoczony Gabinet Przejściowy i białoruski ruch oporu wobec poparcia agresji rosyjskiej przez reżim A. Łukaszenki. Mimo wewnętrznych podziałów, 17 marca 2022 r. na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, S. Cichanouska zaapelowała o uznanie Białorusi za kraj „tymczasowo okupowany”, argumentując to całkowitą wasalizacją reżimu przez Rosję. Uważała ona, że międzynarodowe uznanie tego faktu pozwoliłoby na unieważnienie wszelkich decyzji dotyczących Białorusi podjętych przez Władimira Putina i Alaksandra Łukaszenkę. Oświadczenia S. Cichanouskiej i innych działaczy opozycji ukazywały poparcie Białorusinów dla walczącej z rosyjskim agresorem Ukrainy oraz odcięcie się od działań reżimu. Opozycja liczy na utrzymanie sprawy białoruskiej na agendzie międzynarodowej oraz zniwelowanie narastającej po 24 lutego na Zachodzie niechęci wobec Białorusinów, którzy są postrzegani przez pryzmat poparcia Łukaszenki dla polityki Putina.

147

Nawiązując do jej apelu, 21 marca wspomniany doradca Cichanouskiej, Franak Wiaczorka umieścił w sieci informację o rzekomych aktach sabotażu na białoruskiej kolei, jak: niszczenie infrastruktury, dokonanych przez kontestujących reżim obywateli przy wsparciu kolejarzy. Celem miało być zablokowanie lub spowolnienie kierowanych na Ukrainę rosyjskich transportów wojskowych. W mediach społecznościowych pojawiły się też informacje o rozrzucanych w miastach ulotkach, nawołujących Białorusinów do biernego oporu w razie wkroczenia ich armii na Ukrainę. Ponadto grupa do kilkuset ochotników z Białorusi bierze udział w walkach w obronie państwa ukraińskiego w ramach pułku im. Kastusia Kalinouskiego (Batalion im. Kalinowskiego, 2022-5-21).

Przywódcy opozycji zamierzali wykorzystać wojnę w Ukrainie do rozpoczęcia przez obywateli Białorusi nowej fali demonstracji, tym razem skierowanych przeciwko udziałowi kraju w wojnie, którzy po represjach powyborczych w 2020 r. od wielu miesięcy unikają czynnego sprzeciwu. Strach przed otwartym przystąpieniem Białorusi do wojny jest ważnym czynnikiem umożliwiającym mobilizację Białorusinów do demonstracji. Przeprowadzone na początku lutego 2022 r. przez Ośrodek Chatham House niezależne badanie opinii wśród białoruskich użytkowników Internetu wykazało, że 79 % respondentów kategorycznie sprzeciwiało

się udziałowi armii białoruskiej w agresji przeciwko Ukrainie, a według danych z marcowego badania odsetek ten wzrósł do 97 %.

Jednak odzew na apel S. Cichanouskiej wśród nie znalazł szerokiego odzewu w społeczeństwie, a do publicznych wystąpień doszło jedynie 27 lutego, przy okazji referendum w sprawie zmian w konstytucji. Na ulicach białoruskich miast demonstrowało łącznie kilka tysięcy osób, z których ponad 800 zostało zatrzymanych przez służby bezpieczeństwa (Na Białorusi odbyły się, 28 II 2022). W związku z faktem, że w kraju wciąż grożą wysokie kary za przeprowadzenie protestom najczęstszą postawą jest bierny opór, np. w postaci ataków cybernetycznych na krytyczną dla sił zbrojnych Rosji białoruską infrastrukturę transportową, co ma już miejsce. Do największego ataku w wykonaniu „cyberpartyzantów” doszło w styczniu 2022 r., gdy zablokowano główne serwery kolejowe. Z kolei na początku marca hakerzy sparaliżowali na pewien czas system kierowania ruchem (Kłysiński, 2022-03-24).

148

—

Tymczasem na Białorusi rozpoczęli działania cyberpartyzanci, atakując systemy kierowania transportem kolejowym, zwłaszcza rosyjskich eszelonów wojskowych, które jechały w kierunku granicy ukraińskiej. Wobec działań cyberpartyzantów, jak i w obawie o zagrożenie utraty władzy na rzecz opozycji, 21 lipca Łukaszenka podpisał nowelizację Kodeksu Postępowania Karnego, która umożliwia przeprowadzanie zaocznych procesów i wydawanie wyroków skazujących na osoby przebywające poza granicami Białorusi i uchylające się od stawiennictwa przed organami prowadzącymi sprawę. Postępowania w tym trybie mogą dotyczyć oskarżeń m.in. o terroryzm, ludobójstwo, zdradę państwa, akty dywersji, organizację masowych zamieszek, wstępowanie do „najemniczych” formacji wojskowych, działalność ekstremistyczną (np. niszczenie infrastruktury transportowej) czy apelowanie o sankcje. Zmiany te poprzedziła nowelizacja KK z 29 maja 2022 r., która wprowadziła karę śmierci m.in. za zamiar dokonania lub przygotowania do aktu terrorystycznego (Łukaszenka podpisał zmiany w kodeksie karnym, 2022-05-18), w tym w odniesieniu do czynów zakwalifikowanych, jako terroryzm międzynarodowy lub taki akt wobec urzędnika państwa, przedstawiciela innego państwa lub organizacji międzynarodowej (art. 124, 126, 289 i 359).

Zmiany wprowadzone do prawa włączyły działalność opozycyjną do przestępstw o charakterze terrorystycznym i są wymierzone w oponentów reżimu. Zastosowana w znowelizowanych przepisach formuła „zamiaru dokonania aktu terroryzmu” pozwala de facto na niemal nieograniczoną

interpretację wszelkich aktywności niezgodnych z polityką reżimu. Kara śmierci została przejęta jeszcze z porządku prawnego Białoruskiej SRR i była stosowana od początku istnienia Republiki Białoruś w przypadkach najcięższych zbrodni kryminalnych, a obecnie jest narzędziem zwalczania przeciwników reżimu, jako czynnik odstrasżający obywateli od podejmowania jakiegokolwiek działalności opozycyjnej.

Od czasu masowych protestów po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 r. KGB systematycznie dodaje do prowadzonej od lat listy rzekomo „powiązanych z działalnością terrorystyczną” liderów opozycji, ja np. Swiatłanę Cichanouską, Pawła Łatuszkę i Maryję Kalesnikawą. We wspomnianym rejestrze znalazło się jak dotąd 149 obywateli. Po raz pierwszy najwyższy wymiar kary może zostać zasądzony w stosunku to trzech osób zatrzymanych pod zarzutem niszczenia białoruskiej infrastruktury kolejowej. W ramach ścigania tej formy sprzeciwu wobec współdziałania reżimu białoruskiego w rosyjskiej agresji na Ukrainę organy bezpieczeństwa zatrzymały – głównie w marcu i kwietniu 2022 r. kilkadziesiąt osób, z których większość przebywa w areszcie. Jak dotąd nie pojawiła się informacja o rozpoczęciu wobec nich procesu sądowego.

149

Pretekstem skłaniającym reżim do sięgnięcia po najwyższy wymiar kary była seria wspomnianych aktów sabotażu na kolei, dokonanych w pierwszych tygodniach wojny w Ukrainie. Działania przeciwników współdziałania Białorusi w wojnie zakłóciły rytmiczność dostaw dla rosyjskich sił zbrojnych, co postawiło w trudnej sytuacji reżim białoruski, demonstrujący lojalność wobec Rosji. Zatrzymani „sabotażyści” mogliby być pierwszymi osobami skazanymi na śmierć za terroryzm, co znalazło wyraz w komentarzu Komitetu Śledczego z 29 czerwca 2022 r. Taki wyrok byłby jednak pogwałceniem białoruskich przepisów karnych, skonstruowanych zgodnie z zasadą „lex retro non agit” (prawo nie działa wstecz), gdyż zarzucanych czynów mieli się oni dopuścić w dniach od 28 lutego do 1 marca 2022 r., a więc przed wejściem w życie nowelizacji, co jednak dla reżimu nie ma znaczenia.

Z kolei mechanizm prawny, dotyczący przeprowadzania zaocznych procesów karnych ma głównie wymiar polityczny, jako sygnał dla najbardziej aktywnych działaczy emigracyjnych, wskazując na nieuchronność kary niezależnie od miejsca zamieszkania. Procesy w trybie zaocznym będą miały charakter pokazowy, a ich celem może być np. wzmocnienie propagandowej narracji reżimu o bezwzględnej walce z ludźmi

podważającymi „porządek publiczny” i legalność rządów Łukaszenki. Nie można wykluczyć, że rejestr osób „powiązanych z działalnością terrorystyczną” prowadzony przez KGB będzie podstawą do postępowań, zakończonych zaocznym orzeczeniem kary śmierci (Kłysiński, 2022-07-28). W kontekście poparcia Rosji, udzielonego przez reżim białoruski interesująco zaczęły się kształtować relacje niepodległościowców z rządem ukraińskim.

Złożoność relacji białorusko-ukraińskich po agresji rosyjskiej. Jeśli chodzi o rząd ukraiński, to celem jego polityki wobec Białorusi jest z jednej strony utrzymanie ograniczonego dialogu z reżimem, aby nie dopuścić do ataku od strony północnej, z drugiej spondowanie działań S. Cichanouskiej i wsparcie żołnierzy białoruskiego Pułku „Pahonia” im. K. Kalinouskiego, walczącego w wojskach ukraińskich. Ukraińskie elity polityczne z wolna zaczynają dostrzegać Białorusinów, jako potencjalnych sojuszników w walce przeciw agresji rosyjskiej.

150 — Po uznaniu aneksji Krymu przez A. Łukaszenkę kwestia politycznego ocieplenia stosunków ukraińsko-białoruskich ostatecznie upadła, jednak między obu państwami istniały stosunki dyplomatyczne, które nie zostały zerwane po pełnoskalowej agresji rosyjskiej z udziałem Białorusi. Dlaczego Ukraina nie zerwała stosunków dyplomatycznych z Białorusią, skoro po 24 lutego 2022 r. stała się ona wraz z Rosją państwem – agresorem? (Stosunki ukraińsko-białoruskie). W Ukrainie wielokrotnie padały wezwania do uczynienia tego kroku, np. 27 lutego poseł „Sługi Narodu” B. Jaremenko wezwał do jak najszybszego ich zerwania i uderzenia na obiekty wojskowe, rozmieszczone wzdłuż granicy po stronie białoruskiej (Shevchenko, 2022, 36). 5 lipca, na łamach portalu „Europejska Prawda” ukazał się artykuł pt. „Dość symulacji. Dlaczego Ukraina musi zerwać stosunki dyplomatyczne z Białorusią Łukaszenki”, w którym wezwał do ich zerwania (Досить симуляції, 2022-07-05).

Kolejne wezwanie do zerwania stosunków dyplomatycznych z Białorusią pojawiło się 15 października 2022 r. ze strony szefa Komitetu ds. Polityki Zagranicznej Rady Najwyższej, Ołeksandra Mereżki. Powiedział on, że według oficjalnej wersji stosunki dyplomatyczne z Białorusią nie zostały zerwane ze względu na konieczność ochrony praw i interesów obywateli Ukrainy (У Раді заявили). Podobnie wyjaśniał niechęć do ich zerwania minister Spraw Zagranicznych Ukrainy, Dmytro Kuleba, który 18 lipca w wywiadzie dla czasopisma „Forbes” po raz pierwszy powiedział, że stosunki dyplomatyczne z Białorusią zostaną zerwane, jeśli wojsko

białoruskie zaatakuję Ukrainę (Статус мирних переговорів з Росією), a 3 sierpnia powtórzył to w wywiadzie dla „Ukrainformu”, nie proponując jednak wyjaśnienia tego stanowiska (Кулеба, 2022-08-03).

Argumentację ukraińskich władz częściowo wyjaśnił ambasador Ukrainy na Białorusi, Ihor Kyzym, który uważał, że wielu Ukraińców ucieka z Rosji i terytoriów okupowanych, w tym Krymu na Ukrainę przez Białoruś. Według niego Białorusini są „dość lojalni” wobec obywateli Ukrainy, którzy znaleźli się na Białorusi, a to upraszcza rozwiązywanie problemów np. z dokumentami przy przekraczaniu granicy. W przypadku zniesienia ruchu bezwizowego ich sytuacja mogłaby się znacznie skomplikować. Jednocześnie I. Kyzym nie widział zagrożenia dla bezpieczeństwa Ukraińców, którzy od dawna mieszkają na Białorusi, a reżim wizowy zwiększyłby obciążenia służb dyplomatycznych, powodując wiele problemów, w tym o charakterze humanitarnym. Wypowiedź ta była związana z tym, że do prezydenta Ukrainy skierowano on-line petycję o zerwaniu reżimu bezwizowego z Białorusią. Zebrała ona niezbędnych 25 tys. podpisów i w związku z tym 13 października br. Wołodymyr Zefeński polecił rządowi rozważyć tę propozycję (Скасувати безвізовий режим, 2022-09-12).

Istotnym wyjaśnieniem owej niechęci jest handel między Ukrainą a Białorusią, który nadal trwa, chociaż oczywiście w o wiele w mniejszej skali, niż w czasach przedwojennych. Jeśli porównamy eksport do Białorusi w 2021 r., to wskaźnik ten spadł o ponad 80%, a import zmniejszył się o 50%. W czasie wojny Ukraina eksportowała do Białorusi głównie towary takie jak: mięso, orzechy i olej, a także zaczęła eksportować więcej ryb, niż w 2021 r. Eksport obejmował również branżę transportowe i towary przemysłowe. W czasie wojny Ukraina importowała z Białorusi głównie ryby i raki, mąki, kasze, minerały i nawozy (Україна продовжує торгувати з Білорусією, 2022-11-14).

Po wybuchu wojny handel dwustronny między Białorusią a Ukrainą gwałtownie spadał, ale proces ten wymaga czasu. Do lata 2022 r. Ukraina ostatecznie zrezygnowała z eksportu na Białoruś, jednak z importem sytuacja nie jest już taka prosta. Nie można więc wykluczać, że to jeden z powodów, dla których Ukraina wciąż unika zerwania stosunków dyplomatycznych z reżimem, chociaż stosunki bilateralne i oficjalny dialog pozostały na poziomie formalnym, i w wypadku zbrojnej agresji ze strony Białorusi zostaną zerwane.

Drugim punktem dialogu jest ośrodek białoruskiej emigracji politycznej w postaci wspomnianego rządu tymczasowego, działającego od sierpnia 2021 r. pod kierownictwem Swiatłany Cichanouskiej, dla którego od początku działalności ważną kwestią było podjęcie współpracy z rządem Ukrainy i prezydentem Wołodymyrem Zełenskim. Jednak dialog został podjęty dopiero po pełnoskalowej agresji rosyjskiej, gdyż według strony ukraińskiej rząd ten miał niejednoznaczną reputację, a podczas kampanii prezydenckiej i po niej Cichanouska popełniła tak wiele błędów, że można by zakwestionować stałość jej poglądów politycznych i zdolności przywódczych. W jej otoczeniu są osoby zupełnie przypadkowe, a także osoby, o które mogą martwić się ukraińskie, i nie tylko, służby specjalne, dlatego też władze ukraińskie unikały kontaktów, obserwując to ugrupowanie polityczne i jego wysiłki na rzecz uzyskania szerokiego uznania międzynarodowego (Інша Білорусь, 2022-09-12). Z powyższych względów Ukraina przez ponad dwa lata nie nawiązywała dialogu ze środowiskiem S. Cichanouskiej oraz nią osobiście.

152

— Wspomniane stanowisko przysporzyło władzom ukraińskim wielu problemów, gdyż Ukraina nie uznała za prezydenta ani Alaksandra Łukaszenki, ani S. Cichanouskiej, nie uznając żadnego przedstawiciela narodu białoruskiego, z którym można byłoby rozmawiać. Z kolei uznanie S. Cichanouskiej za osobę niepewną i bez twardych poglądów politycznych jest wbrew stanowisku zachodnich partnerów Ukrainy, zwłaszcza Polski i Litwy. Wspomniana sprzeczność z linią ukraińską uniemożliwiła wypracowanie wspólnej „polityki białoruskiej” prowadzonej przez trzech demokratycznych sąsiadów wobec Białorusi. Takie traktowanie S. Cichanouskiej i jej otoczenia pozwala mówić o braku pełnego zaufaniu ukraińskich elit politycznych wobec zachodnich sojuszników, które uznają ją za przedstawicielkę narodu białoruskiego (w randze prezydenta Białorusi) i prowadzą z nią dialog na takim poziomie.

Nie jest to jednak jedyne stanowisko wobec S. Cichanouskiej wyrażone przez władze i społeczeństwo ukraińskie. Na początku września 2022 r. spotkał się z nią doradca Biura Prezydenta Ukrainy, Ołeksij Arestowycz (Светлана Тихановская, 2022-09-08). Był to za pierwszy bezpośredni kontakt otoczenia prezydenta Ukrainy ze S. Cichanouską. Stanowisko O. Arestowycza wobec Białorusi ewoluowało w ciągu kilku ostatnich miesięcy. W kwietniu br. podczas jednego z codziennych wywiadów dla Marka Fejgina O. Arestowycz powiedział, że „Łukaszenka nie chce dopuścić do wciągnięcia Białorusi w wojnę z Ukrainą, dlatego potrzebuje pomocy

i wsparcia. Zachód to docenia, rozmawia z Białorusią (...). W interesie Ukrainy jest utrzymanie dobrosąsiedzkich stosunków z Białorusią. Nawet za cenę kompromisów, czasem bolesnych kompromisów” (Arestowicz, 2022-04-26).

Jednocześnie wysoko wówczas ocenił on bohaterstwo Białorusinów, prowadzących „wojnę kolejową” wewnątrz własnego kraju. Takie stanowisko można było uznać za sygnał gotowości do rozpoczęcia dialogu z A. Łukaszenką, jednak 4 czerwca tr. O. Arestowicz dołączył się do przeprowadzonej on-line rozmowy M. Fejgina ze S. Cichanouską, wyrażając nadzieję, że dojdzie do spotkania W. Zeleńskiego ze S. Cichanouską. Wyjaśnił również, że niechęć prezydenta Ukrainy do kontaktu ze S. Cichanouską wynika z nieprzewidywalności reakcji na nie A. Łukaszenki oraz naciskami rosyjskimi na Białoruś (Shevchenko, 2022, 40). 8 września 2022 r. odbyło się spotkanie Arestowicza z Cichanouską, co świadczyło o gotowości władz ukraińskich do dialogu ze Zjednoczonym Gabinetem Przejściowym.

Zwolennikami dialogu ze S. Cichanouską byli też redaktorzy portalu „Europejska prawda”(EP), a 11 sierpnia 2022 r. na łamach tego portalu ukazał się artykuł redaktora Serhija Sydorenki, w którym, reagując na powstanie Zjednoczonego Gabinetu Przejściowego wezwał on do podjęcia rozmów z białoruską emigracją polityczną. W artykule słusznie konkludował, że: „...unikając komunikacji z opozycją, nie mamy wpływu na jej program. [...] im dalej, tym trudniej będzie przewyciężyć nieufność, która już jest niedopuszczalnie wysoka” (Сидоренко, 2022-08-11). Wspomniany autor rekomendował uznanie i nawiązanie stosunków pomiędzy Ukrainą a Zjednoczonym Gabinetem, do czego jednak nie doszło.

Z kolei redaktor naczelny wspomnianego portalu, Jurij Panczenko uważał, że zarzuty społeczeństwa i władz ukraińskich wobec wypowiedzi Cichanouskiej dotyczą początków jej działalności politycznej, gdy określiła Władimira Putina mianem „mądrego człowieka”, uznając Krym za „faktycznie rosyjski”, jednak już jej wypowiedzi z 2022 r. miały charakter proukraiński. Ignorowanie działań Cichanouskiej nie ani służyło Ukrainie, ani opozycji białoruskiej na czele której stała (Непотрібний союзник). Odnosząc się do relacji ukraińsko-białoruskich, J. Panczenko ostrzegł, że przy takim podejściu Ukraina może doprowadzić do rozłamów w środowisku białoruskich sił demokratycznych, postulując m.in. uznanie

Pułku im. Kastusia Kalinowskiego za prawowitych przedstawicieli narodu białoruskiego.

Na wzmocnienie pozycji Zjednoczonego Gabinetu Przejściowego może wpłynąć jego rejestracja w Polsce 16 kwietnia 2023 r., jako osoby prawnej, która służy jego działalności, przedstawicielom i ekspertom. W Polsce zarejestrowano fundację wspierającą działania ZGP, przewodniczącym Rady Fundacji został Alaksandr Azarau, a członkami Paweł Łatuszka, Waler Kawaleuski, Waler Sachaszczyk, Alina Kouszyk i Wolha Garbunowa. Z kolei Swiatłana Cichanouska odpowiada za całościowe kierowanie Gabinetem, a jego celem jest przejęcie władzy po upadku Łukaszenki, zachowanie niepodległości i doprowadzenie na Białorusi do demokratycznych wyborów (Białoruski rząd, 2023-04-21).

154

Trzecim ośrodkiem białoruskim w Ukrainie jest Pułk „Pahonia” im. Kastusia Kalinowskiego, walczący przeciw wojskom rosyjskim i grupie Wagnera w ramach Sił Zbrojnych Ukrainy, który został utworzony pod koniec lutego 2022 r. W jego szeregach walczą po stronie Ukrainy białoruscy ochotnicy, zarówno biorący udział w walkach w Donbasie przed 24 lutego 2022 r., jak i ci, którzy przyjechali na Ukrainę walczyć po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji rosyjskiej. Pułk formalnie nie angażuje się w bieżącą działalność polityczną, ale też nie stroni od tego, wyrazem czego był wybór przez żołnierzy reprezentacji politycznej pod nazwą Sojmu. Są w nim żołnierze pułku i przedstawiciele nowej fali białoruskiej emigracji w Ukrainie. Uznanie go przez władze ukraińskie może zjednoczyć białoruską opozycję, która działa w Ukrainie, Polsce i na Litwie, a jeśli powstanie szeroka platforma opozycyjna, to następnym logicznym krokiem powinno być uznanie jej za jednego z prawowitych przedstawicieli interesów narodu białoruskiego (Інша Білорусь, 2022-09-12).

W odpowiedzi na artykuł B. Jeremienki, J. Panczenko uważa, że sztuczny rozłam wśród działaczy opozycji białoruskiej może osłabić jej wpływy na Białorusi, jak i autorytet pułku Kalinowskiego, natomiast wielu Białorusinów może uznać ich ambicje polityczne za próbę przejęcia przez Ukrainę kontroli nad ruchem antyŁukaszenkowskim, co może źle wpłynąć na postrzeganie Ukrainy przez Białorusinów (Непотрібний союзник, 2022-10-13).

Propozycja B. Jaremienki zaktywizowała politycznie pułk. 19 października 2022 r. w Kijowie odbyło się spotkanie jego delegatów z Międzyfrakcyjnym Stowarzyszeniem Deputowanych Rady Najwyższej Ukrainy „Demokratyczna Białoruś”. Posłowie RN Ukrainy postanowili

zwrócić się do Gabinetu Ministrów o dokonanie zmian w dekreście w sprawie obywateli Białorusi, oraz głosować nad uchwałą o uznaniu Białorusi za terytorium czasowo okupowane przez Rosję, choć propozycja taka była wniesiona do RN tuż po spotkaniu i była rozpatrywana przez Komitet ds. Spraw Zagranicznych. 21 października przedstawiciele pułku – za pośrednictwem posłów Rady Najwyższej Ukrainy – spotkali się w Kijowie z deputowanymi litewskiego Sejmasa, 28 października odbyła się publiczna rozmowa zastępcy dowódcy pułku, Wadzima Kabanczuka z B. Jaremenką, a 5 listopada jego przedstawiciele spotkali się z Witalijem Kliczką (Полк Каліноўскага, 2022-10-19).

W efekcie tych spotkań sprawa białoruska pojawiła się w ukraińskiej polityce i przestrzeni medialnej. Chodziło o status białoruskich uchodźców i ochotników w Ukrainie, wypłaty dla rodzin białoruskich ochotników, którzy zginęli w wojnie z Rosją i uznanie Białorusi za państwo okupowane. 4 listopada w Kijowie doszło do spotkania przedstawicieli ZGP, Walera Kawaleuskiego i Aliny Kouszyk z posłami do RN, z grupy „Demokratyczna Białoruś”, Ołeksijem Honczarenkiem, Wadymem Hałajczukiem i Bohdanem Jaremenkiem. Podczas rozmów postanowiono rozwijać kontakty dwustronne zapewne w celu nawiązania szerszej współpracy (Shevchenko, 2022, 43).

W obecnej sytuacji geopolitycznej Ukraina ma pewne szanse wpłynięcia na postawę białoruskiego społeczeństwa. Żołnierze Pułku im. K. Kalinouskiego są związani z Ukrainą, jako częścią jej Sił Zbrojnych, mając duży autorytet w społeczeństwie ukraińskim, do dialogu z rządem ukraińskim dąży również Zjednoczony Gabinet Przejściowy, uznawany przez demokratyczny świat za prawowitych przedstawicieli narodu białoruskiego. W tej sytuacji Ukraina może wzmacniać istniejące podziały w demokratycznej części społeczeństwa białoruskiego, lub być pośrednikiem między nimi, przy jednoczesnym zjednoczeniu w celu obalenia dyktatora, współnika rosyjskich zbrodni wojennych i ustanowienia demokratycznych rządów na Białorusi. Dyskusje na ten temat w ukraińskim społeczeństwie trwają, ale warto pamiętać, że takie położenie nie trwa wiecznie, a możliwości wpływu na białoruskie społeczeństwo demokratycznie mogą osłabnąć.

Podsumowanie. Podsumowując omawianą tematykę należy zauważyć, że reżim białoruski, zależny od Rosji poparł agresję tego państwa przeciwko demokratycznej i suwerennej Ukrainie, której władze obrały prozachodni

kurs geopolityczny. Wspomniane działania mają różny charakter, a wnioski badawcze są następujące:

1. Po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji rosyjskiej przeciw Ukrainie reżim A. Łukaszenki poparł Rosję, udostępniając jej terytorium do prowadzenia działań wojennych, w tym bombardowań. Postawa ta wynika z geopolityczno-wojskowego podporządkowania Białorusi Federacji Rosyjskiej, pełnej zależności ekonomicznej i kulturowej (prawosławie, wspólnota językowa). Ważnym czynnikiem jest też obawa obu rządów wobec państw demokratycznych, gdyż Putin i Łukaszenka dążą do zachowania pełni autorytarnej władzy w swoich państwach.

2. Po częściowym zajęciu terytorium Białorusi państwo to znajduje się de facto pod „hybrydową okupacją rosyjską”, a Łukaszenka nie ma żadnej możliwości, aby dokonać zmian w kraju, gdyż jego dalsza władza jest ściśle związana z rosyjskimi ośrodkami decyzyjnymi, w tym z polityczną pozycją Władimira Putina, który naciska na Białoruś, aby jej wojska włączyły się do działań wojennych na Ukrainie, otwierając front północny.

156

— 3. W środowisku białoruskiej emigracji politycznej powstał ośrodek koordynacyjny w Wilnie, którego działacze w 2022 r. utworzyli Zjednoczony Gabinet Przejściowy pod przewodnictwem liderki opozycji, głównej pretendenci do prezydentury w 2020 r., Swiatłany Cichanouskiej.

4. W latach 2020-2022 władze ukraińskie nie dostrzegały konieczności współpracy z opozycją białoruską, której zarzucały brak skuteczności działania, a po pełnej inwazji i powstaniu białoruskiego Pułku im. K. Kalinouskiego dostrzegły konieczność podjęcia współpracy z opozycją białoruską, jako potencjalnym sojusznikiem w walce przeciw reżimowi A. Łukaszenki, a tym samym o pełną niepodległość Białorusi.

Po odsunięciu od władzy uzurpatora Łukaszenki, politycy opozycji białoruskiej dążą do zmiany sposobu sprawowania władzy z autorytarnej na system demokratyczny, natomiast w zakresie polityki bezpieczeństwa powrotu do neutralności z lat 1991-1995. Jeśli chodzi o relacje z Rosją, dążą oni do ułożenia ich w sposób partnerski, bez wzajemnych ingerencji w sprawę drugiej strony. Suwerenna i demokratyczna Białoruś może funkcjonować, jako państwo poza blokowe z międzynarodowymi gwarancjami bezpieczeństwa z udziałem państw NATO i UE, a suwerenny rząd może złożyć akcesję do Unii Europejskiej, jak to uczyniły Ukraina, Gruzja i Mołdawia. Władze białoruskie mogłyby też podjąć partnerską współpracę z NATO, jednak ewentualna akcesja do Sojuszu jest sprawą

odległą. Jednak po osłabieniu Rosji przez przegraną wojnę z Ukrainą i jej przyjęciu do Sojuszu nie wydaje się sprawą niemożliwą do realizacji w dalszej perspektywie czasowej, chociaż powinni zdecydować o tym obywatele Białorusi, pod demokratycznym i otwartym na świat rządem niepodległościowym.

Джерела та література:

1. Досить симуляції, 2022. Чому Україна має розірвати дипвідносини з Білоруссю Лукашенка. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/5/7142602/>, [dostęp: 27.04.2023].
2. Інша Білорусь, 2022. Якою має стати політика Києва та з ким варто вести діалог, 12. IX. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/10/12/7148565/>, [dostęp: 27.04.2023].
3. Кулеба, Д., 2022. Не буде такого моменту в історії, коли нам буде не до Криму, 3. VIII. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpolitics/3542380-dmitro-kuleba-ministr-zakordonnih-sprav.html>, [dostęp: 27.04.2023].
4. Непотрібний союзник, 2022. Навіщо Києву розколювати білоруську опозицію. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/10/13/7148622/>, [dostęp: 27.04.2022].
5. Полк Каліноўскага, 2022. 19. X. 2022 URL: <https://www.facebook.com/belwarriors/posts/164061796234780>, [dostęp: 27 IV 2023].
6. Светлана Тихановская встретила с советником Офиса Зеленского Алексеем Арестовичем, 2022. Portal Zerkalo, 8. IX. 2022. URL: <https://news.zerkalo.io/economics/21577.html>, [dostęp: 27.04.2023].
7. Сидоренко, С., 2022. Боротьба за Білорусь: навіщо Україні встановлювати відносини з «тіньовим урядом» Тихановської, „Ukrainska Prawda” 11. VIII. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/11/7144831/>, [dostęp: 27.04.2022].
8. Скасувати безвізовий режим з Білоруссю, 2023. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/148490>, [dostęp: 27.04.2023].
9. Статус мирних переговорів з Росією – це удари по Вінниці та Миколаєву, 2022. Інтерв'ю з головою МЗС Дмитром Кулебою. URL: <https://forbes.ua/inside/status-mirnih-peregovoriv-z-rosieyu-tse-udaro-po-vinnitsi-udari-po-mikolaevu-intervyu-dmitrakulebi-18072022-7211>, [dostęp: 27.04.2023].
10. У Раді заявили, що Україні варто розірвати дипвідносини з Білоруссю. 2023. Питання вже назріло. URL: <https://news>.

liga.net/ua/politics/news/v-rade-zayavili-chto-ukraine-stoit-razorvat-dipotnosheniya-s-belarusyu-vopros-nazrel, [dostęp: 27.04.2023].

11. Україна продовжує торгувати з Білорусією під час війни з РФ, 2022. 14. XI. 2022. URL: <https://ukranews.com/ua/news/894761-ukrayinaprodovzhuye-torguvaty-z-bilorusiyeu-pid-chas-vijny-z-rf>, [dostęp: 27.04.2022].

12. Arestowicz, 2022. Nie wydaje mi się, żeby Białorusini byli mniej odważni niż Ukraińcy. Myślę, że Białorusini są w trudniejszych warunkach, „Nasza Niwa”, 26. IV. 2022. URL: <https://nashaniva.com/ru/289005>, [dostęp: 27.04.2023].

13. Batalion im. Kalinowskiego tworzy pułk złożony z dwóch batalionów, 2022. TV Belsat, 21. V. 2022. URL: <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-batalion-im-kalinowskiego-tworzy-pulk-zlozony-z-dwoch-batalionow/>, [dostęp: 17.11.2022].

158 — 14. Białoruski rząd na uchodźstwie uzyskał osobowość prawną w Polsce, 2023. Znadniemna.pl, 21. IV. 2023. URL: <https://glosznadniemna.pl/60763/bialoruski-rzad-na-uchodzstwie-uzyskal-osobowosc-prawna-w-polsce/>, [dostęp: 24.04.2023].

15. Chodubski, A., 2004. Wstęp do badań politologicznych. Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego. 221 s.

16. Kłysiński, K, 2022. Dewastacje polskich cmentarzy wojskowych na Białorusi, Analizy OSW, 11, VII. 2022. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-07-11/dewastacje-polskich-cmentarzy-wojskowych-na-bialorusi>, [dostęp: 12.11.2022].

17. Kłysiński K., 2022. Białoruś: utworzenie gabinetu tymczasowego Cichanouskiej, Analizy OSW, 2022-08-10. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-10/bialorus-utworzenie-gabinetu-tymczasowego-cichanouskiej>, [dostęp: 9.11.2022].

18. Kłysiński, K., Żochowski, P., 2022. Białoruś: presja Kremla na zaangażowanie w wojnę na Ukrainie, Analizy OSW, 2022-09-30. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-30/bialorus-presja-kremla-na-zaangazowanie-w-wojne-na-ukrainie>, [dostęp: 9.11.2022].

19. Kłysiński, K., 2022. Ratowanie wizerunku: opozycja białoruska wobec wojny na Ukrainie, Analizy OSW, 2022-03-24. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-24/ratowanie-wizerunku-opozycja-bialoruska-wobec-wojny-na-ukrainie>, [dostęp: 8.11.2022].

20. Łukaszenka podpisał zmiany w kodeksie karnym, 2022. Rozstrzelanie za próbę «działań terrorystycznych», 18. V. 2022. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1212886%2Clukaszenka-podpisał-zmiany-w-kodeksie-karnym-rozstrzelanie-za-probe> [dostęp: 18.05.2024].

21. Na Białorusi odbyły się masowe protesty przeciwko wojnie z Ukrainą, 2022. 800 zatrzymanych, portal Voice of Belarus, 28. II. 2022. URL: <https://www.voiceofbelarus.org/pl/bialorus-aktualnosci/na-bialorusi-odbyly-sie-masowe-protesty-przeciwko-wojnie-z-ukraina-800-zatrzymanych/>, [dostęp: 24.04.2023].

22. Shevchenko, O., 2022. Trzy dialogi Ukrainy z Białorusią. Białoruś w fazie rosyjskiej okupacji hybrydowej. Raport VII Grupy Analitycznej Białoruś-Ukraina Region, Warszawa, grudzień 2022, s. 35-43.

23. Stosunki ukraińsko-białoruskie: wyjście z punktu „zero”, 2023. URL: <https://by-ua-studium.pl/stosunki-ukrainsko-bialoruskie-wyjscie-z-punktu-zero/>, [dostęp: 27.04.2023].

24. Usov, P., 2022. Białoruś: od utraty geopolitycznej podmiotowości do okupacji. Białoruś w fazie rosyjskiej okupacji hybrydowej, Warszawa, grudzień 2022, s. 19-26.

25. Żochowski, P., Kłysiński, K., Wilk, A., 2023. Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie. Komentarze OSW, nr 488 z 10 II 2023, s. 1-7.

References:

1. Dosyt' symulyatsiyi, 2022. Chomu Ukrayina maye rozirvaty dypvidnosynyz Bilorussyu Lukashenka. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/5/7142602/>, [dostęp: 27.04.2023].

2. Insha Bilorus', 2022. Yakoyu maye staty polityka Kyyeva ta z kym varto vesty dialoh, 12. IX. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/10/12/7148565/>, [dostęp: 27.04.2023].

3. Kuleba, D., 2022. Ne bude takoho momentu v istoriyi, koly nam bude ne do Krymu, 3. VIII. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpolitics/3542380-dmitro-kuleba-ministr-zakordonnih-sprav.html>, [dostęp: 27.04.2023].

4. Nepotribnyy soyuznyk, 2022. Navishcho Kyyevu rozkolyuvaty bilorus'ku opozytsiyu. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/10/13/7148622/>, [dostęp: 27.04.2022].

5. Polk Kalinoŭskaha, 2022. 19. X. 2022 URL: <https://www.facebook.com/belwarriors/posts/164061796234780>, [dostęp: 27 IV 2023].

6. Svetlana Tykhanovskaya vstretylas' s sovetnykom Ofysa Zelenskoho Alekseem Arestovychem, 2022. Portal Zerkalo, 8. IX. 2022. URL: <https://news.zerkalo.io/economics/21577.html>, [dostęp: 27.04.2023].

7. Sydorenko, C., 2022. Borot'ba za Bilorus': navishcho Ukrayini vstanovlyuvaty vidnosyny z «tin'ovym uryadom» Tykhanovs'koyi, „Ukraińska Prawda” 11. VIII. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/11/7144831/>, [dostęp: 27.04.2022].

8. Skasuvaty bezvizovyy rezhym z Bilorussyu, 2023. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/148490>, [dostęp: 27.04.2023].

9. Status myrnykh perehovoriv z Rosiyeyu – tse udary po Vinnytsi ta Mykolayevu, 2022. Interv'yu z holovoyu MZS Dmytrom Kuleboyu. URL: <https://forbes.ua/inside/status-mirnikh-peregovoriv-z-rosieyu-tse-udar-po-vinnitsi-udari-po-mikolaevu-intervyu-dmitrakulebi-18072022-7211>, [dostęp: 27.04.2023].

160

— 10. U Radi zayavyly, shcho Ukrayini varto rozirvaty dypvidnosyny z Bilorussyu. 2023. Pytannya vzhe nazrilo. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-rade-zayavili-chto-ukraine-stoit-razorvat-dipotnosheniya-s-belarusyu-vopros-nazrel>, [dostęp: 27.04.2023].

11. Ukrayina prodovzhuye torhuvaty z Bilorusiyeyu pid chas viyny z RF, 2022. 14. XI. 2022. URL: <https://ukranews.com/ua/news/894761-ukrayinaprodovzhuye-torguvaty-z-bilorusiyeyu-pid-chas-vijny-z-rf>, [dostęp: 27.04.2022].

12. Arestowicz, 2022. Nie wydaje mi się, żeby Białorusini byli mniej odważni niż Ukraińcy. Myślę, że Białorusini są w trudniejszych warunkach, „Nasza Niwa”, 26. IV. 2022. URL: <https://nashaniva.com/ru/289005>, [dostęp: 27.04.2023].

13. Batalion im. Kalinowskiego tworzy pułk złożony z dwóch batalionów, 2022. TV Belsat, 21. V. 2022. URL: <https://belsat.eu/pl/news/21-05-2022-batalion-im-kalinowskiego-tworzy-pulk-zlozony-z-dwoch-batalionow/>, [dostęp: 17.11.2022].

14. Białoruski rząd na uchodźstwie uzyskał osobowość prawną w Polsce, 2023. Znadniemna.pl, 21. IV. 2023. URL: <https://glosznadniemna.pl/60763/bialoruski-rzad-na-uchodzstwie-uzyskal-osobowosc-prawnaw-polsce/>, [dostęp: 24.04.2023].

15. Chodubski, A., 2004. Wstęp do badań politologicznych. Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego. 221 s.

16. Kłysiński, K., 2022. Dewastacje polskich cmentarzy wojskowych na Białorusi, *Analizy OSW*, 11, VII. 2022. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-07-11/dewastacje-polskich-cmentarzy-wojskowych-na-bialorusi>, [dostęp: 12.11.2022].

17. Kłysiński K., 2022. Białoruś: utworzenie gabinetu tymczasowego Cichanouskiej, *Analizy OSW*, 2022-08-10. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-10/bialorus-utworzenie-gabinetu-tymczasowego-cichanouskiej>, [dostęp: 9.11.2022].

18. Kłysiński, K., Żochowski, P., 2022. Białoruś: presja Kremla na zaangażowanie w wojnę na Ukrainie, *Analizy OSW*, 2022-09-30. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-30/bialorus-presja-kremla-na-zaangazowanie-w-wojne-na-ukrainie>, [dostęp: 9.11.2022].

19. Kłysiński, K., 2022. Ratowanie wizerunku: opozycja białoruska wobec wojny na Ukrainie, *Analizy OSW*, 2022-03-24. URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-24/ratowanie-wizerunku-opozycja-bialoruska-wobec-wojny-na-ukrainie>, [dostęp: 8.11.2022].

20. Łukaszenka podpisał zmiany w kodeksie karnym, 2022. Rozstrzelanie za próbę «działań terrorystycznych», 18. V. 2022. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1212886%2C%20Łukaszenka-podpisal-zmiany-w-kodeksie-karnym-rozstrzelanie-za-probe> [dostęp: 18.05.2024].

21. Na Białorusi odbyły się masowe protesty przeciwko wojnie z Ukrainą, 2022. 800 zatrzymanych, portal Voice of Belarus, 28. II. 2022. URL: <https://www.voiceofbelarus.org/pl/bialorus-aktualnosci-na-bialorusi-odbyly-sie-masowe-protesty-przeciwko-wojnie-z-ukraina-800-zatrzymanych/>, [dostęp: 24.04.2023].

22. Shevchenko, O., 2022. Trzy dialogi Ukrainy z Białorusią. Białoruś w fazie rosyjskiej okupacji hybrydowej. Raport VII Grupy Analitycznej Białoruś-Ukraina Region, Warszawa, grudzień 2022, s. 35-43.

23. Stosunki ukraińsko-białoruskie: wyjście z punktu „zero”, 2023. URL: <https://by-ua-studium.pl/stosunki-ukraińsko-białoruskie-wyjście-z-punktu-zero/>, [dostęp: 27.04.2023].

24. Usov, P., 2022. Białoruś: od utraty geopolitycznej podmiotowości do okupacji. Białoruś w fazie rosyjskiej okupacji hybrydowej, Warszawa, grudzień 2022, s. 19-26.

25. Żochowski, P., Kłysiński, K., Wilk, A., 2023. Współagresor zdystansowany. Mińsk wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie. Komentarze OSW, nr 488 z 10 II 2023, s. 1-7.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.162-171>

УДК: 324(438)

© Ірина Кіянка¹

© Ілля Туровський²

АНАЛІЗ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ У ПОЛЬЩІ: МОЖЛИВОСТІ І ЗАГРОЗИ

162 — Парламентські вибори в Польщі, що відбулися у жовтні 2023 року, ознаменували новий демократичний курс країни та її позицію в Європейському Союзі. Ці вибори стали критичними для Польщі та всієї Європи, особливо на фоні глобальної боротьби між правими популістами та демократичними силами. Вагому увагу статті приділено аналізу перемоги демократичної опозиції, яка зіштовхнулася з викликами відновлення верховенства права, деполітизації державних інституцій і вирішення економічних проблем. Також розглянуто роль менших партій та їх вплив на виборчий процес і можливі коаліції. Були досліджені також перспективи формування різних опозиційних блоків. Проте, зрештою, можна дійти до висновку, що новий уряд зіткнувся з неабиякими серйозними викликами у сфері реформ і управління країною після восьми років правління «Права і справедливості».

Ключові слова: виборча кампанія, Польща, парламентські вибори, Європейський Союз, Право і справедливість, Громадянська коаліція, Ярослав Качинський, Дональд Туск, демократична опозиція, коаліція.

Analysis of the Election Campaign in Poland: Opportunities and Threats

Parliamentary elections in Poland, held in October 2023, marked a new democratic course for the country and its position in the European Union. These elections have become critical for Poland and the whole of Europe,

¹ Доктор політичних наук, доцент кафедри державної політики та врядування Інституту державного управління Національного Університету «Львівська Політехніка». E-mail: kiyanka@i.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3100-7796>

² Магістр кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка. E-mail: illia.turovskiy@outlook.com

especially against the background of the global struggle between right-wing populists and democratic forces. The article focuses on the analysis of the victory of the democratic opposition, which faced the challenges of restoring the rule of law, depoliticizing state institutions, and solving economic problems. The role of smaller parties and their influence on the electoral process and possible coalitions is also considered. Prospects for the formation of various opposition blocs were also explored. However, in the end, it can be concluded that the new government faced quite serious challenges in the field of reforms and governance of the country after eight years of «Law and Justice» rule.

Keywords: Election campaign, Poland, Parliamentary elections, European Union, Law and justice, Civic coalition, Yaroslav Kaczynski, Donald Tusk, Democratic opposition, Coalition.

Постановка проблеми. У жовтні 2023 року в Польщі відбулися парламентські вибори, які визначають демократичний курс країни, а також її місце в Європейському Союзі та стануть одними з найважливіших виборів року в Європі. Ставки високі не лише для самої країни, але й для долі «неліберальних демократій» загалом, особливо після поразок правих популістів у США, Бразилії, Чехії та Словенії одночасно з перемогами в Угорщині, Італії та Швеції.

163

З одного боку, Ярослав Качинський є сильним лідером націоналістичної коаліції, де домінує партія «Право і справедливість». З іншого боку, є мозаїка опозиційних партій, прихильників яких у кожному опитуванні громадської думки більше, ніж у «Права і справедливості». Найпопулярнішою серед опозиційних партій є «Громадянська коаліція» під керівництвом Дональда Туска, колишнього прем'єр-міністра країни та экс-президента Європейської ради.

Для Європейського Союзу ці вибори можуть стати головними. Якщо нинішній уряд буде переобрано, він продовжить свою політику підриву верховенства європейського права способами, які суперечать європейським цінностям і його конституційним основам. У довгостроковій перспективі доля переговорів про вступ до єврозони та вступ Західних Балкан і України до ЄС також сильно залежатиме від цього результату.

Якщо демократична опозиція переможе, то повернення до оновленого життя після восьми років правління «Права і справедливості» стане серйозним викликом для Польщі. Термінові реформи включають повернення закону про верховенство та розподіл влади,

деполітизацію державної служби, деполітизацію шкіл (Kuzitowicz, 2023), перенагадження державного бюджету для повної прозорості та незалежність центрального банку та вищих судових органів держави. Це необхідно ще до вирішення сучасних викликів, що постали перед державою: високої інфляції, нестачі робочої сили та імплементації кліматичного законодавства ЄС.

Мета статті – проаналізувати перебіг парламентських виборів у Польщі, котрі відбулися у жовтні 2023 року й ознаменували новий демократичний курс країни та її позицію в ЄС.

Виклад основного матеріалу. На боці правлячого уряду Права і Справедливості є дієва коаліція, відома нам як «Об'єднані праві». Сьогодні в цій коаліції є два головних актори, які можуть балотуватися як разом (як у 2015-му (Klauziński, 2015), так і в 2019-му (Dziennik Gazeta Prawna, 2019)), або окремо. Найбільшою партією є «Право і справедливість». Матеуш Моравецький, прем'єр-міністр і протеже Качинського, є явним номером 2 у партії, але непопулярним серед депутатів від «Права і справедливості» (Rogowska, 2023). Моравецький обіймає посаду прем'єр-міністра Польщі з 2017 року, що робить його одним із членів Європейської ради з найдовшим терміном служби (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2017).

«Право і справедливість» виступає проти вступу до єврозони та реформування договорів ЄС. Особливо непопулярною серед частини «Права і справедливості» є політика Союзу щодо декарбонізації (Bodziony, Szulecki, 2021). Однак партія прагне знайти дієве рішення проблем верховенства права між Польщею та інституціями ЄС – на відміну від свого молодшого партнера по коаліції.

Молодшим партнером «Права і справедливості» по коаліції є ультранационалістична та антиєвропейська партія «Об'єднана Польща» (або «Солідарна Польща»). Партія кваліфікує фонди відновлення ЄС як інструмент для створення європейської федерації, де домінує Німеччина, а Зелену угоду – як ідеологічну спробу знищити польську економіку, засновану на вугіллі (Vedder, 2022). Об'єднана Польща також закликала Польщу вийти із Системи торгівлі викидами (ETS) (КРО, 2022).

Радикальні рішення її лідера – Зьобро популярні серед деяких депутатів «Права і справедливості». При цьому широко повідомляється, що амбіція Зьобро полягає в тому, щоб стати лідером польського правого руху після відставки Качинського, яка очікується, але

це ймовірний сценарій розвитку подій через два роки (Nizinkiewicz, 2020).

У складі «Об'єднаних правих» є інші менші партії, але вони не є незалежними політичними акторами, здатними значно змінити виборчу кампанію. «Право і справедливість», разом із «Солідарною Польщею» лідирує за опитуваннями з приблизно 30-33 відсотками громадської підтримки, але деякі лідери «Права і справедливості» припускають, що «Солідарній Польщі» не буде дозволено балотуватися разом з PiS, оскільки це призведе до відповідальності за реформи верховенства права та впровадження фондів відновлення (Czermiński, 2023).

«Громадянська коаліція» є найпопулярнішою опозиційною силою, яку очолює Дональд Туск, президент «Громадянської платформи». Серед менших членів коаліції – ліберальна партія «Модерна» («Оновити Європу») і «Польські Зелені» (Lichnerowicz, 2022).

Популярність «Громадянської коаліції» пов'язують із поверненням Туска в польську політику. Після свого відходу з Європейської ради в 2019 р. Туск став президентом Європейської народної партії. Потім, він все ж вирішив повернутися до внутрішньої політики. Туск вирішив піти з посади лідера ЄНП у середині 2021 року, але це було офіційно узгоджено лише у 2022 р. через пандемію (Domańska, 2022). Після того, як у другій половині 2021 р. Туск очолив «Громадянську платформу», а отже, і коаліцію, «Громадянська коаліція» повернула довіру свого основного електорату. У 2023 р. він складає від 27 до 30 відсотків (PAP, 2023).

«Громадянська коаліція» – центристська партія. Вона залишається масовою проєвропейською силою, яка наголошує на важливості європейських цінностей (а отже, прихильності до Заходу) і своїй здатності забезпечити великі кошти для Польщі. «Громадянська коаліція» підтримує вступ до єврозони, але, як правило, зосереджується на інших темах, пов'язаних з ЄС, наприклад, на «зеленій» політиці.

Другою партією «демократичної опозиції» є «Польща 2050» Шимона Головні. Головня – новий політик. Вийшовши на політичну сцену в 2020 р. на президентських виборах, він набрав майже 14 відсотків у дуже поляризованому голосуванні між президентом Анджеєм Дудою, якого підтримує «Право і справедливість», і кандидатом від «Громадянської коаліції» Рафалом Тшасковським (Sąsiada, 2020). Сьогодні «Польща 2050» має приблизно 5 відсотків підтримки населення

(PAP, 2023). Партія підтримує як швидкий енергетичний перехід, так і вступ до єврозони. У 2021 році вона приєдналася до групи «Відновити Європу» зі своїм єдиним депутатом Європарламенту Розою Тун (Czermiński, 2021).

Ліві – це альянс між новими лівими (Партія європейських соціалістів ЄС) і «Лівими разом» (без приєднання до ЄС), які є більш радикальних і прогресивних поглядів. Разом вони користуються громадською підтримкою до 10 відсотків (PAP, 2023). Нових лівих спільно очолюють Влодзімеж Чарзастий і євродепутат Роберт Бедронь. Співлідерами «Ліві разом» є Адріан Зандберг і Магдалена Біжат. Ліві погляди нагадують погляди більшості європейських соціал-демократів і залишаються рішуче проєвропейськими, за винятком «Лівих разом», які скептично ставляться до вступу до єврозони.

166

Четвертою і останньою є Польська народна партія (PSL), стара аграрна партія на чолі з Влодзімежом Косіняком-Камишем. PSL є членом «Європейської партії», але є набагато більш традиційною, ніж центристська «Громадянська платформа». Суспільна підтримка «Польської народної партії» становить приблизно 3-4 відсотки, приблизно за виборчим порогом у 5 відсотків (PAP, 2023). Вони підтримують вступ до єврозони та енергетичну трансформацію, але менш прогресивні у соціальних питаннях і виступають проти реформи сільського господарства (Ideologia, 2023).

Традиційним оплотом «Польської народної партії» була сільська місцевість, де проживає близько 40 відсотків польського населення. Значною мірою знищена і замінена «Правом і Справедливістю», сьогодні «Польська народна партія» стикається з новим рухом протесту серед певних груп фермерів, AgroUnion під керівництвом Міхала Колодзейчака (TVN24, 2023). AgroUnion має мінімальні шанси потрапити до парламенту, але може підірвати індивідуальні шанси «Польської народної партії» потрапити до Сейму, нижньої палати Польщі.

Чотири політичні сили разом називають себе «демократичними» в опозиції до уряду, який вони вважають недемократичним, оскільки він порушує демократичні норми та верховенство права ЄС. У відповідь політики «Права і справедливості» стверджують, що опозиція є «тотальною» (отже, не конструктивною) та антипольською.

Останньою силою в цій політичній суміші є «Конфедерація», ультраправа партія, що об'єднує різні напрямки націоналістів і консервативних лібертаріанців і очолюється колишнім депутатом Європарла-

менту Янушем Корвін-Мікке. Іншою важливою фігурою є Кшиштоф Босак, який був кандидатом у президенти від конфедератів у 2020 році та набрав 6 відсотків голосів (wprost, 2020). Вони представляють регресивні суспільні погляди, а деяких членів «Конфедерації» підозрюють у проросійських зв'язках, які просувають російську пропаганду в Польщі (Sitnicka, 2022). «Конфедерація» критикує польську підтримку українських біженців, вважаючи її непропорційною. Євроскептицизм є частиною їхньої самоідентифікації. «Конфедерація» також не вважається частиною блоку «демократична опозиція».

Щоб потрапити до парламенту, у Сеймі потрібно 5 відсотків голосів для партій і 8 відсотків для коаліцій, що означало, що при 0,45 відсотка ліві не могли приєднатися до палати в 2015 році. «Право і справедливість», з іншого боку, отримала 235 місць у 460-му парламенті, чим і почала свою революцію.

Різниця між 2015 і 2019 роками полягала в партнерах по коаліції. У 2015 р. Зіобро був фізичною особою, а до 2019 року він контролював групу з близько 20 депутатів. Це фактично паралізувало коаліцію в таких питаннях, як верховенство права та фонди відновлення ЄС.

Зростаючий вплив Зіобро викликав запитання щодо майбутнього альянсу «Права і справедливості» з «Об'єднаною Польщею». Ришард Терлецький, провідний політик «Права і справедливості», нещодавно відкрито заявив, що «Право і справедливість» має працювати без Зіобро та його людей (Malinowski, 2022). Зрештою, рішення про те, щоби залишитися в коаліції, залежить від самого Ярослава Качинського.

З боку опозиції головне питання полягає в тому, у скількох виборчих блоках їй потрібно брати участь. Існує великий тиск на «демократичний фронт», щоб балотуватися в одному блоці. Є аргументи за і проти такого рішення. Серед аргументів проти об'єданого блоку є те, що «Право і справедливість» легко «атакуватиме» його. Наприклад, консервативні сільські виборці «Польської народної партії» зіткнулися з кампанією страху, що голосування за PSL фактично означатиме голосування за порушення католицьких цінностей.

Дуже малоймовірно, що згадані вище чотири партнери домовляться про єдиний список опозиції. Альтернативою може бути балотування за двома-трьома списками. Численні списки підвищать вірогідність того, що кожна партія отримає місця в наступному Сеймі – це головне політичне занепокоєння, зокрема, для «Польської на-

родної партії». Ліві ж створять один блок, оскільки «Ліві разом» погрожували вийти з «Лівих», якщо приєднаються до більшої коаліції, включаючи «Громадянську платформу» (Zawada, 2023).

Найімовірніше, першим, хто балотуватиметься разом, є «Польща 2050» та «Польська народна партія». Якщо це зчеплення буде успішним протягом наступного часу, це може привабити частину виборців. Обидва актори представляють себе як альтернативи дуелі між Ярославом Качиньським і Дональдом Туском. Більшість польської громадськості воліли б, щоб обидва чоловіки разом пішли з політики.

Тим часом також відбуваються вибори до Сенату. У 2019 р. опозиція керувала об'єднаним сенатським блоком і отримала більшість у верхній палаті. Очікується, що всі чотири партії співпрацюватимуть, щоб підвищити свої шанси зберегти контроль над Сенатом. Вибори в Сенат є «одномандатними», і кожен, хто прийде першим, виграє місце. Кандидати від чотирьох партій, які змагаються один з одним, посилюють шанси кандидатів від «Права і справедливості». У 2019 р. опозиція взяла під контроль Сенат. Це був ефективний інструмент для запуску публічних дебатів з багатьох питань стосовно які закони мав би прийняти Сенат. Протягом періоду з 2015 по 2019 рік «Право і справедливість» могла за кілька годин провести нове законодавство через Сейм і Сенат. З 2019 року це вже неможливо.

У боротьбі за Сейм для опозиції вкрай важливо не допустити, щоб її список опустився нижче прохідного бар'єру, оскільки це коштувало б їй місць і дозволило б однопартійне правління, як це було в 2015 році.

На нинішньому етапі виборчої кампанії зрозуміло одне. Туск залишається лідером найбільшої партії і може стати наступним прем'єр-міністром Польщі, керуючи коаліційним урядом з «Польською народною партією», «Польщею 2050» і «Лівими». Метою опозиції є отримати істотну перевагу над «Правом і справедливістю», щоб вона могла подолати будь-які президентські вето (Дуда перебуватиме на посаді до середини 2025 року) або змінити конституцію (особливо щодо прав на аборти, одностатеві шлюби, вступ до єврозони), а також про співвідношення між правом ЄС і конституційним правом Польщі).

Незалежно від своїх парламентських повноважень, опозиція зіткнеться з серйозною проблемою, перебудовуючи країну після вость-

ми років правління «Права і справедливості». Журналісти-розслідувачі та опозиційні депутати привели до відкриття понад 100 скандалів щодо корупції, «кумівства» чи поганого управління урядом «Права і справедливості», які ніколи не переслідувалися під керівництвом міністра юстиції Зібро (100+ afer PiS, 2023).

В опозиції немає єдиного кандидата на посаду прем'єр-міністра. Може статися, що Туск може викликати розбіжності у своїх партнерів по коаліції або що він особисто відмовиться стати прем'єр-міністром. Останні опитування показують, що Рафал Тшасковський, мер Варшави та кандидат у президенти 2020 р., який набрав 10 мільйонів голосів, є другим варіантом «Громадянської платформи» та найпопулярнішим майбутнім прем'єр-міністром (Rosiński, 2020).

Висновки. Результат осінніх виборів далеко не очевидний. Ще кілька місяців тому «Право і справедливість» песимістично оцінювали свої шанси на успіх. Опитування 2023 року повідомляють про підтримку вище 30 відсотків (RAP, 2023). Проте сукупна підтримка демократичної опозиції – близько 50 відсотків – значно вища. Кампанія вже розгорнулася. Дебати всередині правлячої коаліції та всередині демократичної опозиції визначають кількість виборчих списків. У поляризованому контексті Польщі виборча кампанія спрямована не так на те, щоб переконати виборця, що не визначився, а більше на те, щоби мотивувати власний електорат та змусити виборців-конкурентів залишатися вдома.

169

References:

1. Zawieśmy system ETS». Zbigniew Ziobro zaapelował do premiera o poparcie projektu ustawy. 2022. Money.pl. URL: <https://www.money.pl/gospodarka/zawiesmy-system-ets-zbigniew-ziobro-zaapelowal-do-premiera-o-poparcie-projektu-ustawy-6847699304332096a.html>
2. 100+ afer PiS! Każda wymaga wyjaśnienia!. 2023. 100+ afer PiS. pl. URL: <http://100aferpis.pl/>
3. Czy PiS i Solidarna Polska wystartują wspólnie w wyborach? Trzy słowa Morawieckiego. 2023. Wydarzenia. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art37823661-czy-pis-i-solidarna-polska-wystartuja-wspolnie-w-wyborach-trzy-slowa-morawieckiego>
4. How the War in Ukraine is Changing Polish Politics. 2022. Green European Journal. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/how-the-war-in-ukraine-is-changing-polish-politics/>

5. Jacek Nizinkiewicz: Zbigniew Ziobro zbroi się na wojnę z Jarosławem Kaczyńskim. 2020. Publicystyka. URL: <https://www.rp.pl/publicystyka/art517501-jacek-nizinkiewicz-zbigniew-ziobro-zbroi-sie-na-wojne-z-jaroslawem-kaczynskim>

6. Lewica bez koalicji wyborczej. Ma inny pomysł na wejście do Sejmu. 2023. Wiadomosci. URL: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/lewica-bez-koalicji-wyborczej-ma-inny-pomysl-na-wejscie-do-sejmu/tg8j63t>

7. Mateusz Morawiecki powołany na premiera oraz ministra rozwoju i finansów. 2017. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. URL: <https://www.gov.pl/web/premier/mateusz-morawiecki-powolany-na-premiera-oraz-ministra-rozwoju-i-finansow>

8. Minister Czarnek walczy o odpolitycznienie szkoły i oddanie jej rodzicom (?!). 2023. Obserwatorium Edukacji, pod redakcją Włodzisława Kuzitowicza. URL: <http://obserwatoriumedukacji.pl/minister-czarnek-walczy-o-odpolitycznienieszkoly-i-oddanie-jej-rodzicom/>

170 — 9. Niepopularny rząd Mateusza Morawieckiego. Kurczy się grono zwolenników [SONDAŻ]. 2023. TOKFM. URL: <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103087,29710745,niepopularny-rzad-mateusza-morawieckiego-kurczy-sie-grono-zwolennikow.html>

10. Niezależność banków centralnych a wiarygodność polityki pieniężnej. 2022. Obserwator Finansowy. URL: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowosc/niezalznosc-bankow-centralnych-a-wiarygodnosc-polityki-pienieznej/>

11. Polska 2050 ma pierwszego europośła. Róża Thun dołącza do formacji Hołowni. 2021. Wydarzenia. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art19092851-polska-2050-ma-pierwszego-europosla-roza-thun-dolacza-do-formacji-holowni>

12. Polskie Stronnictwo Ludowe. Propozycje i działania ludowców. 2023. Ideologia. URL: <https://ideologia.pl/program-i-dzialania-partii-psl/>

13. Protest Agrounii przed Ministerstwem Rolnictwa. Kołodziejczak: PiS skapitulował przed problemami polskich rolników. 2023. TVN24. URL: <https://tvn24.pl/polska/agrounia-protest-przed-ministerstwem-rolnictwa-rozsypane-plewy-michal-kołodziejczak-pis-skapitulowal-6850102>

14. Ryszard Terlecki: Koalicjanci PiS wiedzą, że sami nie mają żadnych szans. 2022. Wydarzenia. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art36908541-ryszard-terlecki-koalicjanci-pis-wiedza-ze-sami-nie-maja-zadnych-szans>

15. Sondaż: spada poparcie dla Koalicji Obywatelskiej; Konfederacja najwyżej w historii. 2023. Polityka i Sondáže. URL: <https://www.wnp.pl/parlamentarny/sondaze/sondaz-spada-poparcie-dla-koalicji-obywatelskiej-konfederacja-najwyzej-w-historii,1274.html>

16. Sprawiedliwa transformacja a la PiS jak świnka morska – ani świnka, ani morska. 2021. Nowa Konfederacja. URL: <https://nowakonfederacja.pl/spiecie/sprawiedliwa-transformacja-a-la-pis-jak-swinka-morska-ani-swinka-ani-morska/>

17. Tusk odszedł z Europejskiej Partii Ludowej. „Wkracza do piekła polskiej polityki”. 2022. Wprost. URL: <https://www.wprost.pl/polityka/10737034/tusk-odszedl-z-europejskiej-partii-ludowej-wkracza-do-piekla-polskiej-polityki.html>

18. W imię Jego Ekscelencji Władimira Putina. Przygody Konfederacji z antyukraińską propagandą. 2022. OKO.press. URL: <https://oko.press/w-imie-putina-przygody-konfederacji-z-antyukrainska-propaganda>

19. Will the European Just Transition Fund Deliver on Its Promise to Workers?. 2022. Green European Journal. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/will-the-european-just-transition-plan-deliver-on-its-promise-to-workers/>

20. Wybory 2015. Horror na lewicy: Zjednoczona Lewica poza Sejmem. 2015. Wyborcza. URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,19093526,wybory-2015-horror-na-lewicy-zjednoczona-lewica-pozaj-sejmem.html>

21. Wybory parlamentarne 2019: Oficjalne wyniki. 2019. Dziennik Gazeta Prawna URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1434929,wybory-parlamentarne-2019-oficjalne-wyniki-pkw.html>

22. Wybory prezydenckie 2020. Szymon Hołownia komentuje swój wynik. 2020. Money.pl. URL: <https://www.money.pl/gospodarka/wybory-prezydenckie-2020-szymon-holownia-komentuje-swoj-wynik-6526455143065729a.html>

23. Wyniki wyborów 2020. Krzysztof Bosak – ile procent zdobył kandydat Konfederacji?. 2020. Wprost. URL: <https://www.wprost.pl/wybory-prezydenckie-2020/wyniki/10339118/wyniki-wyborow-2020-krzysztof-bosak-ile-procent-zdobyl-kandydat-konfederacji.html>

24. Wyniki wyborów 2020. Zachód wskazał na Rafała Trzaskowskiego, wschód wybrał Andrzeja Dudę. 2020. Money.pl. URL: <https://www.money.pl/gospodarka/wyniki-wyborow-2020-zachod-wskazal-na-rafala-trzaskowskiego-wschod-wybral-andrzeja-dude-6531988168063105a.html>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.172-186>

УДК: 304.4(71)(=161.2)

© Віталій Макар¹

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ФОРМУВАННЯ КАНАДСЬКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

У статті автор поставив собі за мету, визначити місце та роль представників української етнічної групи Канади у розвиткові такого явища як Канадський мультикультуралізм (або ж багатокультурність).

Добре відомо, що населення Канади складається практично з усіх рас і народів. Впродовж століть до корінного населення долучилися вихідці з Європи, Азії, Африки. Перші європейці, які з'явилися на теренах нинішньої Канади, були шукачами нових земель для правителів своїх держав, здобуваючи, разом з тим, багатства і славу для себе. Просуваючись в глибину країни, вони вступали у конфлікт з корінним населенням, витісняли їх з автохтонних місць, руйнуючи їх життєвий уклад, забираючи майно. Це були здебільшого англійці, інші вихідці з Британських островів, французи. У XIX – XX ст. до них приєдналися інші іммігранти, зокрема, представники усіх європейських народів, у тому числі й українців. Крім європейців до Канади подавалися також переселенці з інших континентів. Нові іммігранти, прибуваючи до Канади, вже знайшли там державність у вигляді домініону Великої Британії, багату на великі природні ресурси, необмежені земельні території для заняття сільським господарством. Переселенці включалися у економічний, політичний та соціальний розвиток держави.

Враховуючи полікультурний склад населення, а також бажання етнічних груп, в тому числі й за активності української, Королівська комісія з питань двомовності та бікультурності у 1969 р. рекомен-

---

¹ Доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, директор Центру канадських студій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: v.makar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8994-4582>

дувала процес інтеграції замість асиміляції етнокультурних спільнот у канадське суспільство.

Ключові слова: мультикультуралізм, українська діаспора, етнічні меншини, етнічна ініціатива, Канада, повоєнна імміграція, міжетнічна взаємодія.

The Contribution of the Ukrainian Diaspora to the Formation of Canadian Multiculturalism

In this article, the author aims to define the place and role of representatives of the Ukrainian ethnic group in Canada in the development of such a phenomenon as Canadian multiculturalism.

It is well known that Canada's population consists of virtually all races and peoples. Over the centuries, immigrants from Europe, Asia, and Africa have joined the indigenous population. The first Europeans who appeared in what is now Canada were searching for new lands for the rulers of their countries, gaining wealth and fame for themselves. As they moved into the interior of the country, they came into conflict with the indigenous population, displacing them from their native places, destroying their way of life and taking their property. These were mostly the British, other natives of the British Isles, and the French. In the nineteenth and twentieth centuries, they were joined by other immigrants, including representatives of all European nations, including Ukrainians. In addition to Europeans, immigrants from other continents also came to Canada. Arriving in Canada, the new immigrants had already found a state in the form of a British dominion, rich in abundant natural resources and unlimited land for agriculture. New settlers were involved in the economic, political, and social development of the country.

173

Given the multicultural composition of the population, as well as the desire of ethnic groups, including the Ukrainian one, the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism in 1969 recommended a process of integration instead of assimilation of ethnic and cultural communities into Canadian society.

Keywords: multiculturalism, Ukrainian diaspora, ethnic minorities, ethnic initiative, Canada, post-war immigration, interethnic interaction.

Постановка проблеми. Концепцію Канади як мультикультурного суспільства можна інтерпретувати по-різному, але нас, перш за все, цікавить етнокультурна складова проблеми, що позначається на

управлінні етнічною різноманітністю через офіційні ініціативи на федеральному, провінційному, територіальному та муніципальному рівнях. Канада відома як країна іммігрантів, одним з найважливіших символів якої є саме багатокультурність, початок формування якого пов'язаний із намаганням визначити суть та принципи взаємодії трьох соціокультурних складових канадського суспільства. Перша соціокультурна складова канадського мультикультуралізму представлена корінними жителями, яких Конституція 1982 р. визначила як аборигенів. Друга соціокультурна складова канадського мультикультуралізму утворена групами-засновницями канадського суспільства – британською та французькою громадами. Третя соціокультурна складова канадського мультикультуралізму об'єднує всі інші етнічні громади, які утворилися переважно через міграційні процеси, але не належать до груп-засновниць. Саме до даної складової й належить українська етнічна група (Макар, 2020).

174

Період до 1971 року найкраще можна описати як час поступового руху до прийняття етнічного розмаїття як легітимної та невід'ємної складової канадського суспільства. Формування нації в символічному та культурному сенсі було орієнтоване на відтворення британського типу суспільства в Канаді. У культурному плані це знайшло своє відображення в політичних, економічних і соціальних інститутах Канади. Всі канадці були визначені як британські піддані до прийняття Закону про громадянство Канади в 1947 р., а різноманітні культурні символи легітимізували британську основу англомовної Канади. Здебільшого центральна влада відкидала цінність культурної гетерогенності, вважаючи расові та етнічні відмінності ворожими національним інтересам і такими, що шкодять характеру та цілісності Канади. Лише масовий приплив іммігрантів з Європи після Другої світової війни спонукав федеральну владу переосмислити роль і статус інших етнічних груп у динаміці розвитку канадського суспільства (Canadian Multiculturalism, 2018).

Аналіз досліджень та публікацій. При дослідженні даної проблематики автор використовував матеріали Парламентської інформаційно-аналітичної служби Канади (Canadian Multiculturalism 2018), відомих канадських політичних діячів та науковців українського походження, зокрема, Сенатора Павла Юзика (Yuzuk, 1973), першого директора Канадського інституту українських студій Альбертського університету Манолія Лупула (Lupuł, 2005), Петра Саварина (Сава-

рин, 1998), Богдана Боцюрківа (Bociurkiw 1978), Ярса Балана (Balan, 1984), канадського соціолога Джона Портера (Porter, 1965), дослідниці Джулії Лаланде (Lalande, 2006), а також науковців з Чернівецького університету Віталія Макара, автора даної статті (Макар, 2020) та Валентини Богатирець (Bohatyrets, 2017).

Виклад основного матеріалу. Стосунки між тими, кого прийнято називати націями-засновниками канадської державності, нинішніми англоканадцями та франкоканадцями, в силу причин, що історично склалися, в усі часи розвивалися досить складно. Тому останні дуже ревниво намагалися охороняти свої етнонаціональні інтереси. Це, з іншого боку, спонукало інші етноси виступити на захист своїх прав та інтересів, що призвело до появи у середині ХХ ст. концепції мультикультуралізму. Можна пригадати, що ще з довоєнних часів канадські вчені говорили про так звану Канадську етнічну мозаїку (The Canadian Ethnic Mosaic, 1978). Цікавою з приводу вияснення появи поняття багатокультурності була думка відомого правника українського походження з Едмонтону (столиці провінції Альберта) Петра Саварина, який потрапив до Канади по Другій світовій війні. Він обіймав тривалий час провідні позиції в Консервативній партії Альберти, входив до її федерального керівництва, брав участь в провінційному уряді, був канцлером Альбертського університету, очолював чимало українських національно-етнічних структур, в тому, наприклад, провінційний осередок Конгресу українців Канади в Альберті. Він також входив до складу ініціаторів видання багатотомної англomовної Енциклопедії України (Саварин, 1998). Так ось він, маючи на увазі мультикультуралізм, зауважив, що з цим терміном його запізнав інший відомий український діяч Михайло Лучкович, уродженець США, перший, ще у міжвоєнний час, депутат канадського федерального Парламенту українського походження (Макар, 2006). За словами Саварина, у 1963 р. Лучкович приніс до нього свого дописа до газети Edmonton Journal під назвою Багатокультурність замість двокультурності. Газета опублікувала матеріал 13 серпня 1963 р. Про те, хто ж ужив термін мультикультуралізм вперше, Саварин пригадати не зміг, але ще тоді він твердив, що до 60-х рр. говорилося не про мультикультуралізм, а про різноманітність (Саварин, 1998).

Чи не найбільше серед канадських українців з проблемою багатокультурності був ознайомлений сенатор Павло Юзик, уродженець провінції Саскачеван, відомий вчений-суспільствознавець, яскравий

політик, поборник соціальної та національної справедливості. Власне, він був серед ініціаторів запровадження політики мультикультуралізму на законодавчому рівні. Саме він виступив 3 березня 1964 р. в Сенаті з промовою *Canada: a Multicultural Nation* (Yuzyk, 1973), що лягла у фундамент запровадженної урядової політики у цьому напрямі.

176 — З плином часу, протягом 60-х рр., а потім наступних десятиліть напрацьовувалися загальнодержавні документи, які лягли в основу запровадження політики мультикультуралізму та її реалізації. Інколи дослідники пов'язують появу цього фундаментального явища у житті канадського суспільства, і навіть його вплив на інші країни, із запровадженням у 1947 р. Закону про громадянство Канади. Що ж стосується безпосередньо мультикультуралізму, то до його впровадження мають безпосереднє відношення Закон про права людини в Канаді (1960), Закон про офіційні мови (1969) та запровадження політики мультикультуралізму (1971). Згодом ухвалювалися нові акти на підтримку і розвиток багатокультурності. Серед них визначальним став закон Про збереження та зміцнення багатокультурності в Канаді (1988), до якого вносилися, у зв'язку з вимогами часу, певні корективи. Рішенням Парламентом у 1991 р. закріплено створення повноцінного Департаменту з питань мультикультуралізму та громадянства (*Canadian Multiculturalism*, 2018).

Говорячи про канадську багатокультурність та роль у її розвитку тамтешніх українців, потрібно вказати щонайменше на декілька взаємопов'язаних явищ:

По-перше, мультикультуралізм відображає демографічну дійсність Канади, як взаємодію багатьох етнонаціональних груп на різних рівнях. Це – мінлива етнокультурна мозаїка, що охоплює великі (англоканадську та франкоканадську) спільноти і малі (німецьку, італійську, українську, польську, єврейську тощо) групи. При цьому, однак, не слід забувати про корінне населення і всезростаючу кількість, досить активну китайську меншину, як, зрештою й інші. Поза сумнівом, розбіжності у сприйнятті багатокультурності як суспільного явища, дали поштовх у розумінні її відмінностей. На це, зокрема, вплинули й суперечливі оцінки щодо спроможності етнічними групами, поза англоканадцами та франкоканадцами, зберегтися протягом кількох поколінь окремими, життєздатними лінгвістично-культурними спільнотами в умовах територіального розосереджен-

ня, незворотних асиміляційних процесів та переконливої частки змішаних шлюбів. Згідно твердження Я. Балана, канадський дослідник В. Кіркконел вважав, що етнокультурні меншини Канади можна порівняти з дрейфуючими айсбергами, які швидко тануть і вливаються у теплу течію двох основних рас (Balan, 1984).

По-друге, мультикультуралізм відстоює своєрідну ідеологію відносної усталеності демографічної мозаїки Канади. За даними дослідників, етнокультурні меншини країни можна розглядати як сталу соціальну структуру, а національна самобутність Канади та її культурний розвиток тільки матимуть користь від моральної та матеріальної підтримки етнокультурного плюралізму. Кристалізація багатокультурності як ідеології була підсилена дебатами про походження канадської самосвідомості і рівноправного розподілу влади між так званими етнокультурними більшістями – дебати, які генерували доволі поширені побоювання серед малих етнокультурних груп, що розподіл політичної влади між англоканадцями і франкоканадцями залишив би їх у становищі канадців другого або третього ґатунку.

177

Опоненти мультикультуралізму стверджували, що тільки повна асиміляція дасть малим етнічним групам можливість здобути реальну рівність шансів соціально-економічного розвитку серед інших канадців. Прихильники ідеології багатокультурності вважали, що таке пожертвування етнокультурною визначеністю заради економічного зростання було б завеликою ціною, втратою для Канади унікальних духовних та культурних цінностей, привнесених до неї різноманітними етносами, що було б деструктивним для людської гідності, що таненням етносів у кінцевому рахунку скористаються лише англоканадці, залишивши франкоканадців на становищі меншини, не кажучи вже про представників інших етносів. На думку деяких противників мультикультуралізму, такий підхід був конфліктогенним (Bohatyrets, 2017).

По-третє, мультикультуралізм визначив найновішу федеральну та провінційну політику на основі програм, розроблених, з одного боку, для пом'якшення побоювань так званих третіх груп, а, з іншого боку, виробити стратегію реакції на зміни у випадку проблемного політичного розподілу влади серед етнокультурних меншин в умовах суспільної підтримки розвитку культурно-лінгвістичних груп. Внесок сенатора Павла Юзика в розвиток і урядове визнання концепції багатокультурності повинен був забезпечити, як він стверджував у

своїй згаданій промові 3 березня 1964 р., початок розвитку трьох вимірів мультикультуралізму та інсталювати це поняття в суспільну свідомість канадців, що включало б внесок англійців, французів та представників інших народів у створення канадської державності, формування багатокультурного суспільства (Yuzuk, 1973).

178 — Будучи менш численними ніж, наприклад, німці чи італійці, українці, тим не менше, посіли чільне місце у випрацюванні та поширенні ідей та стратегій, що зрештою заклали фундамент державної політики багатокультурності. Погляди, закладені в основу ідеології мультикультуралізму, заздалегідь були популярними серед канадських українців. Але тільки у 60-х рр. їх накопичення призвело до якісних змін. Основним каталізатором процесу стали дискусії щодо суті канадського суспільства, англо-французьких стосунків у ньому і ролі третіх груп в розвитку країни – колективна переоцінка вартостей створеною у липні 1963 р. Королівською комісією до справ двомовності та бікультурності. Включення до складу Комісії спеціальних уповноважених, в тому числі українського походження підтвердило визнання урядом важливої ролі етнокультурних меншин у загальнонаціональних дискусіях. Українців у комісії представляв видатний філолог Ярослав Рудницький (Lurul, 2005).

При обговоренні питань канадського мультикультуралізму слід не забувати, що обстоюючи свою мовно-культурну самовизначеність, франкоканадці не зовсім сприймали подібні прояви чогось подібного з боку інших народів, що населяють Канаду. Про такі епізоди згадує Петро Саварин. За своїми нотатками він повідомляє, що 8 квітня 1964 р. в Едмонтоні в Інституті святого Івана відбулася між українцями і французами цікава розмова про багатокультурність. Загалом у зустрічі взяло участь близько 20 осіб. З українського боку, крім Саварина, були присутні відомі вчені, правники, серед них: Богдан Боцюрків, Іван Дикур, Манолій Лупул, Михайло Лучкович та ін. Українці хотіли знайти якесь порозуміння, якийсь *modus vivendi* з французами. Відомий канадський політолог Б. Боцюрків, підсумовуючи українську позицію, заявляв, що українці не погоджуються з принципом двох культур чи двох націй-основників, що вони проти обох стоплювальних казанів. Французи ж настоювали на таких самих правах, що мають їх англійці в Квебеку та по всій Канаді. Мова йшла про радіо, пресу, телебачення, французьку мову в школах, провінційних легіслатурах та судах (Bociurkiw 1978). Іншими словами, виходи-

ло, що французи домагалися англо-французької Канади. Французи, діставши згодом дозвіл на відкриття в Едмонтоні своєї радіостанції, не погодилися виділити навіть одну годину для українського мовлення (Саварин, 1998).

Розвиваючи думку далі, П. Саварин тоді вважав, що, як здавалося, з ідеєю англоканадської двомовності та двокультурності готова була погодитися англосаксонська політична еліта в Оттаві, але не на заході. За інформацією Edmonton Journal від 6 серпня 1963 р., прем'єр Е. Менінг слушно ствердив, що не всі канадці поза Квебеком є британцями і, що етнічні групи Канади завжди були й далі є двомовні і двокультурні. А колишній суддя з Манітоби Т. Торсон теж недвозначно висловився проти насадження французької мови на всі провінції Канади і проти ідеї двох націй-основників, бо Канада не складалася тільки з двох – британської та французької націй. Він вважав, що там, де буде відповідна кількість етнічних дітей, які хочуть вчитися рідної мови, то вони повинні мати на те право (Саварин, 1998).

Сказане вище стосовно Альберти стосується й інших провінцій із значним відсотком українського населення, а таким є, крім неї, Саскачеван, Манітоба, Онтаріо. Зрештою, крім Квебеку, де переважають франкоканадці, в усіх інших провінціях порівняно значний відсоток представників інших етносів. Отже, зростаючий націоналізм франкоканадців спонукав до власного самоусвідомлення інших народів, що населяють Канаду. Нас, в даному випадку, цікавлять перш за все українці. Отже, виступаючи одними з ініціаторів канадського мультикультуралізму (а не двокультурності), українці тяжіли до створення коаліції третьої сили, вимоги якої зводилися до наступного:

- в об'єднаній і незалежній Канаді всі, хто її населяє, повинні бути рівноправними в політичному та соціально-економічному житті, незалежно від їх етнічного походження, віросповідання, рідної мови;

- усі етнічні групи, від англоканадської і франкоканадської до найменшої, сприяють розвитку канадської культури, держава повинна відповідно надавати їм матеріальну та моральну підтримку у прагненні до виживання;

- англійська мова повинна бути державною для всіх канадців, але вивчення рідної мови представниками національних меншин та її соціальне вживання повинні бути підтримані державним фінансуванням скрізь, де в цьому є необхідність;

- засоби масової інформації повинні виділяти належний час і ресурси для програм розвитку мови, культури та мистецтва національних меншин;
- державне управління на всіх рівнях повинне активно протидіяти дискримінації та уродженому ставленню до етнічних груп (Bociurkiw, 1978).

Конференція Блоків з питань культурних прав, скликана П. Юзиком і Комітетом з культурних прав, який він очолював, в грудні 1968 р. у Торонто, за підтримки федерального і провінційного уряду Онтаріо і декількох міжетнічних організацій, зробила істотний внесок в опрацювання політики багатокультурності (MacGuigan, 1975). Конференція рішуче відхилила поняття двокультурності як несумісне з ідеалами рівноправного суспільства і закликала уряд до офіційного визнання багатокультурного характеру Канади і відповідного переорієнтування фінансування громадських культурних організацій. В конференції, поза сенатором Юзиком, взяли участь ще декілька громадсько-політичних діячів українського походження, дев'ятнадцять представників інших етнокультурних організацій, ряд авторитетних представників від англоканадців та франкоканадців.

180

Тут доречно ще раз наголосити, що на ухвалення політики мультикультуралізму на федеральному рівні певну роль відіграла позиція провінційних урядів, яку вони зайняли не без впливу з боку українських громадсько-політичних структур. Проілюструвати це, зокрема, можна на прикладі тієї ж Альберти. Українські діячі провінції прискіпливо стежили за розвитком подій на федеральному рівні. 5-7 лютого 1968 р. федеральний прем'єр Л. Пірсон зустрівся з провінційними прем'єрами. Спільними зусиллями зібрані ухвалили два доленосні для справи багатокультурності рішення: по-перше, надання французькій мові у всіх школах Канади, поза Квебеком, такі самі права, якими користується англійська мова, і, по-друге, на порозі другого століття існування домініону оновити конституцію. У відповідності з цим, щоправда, через два з половиною роки, 15 жовтня 1970 р. Парламент створив 20-особовий Об'єднаний комітет Сенату і Парламенту для виявлення, чи діюча Конституція Канади відповідає вимогам часу (Саварин, 1998).

Ось у відповідь на заклик Комітету вносити з цього приводу свої пропозиції посипалися листи, розпочалися бурхливі обговорення. Альбертські українці спочатку виробили свої вимоги до провінцій-

ного уряду, який, за їх задумом, у свою чергу, повинен виборювати не лише право двокультурності, але й багатокультурності. Вимоги зводилися до зазначення права етнічних груп законодавчо на федеральному та провінційному рівнях (Саварин, 1998).

Незважаючи на те, що зусилля альбертських українців натрапляли на протидію супротивників мультикультуралізму, які виступали лише за англо-французьку двокультурність, провінційний уряд Г. Строма 16-17 липня 1971 р. провів Альбертську конференцію багатокультурності, на яку зібралися представники 43 етнічних груп і підтримали запропоновану Стромом нову культурну політику для провінції Альберти. Лідер українського літературного об'єднання Юрій Стефаник назвав її великою хартією для альбертських меншин, у центрі якої стоїть принцип єдність у розмаїтті, а, відповідно, мета – зберегти й розвинути меншинні культури Альберти, зокрема, зберегти мови альбертських меншин (Lupul, 2005).

Цілком зрозуміло, що подібні рішення не могли не вплинути на остаточну перемогу ідеї мультикультуралізму на федеральному рівні. Але при тому не слід забувати, що, по-перше, франкоканадці не дуже охоче підтримували етнічні меншини, до яких належали й українці. Вони дбали не про багатокультурність, а про двокультурність. По-друге, англоканадці, намагаючись якось стримувати запал франкоканадців у їх намаганнях зрівнятися на всіх рівнях і по всій Канаді з ними, системою багатокультурних заходів хотіли ніби підтримати інші етнічні групи, що до певної міри викликало невдоволення франкоканадців, які вбачали у цьому намагання зрівняти їх з усіма меншинами. Іншими словами, кожна з трьох сторін, що брали участь у процесі формування багатокультурності – англоканадці, франкоканадці і решта канадських громадян (національно-етнічні групи) – ставили перед собою мету, не завжди співзвучну.

Оскільки метою автора є спроба відтворити основні цілі та роль українців у втіленні ідей багатокультурності у життя канадського суспільства, то варто підкреслити, що вони досягли значною мірою поставленої перед собою мети. Дану тезу можна проілюструвати, наприклад, спробою створення Центру українських студій, яким став Канадський інститут українських студій (КІУС) на базі Альбертського університету. Все розпочалося з того, що на хвилі багатокультурності українці Альберти, як, до речі, й інших провінцій, де вони склали помітний відсоток населення, розгорнули активну діяльність

щодо розвитку української мови у провінції. Петро Саварин написав за дорученням провінційного міністра праці А. Гоголя підготував у 1973 р. обширну розвідку Українська мова у провінційних школах Альберти (Саварин, 1998), що й започаткувало процедуру створення КІУСу. Щодо його місця перебування були серед українських діячів різні думки – Торонто, Оттава, Вінніпег. Врешті його засновано в Едмонтоні з філією у Торонтському університеті. Директором КІУСу став канадський професор буковинського походження Маноїй Лупул, а керівником Торонтської філії Юрій Луцький, онук Степана Смаль-Стоцького. КІУС відкрито 1976 р. Його основним завданням було збереження і плекання української мови і культури в Канаді та збереження національної спадщини. Разом з тим, він широко розгорнув дослідження історії та сьогодення підневільної України.

182 — Не менш важливою справою, не лише для українців Канади, а передусім для України, стала справа видання багатотомної англomовної Енциклопедії України. Ідея її створення виникла у всесвітньо відомого українського вченого в діаспорі Володимира Кубійовича, який проживав під Парижем. За споминами П. Саварина, він разом з М. Лупулом, контактуючи з В. Кубійовичем, вперше порушили це питання з провінційним міністром освіти в Альберті. Відомо, що восени 1993 р. усі п'ять томів Енциклопедії презентувалися у різних містах Канади, а її редколегія й тепер продовжує діяти у Торонто. Завдяки Енциклопедії України світ зміг більше дізнатися про Україну.

Автор матеріалу не претендує на системний виклад всього, що стосується участі українців у програмах канадської багатокультурності. Проте, повинен ствердити, що вона суттєво сприяла консолідації українців у Канаді, власне на національно-етнічній основі з одночасною їх подальшою адаптацією у канадське поліетнічне суспільство.

Що ж до загальних проблем багатокультурності, то вже до середини 80-х рр. минулого століття у Канаді було реалізовано цілу низку її програм. У рамках архівної служби Канади було закладено систему етнічних архівів, у яких зосереджувались матеріали з історії та культури різних етнічних груп. Коштом федерального уряду опубліковано понад 20 томів з історії прибуття до Канади представників різних етносів, які тут поселилися, і внесли вагомий вклад у її розвиток. Місцеві радіостанції, а за ними й телебачення розпочали трансляції

мовами етнічних меншин, розраховані на окремі спільноти і групи населення. Послабли расистські та антиіммігрантські настрої, збільшувалася кількість міжетнічних шлюбів, розширилося представництво меншин в органах влади різних рівнів, в суспільних інституціях, модифікувалася освіта у бік різноманітності.

Разом з тим, політика мультикультуралізму поставила перед канадським суспільством і владою низку складних проблем. Виявилось, зокрема, неможливим поєднати її з концепцією двох націй-засновниць канадської державності, а її виявилось неможливим демонтувати через протидію франкоканадців. Вони зусиллями крайніх націоналістів так і не підтримали політики багатокультурності, вбачаючи в ній загрозу своєму статусові.

Культурний плюралізм послаблював і до певної міри ліквідував напругу у міжнаціональних чи, краще б мовити, у міжетнічних, взаєминах. Але він не завжди відповідав вимогам та завданням національної консолідації. Один з канадських експертів, роблячи висновки з перших наслідків дії політики багатокультурності, зауважив, що збереження культурних форм може бути важливим джерелом емоційного задоволення. Але все ж успішне збереження мови та культури частиною населення із числа етнічних меншин може завдати соціальним змінам через відсторонення представників цих груп від набуття вмінь та навичок, необхідних для ефективної конкуренції в умовах промислової та технологічної революцій, що відбулися (Herber, 1992). Подібну стурбованість висловив й знаний фахівець з етнічних проблем Канади Джон Портер, який свого часу сформулював поняття вертикальної мозаїки, маючи на увазі соціальну стратифікацію за етнічним поділом (Porter, 1975).

Однак, незважаючи на значну протидію, політика мультикультуралізму в Канаді набула поширення і принесла позитивні результати, в тому числі й тамтешнім українцям.

Висновки. Участь українців у дискусії про мультикультуралізм 1960-х років у ширшому контексті третьої сили сприяв зміщенню фокусу дискусії з бікультуралізму на мультикультуралізм. Крім того, протягом років, що тривала дискусія, представники української етнокультурної групи мали можливість представити свої ідеї щодо мультикультурної Канади не лише на рівні уряду та громадськості, але й всередині власної спільноти. Хоча нова політика мультикультуралізму, вочевидь, не задовольнила інтереси усіх залучених етно-

груп, слід пам'ятати, що вона мала далекосяжні наслідки. З часом концепція мультикультуралізму стала частиною загальної канадської ідентичності. Крім того, дискусія стала для громадян Канади форумом, на якому вони могли висловити свої ідеї та концепції, а завдяки впровадженню цієї політики у 1971 р. та подальшим законодавчим актам, громадськість отримала правові та політичні рамки, що дозволяють їй відстоювати свої етнічні виміри.

Джерела та література:

1. Макар, В. 2020. Двосторонні відносини України та Канади: формування, розвиток, перспективи динаміки. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича.

2. Макар, В. 2006. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці.

3. Саварин, П. 1998. Спогади про багатокультурність, політику, КІУС. Західньоканадський збірник. Ч.3. Едмонтон.

184

4. Balan, J. 1984. Salt and Braided Bread. Ukrainian Life in Canada. Toronto: Oxford University Press.

5. Bociurkiw, B. 1978. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community. Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment. The University of Alberta Press.

6. Bohatyrets, V. 2017. Embracing multiculturalism of Canada: the roots & the present-day realities. Modern Historical and political Issues: Journal in Historical and Political Sciences, Chernivtsi, Volume 35-36.

7. Canadian Multiculturalism. Background Paper. Ed. Brosseau L., Dewing M. Publication # 2009-20-E. Revised January 3, 2018.

8. Herber, R. 1992. Francophone Perspectives on Multiculturalism. 20 years of Multiculturalism: Successes and Failures. Winnipeg.

9. Lalande, J. 2006. The Roots of Multiculturalism – Ukrainian-Canadian Involvement in the Multiculturalism Discussion of the 1960s as an Example of the Position of the “Third Force”. Canadian Ethnic Studies. Vol. XXXVIII, No 1.

10. Lupul, M. 2005. The Politics of Multiculturalism: a Ukrainian-Canadian Memoir. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton.

11. MacGuigan, M. 1975. Multiculturalism in Canada. Address to the Inaugural Conference of the Society for Intercultural Education, Training and Research. Gaitesburg.

12. Porter, J. 1965. *The Vertical Mosaic. An Analysis of Social class and Power in Canada.* University of Toronto Press.
13. Porter J. 1975. *Ethnic Pluralism in Canadian Perspective. Ethnicity: Theory and Experience.* Cambridge: Harvard University Press.
14. *The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity.* 1978. Ed. by Driedger L., Canadian Ethnic Studies Association Series. Vol. VI. Toronto.
15. Yuzyk, P. 1973. *Canada: a Multicultural Nation. For a Better Canada.* Toronto: Ukrainian National Association, Inc.

References:

1. Makar, V. 2020. *Dvostoronni vidnosyny Ukrainy ta Kanady: formuvannia, rozvytok, perspektyvy dynamiky.* Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Y. Fedkovycha.
2. Makar, V. 2006. *Socialno-politychna integratsiia ukraintsiv u polietnichne suspilstvo Kanady.* Chernivtsi.
3. Savaryn, P. 1998. *Spohady pro bahatokulturnist, polityku, CIUS. Zahidnokanadskyj zbirnyk. Ch.3.* Edmonton. 185
4. Balan, J. 1984. *Salt and Braided Bread. Ukrainian Life in Canada.* Toronto: Oxford University Press. —
5. Bociurkiw, B. 1978. *The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community. Ukrainian Canadians, Multiculturalism, and Separatism: An Assessment.* The University of Alberta Press.
6. Bohatyrets, V. 2017. *Embracing multiculturalism of Canada: the roots & the present-day realities. Modern Historical and political Issues: Journal in Historical and Political Sciences, Chernivtsi, Volume 35-36.*
7. *Canadian Multiculturalism. Background Paper.* Ed. Brosseau L., Dewing M. Publication # 2009-20-E. Revised January 3, 2018.
8. Herber, R. 1992. *Francophone Perspectives on Multiculturalism. 20 years of Multiculturalism: Successes and Failures.* Winnipeg.
9. Lalande, J. 2006. *The Roots of Multiculturalism – Ukrainian-Canadian Involvement in the Multiculturalism Discussion of the 1960s as an Example of the Position of the “Third Force”.* Canadian Ethnic Studies. Vol. XXXVIII, No 1.
10. Lupul, M. 2005. *The Politics of Multiculturalism: a Ukrainian-Canadian Memoir.* Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton.

11. MacGuigan, M. 1975. Multiculturalism in Canada. Address to the Inaugural Conference of the Society for Intercultural Education, Training and Research. Gaithesburg.
12. Porter, J. 1965. The Vertical Mosaic. An Analysis of Social class and Power in Canada. University of Toronto Press.
13. Porter J. 1975. Ethnic Pluralism in Canadian Perspective. Ethnicity: Theory and Experience. Cambridge: Harvard University Press.
14. The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity. 1978. Ed. by Driedger L., Canadian Ethnic Studies Association Series. Vol. VI. Toronto.
15. Yuzyk, P. 1973. Canada: a Multicultural Nation. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian National Association, Inc.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.187-215>

УДК: 314(100)(=161.2)

© Анастасія Токарська¹

ДЕМОГРАФІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті досліджено діаспору та міграцію та доведено, що ці поняття є тісно пов'язаними, вони описують переміщення людей з їх традиційного місця проживання. Зазначено, що міграція включає постійне або тимчасове переміщення людей з однієї місцевості в іншу з різних причин, таких як війни, економічні можливості чи особисті обставини; термін «діаспора» відноситься до групи людей, що живуть поза межами своєї рідної території, часто зберігаючи свою культуру, мову та традиції. Міграція може призводити до утворення діаспор, які впливають на культурний і соціальний ландшафт як у країнах прийому, так і в країнах походження. Підкреслено, що війна між Росією та Україною з 2022 р. суттєво збільшила кількість українських мігрантів і породила нову українську діаспору. Схарактеризовано українську діаспору як потужний соціальний сегмент з глибокими культурними, гуманітарними та організаційними коренями, поширеним по всьому світу. Її діяльність охоплює численні організації, культурні центри, освітні установи та неурядові асоціації, що підтримують національну ідентичність і культурну спадщину українців. Проаналізовано основні координаційні органи, такі як Конгрес українців Канади, Світовий конгрес українців і Союз українських організацій Австралії, що відіграють ключову роль у забезпеченні культурних заходів, зв'язків між українцями у різних країнах та гуманітарних ініціатив. Діаспора активно займається культурно-освітньою діяльністю, організовуючи школи, культурні центри та мовні курси, а також надає значну гуманітарну допомогу, особливо в умовах військових конфліктів. Соціальна активність діаспори

187

¹ Аспірантка кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк). E- mail: tokarska.anastasiia@vnu.edu.ua; <https://orcid.id/0009-0009-2822-7227>

включає участь у міжнародних питаннях і підтримку національних зв'язків у нових регіонах, таких як Чорногорія, Японія, Марокко, ОАЕ та Південно-Африканська Республіка. Зазначено, що саном на початок 2024 р., близько 4,4 мільйона українських біженців мають статус тимчасового захисту в ЄС, а ще 380 тисяч – у Великобританії, Норвегії та Швейцарії. Загалом по світу налічується близько 6,5 мільйона біженців, яким Європейська комісія продовжила тимчасовий захист до березня 2025 р., проте умови прийому біженців в Європі стають суворішими, що підштовхує багатьох до економічної незалежності. Активні волонтерські організації, сформовані ще до початку війни, відіграють ключову роль у підтримці новоприбулих біженців, допомагаючи їм інтегруватися в нових країнах.

Ключові слова: діаспора, міграція, біженці, вплив, українська громада, російсько-українська війна, допомога, школи, культура, освіта, демографія, територіальні департаменти, координаційні органи.

188

Demographic and Socio-Cultural Characteristics of the Ukrainian Diaspora

The article explores the concepts of diaspora and migration, demonstrating their close interrelation as they describe the movement of people from their traditional places of residence. It is noted that migration involves the permanent or temporary movement of people from one location to another for various reasons, such as wars, economic opportunities, or personal circumstances. The term “diaspora” refers to groups of people living outside their native territory, often preserving their culture, language, and traditions. Migration can lead to the formation of diasporas that impact the cultural and social landscape both in host countries and countries of origin. The Russia-Ukraine war since 2022 has significantly increased the number of Ukrainian migrants and has given rise to a new Ukrainian diaspora. The Ukrainian diaspora is characterized as a powerful social segment with deep cultural, humanitarian, and organizational roots, spread across the globe. Its activities encompass numerous organizations, cultural centers, educational institutions, and non-governmental associations that support the national identity and cultural heritage of Ukrainians. Key coordinating bodies, such as the Ukrainian Canadian Congress, the World Congress of Ukrainians, and the Union of Ukrainian Organizations of Australia, play a crucial role in organizing cultural events, maintaining connections among Ukrainians in various countries, and coordinating humanitarian initiatives. The diaspora

is actively involved in cultural and educational activities, organizing schools, cultural centers, and language courses, as well as providing significant humanitarian aid, especially in times of conflict. Social activities of the diaspora include participation in international issues and supporting national ties in new regions such as Montenegro, Japan, Morocco, UAE, and South Africa. As of early 2024, approximately 4.4 million Ukrainian refugees have temporary protection status in the EU, with an additional 380,000 in the UK, Norway, and Switzerland. Globally, there are about 6.5 million refugees, with the European Commission extending temporary protection until March 2025. However, refugee reception conditions in Europe are becoming stricter, driving many towards economic independence. Active volunteer organizations, established before the war, play a key role in supporting newly arrived refugees and assisting their integration into new countries.

Keywords: diaspora, migration, refugees, impact, Ukrainian community, Russia-Ukraine war, aid, schools, culture, education, demographics, territorial departments, coordinating bodies.

Постановка проблеми. Діаспора та міграція – це два поняття, які пов’язані з переміщенням людей за межі їхнього традиційного місця проживання. Міграція визначається як процес постійного або тимчасового переміщення людей з однієї місцевості в іншу. Причини міграції можуть бути різноманітними: війни, конфлікти, політична нестабільність, економічні можливості, пошук кращого життя або пов’язані з особистими обставинами. Термін «діаспора» використовується для характеристики групи людей, які живуть поза територією свого етнічного чи національного коріння. Діаспора може формуватися через міграцію у результаті історичних подій, таких як колонізація, війни або гоніння. Члени діаспори часто підтримують свою культуру, мову і традиції, зберігаючи зв’язок зі своєю батьківщиною. Таким чином, міграція призводить до створення діаспор, які в свою чергу впливають на культурний, соціальний і економічний ландшафт як у країнах прийому, так і в країнах походження. Російсько-українська війна з 2022 р. значно збільшила кількість мігрантів з України та сформувала поняття «нова українська діаспора».

Аналіз останніх публікацій. Питання міграційних процесів, особливо в контексті конфліктогенності, набули більшої ваги для України в останні роки через військові події на Сході країни. Значний внесок у дослідження міграційних процесів зробили такі на-

уковці, як Е. Лібанова (Лібанова, 2006), Г.Луцишин (Луцишин, 2015), О. Малиновська (Малиновська, 2018), О. Ровенчак (Ровенчак, 2006), О. Рахманов (Рахманов, 2024), М. Романюк (Романюк, 2015), У. Садова (Садова, 2019), М.Семенкова (Семенкова, 2020), Ю.Чайковський (Чайковський, 2016). Проблематика взаємодії держави і діаспори розглянута в працях О. Лозовицького (Лозовицький, 2024) та М. Трофименка (Трофименко, 2019). Вітчизняні дослідники вивчають нову роль діаспори у зовнішній політиці країни, її перехід від об'єкта етнонаціональної політики до суб'єкта публічної дипломатії. Західні науковці, такі як Ф. Адамсон (Adamson, 2007) і Б. Мулінгс (Mullings, 2012), розглядають теоретичні аспекти нової ролі діаспор на міжнародній арені. Досвід співпраці держави і діаспори в інших країнах висвітлюють С. Коч (Коч, 2018). Актуальні проблеми формування державної політики щодо діаспори аналізуються в працях А.Арістової, Н.Гаврилишиної, С.Гіріка (Арістова, Гаврилишина, С.Гірік), Атаманенка (Атаманенко, 2015), В. Бакальчука (Бакальчук, 2019), Т. Гнатюк (Гнатюк, 2014), О. Коляди (Коляди, 2018) та О. Лалака (Лалак, 2013), Н. Авер'янової та Т.Воропаєвої (Авер'янова, Воропаєва, 2021), О. Коляди та А. Райчевої (Коляда, Райчева, 2018).

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити демографічні та соціокультурні характеристики української діаспори на сучасному етапі, враховуючи нові аспекти, що викликані російсько-українською війною.

Методи дослідження. В рамках дослідження використовувались загальнонаукові методи та спеціальні. Так, застосовано історико-теоретичний метод – дозволив вивчити аспекти функціонування діаспор в п'яти територіальних департаментах. Він орієнтований на дослідження історичного контексту та теоретичних підходів до розуміння явища діаспор; порівняльний аналіз використаний для порівняння діяльності діаспор в різних країнах, дозволяє виділити схожі та відмінні риси функціонування діаспор в різних контекстах; методи відбору, узагальнення, синтезу, аналізу та оцінки наукового матеріалу, які використані для формулювання висновків щодо ролі діаспор на громадсько-політичну, суспільну та культурну діяльність в країні переживання/постійного проживання. Ці методи допомагають систематизувати, оцінити та узагальнити отримані дані. Застосовано також OSINT (Open Source Intelligence) для збору, аналізу та інтерпретації публічно доступної інформації про діяльність діас-

спор. Основними джерелами OSINT є веб-сайти, соціальні мережі, новинні публікації та інші відкриті джерела. Цей метод дозволяє отримати аналітичні дані для розвідувальних або аналітичних цілей. Комбінація цих методів дозволяє отримати глибоке розуміння впливу діаспор на суспільні процеси під час російсько-української війни та окреслити демографічні та соціокультурні характеристики української діаспори.

Виклад основного матеріалу. Існують чотири основні хвилі масового переселення українців за кордон. Перша хвиля тривала з кінця XIX століття до початку Першої світової війни. Друга хвиля відбулася між світовими війнами XX століття. Третя хвиля мала місце після Другої світової війни, а четверта розпочалася в 1990-х роках і триває донині (Українська діаспора). Українська діаспора значно розширилася і зростає кількісно після 1945 р. в демократичних країнах. Відразу після війни друга хвиля політичної еміграції, що налічувала понад 250 000 українців, опинилася в Німеччині та Австрії, а наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років розселилася по різних континентах і країнах. Українську діаспору поділяють на східну діаспору, українську діаспору в Західній і Центральній Європі, діаспору в Північній та Південній Америці, а також в Австралії (Арістова, Гаврилишина, Гірік). На нашу думку, після 24 лютого 2022 р. можемо виділити нову хвилю міграції українців – п'яту, спричинену війною.

Термін «стара» діаспора використовується на позначення спільноти, що існувала до виникнення незалежної української держави і водночас згуртована в організаціях, які діють під парасолькою Світового конгресу українців. Багато представників останньої, так званої четвертої хвилі еміграції теж долучилися до діяльності організацій «старої» діаспори, найактивніші навіть беруть там у свої руки стерно влади. Відповідно нова діаспора – після 1991 р. т.зв. «закордонні українці». Також серед наукових досліджень зустрічається новий термін – цифрова діаспора. Це найдинамічніша серед «нової» діаспори група, яка використовує сучасні засоби комунікації, скажімо, інтернет-платформи із застосуванням соціальних медіа (Андрієвич). Під «цифровою діаспорою» розуміють групу іммігрантів або нащадків іммігрантів, яка використовує ІКТ для участі у віртуальних мережах контактів у різноманітних політичних, економічних, соціальних, релігійних і комунікаційних цілях, що здебільшого можуть

бути пов'язані або з батьківщиною, або з країною проживання, або з обома країнами (Андрієвич).

Щодо демографічних показників української діаспори, то кількість мігрантів з кожною хвилиною лише збільшувалися. Так, за результатами опитування 2017 року, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», 35% українців висловили бажання переїхати за кордон на постійне місце проживання. Це на 5% більше, ніж у 2016 році. Найбільше таких охочих у Західній Україні – 41%, в інших регіонах України бажаючих емігрувати приблизно однакова кількість – від 32 до 34%. Цікаво, що найбільше хотіли виїхати молоді люди у віці 18-35 років – 53%. Найменше зацікавлені у переїзді люди старшого віку (50+) – лише 19%. Більше готові були до еміграції люди з вищою освітою та ті, хто добре забезпечені (Скільки українців...). Найчастішими причинами, через які респонденти розглядали можливість еміграції, були:

192

- сподівання на кращі умови для життя 64%,
- бажання забезпечити краще майбутнє для дітей 34%,
- відсутність достойної роботи в Україні – 23%,
- прагнення отримати кращу освіту – 12%.

44% опитаних висловили бажання працювати або знайти роботу за кордоном. Регіональні відмінності в цьому питанні несуттєві, однак спостерігається значна різниця між віковими групами: серед молоді (18-35 років) охочих працювати за кордоном 68%, серед людей середнього віку – 52%, а серед старшого покоління (50+) – лише 20%. Найпопулярнішими країнами для роботи серед респондентів були Німеччина (37%), Польща (26%), США (22%), Канада (21%), Чехія (16%), Італія (15%), Великобританія (14%), Франція та Швеція (по 12%), Ізраїль (11%), Іспанія (9%), Нідерланди (7%), і Росія (6%). Менше 5% опитаних хотіли б працювати в інших країнах. Німеччину, США, Чехію та Великобританію частіше обирали мешканці Західної України, а Росію – респонденти зі Сходу (Скільки українців, 2017).

Згідно з дослідженням Expat Insider 2018, серед європейських країн найбільше українців проживає в Польщі – 1,2 млн осіб. Таку ж кількість українських емігрантів зафіксовано в Канаді. У США проживає 940 тисяч українців, у Бразилії – 500 тисяч, в Італії – 231 тисяча, а в Німеччині – 230 тисяч. Найбільше українських емігрантів проживає в Росії. Соціальний йпортер українця-мігранта виглядав таким чином: середній вік становить 32 роки; з них 72% – жінки, а 28% – чоло-

віки; понад половина (57%) українців за кордоном працює, причому 18% зайняті в ІТ-сфері; 7% шукають роботу, а 6% є студентами. Дослідження показало, що українські мігранти зазвичай добре освічені й володіють іноземними мовами. Основною причиною міграції вони називають пошук кращих умов для життя. Українські емігранти, як правило, заробляють більше, ніж на батьківщині. Наприклад, у першому кварталі 2017 року українці переказали в Україну з Польщі понад 4,3 млрд злотих, що на 2 млрд більше, ніж обсяг грошових переказів у Польщу (Де у світі, 2018).

Станом на 2019 рік, МЗС України надало наступні дані про чисельність українців за кордоном (Українська громада). Найбільша кількість українців проживає в Канаді (1 209 085 осіб українського походження). У США, за офіційною статистикою, мешкає 892 992 особи, однак за неофіційними даними, реальне число українців в США перевищує 1,5 млн.осіб. У Російській Федерації за офіційною статистикою 1,93 млн.осіб ідентифікують себе як етнічні українці, тоді як неофіційні джерела наводять цифру понад 10 млн осіб. Серед інших країн з великими українськими громадами є Бразилія (500 тисяч), Казахстан (333 тисячі), Молдова (477 тисяч), Аргентина (250-300 тисяч), Білорусь (159 тисяч), Німеччина (123,3 тисячі), Узбекистан (близько 87 тисяч).

Численні українські громади також проживають у Румунії (51,7 тисяч етнічних українців за переписом 2011 року), Латвії (45,69 тисяч), Польщі (49 тисяч), Великій Британії (близько 30 тисяч за неофіційною статистикою), Азербайджані (29 тисяч за офіційними даними, не більше 15 тисяч за неофіційними), Естонії (22 тисячі), Франції (близько 30 тисяч), Киргизстані (22,9 тисячі), Туркменістані (близько 23 тисяч за офіційними даними, не більше 14 тисяч за неофіційними), Чехії (понад 22 тисячі), Литві (22 тисячі), Сербії і Чорногорії (понад 20 тисяч), Австралії (38,8 тисячі), Австрії (близько 12 тисяч), Словаччині (7,43 тисячі), Парагваї (10-12 тисяч), Грузії (7 тисяч), Угорщині (понад 8 тисяч), Боснії і Герцеговині (близько 5 тисяч), Хорватії (4 тисячі), Таджикистані (понад 3 тисячі), Болгарії (1,8 тисячі), Вірменії (1,6 тисячі) та Чилі (близько 1 тисячі) (Українська громада).

В Іспанії (86 тисяч), Португалії (близько 42 тисяч) та Греції (понад 32 тисячі) зосереджена значна кількість українських трудових мігрантів. Українські громади мають багато громадських об'єднань: політичних, культурно-освітніх, професійних (лікарів, учителів,

інженерів, адвокатів), жіночих, молодіжних тощо. Авторитетною міжнародною організацією є Світовий Конгрес Українців (СКУ), який об'єднує організації з понад 30 країн світу. Інші міжнародні об'єднання включають Європейський конгрес українців (представляє інтереси громад у 23 країнах, здебільшого у Центральній та Східній Європі), Світову федерацію українських жіночих організацій і Світову федерацію українських лемківських об'єднань. У низці держав Східної і Центральної Європи та в країнах Балтії українська громада визнається національною меншиною на законодавчому рівні, що забезпечує державну підтримку для збереження національної ідентичності, освіти й інформації рідною мовою (Українська громада).

194

З 2020 р. міграційні процеси призупинилися, що було спричинено Ковід (COVID-19) та умовами сучасних глобальних викликів. Пандемія COVID-19 мала значний вплив на міграційні процеси по всьому світу. Вплив COVID-19 на міграцію можна розглядати з кількох аспектів. Пандемія призвела до введення численних обмежень на міжнародні подорожі, включаючи закриття кордонів, запровадження карантинних заходів та обмеження на в'їзд. Це негативно вплинуло на мобільність мігрантів і переселенців, ускладнивши їхню можливість переміщатися між країнами. COVID-19 мав великий економічний вплив на багато країн, що призвело до скорочення робочих місць, зменшення економічних можливостей і зниження життєвого рівня в багатьох регіонах. Це, у свою чергу, вплинуло на міграційні рішення, оскільки люди шукають нові можливості в умовах економічної невизначеності. Пандемія змінила характер міграції, збільшивши внутрішню міграцію в порівнянні з міжнародною. Люди частіше переміщуються всередині своїх країн у пошуках безпечніших або економічно вигідніших умов. Обмеження на подорожі та карантинні заходи підштовхнули до розширення використання технологій для підтримки зв'язків між мігрантами та їхніми рідними, а також для виконання роботи віддалено. Багато країн переглянули свої міграційні політики в умовах пандемії, щоб адаптуватися до нових викликів, зокрема для забезпечення безпеки та охорони здоров'я як для мігрантів, так і для місцевих жителів.

Таким чином, COVID-19 суттєво вплинув на глобальні міграційні процеси періоду 2019-2022 рр., змінивши як практики переміщення, так і політики, що їх регулюють.

Згідно з даними Агенції ООН у справах біженців, через терористичну та геноцидну агресію імперської Росії проти України наприкінці 2023 року за кордоном перебували 6,335 млн вимушених переселенців з України. У ЄС зареєстровано 5,931 млн українських переселенців зі статусом тимчасового захисту. За даними Євростату, 46,7% українських громадян із цим статусом у ЄС – жінки, 35,3% – діти, і 18% – дорослі чоловіки. Водночас кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила 3,7 млн. (Українська діаспора).

Аналізуючи соціокультурні характеристики української діаспори будемо характеризувати українців за 5 регіонами, за зразком поділу МЗС на 5 територіальних департаменти. Перший територіальний департамент (далі – 1ТД)* є самостійним структурним підрозділом МЗС України, який забезпечує виконання завдань та координацію зовнішньополітичної діяльності у сфері двосторонніх відносин України з державами регіону відповідальності департаменту та здійснює захист національних інтересів України у відносинах з цими державами. Другий територіальний департамент (далі – 2ТД)** забезпечує координацію зовнішньополітичної діяльності у сфері двосторонніх відносин України державами регіону. Третій територіальний департамент (далі – 3ТД) забезпечує формування, координацію, політико-дипломатичний та інформаційно-аналітичний супровід реалізації політики України щодо країн Північної, Центральної, Південної Америки та Карибського басейну***. Четвертий територіальний департамент (далі – 4ТД) забезпечує формування, координацію зовнішньополітичної діяльності, захист національних інтересів, політико-дипломатичний та інформаційно-аналітичний супровід реалізації політики України щодо країн Індостанського регіону (ІТР), складовими субрегіонами зони відповідальності 4 ТД є Центральна, Південна, Східна, Південно-Східна Азія, Австралія та Оке-

---

* Австрія, Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Кіпр, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сан-Марино, Словенія, Франція, Фінляндія, Німеччина, Швейцарія й ін.

** Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Північна Македонія, Болгарія, Румунія, Молдова, Польща, Сербія, Чорногорія, Хорватія Словаччина й ін.

*** Аргентина, Бразилія, Канада, Парагвай, Уругвай, США, Чилі, Австралія, Киргизстан, КНР, Камбоджа, Таїланд, Лаос, Малайзія, Монголія, Нова Зеландія, Індія, Індонезія, Казахстан Республіка Корея, Республіка Союз М'янма Таджикистан, Узбекистан, Філіппіни, В'єтнам, Туркменістан, Японія.

ані. Україна реалізує національні інтереси у регіоні за допомогою 16 дипломатичних представництв, дипломатичні установи загалом забезпечують співробітництво із 43-ма країнами регіону, а також міжнародною організацією – Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). В Україні функціонують посольства 15 країн ІТР^{*}. П'ятий територіальний департамент (далі – 5ТД) – це підтримка відносин України із країнами Близького Сходу та Африки^{**}. Регіон Близького Сходу є важливим для зовнішньої політики України через його значну роль у сучасній міжнародній політиці, економіці та безпеці. Взаємне прагнення України і близькосхідних країн до розвитку відносин підтверджується активною дипломатичною присутністю. За останні роки відносини між Україною та державами регіону покращуються.

196

Діаспора 1ТД (Територіальний департамент 1) та 2ТД (Територіальний департамент 2) відзначаються високою активністю української громади, яка є найбільш чисельною спільнотою в цих регіонах і активно впливає на громадську свідомість місцевих жителів. Вплив української діаспори можна поділити на політичний, що орієнтований на осіб, які приймають рішення, та соціальний, який впливає на громадську думку. В цих регіонах функціонують українські школи і кілька українських громадських організацій, що займаються політичною, громадською, релігійною, освітньою та культурною діяльністю.

Наприклад, в Австрії діють такі українські організації: Австрійсько-українське товариство у Відні, Українське Греко-Католицьке

---

^{*} Посольства України наразі функціонують у таких країнах: Австралія, Ісламська Республіка Пакистан, Киргизька Республіка, Китайська Народна Республіка, Королівство Таїланд, Малайзія, Республіка Індія, Республіка Індонезія, Республіка Казахстан, Республіка Корея, Республіка Сінгапур, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Соціалістична Республіка В'єтнам, Туркменістан, Японія

^{**} Австралія, Ісламська Республіка Афганістан, Ісламська Республіка Пакистан, Киргизька Республіка, Китайська Народна Республіка, Малайзія, Республіка Індія, Республіка Індонезія, Республіка Казахстан, Республіка Корея, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Соціалістична Республіка В'єтнам, Туркменістан, Японія,

^{***} Україна має Посольства в Ізраїлі, Іраку, Ірані, Йорданії, Катарі, Кувейті, Лівані, ОАЕ, Саудівській Аравії, діє Представництво України при Палестинській Національній Адміністрації. У Києві функціонують Посольства Ізраїлю, Іраку, Ірану, Катару, Кувейту, Лівану, ОАЕ, Палестини, Саудівської Аравії, а також відділення Посольства Йорданії.

Братство Святої Великомучениці Варвари у Відні, «Пласт», спортивно-культурне товариство Україна-Відень, Товариство української культури в Австрії ім. Лесі Українки (ТУКА), Товариство «Український педагогічний центр» (при ньому функціонує школа «Ерудит»), Товариство «Український культурно-освітній центр ім. Івана Франка» (при ньому працює суботня школа у Відні), Товариство підтримки греко-католицьких церков в Австрії – Барбареум, Українське культурне товариство у місті Грац – «Рідна домівка», політичне, економічне та спортивне об'єднання «Мрія», а також Українська волонтерська організація «YOUkraine».

У Великій Британії найбільшими українськими організаціями є Союз Українців, Організація українських жінок, Спілка української молоді та ПЛАСТ. Також функціонують кілька благодійних організацій.

В Греції діють три українські ГО в Афінах: Товариство української діаспори «Українсько-Грецька Думка», Український культурно-освітній центр «Берегиня» і Центр збереження і розвитку української культурної спадщини «Трембіта» (усі з українськими суботніми школами). При громаді Св. Миколая в Афінах функціонує Українська катехитична школа, а об'єднання «Український журавлиний край» має Український культурний центр і бібліотеку ім. Б.-І. Антонича.

У Данії зареєстровані кілька українських організацій, зокрема Асоціація українців Данії, яка об'єднала «Ластівку», «Клуб Україна», «Файно» та інші. Також діють Дансько-Українське товариство і Волонтерська спілка «Збережи Україну», що організовує гуманітарну допомогу для України. В Данії працюють дев'ять українських суботніх шкіл.

Малоактивні, але все таки присутні на території Ірландії та Ісландії зареєстровані ГО «Асоціація українців в Республіці Ірландія», «Ukrainian Action in Ireland» та Товариство українців Ісландії (Félag Úkraínumannanna á Íslandi). З початку повномасштабного російського вторгнення в Україну ГО активно долучилися до активної інформаційної та волонтерської діяльності. українською громадою створена на Кіпрі функціонує Асоціація «Товариство Українсько-Кіпрської дружби», яка є першою та поки єдиною офіційно зареєстрованою громадою закордонних українців. Асоціація популяризує на острові українську культуру, мову, історію та традиції, сприяє підвищенню іміджу України, постійно привертає увагу міжнародної спільноти до

війни проти України, а також веде актину волонтерську діяльність, організовує заходи зі збору гуманітарної допомоги для України, надає всебічне сприяння українцям, які вимушено переселились до РК через війну проти України.

В Естонії українці об'єднані в Конгрес українців Естонії та Асоціацію українських організацій в Естонії, яка включає двадцять вісім національно-культурних товариств. Конгрес об'єднує такі організації, як Союз українок Естонії, "Пласт", спортивний клуб "Дніпро" та інші. При Українській греко-католицькій церкві в Естонії функціонують недільна школа, школа народних промислів і бібліотека. Конгрес є членом Асоціації народів Естонії, Європейського конгресу українців, Світового конгресу українців і Української всесвітньої координаційної ради. Союз українок Естонії також є членом Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО). Асоціація українських організацій в Естонії об'єднує такі групи: Осередок української культури "Просвіта", українське земляцтво м. Сілламяе "Водограй", культурно-просвітне товариство "Орфей" м. Тапа, українське товариство "Вітчизна" м. Пярну, спілка української молоді в Естонії й ін. При Асоціації функціонує українська суботня школа «Надія». Посольство України в Естонії активно співпрацює з українською громадою, зокрема в сфері культурної дипломатії та освітніх потреб для українських дітей.

198

—

У Латвії працюють такі українські ГО: Конфедерація українців Латвії "ВІЧЕ", Конгрес українців Латвії, Товариство підтримки України, Центр культури "Латвія-Україна", Вентспілське українське культурне товариство "Кобзар" і Центр української культури "Мрія". У Ризі функціонує українська середня школа, яка є єдиним навчальним закладом у Балтії з професійним викладанням української мови та літератури. Латвійський університет у Ризі має Український інформаційний центр, що зберігає українську культурну спадщину.

У Литві зареєстровано 16 українських громадських організацій, серед яких Громада українців Вільнюса, "Український дім", Асоціація прибалтійських українців м. Клайпеда, Вісагінське українське товариство, Клуб української традиційної культури та фольклору "Просвіт" м. Клайпеда, Українська молодіжна асоціація "Зоря" м. Вільнюс, ГО "Українська діаспора" та "Мальва". Важливим культурним і релігійним центром є Українська греко-католицька церква Пресвятої Трійці у Вільнюсі. Посольство України в Литві організовує культурні

та мистецькі заходи, а громадські організації активно надають волонтерську допомогу Україні, зокрема Збройним силам України, і беруть участь у підтримці держави через різноманітні акції.

З 2014 року українська громада в Нідерландах значно активізувалася. Українці активно захищають національні інтереси, допомагають військовим, популяризують культуру й традиції, створюючи культурно-гуманітарні осередки у великих містах. Громада регулярно проводить мітинги й акції на підтримку України, а також відправляє гуманітарну допомогу. Наприклад, Фондація «Українці в Нідерландах» відправила понад 460 тон допомоги з початку війни. У Роттердамі у березні 2022 р. відкрито перший Український дім. Серед зареєстрованих організацій: фундації «Українці в Нідерландах», «Ukraine Culturalis», «Oekraïense gemeenschap in Nederland» та «Brand New Ukraine». Виникають нові групи та об'єднання, а в різних містах функціонують українські суботні й недільні школи.

У Норвегії діють сім регіональних громадських організацій, зокрема Українська громада в Норвегії, Українська спілка Західної Норвегії, Український культурно-освітній центр, спілки в Ругаланні, Тронхеймі та Східній Норвегії.

В Португалії функціонують 15 українських організацій, зокрема Спілка українців в Португалії, «Словесна піраміда», Спілка української молоді в Португалії, Українсько-португальський освітньо-культурний центр «Школа імені Т.Шевченка» у Фару, Асоціація «Джерело Світу», Громадська організація «Португальсько-Український Соціально-Культурний Центр: Україна-Португалія-Європа» у Бразі, Асоціація українців Португалії «Собор», Асоціація «Український Дім» у Лісабоні, Асоціація підтримки української громади в Португалії «ОРАНТА» та інші.

У Словенії функціонують організації, такі як товариство українців і русинів «Карпати», українська культурно-освітня організація «Рукавичка» та культурне товариство «Любляна-Київ».

У Фінляндії існує близько 14 об'єднань українців, серед яких найбільшими є «Товариство українців у Фінляндії», «Українці Фінляндії» та «Товариство українців міста Тампере». Ці організації організують благодійні заходи та збори коштів для України, а також центри допомоги біженцям та гуманітарної допомоги.

У Франції функціонують численні українські громадсько-політичні організації, які об'єдналися в Репрезентативний комітет укра-

їнської громади у Франції (створений у 1997 р.). До складу входять «Об'єднання українців у Франції», «Об'єднання французів українського походження», «Спілка українок у Франції», «Товариство колишніх воїнів Армії УНР», «Спілка української молоді» та «Спілка українських студентів». Ці організації координують громадське та культурне життя українців у Франції, підтримуючи українську ідентичність через суботні школи в Парижі та Ніцці.

У Німеччині зареєстровано понад 50 організацій українців, які займаються культурно-просвітницькою діяльністю, викладанням української мови і волонтерською роботою. Зокрема, є українські православна та греко-католицька громади. Багато організацій активно працюють на допомогу Україні в умовах війни.

У Швейцарії діє Українське Товариство, яке має місцеві осередки у Цюриху, Базелі, Берні, Лозанні, Женеві, Санкт-Галлені, Хурі, Лугано і Цузі. Інші зареєстровані організації включають Українське Товариство Центральної та Східної Швейцарії та Автентіку Українське Товариство. У країні також є 9 організацій українців, місцеве відділення скаутської організації «Пласт» і 4 українські недільні школи.

У державах 2 ТД (Територіальний департамент 2), наприклад, в Азербайджані функціонує українська громадська організація «Українська громада ім. І. Франка у м. Сумгаїт», яка активно підтримує територіальну цілісність України та засуджує агресію Росії. Діяльність цієї організації є важливою для зміцнення дружніх і стратегічних відносин між Україною та Азербайджаном. Посольство України в Азербайджані сприяє розвитку української культури, мови та традицій, а також підтримує зв'язки українців Азербайджану з їх історичною Батьківщиною.

У Вірменії у 1995 р. була створена громадська організація Федерація українців Вірменії «Україна», яка є членом Світового конгресу українців і Української світової координаційної ради. Організація працює над збереженням і популяризацією української культури, а у 2017 р. відкрила недільну школу в Єревані для вивчення української мови, літератури, культури та історії. Також функціонує Єреванський науково-навчальний інститут, заснований на базі філії Тернопільського національного економічного університету.

У Грузії українські громади продовжують розвивати українську мову через три школи при громадських організаціях. Спільно з Міжнародним українським культурно-освітнім центром ім. Тараса Шев-

чення організуються різноманітні культурні заходи. Посольство України активно працює над будівництвом музею-бібліотеки Лесі Українки в смт. Сурамі.

У Молдові діє 26 українських громадських організацій. На правому березі Дністра зареєстровано 14 організацій, а на лівобережжі – 12. Акредитовані при Агентстві міжетнічних відносин Республіки Молдова такі організації, як Українська громада Республіки Молдова, Товариство української культури Республіки Молдова, Товариство «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка в Молдові, Національний конгрес українців Молдови. На лівобережжі діють Спілка українців Придністров'я ім. О.Бути та Республіканська громадська організація «Укрпросвіта» ім. Т.Г. Шевченка.

У Болгарії забезпечення прав та інтересів української громади, як і інших меншин, регулюється Рамковою конвенцією захисту національних меншин. З вересня 2022 р. в Софії функціонує Освітній хаб, де навчається понад 200 українців за українськими освітніми стандартами. Заняття для дітей також організуються в таких центрах, як «Український вулик» у Софії, «DOBRO HUB», Український дитячий клуб у Софії та інших. Після початку великої війни Росії проти України 24 лютого 2022 р. Болгарія прийняла понад 1 347 000 українців, з яких більше 160 000 отримали тимчасовий захист, а понад 67 000 залишилися в країні станом на червень 2023 року. Українська громада в Болгарії активно допомагає як з гуманітарною допомогою для України, так і з підтримкою тимчасових переселенців. Волонтерські центри створені при організаціях СУОБ «Мати Україна» у Софії, «Співдружність Українців у Болгарії Український Дім» у Варні, благодійному фонді Ukraine Support & Renovation у Пловдиві. У партнерстві з UNICEF та UNHCR у Болгарії також відкрито шість «Синіх Точок» для підтримки українських громадян.

201

У Республіці Македонія функціонує офіційно зареєстрована організація «Громада українців в Республіці Македонія ім. Лесі Українки». Її діяльність спрямована на підтримку зв'язків з історичною Батьківщиною, збереження культурної спадщини та популяризацію української культури серед македонської громади.

У Польщі є значна кількість українських організацій, серед яких Об'єднання українців у Польщі, Союз українців Підляшшя, Об'єднання лемків, «ПЛАСТ» та інші. Варто відзначити фонди «Наш вибір», «Український центр освіти», «Євромайдан-Варшава», «Про-

світа» та «Україна». У 2006 р. створено Координаційну раду української меншини при Посольстві України в Польщі. Українці активно інтегровані в суспільно-політичне життя Польщі, представлені в науці, політиці, освіті та державних органах. Українська мова викладається в п'яти школах з українською мовою навчання та в близько ста пунктах і групах для навчання української меншини. Оскільки вивчення української мови є ускладненим, українські організації створюють власні осередки для навчання української мови та культури. У Польщі діють суботні та недільні школи при українських громадських організаціях, а також кафедри україністики в таких університетах, як Варшавський, Ягеллонський, Вроцлавський та Університет ім. Адама Міцкевича. Для забезпечення освітніх потреб громадян України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, Міністерство освіти і науки України у 2007 р. створило загальноосвітній навчальний заклад «Міжнародна українська школа» (МУШ), що надає освітні послуги за індивідуальними навчальними планами.

202

— У Сербії створено кілька українських громадських організацій, зокрема Культурне товариство «Просвіта», «Українське товариство» та Товариство «Кобзар». Русини обрали Національну Раду Русинської Народної Громади Сербії у 2018 р., президентом якої став Борислав Сакач. Того ж року українці заснували Національну Раду Української Народної Громади Сербії. Українсько-русинська громада утворила Союз русинів-українців Сербії і Товариство української мови, літератури і культури «Просвіта». Ці організації займаються культурно-просвітницькою діяльністю, включаючи організацію літніх шкіл для молоді, виставок і лекцій, які висвітлюють важливі події з історії України та історії русинів і українців у Сербії.

У Словаччині найбільшим і найбільшим представницьким об'єднанням українців є Союз русинів-українців Словацької Республіки (СРУСР), який налічує понад 4 тисячі членів, організованих у 100 первинних осередків. Також функціонують інші українські організації, такі як Словацько-українське товариство, Спілка українських письменників Словаччини, Союз скаутів «ПЛАСТ» та Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка. Нещодавно з'явилася нова молодіжна організація – «Словацько-Українська молодіжна асоціація» (СУР-МА).

У Чорногорії в 2022 р. була заснована перша українська організація «Добро діло», яка надає допомогу українським громадянам, що

перебувають у країні, а також займається культурною діяльністю.

У Чехії українці об'єднуються в мережу громадських організацій, розташованих у Празі, Брно, Градці-Кралове, Ліберці, Пардубіцах і Карлових Варах. В Празі діє Суботня українська школа «Ерудит», яка видає дипломи державного зразка про загальну середню освіту на основі договору з Міжнародною українською школою. У 2017 р. у Празі розпочав свою роботу Український культурно-освітній центр «Крок», де навчають української мови, літератури, культури, народознавства та географії України. З 2018 р. функціонують суботні українські школи в Брно (Український культурно-освітній центр) та Градець-Кралове «Ниточка Родоводу». Важливим об'єднавчим чинником для українців Чехії є церква, зокрема греко-католицькі церкви в містах Прага, Брно, Ліберець, Млада Болеслав і Пардубиці, де проводяться служби українською мовою.

В Республіці Хорватія основними об'єднаннями української діаспори є Українська громада Республіки Хорватія, що об'єднує десять культурно-просвітніх товариств, і Союз русинів РХ, який також включає десять культурно-просвітніх товариств. Крім того, діють Товариство української культури та Хорватсько-українське товариство (дружби). Права української та русинської меншин у Хорватії забезпечуються державою. Як автохтонні національні меншини, вони мають представництво в Хорватському Саборі (парламенті) через окремого депутата, висунутого спільно з іншими нацменшинами. Також представники української діаспори обираються до міських, районних та обласних органів самоврядування. Фінансування культурно-освітньої діяльності українських організацій в Хорватії здійснюється державою. Головними напрямками діяльності української та русинської громад є культурно-освітні та гуманітарні ініціативи. Вони активно займаються збереженням та популяризацією українських традицій і культури, а також надають допомогу Україні в контексті військової агресії Росії. Зокрема, українці в Хорватії організовують відпочинок для військових та дітей з родин учасників АТО, а також проводять тренінги для психологів та психіатрів МО України та Національної гвардії України.

Країни 3 ТД (Територіальний департамент 3) мають різну ступінь організації українців. Так, найвищим координуючим і представницьким органом канадських українців є Конгрес українців Канади. Штаб-квартира Світового конгресу українців знаходиться в Торонто

і представляє понад 20 мільйонів українців у 64 країнах. Канадська українська громада активно надає гуманітарну, фінансову та матеріальну підтримку Україні в умовах російської агресії. Серед ключових організацій, що займаються культурними, громадськими та гуманітарними ініціативами, можна відзначити Український Конгресовий Комітет Америки, Українську Федерацію Америки, Фундацію «США-Україна», Українсько-американську координаційну раду, Вашингтонську групу, Союз українок Америки, а також молодіжні організації СУМ та ПЛАСТ, та інші групи, такі як «Нова українська хвиля», «Разом», «United Help Ukraine» і «US Ukrainian Activists».

В Аргентині українська громада об'єднана в Українську Центральну Репрезентацію, яка налічує понад 30 товариств. Основними членами є Українське культурне товариство «Просвіта» та Українське товариство «Відродження». В Бразилії відзначається Національний День української громади 24 серпня відповідно до Закону ФРБ №4324/2008, і у 2021 р. відзначено 130-річчя української імміграції в країну.

204

— У Парагваї активно функціонують 4 філії українського культурного товариства «Просвіта», 7 українських православних і 10 греко-католицьких церков, а також Братство Св. Юрія, яке об'єднує українські православні церкви, і Українське Євангельсько-баптистське об'єднання. Етнічні українці також є частиною Асоціації іммігрантів та нащадків слов'ян Парагваю в місті Коронель-Богадо.

Нині у Чилі мешкають до 400 громадян українського походження. Відкриття Посольства України в Республіці Чилі (2021) сприяє налагодженню контактів та забезпечення правового захисту українців на території Чилі.

В державах 4ТД (Територіальний департамент 4) можемо відзначити активність Австралію, Японія. Перше об'єднання українців в Австралії створене в 1950 р. на загальноавстралійському з'їзді українців. 1953 р. засновано Союз українських організацій Австралії (СУОА), який і до сьогодні координує діяльність українських громад та організацій, представляючи їх інтереси у взаємодії з українською діаспорою в інших країнах. Штаб-квартира СУОА розташована в Мельбурні, де зосереджена найбільша частина української громади Австралії. Наразі в складі СУОА налічується 22 організації, які представлені в усіх штатах Австралії. Протягом 2022-2023 рр. СУОА передав близько 9 мільйонів доларів США на гуманітарні потреби Украй-

ни в умовах російської агресії. В Австралії функціонують 7 суботніх і недільних українських шкіл. Молодіжний рух поділяється на дві основні організації: Пласт і Спілку української молоді (СУМ). У 2019 р. було зареєстровано громадське об'єднання «Українці в Монголії». В Новій Зеландії зареєстровані Об'єднання українців Нової Зеландії та Українська громада Веллінгтона.

В Японії діють чотири українські громадські об'єднання: Асоціація дружби Японії та України НПО «Краяни», Асоціація партнерів Японії-України, Українська асоціація префектури Фукуока «UAFukuoka» та Японсько-українська культурна асоціація. Станом на 2024 р. 80 японських університетів приймають 389 українських студентів та дослідників.

В КНР, зокрема в Пекіні, Шанхаї, Гуанчжоу, Харбіні та в спеціальному адміністративному районі Сянган (Гонконг), функціонують українські асоціації, які, хоча й не мають формальної реєстрації, є добровільними об'єднаннями. Вони займаються вирішенням поточних проблем своїх членів та задоволенням національно-патріотичних потреб українських громадян. Ці об'єднання підтримуються Посольством і активно беруть участь у проведенні інформаційних, іміджевих, патріотичних та культурних заходів. В Україні також започаткована системна робота з українськими студентами та діловими колами Китаю. Інтереси української громади в культурно-гуманітарній сфері реалізуються через громадську організацію «Українська культурна асоціація».

205

У Киргизстані в 1993 р. було засновано Українське товариство «Берегиня», яке працює над зміцненням міжнаціональної злагоди та єдності народу Киргизстану, сприяє розвитку співпраці та поглибленню відносин між українцями та киргизами в культурно-освітній, інформаційній та науковій сферах. Товариство має філії в місцях компактного проживання українців. В Казахстані діють два громадські об'єднання: «Рада українців Казахстану» (4 товариства) та Асоціація «Українці Казахстану» (8 товариств), а також 4 національно-культурні центри.

У низці держав 5 ТД (Територіальний департамент 5), як-от Алжир, Ангола, Зімбабве, Йорданія, Катар, Лівія Палестина, Намібія, Маврикій, Королівство Саудівська Аравія, Республіка Чад, Туніс і багатьох інших українські культурні та освітні організації відсутні або громадські об'єднання та організації етнічних українців не за-

фіксовано. В деяких країнах українська громада активно представлена через різні організації. В Ізраїлі функціонують кілька громадських об'єднань, таких як Всеізраїльське об'єднання вихідців з України, «Israeli Friends of Ukraine», «Українці в Ізраїлі», Спілка українських письменників Ізраїлю та інші. У 2016 р. в Аммані було засновано громадське об'єднання «Українська хата в Йорданії», яке управляє культурним центром, де діти можуть вивчати українську мову і культуру. У Кувейті в 2012 р. при Посольстві було створено Громадську спілку українсько-кувейтської дружби. У Лівані діють «Громада українців Лівану», «Український дім у Лівані», «Український культурний центр», а також аматорські співочі та танцювальні колективи «Зірка», «Онуки», «Весна» та «Паляниця». Особливу популярність мають талановиті українці, такі як піаністка Т. Примак-Хурі і художниця Н. Дзядик-Хабіб. В Лівані також працює онлайн Українська школа ім. А. Кримського, де навчаються українські діти з Лівану та 20 дітей з Сирії.

206

— В Марокко діє неурядова організація Українська асоціація «Oukraina». З осені 2020 р. в Марокко функціонує онлайн-школа для вивчення української мови, в якій навчається близько 40 дітей з українсько-марокканських родин. В Об'єднаних Арабських Еміратах у 2016 р. відкрилася українська школа вихідного дня «Софія» в Дубаї, пізніше школа «Дивосвіт» в Абу-Дабі. Активно працює неурядова організація «Українська жіноча ініціатива». В ОАЕ проживає частина української громади, зокрема в містах Салала і Сохар, а кількість відвідувачів з України до Оману щорічно зростає.

З 2017 р. в Південно-Африканській Республіці зареєстрована та функціонує Українська асоціація, яка об'єднує українців ПАР. У 2018 р. організація стала асоційованим членом Світового конгресу українців і активно співпрацює з громадами Східної, Південної та Південно-Східної Азії, Океанії та Африки. Працює Українська недільна школа в ПАР, а з 2020 р. при Посольстві України в ПАР функціонує суботня школа. Осередки української школи розташовані в провінціях Вестерн Кейп, Гаутенг, Квазулу-Натал, а також онлайн класи для дітей та дорослих. Українська асоціація в ПАР є ініціатором численних заходів для просування інтересів України в Південно-Африканській Республіці і є постійним партнером Посольства.

Отже, загальними рисами української діаспори усіх 5 регіонів можемо визначити:

- Глобальна присутність та організаційна структура. Українська діаспора представлена через різні організації, такі як національні об'єднання, культурні центри, освітні установи та неурядові асоціації. Важливі координаційні організації, такі як Конгрес українців Канади, Світовий конгрес українців, Союз українських організацій Австралії, які координують діяльність та представляють інтереси українців на міжнародному рівні.

- Культурно-освітня діяльність є важливим пунктом соціально-культурної характеристики діаспори на сучасному етапі. В багатьох країнах функціонують українські школи, культурні центри та мовні курси, де діти і дорослі можуть вивчати українську мову, культуру та історію (наприклад, суботні школи, культурні центри в Чехії, Греції, ОАЕ).

- Культурні заходи. Українська діаспора активно організовує культурні заходи, включаючи виставки, лекції, фестивалі та концерти, що сприяють збереженню та популяризації українських традицій і культури.

207

- Гуманітарна допомога та підтримка. Несправедлива війна спонукає українців по всьому світу закликати свої уряди та органів влади допомагати Україні. Значна частина української діаспори активно залучена в надання гуманітарної, фінансової та матеріальної допомоги Україні, особливо в контексті військових конфліктів (наприклад, підтримка в Австралії, Канаді, США). Відпочинок для військових та дітей з родин учасників АТО, підготовка тренінгів для психологів і психіатрів МО України в Хорватії.

- Активна соціальна діяльність. Діаспора активно бере участь у соціальних і політичних питаннях, представляючи інтереси українців на міжнародній арені та в країнах перебування. Розвиток українських громад у нових країнах і регіонах, таких як Чорногорія, Японія, Марокко, ОАЕ, і Південно-Африканська Республіка.

- Діаспора є частиною національної ідентичності. Діаспора активно працює над збереженням національної ідентичності українців за кордоном через культурну, освітню та громадську діяльність. Через культурні центри, школи та організації українці за кордоном підтримують зв'язок із своєю культурною спадщиною і рідною країною.

Ці риси підкреслюють, що українська діаспора є активним і організованим сегментом на міжнародній арені, що займається як збере-

женням національної ідентичності, так і підтримкою України у важкі часи.

Слід зазначити, на сучасному етапі поняття «діаспора» характеризується через такі терміни як «стара та нова діаспора» «мігрант» і «біженець».

Провідний науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України, доктор соціологічних наук О.Рахманов склав соціальний портрет українських біженців. За твердженнями автора дослідження, 60-70% мігрантів з України – це переважно жінки віком 35-49 років, діти та пенсіонери. Більшість мігрантів приїхали зі східних та південних областей України, включаючи біженців з непідконтрольних територій, таких як Крим, зокрема кримські татари. Більшість біженців є російськомовними. Серед них також є жителі Києва та інших регіонів України, включаючи українських ромів із Закарпаття, які скористалися правом на тимчасовий захист у Європі. Серед українських біженців можна знайти представників різних професійних груп: держслужбовців, робітників, селян, підприємців тощо. Є також невелика кількість колишніх військовослужбовців ЗСУ, які мають поранення чи контузії і були виключені з військового обліку через хворобу. Деякі колишні в'язні, які мають хронічні захворювання, також мігрували, використовуючи легальну можливість перетину кордону. Серед мігрантів є і колишні «заробітчани», які жили за кордоном напередодні російського вторгнення у 2022 р. (Українська діаспора, 2024).

208

Станом на початок 2024 року, згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), кількість українських мігрантів зі статусом тимчасового захисту в 27 країнах Євросоюзу становить близько 4,4 мільйона осіб в період з 2022 по зиму 2023-2024 року. Великобританія, Норвегія і Швейцарія, що не входять до складу ЄС, надають захист додатково 380 тисячам українців. За останньою статистикою УВКБ ООН, на лютий 2024 року в Росії зареєстровано понад 1,2 мільйона українських громадян, а в Білорусі – майже 43 тисячі. Загалом, по всьому світу налічується близько 6,5 мільйона біженців з України (Рахманов О.).

Науковець Є. Захарчук, завдяки підтримці Західного наукового центру НАНУ і МОНУ та ГО «Україна-Європа-Світ», визначив у дослідженні європейські перспективи для українських біженців. Так, він зазначає, що Європейська комісія запропонувала продовжити

тимчасовий захист для українців до 3 березня 2025 р. Проте, з середини 2023 р. країни почали більш ретельно контролювати кількість та умови прийому біженців. У багатьох європейських країнах, особливо в Східній Європі, зменшуються пільги, матеріальна допомога та погіршуються житлові умови. Тому самозабезпечення стає дедалі важливішим для біженців, і від чверті до половини з них прагнуть до економічної незалежності (Українська діаспора, 2024).

Позитивним аспектом є те, що завдяки українцям, які виїхали за кордон до 24 лютого 2022 р., сформувалися актив та керівництво волонтерських організацій. Ці організації стали важливими посередниками між новоприбулими біженцями та місцевими інститутами держави й суспільства. Багато переселенців попередньої хвилі вже вивчили мову, перейняли місцеві правила і традиції, налагодили важливі контакти в новій країні, зберігаючи при цьому зв'язки зі своєю Батьківщиною (Рахманов О.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українська діаспора, розподілена по всьому світу, є активним і впливовим соціальним сегментом, що має глибокі культурні, гуманітарні та організаційні корені. Її глобальна присутність охоплює різні континенти, де українці об'єднуються в численні організації, культурні центри, освітні установи та неурядові асоціації, що сприяють збереженню їхньої національної ідентичності та культурної спадщини. Координаційні органи української діаспори, такі як Конгрес українців Канади, Світовий конгрес українців і Союз українських організацій Австралії, відіграють ключову роль у координації діяльності та представництві інтересів українців на міжнародному рівні. Вони забезпечують організацію культурних заходів, підтримують зв'язки між українцями в різних країнах і координують гуманітарні ініціативи.

Культурно-освітня діяльність є однією з основних сфер діяльності діаспори. У багатьох країнах функціонують українські школи, культурні центри та мовні курси, де проводяться заняття з української мови, літератури та історії. Це сприяє підтримці національної ідентичності і збереженню українських традицій. Організація культурних подій, фестивалів та виставок також відіграє важливу роль у популяризації української культури.

Гуманітарна допомога є ще однією значною складовою діяльності діаспори. Значна частина українських громад активно надає фінансову та матеріальну підтримку Україні, особливо в умовах військово-

вих конфліктів. Наприклад, в Австралії, Канаді та США організуються кампанії збору коштів і надання гуманітарної допомоги, що включає відпочинок для військових та дітей, тренінги для психологів і психіатрів.

Соціальна діяльність діаспори включає участь у соціальних і політичних питаннях, представляючи інтереси українців на міжнародному рівні. У нових регіонах, таких як Чорногорія, Японія, Марокко, ОАЕ та Південно-Африканська Республіка, українські громади активно розвиваються, підтримуючи національні зв'язки та соціальні ініціативи.

Таким чином, українська діаспора є важливим чинником у збереженні національної ідентичності українців за кордоном та в значній мірі підтримує Україну в її міжнародних зусиллях.

Джерела та література:

- 210 —
1. Adamson, F. B. 2007. Remapping the boundaries of «state» and «national identity»: Incorporating diasporas into IR theorizing. *European Journal of International Relations* 13: 489–526
  2. Mullings, B. 2012. Governmentality, diaspora assemblages and the ongoing challenge of „development. *Antipode*, 44 (2): 406–427
  3. Авер'янова, Н., Воропаєва, Т. 2021. Українська діаспора як полісуб'єктна, складноорганізована система в контексті стратегічної політики держави. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*, 28: 25–31
  4. Андрієвич, Ю. Діаспора: зміна парадигма. URL: <https://tyzhden.ua/diaspora-zmina-paradyhmy/>
  5. Арістова, А. В., Гаврилишина, Н. А., Гірік, С. І. Українська діаспора. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>.
  6. Атаманенко, А. 2015. Закордонне українство та Україна: проблеми та перспективи. Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки», 23: 7–13
  7. Бакальчук, В. 2019. Основні завдання державної політики щодо закордонних українців: можливості та перспективи (на прикладі української діаспори в Румунії). *Стратегічні пріоритети*, 1 (49): 58–64
  8. Гнатюк, Т. 2014. Політика України щодо закордонного українства: невикористаний потенціал для розвитку. *Наукові праці. Політологія*, 236 (248) : 34–38

9. Де у світі найбільше українських емігрантів: цікава статистика. URL: https://24tv.ua/de_u_sviti_naybilshe_ukrayinskih_emigrantiv_tsikava_statistika_n906712

10. Коляда, О., Райчева, А. 2018. Українська діаспора як чинник поглиблення зовнішньоекономічних відносин країни. Економіка і суспільство, 15:33-39

11. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. К.: Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.

12. Коч, С. В. 2018. Республіка Болгарія и «болгары зарубезья»: формирование политики взаимодействия. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки, 23/2 (31):128–148

13. Лалак, О. 2013. Історико-ментальні засади формування української діаспори та інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, 3–4:18–23

14. Лозовицький, О. С. Діаспори в сучасному світі: чинник зовнішньої політики чи важіль впливу держави. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej/14/txts/Lozovitskiy.pdf>

15. Луцишин, Г. 2015. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних. Humanitarian vision, 1(2).

16. Малиновська, О. А. 2018. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД..

17. Рахманов, О.А. Життя українських мігрантів у Європі: спостереження соціолога. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/006_Rahmanov_-_Zhittia_migrantiv.php

18. Ровенчак, О. 2006. Визначення та класифікації міграцій: наближення до топерацийних понять. Політичний менеджмент, 2:127–139.

19. Романюк, М. Д. 2015. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання. Демографія та соціальна економіка, 3 (25):9–111

20. Семенкова, М. 2020. Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на сході України і їх вплив на безпекове середовище. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 3(1): 233-240.

21. Скільки українців хочуть виїхати за кордон і де хочуть працювати: результати дослідження. URL: https://24tv.ua/economy/skilki_ukrayintsiv_hochut_viyihati_za_kordon_i_de_hochut_pratsyuvati_rezultati_doslidzhennya_n903251 https://24tv.ua/economy/skilki_ukrayintsiv_hochut_viyihati_za_kordon_i_de_hochut_pratsyuvati_rezultati_doslidzhennya_n903251

22. Територіальний департамент 1 МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/1-td>

23. Територіальний департамент 2 МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/2-td>

24. Територіальний департамент 3 МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/3-td>

25. Територіальний департамент 4 МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/4-td>

26. Територіальний департамент 5 МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/5-td>

212

27. Трофименко, М. 2019. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. Історико-політичні проблеми сучасного світу, 39:92–101

28. Українська громада в країнах світу. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krayinah-svitu>

29. Українська діаспора: вчора і сьогодні. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11132

30. Українська діаспора: сучасний стан, виклики, ризики і перспективи. URL: <https://svitua.org/2024/03/22/ukrayinska-diaspora-suchasnyj-stand-vyklyky-ryzyky-i-perspektyvy-ukrainian-diaspora-current-state-challenges-risks-and-prospects/>

31. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття: наукове видання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019.

32. Чайковський, Ю. 2016. Міграційні процеси у світлі збройних конфліктів: проблема міжнародно-правового регулювання. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 1(73): 216-226.

References:

1. Adamson, F. B. 2007. Remapping the boundaries of «state» and «national identity»: Incorporating diasporas into IR theorizing. *European Journal of International Relations* 13: 489–526
2. Mullings, B. 2012. Governmentality, diaspora assemblages and the ongoing challenge of „development. *Antipode*, 44 (2): 406–427
3. Averianova, N., Voropaieva, T. 2021. Ukrainska diaspora yak polisubiektna, skladnoorhanizovana systema v konteksti stratehichnoi polityky derzhavy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofski nauky*, 28: 25–31
4. Andriievych, Yu. Diaspora: zmina paradyhma. URL: <https://tyzhden.ua/diaspora-zmina-paradyhmy/>
5. Aristova, A. V., Havrylyshyna, N. A., Hirik, S. I. Ukrainska diaspora. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL: <https://vue.gov.ua/>.
6. Atamanenko, A. 2015. Zakordonne ukrainstvo ta Ukraina: problemy ta perspektyvy. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia «Istorychni nauky», 23: 7–13
7. Bakalchuk, V. 2019. Osnovni zavdannia derzhavnoi polityky shchodo zakordonnykh ukraintsev: mozhlyvosti ta perspektyvy (na prykladi ukrainskoi diaspori v Rumunii). *Stratehichni priorytety*, 1 (49):58–64
8. Hnatiuk, T. 2014. Polityka Ukrainy shchodo zakordonnoho ukrainstva: nevykorystanyi potentsial dlia rozvytku. *Naukovi pratsi. Politolohiia*, 236 (248) : 34–38
9. De u sviti naibilshe ukrainskykh emigrantiv: tsikava statystyka. URL: https://24tv.ua/de_u_sviti_naybilshe_ukrayinskih_emigrantiv_tsikava_statistika_n906712
10. Koliada, O., Raicheva, A. 2018. Ukrainska diaspora yak chynnyk pohlyblennia zovnishnoekonomichnykh vidnosyn krainy. *Ekonomika i suspilstvo*, 15:33-39
11. Kompleksnyi demohrafichniy prohnoz Ukrainy na period do 2050 r. / za red. chl.-kor. NANU, d.e.n., prof. E.M. Libanovoi. K.: Ukrainskyi tsentr sotsialnykh reform, 2006. 138 s.
12. Koch, S. V. 2018. Respublyka Bolharyia y «bolhary zarubezhia»: formirovanye polytyky vzaymodeistviya. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Sotsiolohiia i politychni nauky*, 23/2 (31):128–148

13. Lalak, O. 2013. Istoryko-mentalni zasady formuvannia ukrainskoi diaspory ta instytutsiino-protsedurni mekhanizmy vzaiemodii z Ukrainoiu. Derzhava ta rehiony. Serii: Sotsialni komunikatsii, 3–4:18–23

14. Lozovytskyi, O. S. Diaspory v suchasnomu sviti: chynnyk zovnishnoi polityky chy vazhil vplyvu derzhavy. URL: [http:// academy.gov.ua /ej/ej 14/ txts/Lozovitskiy.pdf](http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lozovitskiy.pdf)

15. Lutsyshyn, H. 2015. Mihratsiina kryza v YeS: problema bezpeky zovnishnikh kordoniv ta zahostrennia mizhetnichnykh. Humanitarian vision, 1(2).

16. Malynovska, O. A. 2018. Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukrainski realii: monohrafiia. K.: NISD..

17. Rakhmanov, O.A. Zhyttia ukrainskykh mihrantiv u Yevropi: sposterezhennia sotsioloha. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/006_Rahmanov_-_Zhittia_migrantiv.php

214 — 18. Rovenchak, O. 2006. Vyznachennia ta klasyfikatsii mihratsii: nablyzhennia do toperatsiinykh poniat. Politychnyi menedzhment, 2:127–139.

19. Romaniuk, M. D. 2015. Mihratsiini zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy: suchasni vyklyky, problemy podolannia. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika, 3 (25):9–111

20. Semenкова, M. 2020. Osoblyvosti mihratsiinykh protsesiv pid chas zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy i yikh vplyv na bezpekove seredovyshche. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh, 3(1): 233-240.

21. Skilky ukraintsiv khochut vyikhaty za kordon i de khochut pratsiuvaty: rezultaty doslidzhennia. URL: https://24tv.ua/economy/skilki_ukrayintsiv_hochut_viyihati_za_kordon_i_de_hochut_pratsyuvati_rezultati_doslidzhennya_n903251https://24tv.ua/economy/skilki_ukrayintsiv_hochut_viyihati_za_kordon_i_de_hochut_pratsyuvati_rezultati_doslidzhennya_n903251

22. Terytorialnyi departament 1 MZS Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/1-td>

23. Terytorialnyi departament 2 MZS Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/2-td>

24. Terytorialnyi departament 3 MZS Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/3-td>

25. Terytorialnyi departament 4 MZS Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/4-td>
26. Terytorialnyi departament 5 MZS Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/5-td>
27. Trofymenko, M. 2019. Diaspora yak obiekt ta subiekt publichnoi dyplomatii. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 39:92–101
28. Ukrainska hromada v krainakh svitu. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/zakordonni-ukrayinci/ukrayinska-gromada-v-krayinah-svitu>
29. Ukrainska diaspora: vchora i sohodni. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11132
30. Ukrainska diaspora: suchasnyi stan, vyklyky, ryzyky i perspektyvy. URL: <https://svitua.org/2024/03/22/ukrayinska-diaspora-suchasnyj-stan-vyklyky-ryzyky-i-perspektyvy-ukrainian-diaspora-current-state-challenges-risks-and-prospects/>
31. Ukrainska mihratsiia v umovakh hlobalnykh i natsionalnykh vyklykiv KhKhI stolittia: naukove vydannia / nauk. red. U. Ya. Sadova. Lviv, 2019.
32. Chaikovskiy, Yu. 2016. Mihratsiini protsesy u svitli zbroinykh konfliktiv: problema mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnykh sprav imeni E.O. Didorenka*, 1(73): 216-226.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.216-234>

УДК: 327(417:73)»19/20»

© Маріанна Марусинець¹

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІРЛАНДСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН (до 100-річчя встановлення)

216

Стаття присвячена сторіччю відносин між Республікою Ірландія та США, які мають спільні родові зв'язки та цінності. Висвітлюються особливості розвитку дипломатичних відносин та їх трансформація впродовж ХХ-ХХІ ст. Розглядаються різноманітні історичні події та закономірності, що зумовили тісні зв'язки та інтенсивну взаємодію у сфері зовнішньої політики й дипломатії між Республікою Ірландія та США. Показано історію становлення Республіки Ірландія як незалежної держави, що була у складі Великобританії, домініоном Великобританії та у 1921 р. була розділена на Північну Ірландію і Республіку Ірландія, а у 1949 р. стала повноправною державою і сьогодні є членом багатьох міжнародних організацій.

З'ясовано, що упродовж століття ірландсько-американські відносини пройшли складний шлях через насичені історичні події. У США дуже багато вихідців із нині сучасної Республіки Ірландія та Північної Ірландії, які обіймали та продовжують обіймати важливі державні посади, включно з президентськими. США відіграли значну роль у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії та підписанні Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. Сьогодні Республіка Ірландія та Північна Ірландія стикаються з новими викликами, що пов'язані з глобальними політичними трансформаціями. Зокрема Брекзїт спричинив дебати щодо статусу Північної Ірландії та напруженості між Республікою Ірландія та Північною Ірландією.

---

¹ Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, старший дослідник Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі, Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ. E-mail: maruszinec.marianna@kmf.org.ua ; <https://orcid.org/0000-0001-7366-9328>

Доведено, що історичний зв'язок та відносини між Республікою Ірландія та США сьогодні перебувають на перехідному етапі. Показано, що США і Республіка Ірландія отримують вигоду з обмінів у торгівлі, культурі, освіті та наукових дослідженнях. Ірландські студенти навчаються в американських університетах, а американські студенти в ірландських університетах. Після Брекзиту США продовжують підтримувати мирний процес у Північній Ірландії та реалізацію Угоди Страсної п'ятниці. Міжнародний фонд для Ірландії фінансує проекти у Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія. США є провідним експортером товарів до Республіки Ірландія, а Республіка Ірландія до США. Зростає американсько-ірландська торгівля послугами, включно з інтелектуальною власністю, дослідженнями і розробками та управлінським консалтингом.

Ключові слова: Республіка Ірландія, США, Великобританія, ЄС, американсько-ірландські відносини, Угода Страсної п'ятниці, дипломатія, економіка.

Peculiarities of the Development and Transformation of Irish-American Relations (on the 100th Anniversary of Establishing Relationships)

The article is devoted to the centenary of relations between Republic of Ireland and the USA, which have common ancestral ties and values. It highlights the peculiarities of the development of diplomatic relations and their transformation throughout the twentieth and twenty-first centuries. It examines various historical events and patterns that have led to close ties and intensive interaction in the sphere of foreign policy and diplomacy between the Republic of Ireland and the United States.

The article examines the various historical events and patterns that have led to close ties and intensive co-operation in the sphere of foreign policy and diplomacy between the Republic of Ireland and the USA. It shows the history of the Republic of Ireland as an independent state, which was a part of Great Britain, a dominion of Great Britain and in 1921 was divided into Northern Ireland and the Republic of Ireland, and in 1949 became a full-fledged state and nowadays is a member of many international organisations.

It is shown that over the course of a century, Irish-American relations have gone through a difficult path through intense historical events. There are a lot of immigrants from the now modern Republic of Ireland and Northern Ireland in the United States who have held and will continue to hold

important government posts, including presidential ones. The United States played a decisive role in the settlement of the conflict in Northern Ireland and the signing of the Good Friday Agreement in 1998. Today, the Republic of Ireland and Northern Ireland face new challenges associated with global political transformations. In particular, Brexit has sparked a debate about the status of Northern Ireland and tensions between the Republic of Ireland and Northern Ireland.

218 — It has been proved that the historical connection and relations between Republic of Ireland and the United States are at a transitional stage today. It is shown that the USA and the Republic of Ireland benefit from exchanges in trade, culture, education and scientific research. Irish students study at American universities and American students study at Irish universities. After Brexit, the United States continues to support the peace process in Northern Ireland and the implementation of the Good Friday Agreement. The International Fund for Ireland finances projects in Northern Ireland and the Irish border counties. The USA is a major exporter of goods to Ireland, and Ireland to the USA. The US-Irish trade in services is growing, including intellectual property, research and development, and management consulting.

Keywords: Republic of Ireland, USA, UK, EU, US-Irish relations, Good Friday Agreement, diplomacy, economy.

Постановка проблеми. 7 жовтня 2024 року відзначається 100-річчя встановлення дипломатичних відносин між Республікою Ірландія та США. Ірландська та американська історії переплелися внаслідок міграції, торговельних та економічних зв'язків, а також дипломатичного тиску з боку урядів та недержавних акторів. Дві молоді нації зблизила спільна історія британського колоніалізму. Від початку двосторонніх відносин у 1607 р. з прибуттям ірландських мігрантів до Америки (як добровільних, так і примусових) та розбудовою трансатлантичної торгівлі льоном, значення поняття «ірландець» в Америці трансформувалося, віддзеркалюючи зміни як у міграційних моделях, так і у міжнародній політиці.

США більше, ніж будь-яка інша нація, забезпечували безмежну дружбу та підтримку протягом усього існування Республіки Ірландія як вільної та демократичної держави. Відносини між Республікою Ірландія і США засновані не тільки на спільних родових зв'язках, але, що особливо важливо, на спільних людських цінностях. Ірландці зіграли життєво важливу роль у війні за незалежність США. Троє під-

писантів Декларації незалежності 1776 р. (як і багато інших впливових політичних діячів США) були ірландцями за походженням.

У XIX ст. Ірландія стала учасником англо-американської дипломатії по обидва боки Атлантики, а у XX ст. Ірландія вийшла з тіні Великої Британії, встановивши окремі дипломатичні зв'язки зі США. Американське визнання нової незалежної Ірландської вільної держави було життєво важливим для ірландських політиків на світовій арені, однак дедалі більш ізоляціоністська політика Ірландської вільної держави у період з 1930-х до 1950-х рр. відштовхнула її американських союзників. Однак в останнє десятиліття XX ст. США та Республіка Ірландія зблизилися як ніколи раніше. Протягом усієї своєї історії ірландська діаспора, як протестантська, так і католицька, у США відіграла важливу роль як група впливу і акумуляції фінансових ресурсів. Сьогодні, історія ірландсько-американських відносин об'єднує урядові та недержавні організації, а також політичну, дипломатичну, соціальну, культурну та економічну складові, що формує актуальний доробок для дослідження (Cooper, 2019).

219

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематика розвитку двосторонніх відносин між Республікою Ірландія та США привертає увагу великої кількості вчених, аналітиків, журналістів та політичних діячів. В українській політичній думці відносини США з Республікою Ірландія є недостатньо розробленими, тому авторка спиралася перед усім на науковий доробок ірландських, британських, європейських та американських дослідників. Серед основних досліджень з цього напрямку виокремлюється науковий доробок таких вчених як Кейсі М., Керролл Р., Кокрейн Ф., Купер С., Купер Д., Фаннінг Р., Фітцджеральд М., Гандуз Х., Гельдеа А., Мойніхан С., Небіола Р., Вілан Б.

Важливим науковим внеском у розробку проблематики, що досліджується, є монографія ірландського дослідника Ф. Кокрейна «Кінець ірландсько-американського союзу? Глобалізація та ірландська діаспора». У монографії досліджуються мінливі відносини між Ірландією та США в сучасному світі. У науковому доробку досліджують мінливі моделі ірландської міграції з плином часу і наслідки цих змін для політичних і культурних відносин між двома країнами.

Центральний аргумент, що наводиться у дослідженні, полягає в тому, що історичний зв'язок між Республікою Ірландія та США перебуває на перехідній стадії, і що, хоча ірландсько-американські сто-

сунки не зникають повністю, вони фундаментально змінюються за посередництва сил глобалізації та сучасності. Концептуально монографія присвячена ірландсько-американській діаспорі як розвиненій, у сенсі спільноти мігрантів, що ввійшли в політичний, економічний і культурний мейнстрим американського суспільства. У восьми розділах розглядаються теорії діаспори та міграції на прикладі ірландсько-американських стосунків та поєднується міждисциплінарна академічна література з новими дослідженнями (Cochrane, 2013).

220 — Науковий інтерес представляє стаття британського дослідника М. Фітцджеральда про історію становлення американсько-ірландських відносин після Другої світової війни – «Ірландія і США в повоєнний період». М. Фітцджеральд підкреслює, що протягом двох десятиліть після Другої світової війни ірландсько-американські відносини перетворилися з буденних на суперечливі. Це не обмежувалося лише дипломатичними відносинами, ось чому в цій статті коротко згадуються культурні, економічні, ідеологічні, військові, політичні та соціальні принципи, що ілюструють давні двосторонні зв'язки. У статті розглядаються зв'язки за чотирма розділами: міністри і посли; багатостороння арена; підхід США до поділу Ірландії; візити глав держав. Такий поділ уможливорює аналіз ірландсько-американські відносини на кількох рівнях упродовж цього періоду, починаючи від дипломатичного представництва і закінчуючи взаємодією у контексті англо-ірландських відносин, європейської інтеграції та ООН. У цьому документі спеціально аналізується становище Північної Ірландії в трикутнику Вашингтон-Дублін-Лондон, а також простежується вплив державних візитів високопоставлених осіб уряду, таких як президент Ірландії Шон Т. О'Келлі і президент США Джон Ф. Кеннеді. У монографії показано, що у двосторонніх відносинах були різні етапи, які наочно демонструють, що ірландсько-американські відносини не обходилися без суперечок (Fitzgerald, 2004).

У науковому дослідженні ірландської дослідниці С. Мойніхан «Війна – це не карта: Ірландська Америка, транснаціоналізм і Водоспад спокути Джозефа О'Коннора» обґрунтовується транснаціональне прочитання книги ірландського романіста Дж. О'Коннора «Водоспади спокути» (2007). Стверджується, що перегляд О'Коннором періоду Громадянської війни в США та її наслідків викликає всілякі питання щодо історичного та сучасного транснаціонального заступництва та відповідальності Ірландії та «Ірландської Америки». Оскільки Рес-

публіка Ірландія пережила період безпрецедентного економічного процвітання, що розпочався в середині 1990-х рр., який більшість аналітиків пов'язують із прихильністю ірландських урядів, що змінювали один одного, до глобалізації, вона почала стикатися з новими та нагальними проблемами стосовно своєї взаємодії з рештою світу, особливо щодо своєї позиції стосовно нейтралітету та потоку іммігрантів до країни (Moynihan, 2008).

Становить інтерес дослідження, яке було проведене директором Інституту миру та досліджень конфліктів Річардсона, дослідницького центру при факультеті політики та міжнародних відносин Ланкастерського університету, США, Ф. Кокрейном «Кінець відносин: ірландська міграція, 11 вересня та еволюція ірландської Америки». У цій статті розглядаються мінливі відносини між Ірландією і США у ХХІ ст. і стверджується, що новий клімат безпеки у США після терактів 11 вересня (у поєднанні з довгостроковими соціальними змінами в обох країнах) чинить серйозний вплив на відносини між Республікою Ірландія і США. Центральний аргумент полягає в тому, що «ірландсько-американська країна» переживає період фундаментальних змін, спричинених поєднанням короткострокових політичних чинників, пов'язаних із терактами 11 вересня 2001 р. та їхніми наслідками, разом із довгостроковими економічними й соціальними тенденціями, які відбуваються в Республіці Ірландія, що значно скоротили потік мігрантів з Республіки Ірландія до США (Cochrane, 2007).

221

Важливим дослідженням для розуміння ролі дипломатії США у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії стала монографія американського дослідника Дж. Купера «Політика дипломатії: президенти США і північноірландський конфлікт, 1967-1998 (Єдинбурзькі дослідження англо-американських відносин)». У цьому фундаментальному дослідженні, розробленому через призму президентства США, що ґрунтується на американських, британських та ірландських архівних матеріалах, аналізується діяльність президентських адміністрацій Дж. Ф. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера, Р. Рейгана, Дж. Буша-старшого та Б. Клінтона, автор простежує ставлення президентів США, що змінювали один одного, до конфлікту в Північній Ірландії і їхню участь в ньому (Cooper, 2017).

Важливий внесок у розуміння розвитку ірландсько-американських відносин упродовж ХХ ст. зробила наукова розвідка ірландського дослідника Г. Гандуза «Дипломатична діяльність Ірландії в

середині та наприкінці ХХ ст.: модель для інших малих держав?». Після інтенсивної фази ізоляціонізму Ірландія досягла значної дипломатичної ролі. Вразливість Ірландії в минулому, пов'язана з колоніалізмом, зробила її внутрішню сферу та зовнішній порядок денний на початку 1920-х рр. ізольованим. Однак у середині ХХ ст. Республіка Ірландія почала долати свою ізоляцію, демонструючи більшу відкритість світу. Зокрема, Дублін в умовах після Другої світової війни почав демонструвати свою зацікавленість у більш динамічній ролі на міжнародній арені. Фактично, Ірландія продемонструвала свою залученість у питаннях, що виходять за рамки її внутрішньої сфери, через членство в ООН. Її діяльність у цій міжурядовій організації продемонструвала відданість Республіки Ірландія таким принципам як підтримання миру і колективна безпека. Кінець ХХ ст. став важливим етапом для Дубліна та його міжнародної присутності. Ця епоха характеризувалася інтеграцією Ірландії в ЄС. Наприкінці 1990-х рр., у період, коли глобалізація досягла свого піку, Республіка Ірландія стала свідком безпрецедентного досвіду економічного процвітання, відомого як «Кельтський тигр». Еволюція розвитку Республіки Ірландія, особливо у 1990-ті рр., має тенденцію розглядатися як «модель» для інших невеликих європейських і неєвропейських держав. Автором зроблено спробу проаналізувати, якою мірою інші малі держави можуть вчитися на прикладі Республіки Ірландія (Gandouz, 2023).

Мета статті. Головною метою даної статті є визначення особливостей та аналіз розвитку ірландсько-американських відносин упродовж ХХ ст. та в умовах глобальних політичних трансформацій сучасності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Актів Союзу 1800 р. Ірландія була політично об'єднана з Великою Британією, утворивши Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії. Усі основні дипломатичні рішення, що стосувалися Ірландії, ухвалювали в Лондоні. З цього часу і до 1922 р., коли двадцять шість із тридцяти двох графств Ірландії відокремилися, утворивши Ірландську вільну державу, яка пізніше стала Республікою Ірландія, офіційні дипломатичні відносини США з Ірландією здійснювалися через Лондон.

Ірландська війна за незалежність закінчилася у 1921 р. Англо-ірландським договором, який підтвердив поділ Ірландії на Ірландську вільну державу і Північну Ірландію, остання з яких вважала за краще залишитися частиною Сполученого Королівства. Договір створив

автономний домініон, Ірландську вільну державу, яка швидко занурилася у Громадянську війну в Ірландії між прихильниками договору, які підтримували незалежність через поділ, і противниками договору, які виступали проти поділу і хотіли незалежності для усього острова Ірландія (Whelan, 2020).

Прихильники договору виграли Громадянську війну в Ірландії 1923 р., а наступного року США визнали Ірландську вільну державу і встановили з нею дипломатичні відносини. США визнали Ірландську вільну державу як державу з автономним контролем над своїми міжнародними відносинами 28 червня 1924 р., коли державний секретар США Ч. Г'юз поінформував посла Великої Британії у Вашингтоні, що Президент був би радий прийняти належним чином акредитованого Надзвичайного і Повноважного Посла Ірландської вільної держави. Г'юз відповів на лист, надісланий британським послом 24 червня 1924 р., у якому посол просив США схвалити план британського уряду доручити ірландському міністрові розглянути «у Вашингтоні питання, що стосується виключно Ірландської вільної держави». Дипломатичні відносини було встановлено 7 жовтня 1924 р., коли Т. Смітті вручив свої вірчі грамоти як повноважний міністр Ірландської вільної держави у Вашингтоні. Дипломатичне представництво США в Дубліні було засновано 27 липня 1927 р., коли Ф. Стерлінг вручив свої вірчі грамоти як Надзвичайний і Повноважний Посол США. Ірландська вільна держава змінилася новою державою – Ірландія у 1937 р. і офіційно проголосила себе Республікою Ірландія у 1949 р. (Whelan, 2020).

З огляду на важливу роль ірландських політиків у Демократичній партії, президент Ірландії Де Валера сподівався, що президент-демократ США Ф. Рузвельт буде вельми прихильним до розвитку двосторонніх відносин з Ірландією. Ф. Рузвельт виявився вельми прихильним до Ірландії, особливо в тому, що стосувалося напруженості у відносинах із Великобританією. Однак, Дублін був розчарований переговорами щодо американсько-ірландської торговельної угоди та закупівлею зброї наприкінці 1930-х рр. Однак завдяки «м'якій дипломатії» американсько-ірландські відносини у цей період досягли деякого ступеня нормалізації. Констатується неупереджена реакція Вашингтону на успішний перегляд І. де Валерою Конституції Ірландії 1922 р. І. де Валера був ірландським революціонером, державним і політичним діячем, автором ірландської Конституції і третім прези-

дентом Ірландії. Він прагнув до створення єдиної і незалежної республіки, в якій Дублін контролював би Північну Ірландію. Вашингтон не погодився, і врешті-решт «особливі відносини», що виникли, поєднали Лондон і Вашингтон (Whelan, 2020).

Ірландія офіційно дотримувалася нейтралітету під час Другої світової війни, але 2 вересня 1939 р. в країні було оголошено надзвичайний стан, і армія була мобілізована. У міру розвитку надзвичайної ситуації для сил, що швидко зростали, закуповували дедалі новіше обладнання з Великобританії та США, а також дещо виробляли на батьківщині. Протягом усього періоду надзвичайного стану Ірландія, хоча формально і була нейтральною, негласно підтримувала союзників (Fanning, 1983, 124-125).

224

Розвідувальне управління Ірландії («G2»), відіграло важливу роль у виявленні та арешті німецьких шпигунів. Під час холодної війни ірландська військова політика, хоча і була нібито нейтральною, але з упередженням ставилася до НАТО. Розвідувальне управління Ірландії стежило за комуністами й агентами комуністичних урядів, що діють в Ірландії, переважно через посольства в Дубліні, ділячись інформацією із західними союзниками. Під час Кубинської ракетної кризи Ш. Лемас – четвертий прем'єр-міністр Республіки Ірландія (1959-1966), санкціонував огляд кубинських і чехословацьких літаків, що проходять через ірландське містечко Шеннон, і передав відповідну інформацію ЦРУ (Fanning, 1983, 124-125).

М. Фітцджеральд, розглядаючи деякі особливості відносин між Ірландією і США в перші два десятиліття після Другої світової війни, вважає, що американсько-ірландські дипломатичні відносини, 1945-1963 рр. не обов'язково обмежуються двосторонніми дипломатичними відносинами. У багатьох відношеннях основне питання, що розглядається автором, зводиться до того, чи сприймали США Ірландію та ірландсько-американські відносини так само добре як ірландці. Як і в усіх аспектах міжнародних відносин, в усій світовій історії, різні етапи ірландсько-американських відносин були відзначені як суперечностями, так і банальністю – своєрідною зовнішньою політикою Республіки Ірландія, особливо ідеалістичного курсу, якого ірландці дотримувалися в ООН (Fitzgerald, 2004).

Проблеми, що тривали з 1960-х до 1990-х рр., почалися з руху за громадянські права в Північній Ірландії, очолюваного католицькою меншиною. Рух зіткнувся з нерівністю порівняно з протестантською

більшістю. Ситуація переросла в насильство, чому сприяли обидві сторони. Цей конфлікт сильно вплинув на ірландську політику, особливо з огляду на триваючі дебати про те, чи повинна Північна Ірландія відокремитися від Великобританії – мета, якої намагається досягти Республіка Ірландія, але не Північна Ірландія. Проблема ускладнилася терористичними актами, вчиненими угрупованнями Ірландської республіканської армії (ІРА) та іншими групами.

Ірландсько-американські громади на той час розривалися між підтримкою возз'єднання Північної Ірландії з Республікою Ірландія і незалежності Республіки Ірландії, а також почуттям ніяковості з приводу подальшої підтримки насильства з боку ІРА. Президент США Б. Клінтон і уряд США зіграли ключову роль в Угоді Страсної п'ятниці 1998 р., важливій дипломатичній ініціативі після закінчення холодної війни (Good Friday Agreement, 1998). Ця угода успішно залучила партію Шинн Фейн, що виступає за возз'єднання Ірландії до законних демократичних процесів. Завдяки їй були досягнуті важливі віхи, такі як роззброєння всіх сторін і збільшення представництва католицької меншини. Це дозволило Північній Ірландії залишитися частиною Великобританії. Хоча Угода Страсної п'ятниці не вирішила повністю всю напруженість серед населення Ірландії, вона проклала шлях до більш міцного миру (Nebiola, 2023).

225

Відносини США з Республікою Ірландія довгий час ґрунтувалися на спільних родових зв'язках і спільних цінностях. Крім регулярного діалогу з політичних та економічних питань, уряди США та Ірландії отримують вигоду від широкого спектра обмінів у таких сферах, як торгівля, культура, освіта та наукові дослідження. У зв'язку з членством Республіки Ірландії в ЄС обговорення торговельної та економічної політики ЄС, а також інших аспектів ширшої політики ЄС є ключовими елементами американсько-ірландських відносин.

Ірландський і американський народи пов'язують особливі узи. Понад 30 мільйонів американців, майже десять відсотків населення, мають ірландське коріння. Багато громадян Республіки Ірландії переїжджають на тимчасове проживання за кордон для роботи або навчання, в основному у США, Австралію, Канаду, Великобританію та інші країни Європи. Категорія літніх робочих поїздок програми «Bridge USA» Державного департаменту США дає змогу ірландській молоді брати участь у культурній та освітній програмі підвищення кваліфікації, що передбачає тимчасову та сезонну роботу і можли-

вість подорожувати до США. До пандемії «COVID-19» понад 1200 ірландських студентів навчалися у вищих навчальних закладах США, і Республіка Ірландія приймала найбільшу кількість американських студентів, що навчаються за кордоном, як програма стажування в Республіці Ірландія для роботи і подорожей. Майже 12 тис. американців, які навчаються за кордоном, щорічно їдуть до Республіки Ірландія. Крім того, щорічно близько 8 тис. громадян Ірландії приїжджають до США за обміном, що фінансується приватними особами та урядом. Програма Фулбрайта в Республіці Ірландія, яка відзначила своє 65-річчя у 2022 р., щороку присуджує гранти громадянам країни на навчання, дослідницьку діяльність або викладання у США, а американцям у Республіці Ірландія (US Relations with Ireland, 2022).

226 — У Північній Ірландії «націоналістичні» і «республіканські» групи прагнуть до створення об'єднаної Ірландії, яка включатиме Північну Ірландію, в той час як «юніоністи» і «лоялісти» прагнуть, щоб Північна Ірландія залишалася частиною Сполученого Королівства. США бажать підтримати мирний процес і децентралізовані політичні інститути в Північній Ірландії, заохочуючи виконання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. за їхнім посередництвом (Good Friday Agreement, 1998). Міжнародний фонд для Ірландії (англ. The International Fund for Ireland, IFI), заснований урядами Великобританії та Республіки Ірландія у 1986 р., забезпечує фінансування проектів із підтримання мирного процесу та забезпечення міжгромадської взаємодії й економічних можливостей у Північній Ірландії як частини Великобританії і прикордонних графствах Республіки Ірландії як частини ЄС. Уряд США виділив Міжнародному фонду для Ірландії понад 549 млн. дол. з моменту його створення (The International Fund for Ireland, 2023).

У неспокійні часи, які відомі як «смута» США надала притулок мільйонам ірландцям. Ірландські та американські цінності найяскравіше виражені в спільній прихильності, США та Республіки Ірландія, до багатосторонності, що впливає з глибокої віри в загальну людяність народів в усьому світі та взаємозалежність усіх націй для забезпечення безпеки і прогресу людства. Упродовж важких часів конфлікту, за яким послідувало розбудова миру, США залишалися вірним другом усього острова Ірландія. У 2023 р. відзначалася 25-а річниця досягнення Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. у святкуванні якої прийняли спільну участь США та Республіка Ірландія, які глибоко розуміють складності взаємин на острові Ірландія. Для США

Угода Страсної п'ятниці є основою зовнішньої політики та питанням двопартійного консенсусу (Nebiola, 2023).

Ірландія та США належать до кількох одних і тих самих міжнародних організацій, включно з ООН, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовим банком та Всесвітньою торговельною організацією (СОТ). Республіка Ірландія також є членом програми Організації Північноатлантичного договору (НАТО) «Партнерство заради миру» (ПРМ). У 2021 р. Республіка Ірландія отримала непостійне місце в Раді Безпеки ООН (US Relations with Ireland, 2022).

Республіка Ірландія проводить зовнішню політику, в центрі якої мир, багатосторонність і військовий нейтралітет. Через ООН Ірландія сприяє підтримці миру та наданню допомоги в кризових ситуаціях у країнах, включно з Афганістаном, Сирією та Ефіопією. Республіка Ірландія підтримує схожі стратегічні інтереси США щодо підтримки миротворчих зусиль у цих регіонах. Брексит ускладнив мир, створений завдяки Угоді Страсної п'ятниці, оскільки Великобританія вийшла зі складу ЄС. Це вимагало встановлення митного кордону між Республікою Ірландія і Північною Ірландією, що, як багато хто побоювався, призведе до відновлення конфлікту, заохочуючи ремілітаризацію в цьому регіоні. Ескалації конфлікту запобігли завдяки особливому торговельному статусу Республіки Ірландія і Північної Ірландії, але повністю криза залишається остаточно не розв'язаною. Стратегічні інтереси США полягають у ширшій європейській колективній безпеці та інтеграції як трансатлантичного партнера. США зацікавлені у збереженні Угоди Страсної п'ятниці як історичного успіху американської дипломатії (US Relations with Ireland, 2022).

Економічні та торговельні зв'язки є важливим аспектом загальних ірландсько-американських відносин. США є одними з провідних експортерів товарів до Республіки Ірландії. У свою чергу Республіка Ірландія є головним експортером товарів до США (27 %, 58 млрд. дол.). Для США Республіка Ірландія є стратегічними воротами і важливим дипломатичним посередником з іншими державами-членами ЄС. Республіка Ірландія є дев'ятим за величиною джерелом прямих іноземних інвестицій до США, у 700 ірландських компаніях, безпосередньо працевлаштованими залишаються 110 тис. американців.

Понад 900 фірм, що належать США, мають свої європейські штаб-квартири в Республіці Ірландія, забезпечуючи 180 тис. робочих місць (Ireland's relationship with the USA, 2024).

Експорт товарів США до Ірландії охоплює фармацевтичну продукцію, електричні компоненти та обладнання, комп'ютери та периферійні пристрої, літаки, оптичні та медичні інструменти. США є основним експортним напрямком Ірландії; близько 30 відсотків усього експорту ірландських товарів спрямовується до США. Експорт ірландських товарів до США охоплює фармацевтичну продукцію, органічні хімікати, оптичні, медичні інструменти та напої. Американсько-ірландська торгівля послугами також зростає. Експорт послуг США в Ірландію охоплює ліцензії на інтелектуальну власність, дослідження і розробки, а також послуги управлінського консалтингу. Основні послуги, що експортуються Ірландією до США, включають страхування та інформаційні послуги.

228

Двосторонні інвестиції між США та Республікою Ірландія залишаються високими. Членство Республіки Ірландія в ЄС, англomовна робоча сила і сприятливе для бізнесу середовище привернули американські компанії використовувати Республіку Ірландія як базу для збуту в Європі та на інших ринках. Багато високотехнологічних фірм, як-от «Google», «Facebook» і «Twitter», базують європейські відділення своїх компаній в Ірландії. Ірландські фірми є великими інвесторами в США в широкому спектрі секторів. Республіка Ірландія є значним джерелом прямих іноземних інвестицій у США (обсяг прямих іноземних інвестицій у розмірі 574 млрд. дол. у 2022 р.). Водночас 700 ірландських компаній безпосередньо відповідають за працевлаштування 110 тис. осіб по всій території США. Сьогодні понад 900 фірм, що належать США, мають свої європейські штаб-квартири в Республіці Ірландії, підтримуючи робочі місця, на яких безпосередньо зайнято більше ніж 180 тис. осіб і така сама кількість опосередковано. Прямі іноземні інвестиції США в Ірландію зосереджені в галузях, що вимагають використання інтелектуальної власності, включно з фармацевтикою та медичним обладнанням. У 2017 р. посольство США відкрило офіс «Select USA» для заохочення і надання допомоги ірландським компаніям, які прагнуть інвестувати і створювати робочі місця в США (US Relations with Ireland, 2022).

Двосторонні зв'язки Республіки Ірландія та США характеризуються глибокими і широкими мережами і відносинами. Упродовж

усього періоду двосторонніх відносин, та й донині, ірландсько-американські зв'язки залишаються міцними, як через основну західну орієнтацію Республіки Ірландія, так і завдяки еміграції. Сьогодні Республіка Ірландія, за підтримки США, просуває бренд країни за допомогою туристичного маркетингу. Наявний бренд Республіки Ірландія орієнтований на «людей і місце» і нагадує ірландцям про їхню унікальність і відмінність від інших культур. Крім того, сучасний брендинг також звертається до ірландської діаспори, пов'язуючи її з ідеалізованою версією рідної країни. Той факт, що жителі Республіки Ірландія зберігають свою історичну ідентичність, дозволяє їм відрізнятися від інших країн. Ірландці прагнуть зберегти свою автентичність і водночас отримати переваги сучасного суспільства. Відтак, традиційна націоналістична політична культура зберігається в Республіці Ірландія, незважаючи на соціально-економічні зміни. Саме громадяни США та Республіки Ірландії дуже часто відвідують обидві країни, що свідчить про їх нерозривний зв'язок. Туристичні агенції Республіки Ірландія продовжують представляти країну як містичне і чарівне місце, а ірландців як простих, розумних і доброзичливих людей. Відтак, туристичний маркетинг і брендинг допомагають формувати національний наратив, який приймається як туристами, так і місцевим населенням. Відтак, туристичний маркетинг відіграє важливу роль у збереженні національної ідентичності в Республіці Ірландія, а також сприяє розвитку ірландсько-американських відносин (Clancy, 2011).

229

У той час як адміністрація Д. Трампа недостатньо уваги приділяла американсько-ірландським відносинам, з приходом Дж. Байдена відбулися суттєві зміни в бік зміцнення двосторонніх відносин. Зусилля Дж. Байдена спрямовані на відновлення відносин США з Республікою Ірландія в усіх сферах. Відновлення міцних американсько-ірландських відносин має далекосяжні наслідки для Великобританії та ЄС, а також для Північної Ірландії як складової частини Великобританії (Gueldea, 2020).

Прагнення укласти торговельну угоду між Великобританією та США було вельми бажаною перспективою для прихильників Брекзиту з перших днів існування руху за вихід Великобританії з ЄС. До референдуму 2016 р. у суспільстві не обговорювали потенційних наслідків 499-кілометрового сухопутного кордону між Північною Ірландією і Республікою Ірландія. Цей кордон здатен посилити наявну

міжконфесійну напруженість. Угода про вихід Великобританії з ЄС – Брекзит, укладена в жовтні 2019 р., передбачає достатні заходи для того, щоб уникнути встановлення жорсткого кордону з Республікою Ірландія. Однак згодом вона була підірвана внесенням у вересні 2020 р. законопроекту про внутрішній ринок Великобританії, що здатний суттєво підірвати Угоду Страсної п'ятниці 1998 р., яку розглядали американці, котрі відіграли центральну роль у її укладенні, як таку, що не підлягає обговоренню (Gueldea, 2020).

Однак, Дж. Байден відмовив Великобританії в укладенні всеосяжної торговельної угоди. Торговельна угода між Великобританією та США, яку колись вітали депутати британського парламенту як нагороду після Брекзиту, видається тепер віддаленою перспективою. За оцінками експертів, всеосяжна торговельна угода між Великобританією та США малоімовірна, оскільки президент Дж. Байден наближається до кінця свого першого президентського терміну. У Конгресі немає групи більшості, яка піддасться на вмовляння британського уряду. Крім того, республіканці, які підтримують колишнього президента Д. Трампа, займають протекціоністську позицію щодо торгівлі.

У квітні 2023 р. відбувся офіційний візит Дж. Байдена до Республіки Ірландія, де, зокрема, він виступив у місцевому парламенті. Цей візит свідчить про те, що рівень підтримки США Республіки Ірландія на сьогодні перебуває на дуже високому рівні (Carroll and O'Carro, 2023). Пріоритетом в ірландсько-американських відносинах є подальше та всебічне зміцнення ще глибших відносин США з Дубліном. Як зазначалося раніше, саме в Республіці Ірландія вже спостерігається сильна присутність США, а штаб-квартири таких технологічних гігантів, як «Facebook» і «Google», розташовані в дублінських «Силіконових доках». У контексті Брекзиту Республіка Ірландія може стати єдиною англійською країною зі спільним правом і ліберальною ринковою економікою в ЄС. Це робить її безцінним американським плацдармом на величезному Єдиному ринку. Ірландці неодноразово демонстрували, що готові віддати пріоритет своєму привабливому податковому режиму, щоб залучити й утримати прямі іноземні інвестиції зі США, навіть коли це призводило до напружених стосунків з ЄС. Будучи одним із найменших членів ЄС із населенням трохи менше ніж п'ять мільйонів осіб, Республіка Ірландія має дивовижний ступінь «м'якої сили» (Gueldea, 2020).

Республіка Ірландія розробила глобальну стратегію на період 2020-2025 рр., метою якої є зміцнення міжнародних відносин і залучення нової демографічної групи американців, які виявили зв'язок з Ірландією за допомогою ДНК-тестів і генеалогічних досліджень, включно з людьми зі змішаним етнічним і расовим походженням. У деяких відношеннях генеалогія Дж. Байдена, його пристрась до читання ірландської поезії та його перебування на посаді президента збігаються завдяки щасливій випадковості, але термін американського президентства скінченний. Однак, транснаціональні відносини між Республікою Ірландією та США демонструють більшу довговічність і стійкість, і, найімовірніше, так триватиме і в майбутньому (Casey, 2021).

Республіка Ірландія здійснила вражаючий перехід від замкнутості до відкритості. Цьому сприяло поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників. Найголовніше, що Дублін ретельно використав різні можливості та забезпечив добре підготовлену внутрішню сферу, сумісну з трансформацією системи міжнародних відносин та міжнародного порядку. Отже, Республіка Ірландія може стати прикладом для інших малих держав. Зокрема, її швидке визнання необхідності вийти за рамки протекціонізму та міжнародної ізоляції, щоб йти в ногу зі світом, може стати прикладом. Перехід Республіки Ірландії від закритості до відкритості та від бідності до багатства може стати «моделлю» для інших малих держав (Gandouz, 2023).

Висновки. Відносини США та Республіки Ірландія здавна ґрунтуються на спільних родинних зв'язках та спільних цінностях. На додаток до регулярного діалогу з політичних та економічних питань, уряди США та Республіки Ірландія отримують вигоду від широкого спектру обмінів у таких сферах, як торгівля, культура, освіта та наукові дослідження. Окрім регулярного діалогу з політичних та економічних питань, уряди США та Республіки Ірландія здійснюють офіційні обміни в таких сферах, як медичні дослідження та освіта. Оскільки Республіка Ірландія є членом ЄС, обговорення торговельної та економічної політики ЄС, а також інших аспектів ширшої політики ЄС є ключовими елементами двосторонніх відносин між США та Республікою Ірландією.

Республіка Ірландія і США мають довгу історію стосунків, починаючи з XVIII ст. Сьогодні, Республіка Ірландія може стати мостом між США та ЄС, особливо після Брекзиту. У США проживає найбільш-

ша ірландська діаспора у світі. 35 млн. американців мають ірландське походження і багато хто з них обіймав і продовжує обіймати важливі державні посади, що сприяє розвитку ірландсько-американських відносин. Ірландське коріння президентів США, включно з Дж. Кеннеді, Б. Клінтоном і Дж. Байденом, наголошує на важливості трансатлантичних зв'язків і політичної незалежності Республіки Ірландія.

Ірландія прагне поширювати свої цінності та культуру серед нових поколінь американців і мати право голосу на світовій арені. Ірландія отримала місце непостійного члена в Раді Безпеки ООН у 2021 р. і цього року засідала у Раді Безпеки ООН – у рік сторіччя незалежності країни. Республіка Ірландія є членом багатьох міжнародних організацій: Ради Європи з 1949 р., ООН з 1955 р., ОЕСР з 1960 р., Європейського союзу з 1973 р., Євратому і НАТО з 1973 р., Європейської валютної системи з 1979 р., Світової організації торгівлі з 1995 р. США та Ірландія разом є членами міжнародних організацій, включно з ООН, ОБСЄ, ОЕСР, МВФ, Світовий банк і СОТ.

232

Республіка Ірландія має глобальну стратегію на 2020-2025 р. для зміцнення зв'язків за кордоном і залучення американців ірландського походження. Сьогодні транснаціональні відносини між США та Республікою Ірландія залишаються міцними. Дж. Байден називає США та Ірландію союзниками в пошуках спільних цінностей і заявив про «партнерство на століття» між Республікою Ірландія та США. Президент США виступив на захист демократії на спільному засіданні парламенту в Дубліні у 2023 р. Дж. Байден високо оцінив «революційний дух» США і Республіки Ірландії та назвав їх союзниками в боротьбі за спільні цінності. Дж. Байден закликав Великобританію тісніше співпрацювати з ірландським урядом для підтримки Північної Ірландії. Дж. Байден прагне посилити американсько-ірландські відносини, що може мати наслідки для Великобританії та ЄС.

Республіка Ірландія динамічно розвиває торговельно-економічні відносини зі США, які посідають перше місце з експорту товарів (з часткою 27%, 58 млрд. дол. у 2023 р.), а США посідають друге місце з імпорту товарів до Ірландії (14,4%, 21 млрд. дол.). Ірландія зміцнює свої відносини зі США шляхом перегляду угод з імпорту та експорту товарів. Ірландські інвестиції в акції США становлять 85,5 млрд. дол. Дж. Байден віддає пріоритет зміцненню й економічних відносин США з Республікою Ірландія, де вже є сильна присутність американських технологічних гігантів.

Зовнішньополітична та зовнішньоекономічна діяльність Республіки Ірландія може розглядатися як показова модель для інших малих держав. Її тісніше зближення з ЄС та світом сприяло зміцненню позицій Республіки Ірландії на міжнародній арені. Що ще більш важливо, така інтеграція дозволила Республіці Ірландії стати свідком безпрецедентного економічного розвитку, зростання та достатку. Однак важливо розуміти, що Республіка Ірландія використовувала різні міжнародні можливості й одночасно працювала над поліпшенням своєї внутрішньої економічної сфери. Відтак, Республіці Ірландія вдалося домогтися успіху і подолати периферійне становище завдяки власним зусиллям та всебічній підтримки США.

References:

1. Casey, Marion. 2021. Ireland and America: A Special Affinity. Georgetown Journal of International Affairs. February, 2. <https://gija.georgetown.edu/2021/02/02/ireland-and-america-a-special-affinity/>
2. Carroll, Rory and Lisa O'Carro. 2023. Biden casts US and Ireland as allies in quest for shared values. The Guardian. April, 13. <https://www.theguardian.com/us-news/2023/apr/13/biden-casts-us-and-ireland-as-allies-in-quest-for-shared-values>
3. Cochrane, Feargal. 2007. The End Of the Affair: Irish Migration, 9/11 and the Evolution of Irish-America. Nationalism and Ethnic Politics, 13(3), 335-366. <https://doi.org/10.1080/13537110701451546>
4. Cochrane, Feargal. 2013. The End of Irish-America? Globalisation and the Irish Diaspora. Dublin : Irish Academic Press. 240 p. <https://www.irishacademicpress.ie/product/the-end-of-irish-america-globalisation-and-the-irish-diaspora/>
5. Cooper, Sophie. 2019. Ireland-US Relations. Oxford Research Encyclopedias. September, 30. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199329175.013.739>
6. Cooper, James. 2017. Politics of Diplomacy: U.S. Presidents and the Northern Ireland Conflict, 1967-1998 (Edinburgh Studies in Anglo-American Relations). Edinburgh : Edinburgh University Press. 346 p.
7. Fanning, Ronan. 1983. Independent Ireland. Dublin: Helicon.
8. Fitzgerald, Maurice. 2004. Ireland and the US in the post-war period / In : Keogh, O'Shea and Quinlan (eds.) The Lost Decade: Ireland in the 1950s. Cork : Mercier Press. https://www.researchgate.net/publication/28576824_Ireland_and_the_US_in_post-war_period

9. Ireland's relationship with the USA, 2024. This is Ireland. <https://www.ireland.ie/en/usa/irelands-relationship-usa/>

10. Gandouz, Hajer. 2023. Ireland's Diplomatic Performance in the Mid and Late-Twentieth Century: A Model for Other Small States? *Studi Irlandesi. A Journal of Irish Studies*, 13, 123-134. <https://doi.org/10.36253/SIJS-2239-3978-14620>

11. Good Friday Agreement. 1998. Agreement reached in the multi-party negotiations. Belfast. April, 10. <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/docs/agreement.htm>

12. Gueldea, Anna. 2020. Irish-American: Biden's Heritage and Transatlantic Relations. European Centre for International Political Economy. November 2020. <https://ecipe.org/blog/irish-american-bidens-heritage-and-transatlantic-relations/>

13. Moynihan, Sinéad. 2008. "War Is Not a Map": Irish America, Transnationalism, and Joseph O'Connor's Redemption Falls. *Comparative American Studies An International Journal*, 6(4), 358-373. <https://doi.org/10.1179/147757008X366385>

— 14. Nebiola, Rosalinde. 2023. Introduction to US-Ireland. The Alliance for Citizen Engagement. September, 15. <https://ace-usa.org/blog/research/research-foreignpolicy/introduction-to-us-ireland-relations/>

15. The International Fund for Ireland. 2023. Annual Report and Accounts. <https://www.internationalfundforireland.com/annual-reports-accounts>

16. US Relations with Ireland. 2022. US Department of State. June. <https://www.state.gov/u-s-relations-with-ireland/>

17. Whelan, Bernadette. 2020. *De Valera and Roosevelt: Irish and American Diplomacy in Times of Crisis, 1932-1939*. Cambridge : Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.235-253>

УДК: 94(477):323.3-057.4]”1906/1914”

© Зінаїда Зайцева¹

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА І МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (1906-1914 рр.)

В статті представлено результати дослідження діяльності Л. Старицької-Черняхівської в інтелектуальному колі репрезентантів української науки, культури та просвітницьких інституцій, організованих зусиллями М. Грушевського в Києві. На основі широкого кола джерел постать Л. Старицької-Черняхівської проаналізована в контексті багатой на події й творчо напруженої атмосфери українського духовного життя початку ХХ ст.

235

На основі широкого кола джерел проаналізовано літературно-творчі, видавничі, організаційні аспекти взаємин Старицької-Черняхівської з М. Грушевським, іншими його співробітниками, зосібна причетними до видання Літературно-наукового вісника у Києві. Концептуалізація історії взаємин двох діячів модерної доби постає як важлива складова культурної насамперед літературної і видавничої практики.

Вивчення характеру наукової комунікації та інтелектуальної взаємодії в колі однодумців національного відродження дозволило увиразнити роль Л. Старицької-Черняхівської в творенні та зміцненні смислового поля українського національно-культурного життя початку ХХ століття. Спростовано деякі похибки окремих авторів в оцінці її постаті.

Ключові слова: Людмила Старицька-Черняхівська, Михайло Грушевський, Літературно-науковий вісник, інтелектуальна взаємодія, видавнича комунікація.

---

¹ Доктор історичних наук, професор, професор кафедри політичних технологій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
E-mail: zzi07@ukr.net

**Lyudmyla Starytska-Chernyakhivska and Mykhailo Hrushevsky:
Representation of Intellectual Communication 1906–1914**

The article presents the results of the research of the activities of L. Starytska-Chernyakhivska in the intellectual circle of representatives of Ukrainian science, culture and educational institutions, organized by the efforts of M. Hrushevskyyi in Kyiv. Based on a wide range of sources, the figure of L. Starytska-Chernyakhivska is analyzed in the context of the eventful and creatively intense atmosphere of Ukrainian spiritual life at the beginning of the 20th century.

On the basis of a wide range of sources, the literary, creative, publishing, and organizational aspects of Starytska-Chernyakhivska's relations with M. Hrushevskyyi, his other employees, and those involved in the publication of the Literary and Scientific Herald in Kyiv were analyzed. Conceptualization of the history of relations between two figures of the modern era appears as an important component of cultural, primarily literary and publishing practice.

236 — The study of the nature of scientific communication and intellectual interaction in the circle of like-minded national revivalists made it possible to clarify the role of L. Starytska-Chernyakhivska in creating and strengthening the meaningful field of Ukrainian national and cultural life of the beginning of the 20th century. Some errors of individual authors in the assessment of her figure are refuted.

Keywords: Lyudmila Starytska-Chernyakhivska, Mykhailo Hrushevskyyi, Literary and scientific bulletin, intellectual interaction, publishing communication.

Актуальність теми дослідження. У час випробувань, коли Україна бореться за право на існування й суверенітет, важливо відновлювати пам'ять про борців за українську державність. У вересні 2023 року наукова спільнота відзначала 155-річчя Людмили Старицької-Черняхівської. Після сумнозвісного «процесу СБУ» її ім'я тривалий час було забуте і лише наприкінці 1980-х років на тлі зростаючого суспільного і наукового інтересу до питань, пов'язаних з українським національним самоусвідомленням, почало з'являтися поряд з іншими іменами українських письменників, культурних і громадських діячів.

Аналіз результатів наукових досліджень. Сучасні науковці, передусім філологи фокусують увагу на драматургії письменниці (В. Агеева, Л. Барабан, І. Чернова, Ю. Хорунжий, В. Швець та ін.), її

внеску в українську літературну критику ХХ ст. (В. Будний, М. Гнатюк, Ю. Хорунжий). Історики роблять перші кроки від перших коротких нарисів інформаційно-популярного характеру (С. Білокінь, А. Коцур та ін.) до більш розлого представлення Л. Старицької-Черняхівської у статтях переважно джерелознавчого характеру (С. Білоконь, О. Гураль, В. Заруба, І. Ткаченко, Л. Могильний та ін.). Автори деяких публікацій через брак історичних досліджень постаті Л. Старицької-Черняхівської припускаються прикрих недоречностей. Актуальним залишається виведення образу Людмили Михайлівни з-під «історіографічної тіні» її видатних сучасників. Їм присвячено значний масив публікацій, в яких вона лише побіжно згадується.

Метою дослідження є з'ясування ролі Л. Старицької-Черняхівської в колі співробітників М. Грушевського через звернення до її літературної творчості, організаційно-видавничих аспектів, особистісних характеристик, які сформувалися під впливом родинних, суспільно-політичних і соціокультурних процесів.

Виклад результатів дослідження. Людмила Старицька-Черняхівська народилася 17 (29) серпня 1868 року в родині видатного драматурга Михайла Петровича Старицького та Софії Віталіївни Лисенко, рідної сестри композитора Миколи Лисенка. Своє ім'я вона отримала на честь хрещеної матері Людмили Драгоманової.

З хронологічно-поколінської перспективи Л. Старицька належала до тієї генерації української інтелігенції що й Михайло Грушевський і до того ж опосередковано, через шлюб наприкінці січня 1896 р. з його троюрідним братом Олександром Черняхівським – київським лікарем, згодом відомим науковцем-гістологом, автором численних праць у цій галузі, упорядником словника медичних термінів українською мовою (Панькова 2011). Безперечно, ця сімейна фактологія зближувала дві родини через приватне спілкування, розуміння цілей громадської роботи, прагнення утверджувати національний світогляд, розвивати українську культуру.

Л. Старицьку-Черняхівську і М. Грушевського єднало й те, що ментально і соціально обоє належали до інтелігентів у другому поколінні, які хоча й виховувалися в міському середовищі, де переважав імперський контент, зберігали й розвивали свою українську національну ідентичність. Л. Старицька влучно схарактеризувала ці аспекти. «Наше покоління, писала вона, виключне покоління: ми були першими українськими дітьми. Не тими дітьми, що виростають

в селі, в рідній сфері стихійними українцями, – ми були дітьми городянськими, яких батьки виховували вперше серед ворожих обставин свідомими українцями із сповитку» (Старицька-Черняхівська 2020).

Важливим чинником формування світогляду Л. Старицької був національно забарвлений духовний простір, в якому відбувалося становлення свідомості різних поколінь Старицьких (Гураль, О. В. 2014). В сім'ї Старицьких частими гостями були М. Драгоманов, П. Житецький, П. Чубинський, М. Лисенко, Т. Рильський, Олександр і Софія Русови та інші громадівці.

Творчі зацікавлення Л. Старицької-Черняхівської включали поезію, драматургію, перекладацьку справу, частково мемуаристку, літературну й театральну критику. З-під її пера вийшли біографічні нариси про Л. Українку, А. Кримського, І. Франка, Б. Грінченка, рецензії та огляди творів М. Коцюбинського, О. Пчілки, С. Черкасенка, М. Рильського, О. Левицького, Л. Яновської та ін. Лише в редактованому М. Грушевським Літературно-науковому віснику (ЛНВ) київського періоду письменниця опублікувала 22 рецензії.

238

У цьому контексті цілком недоречним виглядає спроба окремих істориків приписати їй літературну й наукову некомпетентність. Оперуючи уривком з листа Людмили Михайлівни до М. Грушевського, в якому вона пише: «Я з захватом прочитала Вашу книжку (йдеться про «Ілюстровану історію України»), хтілося б мені написати про неї, та боюсь «дерзати», автори трактують як «острах показати власну некомпетентність» кореспондентки. До того ж вони помилково називають її Ларисою (Тельвак, Тельвак, Яценюк 2002: 16).

На нашу думку, від публікації рецензії на «Ілюстровану історію України», з автором якої вона перебувала в тісному приватному спілкуванні, стримувало кілька обставин, які аж ніяк не належать до контексту некомпетентності. Одним з імовірних мотивів може бути гендерний аспект. Тоді в українському науковому, зокрема й історичному, дискурсі тотально панували чоловіки. До того ж, письменниця не була професійним істориком, в той час як ригористичні норми академічності вимагали дотримання дисциплінарного кодексу з його трактуванням дискретності окремих галузей науки. Будучи формально за межами фахового кола істориків предметне поле історії письменниця розробляла в художній формі у жанрі історичної драми.

Варто також додати особисті рефлексії Старицької-Черняхівської щодо тенденцій в молодій професійній українській критиці. Обмінюючись думками з М. Коцюбинським стосовно свого відгуку на «Fata morgana», вона скромно зазначає: «Ніякий з мене не критик, просто постаралась віднести скільки могла совісловно до справи». Кращі критики, на її думку, з'являються по смерті письменників, коли всі зітхають «кого ми втратили». Ситуація, на її думку, виглядає «комічною, але живучою» (Листи до Михайла Коцюбинського 2003: 131).

З початком українського видавничого піднесення з 1905–1908 рр. М. Грушевський мав намір реалізувати в Києві низку наукових і видавничих проєктів й для їх здійснення, з-поміж інших, запросив Л. Старицьку-Черняхівську до авторства в газеті «Село», рекомендував до реакції «Ради», де вона певний час вела відділ «По Росії, а згодом до ЛНВ. Він знав її з молодих років як енергійну громадську діячку. Вона брала участь у відзначенні 100-ліття виходу «Енеїди» І. Котляревського, виступила в Києві з відповідною доповіддю, була у складі делегації, що прибула до Полтави з нагоди відкриття пам'ятника письменнику. Взимку 1902 року їздила до Петербургу, де зверталася до відділу драматичної цензури Петербурзького цензурного комітету, домагаючись дозволу на друк лібрето двох опер М. Лисенка (Лисенко 1964: 352).

Як письменниця Людмила Михайлівна була znana в літературному світі ще до послаблення цензурних правил щодо друку. На її авторську участь розраховували видавці різних збірників й альманахів, зокрема М. Вороний при підготовці альманаху «З над хмар і з долин», М. Коцюбинський – «З потоку життя» тощо. І все ж, на думку М. Грушевського, Людмила Михайлівна як представниця старшого літературного покоління «виявляє себе вповні після 1906 р.» (Листування Михайла Грушевського 2008: 188). З організацією в Києві редакції Літературно-наукового вісника Грушевський запросив письменницю у якості постійної співробітниці видання.

З 1907 року ЛНВ виходив у Києві в двох варіантах – київському і львівському, що значно ускладнювало технічно-організаційний бік видавничого процесу. Зміст обох варіантів часопису відрізнявся наявністю статей, що мали суто локальний характер – галицький чи наддніпрянський, або ж наявністю матеріалів, публікація яких в підросійській частині України була неможливою. Друк двох варіантів здійснювався в Києві. Наклад для Львова надсилався в аркушах де

брошувався під обкладинку також виготовлену в Києві. Така технологія додавала складнощів в роботі видавця і редактора, однак враховувалася основна мета видання – поглибити задекларований загальноукраїнський характер видання. Обґрунтовуючи головну мету журналу Грушевський писав: «Треба, щоб галицький верховинець і херсонський степовик, буковинець і задніпровець, кубанець і холмщак, угорський русин і слобожанин чули себе однаково членами й горожанами єдиної української землі, і в тих інших мешканцях різних частин України бачили своїх одноземців, членів одної нації, одного народу» (Грушевський 2005:330).

240

Хоча М. Грушевський у статусі видавця отримав від канцелярії губернатора дозвіл на видання щомісячника невдовзі, в січні 1907 року у приміщенні редакції ЛНВ, в якому тимчасово містилася також редакція газети «Рада», стався обшук. Галичани І. Кревецький та І. Джиджора, які допомагали організаційному становленню ЛНВ на новому місці й були свідками цього тусу, оскільки мешкали в згаданому приміщенні, повідомляли у Львів М. Грушевському, що двадцять осіб з жандармського управління вночі з першої до п'ятої години здійснювали «тус», вилучили рукописи і книги, редакційну кореспонденцію (Листування Михайла Грушевського 2008:294, 295). Не знайшовши нічого нелегально наступного дня все ж арештували тодішнього номінального редактора видання Ф. Красицького. Занепокоений інцидентом Грушевський, перебуваючи у Львові рекомендує в справі повернення забраних рукописів і книг звернутися до Є. Чикаленка, додаючи, що «пані Черняхівська може в тім допомогти» (Листування Михайла Грушевського 2008:64).

Віддаючи багато часу громадській роботі, зокрема в Українському клубі, Товаристві українських поступовців, «Просвіті» Старицька-Черняхівська зосереджується на осмисленні театральної проблематики. Її перу належить перше дослідження історії українського національного театру. Маючи на меті збагатити українську сцену новими творами вона наполегливо шукала свій мистецький шлях, аналізувала нові течії в тодішній драматургії, від малих драматичних форм переходить до написання повноформатних драм на історичну тематику. Першим великим драматичним твором була п'єса на п'ять дій «Аппій Клавдій». Її творчі пошуки підтримував М. Грушевський, зокрема вже після коректури тексту твору він перечитав його ще разом з авторкою, про що коротко занотував у своєму Щоденнику:

«Вечером я пішов до Наук[ового] тов[ариства], потім на засід[анне] “Села”, де застав Старицьких ... – я з Л[юдмилою] Мих[айлівною] перейшов “Ап[ітя] Клавдія”, к[от]рого нині читав в коректі (Грушевський 2020:300). Варто зауважити, що М. Грушевський в цей період сам час від часу брався за літературне перо, написав низку оповідань, частина з яких друкувалася у ЛНВ та драми «Хмельницький в Переяславі» і «Ярослав Осмомисл», що видані вже 1917 р.

Старицька-Черняхівська намагалася розширювати обрії української драматургії і театральної культури, інтелектуалізувати літературний і театральный процеси, тематично спрямувати їх русло історичної драматургії, надзвичайно актуальної для українського суспільства. У 1910 р. вона починає працювати над трагедію «Гетьман Дорошенко». М. Грушевський знав про її творчі плани, й у листуванні з різними кореспондентами та своєму Щоденнику не раз відзначав, що Людмила Михайлівна почала писати нову історичну драму. На сторінках кількох книг Вісника у якості оголошення опубліковано інформацію, що Л. Старицька-Черняхівська для театру М. Садовського пише трагедію «Гетьман Дорошенко». Видається, що це повідомлення було більшим за просту інформацію оскільки публічно закріплювало тему за Старицькою-Черняхівською й знімало претензії на неї з боку конкурентки О. Пчілки, яка також дуже цікавилася постаттю П. Дорошенка.

241

Не вдаючись до розлогого викладу проблем тогочасного українського театру окреслимо контекст, в якому драма «Гетьман Дорошенко» вперше апробована на сцені. Це час, коли з одного боку, зживалася ідеалізація старого етнографічного театру з його п'єсами, що охоплювали переважно приватне і родинне життя і, з іншого, з'являлася модерністська драматургія. М. Вороний зазначав: «старий репертуар збито і переграно до краю, а нового обмаль... Українському театрові бракує драм і драматургів» (НОМО (М. Вороний). 1912:151).

Постановка п'єси «Гетьман Дорошенко» у театрі М. Садовського зазнала різних перипетій, пов'язаних зі зривами постановочного характеру, грою акторів, складністю доступно для широкої публіки презентувати концепцію драматичного образу П. Дорошенка, розробленого авторкою не без настанов М. Грушевського. У змалюванні дійових осіб драми Людмила Михайлівна акцентувала напружену психологічну домінанту, що переважало над звичною для публіки практикою динамічної подачі подій. Не сприймалися також занадто

довгі монологи п'єси – давалася взнаки традиція драм, призначених для читання зі сцени, які ще були популярними на початку ХХ ст. в Україні.

За визнанням самої авторки прем'єра виявилася невдалою. «Ви були на першій виставі «Дорошенка», пригадує письменниця М. Коцюбинському напочатку лютого 1912 року, – але тоді він ішов ще дуже зле, бо артисти не знали ролі, мало було репетицій і все здавалось довгим і розволоченим; але через дві-три вистави п'єса пішла справжнім темпом, і Садовський почав грати дуже гарно» (Листи до Михайла Коцюбинського 2003:143–135).

Людмилі Михайлівні довелося кілька разів рятувати п'єсу. За доносом драму зняли з постановки (Листи до Михайла Коцюбинського 2003:135). Авторці вдалося відновити постановку, й невдовзі оглядач «Ради» відзначав, що «вади пєси, писаної для сцени, а не для читання почасті вже виправлено» (Старий 1911). Старицька-Черняхівська продовжувала вдосконалювати п'єсу. Її остаточним сценічним варіантом вважається постановка 1922 року в Державному народному театрі Києва, яка була здійснена режисером О. Корольчуком спільно з авторкою. У травні 1989 п'єса йшла у Театрі імені Івана Франка.

242

Принагідно зазначимо, що П. Дорошенко був головним героєм драми «Сонце Руїни» Василя Пачовського. За підсумками конкурсу, проведеного крайовим урядом у Львові, драма «Сонце Руїни» виборола перше місце, а її автор був нагороджений премією у розмірі 700 корон (Наслідки драматичного конкурсу у Львові 1911). Прем'єра відбулася у Львові 28 січня 1912 р. в постановці режисера і директора театру Йосипа Стадника. П'єса з великим успіхом йшла у містах Галичини й Буковини.

Ділові відносини Старицької-Черняхівської з Грушевським та іншими діячами склалися навколо її участі в різних громадських організаціях (ТУП, УНТ, Український клуб, згодом – «Родина»), проте регулярний й інтенсивний характер мали контакти, предметом яких були справи ЛНВ. За надзвичайної завантаженості редактора і видавця М. Грушевського у щомісячнику намітилися певні хиби, які були використані його політичними опонентами з галицького політикуму. «Галичани руками кількох українців (Г. Хоткевича, І. Липи та С. Шелухина) почали цькувати «Літературно-Науковий Вісник», – занотував Є. Чикаленко 21 березня 1911 р. у своєму щоденнику (Чикаленко 2011:171).

Г. Хоткевич писав про зниження якості публікацій журналу після перенесення його видання до Києва, зменшення кількості його підписників. І. Липа нарікав, що редакція упереджено ставиться до нього й не бере його матеріалів до друку. С. Шелухін під псевдонімом С. Павленка критикував науковий відділ в ЛНВ, особливо економічні статті М. Гехтера. Критики звинувачували М. Грушевського в ігноруванні кращих літературних сил, друкує белетристику низької якості, маючи на прицілі твори Винниченка, стверджували, що Вісник перестав бути суспільним органом й перетворився на особистий орган його редактора, який у підборі матеріалів керується власними симпатіями тощо. Цікаво, що автори полемічних матеріалів у «Ділі» були недавніми дописувачами до ЛНВ, рукописи яких деколи відхилялися, або колишні співробітниками, котрі з різних причин відійшли від участі в журналі.

В оборону ЛНВ і його редактора на сторінках «Ради» крім О. Лотоцького й В. Леонтовича виступила Л. Старицька-Черняхівська. Вони засуджували дріб'язковий підхід до оцінки журналу, емоційний запал та інвективи на адресу М. Грушевського. У статті «Літературні Герострати» Л. Старицька-Черняхівська доводила, що ЛНВ щороку поширює коло своїх співробітників і читачів, що передплата на нього зростає, а не падає, і «кожний згодиться з тим, що ЛНВ – наш кращий щомісячний журнал», а М. Грушевський є найбажаніший редактор ЛНВ. Звісні тертя між редакцією і окремими авторами мають, на її думку, технічний характер, які не варто виносити на сторінки преси бо вони не мають загально-громадського значення. До того ж критики, розпочавши публічну полеміку, проявили нерозуміння небезпеки репутаційних втрат для національної справи (Старицька-Черняхівська 2011:3).

Край дискусії поклала «Рада». Вмістивши примітку до чергових закидів І. Липи на адресу Вісника та його редактора, газета констатувала, що суперечку завершено. «Справді, треба було припинити цю полеміку, бо кому-кому, а Грушевському від неї було найгірше: ім'я його волочили по всіх смітниках», зазначав у своєму щоденнику великий на той час прихильник історика Є. Чикаленко (Чикаленко 2011:186).

Між тим професору надто бракувало часу для роботи над своїм гранд-нарративом «Історією України-Руси». Ще до появи критики на його адресу як редактора ЛНВ він мав намір усунутися від редак-

торства й передати комусь іншому цей пост або повернути видання журналу назад до Львова, ймовірно, під редагування В. Панейка. Остерігаючись, що такий крок підважить соборницькі функції ЛНВ й декларовану опцію Києва як історичного центру українства, він зберіг київську редакцію. Остаточо про складання з себе повноважень редактора Грушевський повідомив читачів у квітневій книжці ЛНВ 1912 року. Мотивуючи своє рішення, видавець констатував, що п'ятирічна практика видання Вісника в Києві свідчить, що справа цілком налагодилася і більше не потребує його безпосередньої участі в редакційному процесі.

Для керівництва справами Вісника було створено редакційний комітет у складі Л. Старицької-Черняхівської як видавця, О. Олеся (відповідальний за відділ літератури і поезії), В. Леонтовича (відділи наукових статей і критики) та Ю. Тищенка, що увійшов до складу комітету як довірений Грушевського в організаційних справах, особливо дотичних до книгарень, експедиції тиражу та ін.

244

Отже Людмила Михайлівна перебрала від М. Грушевського функції видавця. Юридично її права й обов'язки було закріплено свідомством, виданим київським губернатором від 20 квітня 1912 р., в якому зазначалося, що вона отримує право подальшого випуску в світ у м. Києві щомісячного журналу під назвою «Літературно-науковий вісник» за наступною програмою: 1) белетристика оригінальна і перекладна; 2) статті критичні і історико-літературні; 3) огляди і статті з різних галузей науки; 4) бібліографія; 5) ілюстрації до тексту за потребою.

Цікаво, що М. Грушевський завчасно узгодив питання оплати праці Старицької-Черняхівської як видавця з дирекцією Русько-української видавничої спілки, а саме з її тодішнім секретарем І. Джиджорою. За новим порядком фінансування журнал київського періоду більше не підлягав Науковому товариству ім. Шевченка, а передавався Спілці. Контролюючи це питання, Михайло Сергійович нагадував І. Джиджорі: «До листу до Пані Черняхівської треба прибити печатку Спілки і дати підпис секретаря (Листування Михайла Грушевського 2008: 241). Це факт спростовує припущення, що з членів редакційного комітету ніби лише О. Олесю отримував платню в розмірі 50 крб., робота якого оцінювалася, за визначенням історика І. Ткаченка, як «лідера» редакції (Ткаченко 2012:157).

Формально не входячи до редакційного комітету М. Грушевський залишався ключовою фігурою у вирішенні поточних і перспективних видавничих справ місячника й практично формував зміст кожної його книжки. Хроніка листування з членами комітету засвідчує, що він залишався у статусі головного редактора, за словами мемуариста М. Гехтера «шеф-редактора» Вісника.

Людмила Михайлівна опікувалася поточними справами часопису, як офіційний видавець несла на собі тягар відповідальності за вчасний вихід місячника, його фінансовий стан, наповнення редакційного портфеля. Багато часу забирали суперечки щодо оцінки надісланих творів, черговості їх публікації, гонорарів, прохань авторів та співробітників щодо одержання авансів.

Редакційний комітет збирався щотижня, однак, колегіально зладженої роботи не часто вдавалося досягнути. Намітилося кілька ліній загострених відносин, найперше між Людмилою Михайлівною й О. Олесем, який не сприймав її втручання у справи «його» літературного відділу. Формально видавець не мав втручатися у поточну роботу з підбору творів до літературного відділу, проте Людмила Михайлівна робила це з добрих намірів. З іншого боку Олесь як драматург і поет суворо оцінював її творчість, не вважав вартими друку деякі її поезії, драматичні етюди її подруги Валерії О'Коннор-Вілінської. Крім творчої конкуренції, на їх стосунках, очевидно, позначилися відмінності соціально-психологічного й індивідуально-особистісного стибу.

Перед О. Олесем у сфері спілкування з М. Грушевським Людмила Михайлівна мала значні преференції. Вона та її чоловік О. Черняхівський входили до тісного кола співробітників, так званих питомих киян. Їх взаємини з Грушевським здавна були приватно-дружніми. У час перебування Грушевського в Києві їх родини сходилися сім'ями, візитували у новорічні свята, на Різдво, Пасху. Грушевські ходили чаювати до М. Старицької-Черняхівської: «будемо пити чай, зазначала дружина історика Марія Грушевська, з чашок Миклашевського».

О. Олесь лише щойно перебрався до Києва щоб бути ближче до центру національно-культурного руху. Конфлікт з новим видавцем не мав публічного характеру. Попри вмовляння Людмили Михайлівни не покидати журнал Олесь, не з'являвся на засідання редакційного комітету, уникав зустрічі з Грушевським. Так напередодні від'їзду до Львова Михайло Сергійович призначив Олександрю Олесю зу-

стріч в театрі. В адресованій йому записці від 27 грудня 1912 року він повідомляв: «Я буду в суботу на Nocturno» (Листування Михайла Грушевського. 1997:224), тобто на виставі п'єси Старицької-Черняхівської. Однак зустріч не відбулася, О. Олесю не прийшов. Так само в жовтні 1913 р. Грушевський писав йому: «Я шукав Вас на концерті ...» Й далі досить директивно сформулював план змісту чергової книги ЛНВ, очевидно не рахуючись з думкою Олеся (Листування Михайла Грушевського. 1997:227).

У листі, датованому початком 1914 року шеф-редактор Грушевський писав О. Олесю, що комітет одногосно постановив просити його залишитися редактором й додав : «Дуже, дуже прикро мені, що Ваші відносини до ЛНВ зістаються невияснені. Ви не прийшли на комітет... Ви не даєте мені змоги Вас побачити і поговорити, а я сими днями виїзжаю і дуже непокоюсь, що справа ся зістається неполагодженою» (Листування Михайла Грушевського. 1997:228). Проте їх відносини залишалися дружніми й навіть інтимно-товариськими, що засвідчує їх листування аж до 1929 р.

246

— М. Грушевський проявляв толерантність до постійної автури Вісника й особливо членів редакційного комітету. Так, коли назрів конфлікт між Людмилою Михайлівною і Максимом Гехтером, талановитим журналістом єврейського походження, автором низки статей на українську статистично-економічну тематику, М. Грушевський прагнув притлумити конфлікт, повернути Гехтера до співпраці й гармонізувати відносини у комітеті, тим більше, що деякий час Гехтер був випусковим редактором Вісника.

Заява М. Гехтера про вихід з постійних співробітників журналу була спровокована відхиленням редакційним комітетом його рукопису до друку, з яким він припізнився. Його морально вразила одностайність членів комітету, яку він пояснював домінуючою роллю Людмили Михайлівни у комітеті. «З того часу, як Ви, Мих. Сергієвичу, передали “ЛНВ” редакційному комітетові, писав він у жовтні 1912 року, я опинився в дуже фальшивім становищу. Домінуючу роллю в комітеті відіграє Л. М. Черняхівська, яка здавна має проти мене “зуб” за моє походження (сього мені й досі не можуть подарувати), так і за те, що я колись наважився виступити проти неї в «Українській Хаті» з досить гострою статтею. В результаті, мені весь останній час доводиться буквально випрошувати місце для моїх статей у Віснику й торгуватись за кожну сторінку» (Гехтер 2005:52).

Людмилу Михайлівну обурило опублікована в «Українській хаті» М. Гехтером під досить прозорим псевдонімом «М. Григ...» стаття «Опера і драма», в якій він, аналізуючи тогочасні тенденції в театральному мистецтві, зазначав, що «вихований на модернім мистецтві, тонким і рафінованим, – сучасний глядач не може задовольнитись ні грубими примітивами класичної трагедії, ні холодним реалізмом сучасної драми» (Гехтер 1910: 180). Водночас критик необережно торкнувся творчості М. Лисенка, що роздратувало Старицьку-Черняхівську. «Це відкритий активний виступ проти Лисенка Миколи Віталійовича, – писала вона М. Коцюбинському, – І хто ж виступає, хто силкується посадити «на відповідне місце» – якийсь Гехтер (Листи до Михайла Коцюбинського 2003:33).

Невдовзі у своїх поточних мемуарних замітках М. Гехтер занотував стосовно дискусії з Л. М. Старицькою-Черняхівською з приводу його студії в «Українській хаті» наступне: «Це був справжній двобій, ведений за всіма приписами мистецтва. Хоч ми й не дуже делікатно поводитись одне з другим, то все ж нам обом залежало на річі, а не на особі, обоє ми шукали правди, кожен своєю дорогою й своїм способом. Думки й постуляти, висловлені в тій полеміці, здається, ще й нині не втратили своєї пекучості для українського театру (Гехтер 2005:42).

У результаті конфлікту редакція втратила талановитого журналіста, автора статей про економічне життя України, котрі репрезентували читачам «образ України як самостійного господарського організму, що може й повинен існувати незалежно від інших, у першу чергу від Московщини». Публіцист ставив питання руба: «Що було б, коли б Україна жила не як частина Росії, а існувала б поруч із нею?» (Гехтер 2005:44).

Отже в редакційному комітеті бракувало толерантності, колегіальність виявилася неефективною. Грушевський визнавав що не любить терміну «колегіальність» та колегіальності як стилю роботи, тим не менш створив редакційний комітет без одночасного призначення його голови й власне чітко визначеного редактора київського видання. Лише маючи на меті повернути О. Олесь, творчість якого дуже цінував, він кілька разів повідомляв йому, що Олесь вже власне редакційним комітетом «призначений редактором», й навіть на початку 1914 року виклопотав для нього аванс у розмірі 400 карб. для видання поетичної збірки.

Слідом за споминами М. Гехтера дослідник І. Ткаченко, констатуючи провідну роль Л. Старицької-Черняхівської в роботі редакційного комітету, водночас зазначає: «...однак говорити про те, що це позитивно вплинуло на редакційну роботу, не доводиться. А тому М. Грушевський змушений був надати повноваження лідера комітету О. Олесю, співпрацювати з яким було набагато простіше» (Ткаченко 2012:156). Як свідчить кількаразова резигнація О. Олеся з ЛНВ – не було простіше. У редакційному комітеті Вісника, очевидно, запанували амбіції організаційного й творчого характеру, а слідом за ними – невдоволення гонорарами, реакція на складність отримання авансів й т. п. Також давалося взнаки зменшення уваги шеф-редактора Грушевського до Вісника через кризу в НТШ, яка забирала багато часу й моральних сил у його голови.

248 — Показово, що коментуючи незгоди у редакційному комітеті ЛНВ, Чикаленко стосовно «Ради» писав: «...тепер у нас, слава Богу, нема “парламенту”, тепер, як треба щось рішати, то я збираю тільки «сеньйорен-конвент» з редактора, секретаря та керуючого конторою, а через те у нас тепер рай у порівнянні з 1906 роком, коли на нараду збирались усі співробітники і мало не кожен раз так сварились, що аж боязно було, що через сварки закрийється газета (Чикаленко 2011:171).

Попри емоційну нестабільність в середовищі редакційного комітету, критику в пресі журналу та за відсутності редактора О. Олеся журнал ритмічно, книга за книгою, виходив у світ практично завдяки невтомній діяльності Л. Старицької-Черняхівської. З її листів до М. Грушевського дізнаємося, що вона у цей час була не лише видавцем, а й узялася, очевидно, через недостатню активність В. Леонтовича, вести відділ літературної критики й культури, докладала зусиль до залучення ширшого кола відповідної автури і при цьому не полишала літературної праці. Влітку 1913 року вона завершила п'єсу «Крила» і подала її на розгляд редакційного комітету щодо рекомендації до друку.

Зауважимо, що жанр драми став дразливим питанням видавничого процесу. Драми друкувалися переважно в режимі продовження й фактично заповнили Вісник київського періоду. Займаючи багато місця, вони порушували баланс між літературним і науковим відділами, зокрема критикою, бібліографічно-інформаційними матеріалами, статтями економічного, мовознавчого та іншого характеру на

що постійно, як недолік, вказував шеф-редактор Грушевський. Перевантаження драмами шкодить журналу, зауважував він, бо їх мало хто читає і лише деякі з них потрапляють на сцену. Між тим, коли стояв вибір щодо друку драми С.Ф. Черкасенка, яку рекомендував О. Олесь, і драмою «Крила», Грушевський, за яким було останнє слово, віддав перевагу твору Людмили Михайлівни. Він толерував твір, в якому авторка виводить на українську сцену нові соціальні типиажі передусім жінки, стверджуючи, в дусі дискурсу емансипації, її право на індивідуальність і творчість.

В січні 1914 р. п'єса вже йшла на театральній сцені. «Високоповажний і дорогий Михайло Сергієвичу!– писала авторка у Львів– Дуже дякую Вам за Вашу добру згадку. Бідні «Крила», хоч і при найгірших ауспїціях, а таки пройшли добре. Всі грали дуже добре, дуже гарно грав Петлішенко...» (Заруба 2009:645).

Відзначимо ще одну важливу сферу співробітництва Старицької-Черняхівської з Грушевським. Він залучив її до створення в Києві Українського наукового товариства (УНТ), яке фондувалося за взірцем Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Діячка брала участь в установчих зборах товариства, була обрана до ревізійної комісії УНТ (Хроніка Українського наукового товариства в Києві 1908:151). Людмила Михайлівна – активний учасник наукових дискусій в товаристві, зосібна доповідала про віднайдені матеріали до творчості письменниці Марко Вовчок (Хроніка Українського наукового товариства в Києві 1908:153; Грушевський 1908:4–15). У тривалих суперечках щодо назви титульного видання УНТ опонувала О. Пчілці й підтримала пропозицію М. Грушевського, який наполягав на академічному варіанті назви.

У роки Першої світової, коли надії на постання держави стали як ніколи реальними, Людмила Старицька енергійно активізувала діяльність Товариства українських поступовців, від якого була обрана членом Центральної Ради, займалася налагодженням культурно-мистецького життя. Не припиняла й громадську роботу. 19 березня 1918 року після виступу голови Центральної ради М. Грушевського під час похорону героїв Крут виголосила змістовну промову. Після окупації столиці УНР денікінцями Старицька-Черняхівська намагалася з групою добратися до Кам'янця-Подільського, де перебував тоді уряд УНР, однак за кордон Людмила Михайлівна не емігрувала. Залишаючись в більшовицькій Україні проводила різноманітну

249

—

громадську та освітню роботу, зосібна з 1921 року викладала на богословських курсах з підготовки священників для УАПЦ (Білокінь 2017:475). Після процесу СВУ українське письменство понесло величезні втрати. Якщо 1930 року публікувалися твори 259 українських письменників, то після 1938 право друку мали тільки 36 (Удод, Ясь 2020:244). І серед них не було Людмили Старицької-Черняхівської.

Отже співпраця Л. Старицької-Черняхівської з М. Грушевським, іншими видатними українськими діячами свідчить про інтелектуально багату й творчо напружену атмосферу українського духовного життя, коли суто народницька парадигма світогляду української інтелігенції доповнювалася поліфункціональною програмою кристалізації української ідентичності. Силуєтно палітра відносин і контактів Л. Старицької-Черняхівської з М. Грушевським та колом його співробітників надзвичайно багата й потребує подальшого дослідження з тим, щоб спростовувати поверхові й однобічні оцінки видатних діячів, життя і творчість яких творили і зміцнювали смислове поле українського національно-культурного життя початку ХХ століття.

250

Джерела та література:

1. Білокінь, С. 2017. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. Київ: Пенмен.
2. Гехтер, М. (М. Григ.). 1910. “Опера і драма”. Українська хата. 3:180–181.
3. Гехтер, М. 2005. Спогади. Листи до М. Грушевського Упорядкування, вступ та примітки І. Ткаченка. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2005.
4. Грушевський, М. 2005. “До наших читачів у Росії” В: Грушевський, М. Твори: У 50 т. Львів: Світ. 2005. Т. 2. Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)».
5. Грушевський, М. С. 2020. Щоденник (1902–1914 рр.): У двох томах. Т. 2 (1908–1914). С. Панькова (упоряд., вступна стаття, коментарі). Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
6. Грушевський, М. 1908. Українське наукове товариство в Києві й його видавництво. Київ, Кн.1.

7. Гураль, О. В. 2014. Джерельна база просопографічного портрета родини Старицьких (40-і рр. XIX ст. – поч. XXI ст.). Автореферат 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни кандидата історичних наук. Київ. URL: https://revolution.allbest.ru/history/00857606_0.html

8. Заруба, В. М. 2009. “Михайло Грушевський та «Літературно-науковий вісник»: за листами Л. М. Старицької-Черняхівської”. Дніпропетровський історико-археографічний збірник. 3:622–652.

9. Лисенко, М. В. 1964. Листи. О. Лисенко (упоряд., примітки та коментарі). Київ: Мистецтво.

10. Листи до Михайла Коцюбинського. 2003. Ніжин: Вид-во Аспект-Поліграф, Т 4.

11. Листування Михайла Грушевського. 2008. / С. Панькова, В. Пришляк (упоряд.). Київ – Нью-Йорк: УІТ, ВД Простір, Т. 4.

12. Листування Михайла Грушевського. 1997. Г. Бурлака (упор.). Київ – Нью-Йорк: УІТ 1997. Т. 1.

13. Наслідки драматичного конкурсу у Львові. 1911. Рада. 58 (12 березня):3. 251

14. Панькова, С. М. 2011. “До витоків роду Олександра Григоровича Черняхівського”. В: III–IV наукові семінари «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної свідомості наприкінці XIX – на початку XX ст., приурочені до дня народження Михайла Петровича Старицького: Матеріали. Київ, 75–92.

15. Старий, В. (В. Королів). 1911. “Український театр”. Рада. 255(11 листопада):4.

16. Старицька-Черняхівська, Л. 2020. Двадцять п’ять років українського театру (Спогади та думки). URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12620#google_vignette

17. Старицька-Черняхівська, Л. “Літературні Герострати”. Рада. 96(29 квітня):2–4.

18. Тельвак, В. В., Тельвак, В. П., Яценюк, Ф. С. 2002. “Епістолярій як джерело до вивчення рецепції творчості Михайла Грушевського”. Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. 2022. 1:15–22.

19. Ткаченко, І. В. 2012. “Редакційний комітет “Літературно-наукового вісника” у листуванні М. Грушевського (1912–1914)”. Рукописна та книжкова спадщина України. 16:153–163.

20. Удод, О., Ясь, О. 2020. Культурний простір української історіографії у світлі радянзації та соціокультурних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст. В. Смолій (ред.). Київ: НАН України. Ін-т історії України.

21. Хроніка Українського наукового товариства в Києві. 1908. Записки Українського наукового товариства в Києві. 1:151–159.

22. Чикаленко, Є. 2011. Щоденник (1907–1917). Київ: Темпора.

23. НОМО (М. Вороний). 1912. “Театральне мистецтво і український театр: думки на уваги”. Літературно-науковий вісник. 60(10):133–151.

References:

1. Bilokin, S. 2017. Masovyı teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR. 1917–1941 rr.: dzhereloznavche doslidzhennia. Kyiv: Penmen.

2. Hekhter, M. (M. Hryh.). 1910. “Opera i drama”. Ukrainska khata. 3:180–181.

252

— 3. Hekhter, M. 2005. Spohady. Lysty do M. Hrushevskoho Uporiadkuvannia, vstup ta prymitky I. Tkachenka. Kyiv: Instytutu ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 2005.

4. Hrushevskiyi, M. 2005. “Do nashykh chytachiv u Rosii” V: Hrushevskiyi, M. Tvory: U 50 t. Lviv: Svit. 2005. T. 2. Seriia «Suspilno-politychni tvory (1907–1914)».

5. Hrushevskiyi, M. S. 2020. Shchodennyk (1902–1914 rr.): U dvokh tomakh. T. 2 (1908–1914). S. Pankova (uporiad., vstupna stattia, komentari). Kyiv: Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy.

6. Hrushevskiyi, M. 1908. Ukrainiske naukove tovarystvo v Kyivi y yoho vydavnytstvo. Kyiv, Kn.1.

7. Hural, O. V. 2014. Dzherelna baza prosopohrafichnoho portreta rodyny Starytskykh (40-i rr. KhIKh st. – poch. KhKhI st.). Avtoreferat 07.00.06 – istoriohrafia, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorychni dystsypliny kandydata istorychnykh nauk. Kyiv. URL: https://revolution.allbest.ru/history/00857606_0.html

8. Zaruba, V.M. 2009. “Mykhailo Hrushevskiy i ta «Literaturnonaukovyi visnyk»: za lystamy L. M. Starytskoi-Cherniakhivskoi”. Dnipropetrovskiy istoryko-arkheohrafichnyi zbirnyk. 3:622–652.

9. Lysenko, M. V. 1964. Lysty. O. Lysenko (uporiad., prymitky ta komentari). Kyiv: Mystetstvo.

10. Lysty do Mykhaila Kotsiubynskoho. 2003. Nizhyn: Vyd-vo Aspekt-Polihrاف, T 4.

11. Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. 2008. / S. Pankova, V. Pryshliak (uporiad.). Kyiv –Niu-York: UIT, VD Prostir, T. 4.

12. Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho. 1997. H. Burlaka (upor.). Kyiv – Niu-York: UIT 1997. T. 1.

13. Naslidky dramatychnoho konkursu u Lvovi. 1911. Rada. 58 (12 bereznia):3.

14. Pankova, S. M. 2011. “Do vytokiv rodu Oleksandra Hryhorovycha Cherniakhivskoho”. V: III–IV naukovi seminary «Rol vyznachnykh osobystosti – myttsiv, diiachiv nauky ta kultury u protsesi formuvannia natsionalnoi svidomosti naprykintsi KhIKh – na pochatku KhKh st., pryurocheni do dnia narodzhennia Mykhaila Petrovycha Starytskoho: Materialy. Kyiv, 75–92.

15. Staryi, V. (V. Koroliv). 1911. “Ukrainskyi teatr”. Rada. 255(11 ²⁵³ lystopada):4. —

16. Starytska-Cherniakhivska, L. 2020. Dvadtsiat piat rokov ukrainskoho teatru (Spohady ta dumky). URL: https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=12620#google_vignette

17. Starytska-Cherniakhivska, L. “Literaturni Herostraty”. Rada. 96(29 kvitnia):2–4.

18. Telvak, V. V., Telvak, V. P., Yatseniuk, F. S. 2002. “Epistoliarii yak dzherelo do vyvchennia retseptsii tvorchosti Mykhaila Hrushevskoho”. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Istorychni nauky. 2022. 1:15–22.

19. Tkachenko, I. V. 2012. “Redaktsiinyi komitet “Literaturno-naukovoho visnyka” u lystuvanni M. Hrushevskoho (1912–1914)”. Rukopysna ta knyzhkovna spadshchyna Ukrainy. 16:153–163.

20. Udod, O., Yas, O. 2020. Kulturnyi prostir ukrainskoi istoriohrafii u svitli radianizatsii ta sotsiokulturnykh transformatsii KhKh – pochatku KhKhI st. V. Smolii (red.). Kyiv: NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy.

21. Khronika Ukrainskoho naukovoho tovarystva v Kyivi. 1908. Zapysky Ukrainskoho naukovoho tovarystva v Kyivi. 1:151–159.

22. Chykalenko, Ye. 2011. Shchodennyk (1907–1917). Kyiv: Tempora.

23. HOMO (M. Voronyi). 1912. “Teatralne mystetstvo i ukrainskyi teatr: dumky na uvahy”. Literaturno-naukovyi visnyk. 60(10):133–151.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.254-274>

УДК: 323.3-058.12:316.658.2:27-767(477)]»09»

© Михайло Юрій¹

© Назар Христан²

ФОРМУВАННЯ ВЛАДНО-ПОЛІТИЧНОГО МЕНТАЛІТЕТУ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ НА ТЛІ ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІЯНСТВА

254
—
У статті здійснюється дослідження змісту та особливостей становлення владно-політичного менталітету в Київській Русі. Варто зауважити, що одним із суттєвих моментів політичної ментальності є процес відбиття у свідомості людей соціальних відносин, що склалися, формування схеми сприйняття, оцінки людьми свого становища у соціумі. Отже, якщо говорити про методи вивчення політичної ментальності, то мова в першу чергу має йти про аналіз емпіричних проявів ідеологій. Політична ментальність пов'язується з різними формами самоорганізації суспільства. Багатогранність форм політичного життя, з яких окремими є держава (найбільш суттєва), управлінська установа, ставлення людей до політичної влади, легітимність останньої, традиційні форми правління, популярність політичних партій і політичних лідерів – все це поле, де виявляється політична ментальність.

Політична ментальність, що трактується як неусвідомлювана соціально-політична ідентичність, водночас і відбиває, і утворює систему уявлень, цінностей, оцінок, установок, стереотипів, упереджень, мотивів, символів, міфів, традицій, ритуалів, які мають політичну забарвленість. Ця внутрішньо узгоджена і зовнішньо виражена на рівні семіотичних моделей ідентичність структурує полі-

---

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: m.yuriy@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0965-6236>

² Кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: n.khrystan@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3601-2153>

тичну активність, визначаючи її форми й інтенсивність прояву. Як наслідок, формується конкретна структура політичної ментальності, опосередкована соціальними уявленнями і колективною психикою, які і визначають види переживань, патерни реагувань (форми політичної активності) і способи репрезентації політичної участі і картини світу.

Процес становлення владно-політичної ментальності з її названими особливостями починає формуватися у Київській Русі саме з прийняттям християнства (988-989), що стало своєчасною і прогресивною мірою величиною історичного значення. Християнство стало внутрішньою духовною силою, що з'єднала державу. Воно дозволило засвоїти вищі досягнення світової культури, сприяло розширенню зв'язків з іншими країнами, зростанню міжнародного авторитету Русі. У давньоруському суспільстві виник новий інститут – церква.

Ключові слова: влада, менталітет, культура, церква, політика, архаїка.

The Formation of the Power-Political Mentality in Kyivan Rus against the Background of the Adoption of Christianity

The article examines the content and features of the formation of the power-political mentality in Kyivan Rus. It is worth noting that one of the essential moments of political mentality is the process of reflecting in the minds of people the social relations that have developed, the formation of a scheme of perception, and the assessment by people of their position in society. So, if we talk about the methods of studying political mentality, we should first of all talk about the analysis of empirical manifestations of ideologies. Political mentality is associated with various forms of self-organization of society. The multifaceted forms of political life, of which the state (the most significant), the administrative institution, the attitude of people towards political power, the legitimacy of the latter, traditional forms of government, the popularity of political parties and political leaders are all a field where political mentality is revealed.

The political mentality, which is interpreted as an unconscious socio-political identity, at the same time reflects and forms a system of ideas, values, assessments, attitudes, stereotypes, prejudices, motives, symbols, myths, traditions, rituals that have a political color. This internally agreed and externally expressed identity at the level of semiotic models structures political activity, determining its forms and intensity of manifestation. As a result, a

specific structure of political mentality is formed, mediated by social ideas and the collective psyche, which determine the types of experiences, patterns of reactions (forms of political activity) and ways of representing political participation and the picture of the world.

The process of formation of the power-political mentality with its named features begins to take shape in Kyivan Rus precisely with the adoption of Christianity (988-989), which became a timely and progressive measure of historical significance. Christianity became an internal spiritual force that united the state. It made it possible to assimilate the highest achievements of world culture, contributed to the expansion of ties with other countries, and the growth of Russia's international authority. In ancient Russian society, a new institution emerged - the church.

Keywords: *power, mentality, culture, church, politics, archaic.*

256 — **Постановка проблеми.** Відштовхуючись від положень теоретико-методологічного та історіографічного характеру, можемо перейти до розгляду особливостей владно-політичного менталітету в княжу добу української державності. Київоруська держава, історія її становлення і розкладу, становить інтерес, насамперед тому, що низка фундаментальних проблем її соціокультурного і ментального розвитку, з одного боку, недостатньо досліджені, а з другого – мають важливе значення для кращого розуміння успадкування традицій державотворення і розв'язання сучасних проблем.

Як і тоді, у сучасній Україні не вдається забезпечити самообмеження приватних і групових інтересів пануючих груп задля інтересу спільного на основі загальноновизнаних і загальнообов'язкових для виконання універсальних правил і процедур. Сьогодні, як і тоді, створювані «вертикалі влади» не демонструють стійкої ефективності, здатності відповідати на змінювані зовнішні й внутрішні виклики. Як і тоді, держава і її владні структури не в змозі справитися з небезпекою перманентної делегітимації, що виникає з дисгармонії відносин між пануючими і підвладними.

За століття, що минули після розкладу Київської держави, ці проблеми періодично відтворювалися знову і знову у козацькі часи, добу Української революції 1917-1921 рр., вони не зняті з порядку денного і в наші дні. На кожному етапі українського державотворення ментальний фактор відігравав далеко не останню роль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед новітніх досліджень, присвячених розв'язанню вказаної проблеми, заслуговують уваги праці В. Дем'яненка, І. Патлах, Н. Каліної, в яких розглядаються проблеми ментальних характеристик і політичної свідомості українського народу та висувається надзвичайно евристична, як на нашу думку, гіпотеза щодо аструктурної будови менталітету як політичного явища. Варто також назвати праці І. Поліщука і С. Брехарі, в яких розглядаються особливості політичного менталітету в історичному аспекті та сучасні теоретичні підходи до вивчення політичної ментальності.

Виклад результатів дослідження. Києворуська держава постала завдяки внутрішнім і зовнішнім чинникам, а її формування відбувалося у руслі усталених традицій державотворення в Європі і світі, в епіцентрі якого стояли міста, що стали консолідуючим чинником об'єднання навколо себе розрізнених племінних володінь.

Піднесенню Києва значною мірою сприяло його географічне положення, що дозволило йому перетворитися на важливий осередок міжнародної торгівлі і в один з центрів європейської культури.

257

Істотним є те, що, починаючи з VIII – IX ст., намітилося господарське поживлення в Європі й пошук нових торгових шляхів, оскільки старі були блоковані арабами, які захопили частину континенту. Простір між Балтійським і Чорним морями, населений слов'янськими і фіно-угорськими племенами, був для прокладання такого шляху більш ніж сприятливим, а вигоди контролю над ним – більш ніж очевидними. Це наочно демонстрував, наприклад, Хазарський каганат, який намагався контролювати південну частину шляху «з варяг у греки» ще до його офіційного становлення.

Як засвідчують джерела, виник цей шлях унаслідок активної діяльності київських князів. Щоб прокласти торговий маршрут між двома морями і використовувати його у своїх інтересах, захищати свої землі князям потрібна була надплеменна організація державного типу. Історія ж цієї організації почалася не в Новгороді, а задовго до того в Києві на базі племінних військових об'єднань, створюваних з часів Кия, Аскольда, Діра та ін.. У 882 році він був захоплений Олегом, який підступно вбив Аскольда [Ричка В., 2009].

Київський період можна охарактеризувати як довготривалу діяльність князів вибудувати державу на основі додержавної, довісьової культури і поступово трансформувати її в культуру першого

вісьового часу. І в цьому відношенні вони багато досягли, залишивши по собі значний культурний пласт, але органічного синтезу не вишло [Яковенко Н., 2005]. Києворуська держава, за визначенням М. Грушевського, була державою українського народу, яка значною мірою успадкувала традиції родоплемінної організації життя. Її предтечею були спільноти, очолювані племінними князями, але найбільш важливі питання вирішувалися ними не одноосібно, а разом з народними вічовими зборами. Князь наділявся великими, майже необмеженими повноваженнями, однак при певних обставинах (наприклад, при невмілому керівництві воєнними діями) міг бути зміщений вічем. Племінні князі й вічові інститути були двома взаємодоповнюючими і взаємозаперечуючими полюсами архаїчної сакральної влади, що втілювали племінні божества-тотеми. При цьому останні сприймалися як щось цілісне і – водночас – роздвоєне. «Тотем завжди двосторонній, він і окремих проводир клану, і весь людський колектив у цілому» [Фрейндберн О., 1998].

258

Така організація життя була притаманна всім народам на ранньодержавних стадіях їхнього розвитку. Але важко назвати країну, у державній історії якої інерція цього типу соціальної організації була б настільки сильною і довгою, як на Русі-Україні. Спочатку її змушені були відтворити варязькі правителі. Але вона зберігалася і сторіччя згодом, причому не тільки в козацтва, яке керувалося одночасно князем (отаманом, гетьманом) і вічем (козачим колом). Вона відтворювалася й у життєвому укладі українського села, де функції керування розподілялися між поміщиком і селянським сходом громади. Нарешті, в істотно модернізованій більшовиками формі йому призначено було повернутися в політичну систему на початку ХХ ст. і проіснувати майже до самого його кінця. Тому й звертаємо увагу читача на джерела цього феномена, що беруть початок з ранньодержавних часів.

Племена, що зверталися до варягів за допомогою, найменше мали потребу в іноземних князях як об'єднувачах земель на всьому шляху «з варяг у греки» і будівничих надплемінної державної організації. Такого запиту не було і не могло виникнути; максимум, чого чекали від іноземних князів і їхніх дружин, як уже підкреслювалося, захисту від нападу з боку степових кочівників й інших варязьких загонів. Племінна організація не створила на той час суб'єктів державності і відповідної їй культури, орієнтованої на інтеграцію локальних за-

мкнутих світів у велике суспільство. Вона формувала лише культуру співтовариств людей, що знають один одного в обличчя і будують свої відносини на основі інерції історичного досвіду й емоційних контактів, не вимагають раціонального абстрагування від цього досвіду, інтелектуального прориву за його межі [Неретина С., 1995].

Світ у такій культурі має свою ментальність, що базується на емпірично фіксованому протистоянні «наших» і «ненаших», «Ми» і «Вони». У «нас» своя територія, свої боги і спільні ритуали. «Ми» відстоюємо їх від замахів з боку сусідніх спільностей, а при нагоді – прагнемо захопити територію, контрольовану сусідами. Щодо цього не було якісної різниці між племінною і родовою культурою, яка передувала їй. Дівчина, котра вийшла заміж за хлопця з іншого села (тобто з іншого роду), випадала з числа «наших». І знов-таки нічого специфічно руського чи слов'янського тут немає: така культура характерна для всіх народів, що знаходяться на архаїчних стадіях розвитку. Однак і в цьому випадку культурна архаїка буде довго відтворюватися і після того, як країна ввійде в державний стан. Бійка стінка на стінку жителів прилеглих сіл – ця ритуалізована форма перманентного територіального конфлікту між сусідніми родами – доживе в Україні до середини ХХ ст.

Київським князям не треба було багато часу для ліквідації племен як соціокультурних суб'єктів. Через сторіччя після варязького князювання згадки про племена зникли з письмових джерел. Кордони між князівствами, що утворилися, не збігалися з кордонами між колишніми племенами [Яковенко Н., 2005]. Але додержавна архаїчна культура разом з ними не зникла, і князівська влада змушена була зважати на неї і пристосовуватися. Тим більше, що ніякої іншої, державної культури князі їй спочатку протиставити не могли.

Як зазначають О. Ахієзер, І. Клямікін та Н. Яковенко, міцна державність неможлива, якщо у свідомості основної маси населення не склалося певне абстрактне уявлення про ширшу, ніж локальний племінний світ, суспільну цілісність і символи, що її позначають. Тим часом узагальнення, максимально доступні людині тієї епохи, обмежувалися культами Землі і Роду [Ахієзер А., 2005], що втілювали єдність локальної території і місцевого населення. Іншими словами, здатність до узагальнення, абстрагування мала своєю культурною межею той самий почуттєво сприйманий локальний світ. Він сакралізувався з допомогою символічного одухотворення в родоплемін-

них божествах, але і ці язичницькі абстракції пристосовувалися до осьової, емоційно-метафоричної культури: божества-тотемі були матеріалізовані у вигляді тварин, птахів, дерев'яних фігур і доступні для безпосереднього споглядання [Фрейденберг О., 1998].

З додержавною культурною матрицею і мали справу перші київські князі, які від початку претендували на те, щоб панувати відразу над усіма підлеглими їм територіями і племенами, що їх населяли. Але така претензія вже сама по собі була непоєднана з зазначеними особливостями цієї матриці. Визнання просторово віддаленого інституту князівської влади, спільної для всіх земель і племен, припускало досить розвинуту масову здатність абстрагування від локального досвіду, а така здатність була відсутня. Звідси, у свою чергу, випливає, що однією з основних проблем, з якою зіштовхнулися перші варязькі князі, була, якщо скористатися сучасною мовою, проблема легітимності їхньої влади.

260

Будь-яка влада спирається на збройну силу, і варязькі князі щодо цього не були винятком. Але довгострокова згода підданих підкорятися правителям і утримувати їх не може бути нав'язана однією лише силою. По-перше, влада повинна взяти на себе загальнозначущі для населення функції. По-друге, у своїх домаганнях на користування ресурсами населення вона має обмежувати себе прийнятною для нього мірою. Київські князі виконували здебільшого роль захисників від зовнішніх загроз, а згодом прийняли на себе і деякі функції з упорядкування внутрішнього життя (насамперед судову). Щодо міри тиску на населення при зборі данини, то князі лише поступово ставали «державними» людьми, здатними свідомо обмежувати право сили й упорядковувати її використання певними правилами [Франклин С., Шепард Д., 2000].

Показово, що згодом київські князі, навіть якщо вони вдавалися до варязької допомоги у ході міжусобних воєн, після перемоги прагнули від них швидше позбутися, скажімо, відіславши у Візантію. Так що державний початок поступово брав верх над бандитським: уже княгиня Ольга, яка за легендою помстилася древлянам за вбивство свого чоловіка Ігоря, слідом за демонстрацією права сили приступила до упорядкування стягування данини, тобто зробила ставку не на сваволю сили, а на її сполучення з взаємною згодою щодо умов панування і підпорядкування.

Однак поступова трансформація архаїчного менталітету, розвиток у князів державної свідомості не тільки не сприяли подоланню доосьової культури, що розколювала підлеглі єдиній владі території, але і створювали нову лінію соціокультурного розколу між цією культурою і культурою державною. Просторове відділення вершини влади від повсякденного життя людини не супроводжувалося виникненням і закріпленням у її свідомості абстрактних уявлень про нову, ширшу і недоступнішу для безпосереднього споглядання цілісність. Найімовірніше, вже перші князі усвідомлювали це як проблему і шукали способи її розв'язання. У будь-якому разі, окремі явища тієї епохи можуть бути витлумачені як прагнення князівської влади наблизити себе до населення, ввійти в звичний для нього емоційний контакт, перебороти розкол культур, створюючи ілюзію єдності [Франклин С., Шепард Д., 2000].

Для того, щоб зрозуміти особливості Києворуської держави формування владно-політичного менталітету, необхідно створити теоретичну модель самої державності. У будь-якому великому суспільстві виникає ієрархія рівнів управління. Її в максимально спрощеному вигляді можна усвідомити як двополюсну. З одного боку, як суб'єктом управління може розглядатися весь народ у повноті своїх зреалізованих здібностей і потреб. З іншого – суб'єктами управління можуть бути спеціалісти, кваліфіковані функціонери, організовані в спеціалізовані інститути влади. Ця двополюсність поступово перетворюється в багатопольсність, однак тоді двополюсна модель залишається актуальною.

Східні слов'яни в епоху свого «додержавного» життя об'єднувалися в невеликі колективи, які знаходилися в кровнородинних зв'язках. У кожному роді існували два полюси влади. Перший полюс – народні збори, які називалися «вiче», що вирішувало найважливіші питання через діалог. У них брали участь лише ті, хто володів для цього відповідним статутом (зазвичай чоловіки, які пройшли ініціацію). Це обговорення було прозорим, відкритим і безпосереднім. Інший полюс – перша особа (вождь), котра протиставлялася спільноті як цілому і здійснювала владу на підставі монологу. З розвитком державності і виникненням нових рівнів управління (князівство, Київська держава) ця двополюсність виникала на кожному з них.

Важливою особливістю життя слов'ян у процесі засвоєння ними Східної Європи була «розкиданість» людей на величезній терито-

рії, яка існувала досить довго. Вкрай низька щільність населення не створювала умов для інтенсифікації спілкування, для культурного збагачення особистості, для діалогу суспільства і влади. Крім того, племінний поділ на початку історії Київської державності не відіграв суттєвої ролі і незабаром відступив на другий план у процесі політичного і господарського розвитку країни. Раннє розмивання єдності племен, що зафіксовано в Повісті минулих літ [Літопис руський, 1989], означало втрату історичних форм захисту від зовнішнього насильства з боку влади, ліквідувало важливе підґрунтя для спонтанного руху до державності.

262 — Владу князів Києворуської держави важко назвати автохтонною. Це означало, що з самого початку в інститутах державного зразка з'явилася тріщина, протиріччя, розкол між народом і владою, між своїм і чужим, між нижчим рівнем управління і рівнями державного типу. Про Рюрика в Повісті минулих літ говориться, що він почав «воювати скрізь» [Літопис руський, 1989]. Йшлося, без сумніву, про поширення його влади на підкорені місцеві племена. Вища влада намагалася утримувати величезну територію у своєму підпорядкуванні військовою силою, придушуючи спроби опору підданих, і організувати управління підкореними землями [Яковенко Н., 2005]. Приблизно через три покоління варяги були заміщені представниками місцевого населення, що в принципі могло б посилити гармонізацію. Але зміна етнічної приналежності правлячої еліти не означало зміни організації управління. Це призвело до збереження ціннісного розколу між нижнім і верхнім рівнями управління.

Водночас вічовий початок ніколи в історії Київської держави не щезав, виступаючи як форма місцевого самоуправління. Держава в цілому становила собою вид нестійкої рівноваги між двома елементами державної влади: монархічним, в особі князя, і демократичним, в особі народних зборів або віча [Франклин С., Шепард Д., 2000]. По суті, йшлося про боротьбу двох тенденцій, що історично склалися. Одним полюсом виступала тенденція до діалогізації управління, що йшла від вічового (додержавного) ідеалу, в межах якого історично склалися обмежені форми діалогу. Цей процес міг у різних формах проявлятися на нижчих рівнях. Іншим полюсом вступала тенденція до монологізації управління, яка підпорядковувала багатогранність рішень знизу одноманітності рішень вищого рівня управління. Вони знаходилися у відношенні взаємопроникнення – взаємовідштовху-

вання. На вищих рівнях існували елементи діалогу, наприклад, з'їзди князів. Водночас вічові рішення, народжуючись у процесі діалогу, як наслідок мали авторитарний, примусовий характер. Кожна з сторін намагалась на підставі монологічної стратегії поширити свої принципи управління і ціннісні установки на інші рівні.

Традиційний вічовий інститут пристосовувався до конфронтації рівнів управління, але не був спроможний перебороти передумови розколу. Останнє вимагало розвитку вічового діалогу, перетворення політичної динаміки в масову культурно визнану цінність. Розвиток віча можна було спостерігати в переносі його досвіду із «локальних світів» (общин) у міста (Псков, Новгород). Однак чим більше було місто, тим складніші були його функції і тим більшою мірою виявлялася невідповідність між їх складністю і емоційним, особистісним характером спілкування на вічі. Необхідно було сформуванню нового рівня діалогу. Вічові інститути великих міст не зуміли вирішити це завдання. Тим самим у країні не закріпився інститут протидії монологу центральній владі. Вічові інститути в підсумку отримали поширення і збереглися лише на локальному рівні, в сільській місцевості, що зменшувало можливість подальшого розвитку діалогу.

263

Становище ускладнювалося тим, що склалася подвійна сакральність влади, суб'єкти якої протистояли один іншому. З одного боку, це була стара язичницька сакральність, з іншого – християнська сакральність. Катастрофа, якої зазнала Києворуська держава, була результатом внутрішніх протистоянь, а також недостатньої масової спроможності до формування інституціональної єдності всіх рівнів управління – вічового і державного на підставі їх діалогічного взаємопроникнення [Ахиезер А., 2004].

Продовжуючи розгляд питань, пов'язаних із системою і структурою влади, зацентруємо увагу на проблемі владно-політичної ментальності, зокрема щодо легітимності влади в Києворуській державі, усвідомлення її першими київськими князями. Наприклад, ми не знаємо мотивів, якими керувався четвертий (після Олега, Ігоря й Ольги) князь Святослав, що посадив замість намісників на князювання в окремих землях своїх синів. Але це, безумовно, був найважливіший поворот, покликаний з'єднати підкорені варягами території родовим зв'язком [Толочко А., 2004]. Відтепер саме князівський рід у цілому стає тією базовою абстракцією, яка несла в собі ідею державної

спільності земель, що контролювалися князями, і разом з тим була зрозумілою для родоплемінної, додержавної свідомості населення.

Іншими словами, влада, за твердженням літописця, князівського роду Рюриковичів стала легітимною. Окремі представники роду могли цю легітимність утрачати, що в історії Києва траплялося нерідко, але позиції роду в цілому як монопольного постачальника правителів залишалися непорушними.

Однак цей спонтанно виявлений і утверджений принцип легітимації сам по собі не забезпечував легітимної наступності великокнязівської влади, не давав чіткої відповіді на питання про те, кому правити в Києві. У розпорядженні князів були дві моделі легітимації влади в столиці – сімейного батьківства і родового старійшинства. Перша, що бере початок від Святослава, припускала, що великим князем є батько, в окремих князівствах правлять його сини, ним же і призначувані, а після його смерті великокнязівський стіл переходить до старшого з них. При другій моделі влада дістається старшому в роді в цілому, що дає перевагу не синам, а братам померлого правителя.

264

Історія Києворуської держави наочно продемонструвала переваги батьківської моделі. Саме при її використанні в роки князювання хрестителя Русі Володимира і в другій половині правління Ярослава Мудрого мали місце найзначніші досягнення в державному і суспільному розвитку. Проте «батьківство» того ж Володимира стало можливим лише після того, як він у міжусобній війні фізично усунув своїх братів. Ахіллесова п'ята колективного родового правління в тому й полягала, що воно виявилось неспроможним виробити легітимну процедуру спадкування великокнязівської влади після смерті князя-батька.

Перед нами не стоїть завдання переказувати багаторазово описану історію першої давньоукраїнської державності. З огляду нашої проблеми достатньо вказати лише на те, що при невиробленості принципу законного спадкування влади таким ним ставало її силове захоплення. Нерідко його переваги виявлялося досить для легітимації володарювання, що сприймалася як винагорода за особисті військові заслуги в міжусобній боротьбі за великокнязівський стіл. Але так було не завжди, і часом сила (особливо у випадках, коли перевага однієї зі сторін не була очевидною) шукала союзу з принципом старійшинства, що приводило до появи різних варіантів їхнього сполу-

чення аж до дуумвіратів, коли одночасно правили найдужчий і найстарший – у роді чи в одній з його гілок [Толочко А., 2004].

Ці гілки і їхні статуси усередині князівського роду були узаконені домовленостями князів на їхньому першому з'їзді в Любечі (1097). З'їзд покликаний був символізувати єдність Русі і солідарну готовність князів зберегти та захистити її від зовнішніх і внутрішніх загроз. Але додержавну єдність доводилося забезпечувати узаконенням уже існуючого політичного розмежування князів, що і проявилось в закріпленні різних князівств у «вотчинне» володіння за окремими гілками роду, що розрісся. У таке володіння був переданий і київський стіл, який закріпили за гілкою, визнаною старшою. Це була спроба вирватися з пасток родового правління з допомогою його упорядкування. Однак досягнуті домовленості дотримувалися недовго, а саме їх тимчасове дотримання обумовлювалось конкретними зовнішніми і внутрішніми обставинами [Толочко А., 2004].

Скликання князівських з'їздів (після любецького були й інші) свідчило про усвідомлення князями проблеми, що стояла перед ними. Однак при збереженні родового правління в неї не було рішення. Цей принцип володарювання дозволив просунути по шляху створення і зміцнення київської державності, забезпечив її легітимацію в умовах панування додержавної культури. Але сам він, будучи додержавним, підривав цю державність зсередини тому, що блокував вироблення механізмів легітимної наступності влади. У свою чергу, відсутність таких механізмів привела до того, що архаїчна культура, яка зберігалася, повсюдно відтворила органічно притаманний їй другий владний полюс – вічовий інститут. Паралельно з описаними процесами відбувалося і його піднесення. Володимира Мономаха покликало на великокнязівський стіл саме віче. І це було не перше і не єдине його втручання в політичне життя стародавньої Русі [Толочко А., 2004].

Труднощі будівництва київської державності сягали своїми коренями не тільки в додержавну культуру населення, але й у культуру самих будівничих. Адже вже один тільки факт родового правління і неспроможність створити механізми легітимного спадкування влади свідчать про те, що вихідну культуру варязьких прибульців важко назвати державною.

Держава починається з освоєння абстракції спільного інтересу, що піднімається над інтересами приватними і груповими, над інтер-

есами локальних спільностей і окремих людей, що входять до них. Спільний інтерес – це безпека, захищеність від зовнішніх загроз та внутрішній порядок у широкому сенсі слова. Але щоб такий інтерес обслуговувати, сам він повинен бути усвідомлений як власний інтерес не тільки правителями, але й ширшим колом людей, котрі складають, кажучи сучасною мовою, пануючу еліту. Для цього, у свою чергу, такі люди мають бути у достатній кількості в суспільстві, а влада повинна вміти мобілізувати їхню енергію і здібності. Іншими словами, йдеться про саму мобілізацію особистісних ресурсів для обслуговування державних потреб, причому в історичному середовищі, де домінувала архаїчно-колективістська, родоплемінна, доособистісна культура [Толочко А., 2015].

266

Проте державна організація життя, на відміну від додержавної, припускає не тільки наявність еліти, функції якої відділені від функцій основної маси населення. Вона припускає диференціацію і самого населення, тобто подрібнення функціонально нерозчленованої, синкретичної родоплемінної цілісності на групи залежно від виконуваних ними соціальних і професійних ролей. У свою чергу, виконання таких ролей теж має бути мотивоване, теж вимагає мобілізації особистісних ресурсів. Щодо цього Київська Русь знов-таки йшла шляхом, за яким спочатку рухалися всі ранні держави. Однак еволюція «людського фактора» – і в еліті, і серед населення – мала в ній і свої особливості.

У діяльності перших київських князів літописці не фіксують нічого, що свідчило б про усвідомлення ними спільного інтересу, наявність у них установок на державне упорядкування життєвого устрою племен. До кінця X ст. князі не виконували навіть судових функцій. Можливо, у Новгороді, що задалегідь визначив умови князювання і міг відстоювати їхнє дотримання, ситуація від початку полягала в іншому. Але вже те, що князюванням у Новгороді перші покоління Рюриковичів обтяжувалися, свідчить про їхню незаклопотаність упорядкуванням внутрішнього життя. Треба думати, що порядок вони розуміли винятково як насильницьке утихомирення захоплених територій і готовність людей, котрі проживали на них, до регулярного виплачування данини [Ахиезер А., 1997].

Це означає, що поняття про спільний інтерес у свідомості перших князів було відсутнє, що у своїй діяльності вони керувалися головним чином приватними інтересами – як власними, так і своїх дру-

жинників. Але правителі, на відміну від простих смертних, навіть якщо формально вони не беруть на себе виконання спільних функцій, так чи інакше, погано чи добре, їх виконують. І тому, що іншого джерела легітимності в них немає, і тому, що без цього вони взагалі не правителі. Сучасні дослідники вже звертали увагу на те, що «державність» Рюриковичів спочатку була специфічним засобом силового впливу на кшталт першого пострадянського десятиліття.

Йдеться, однак, не тільки про «дакування» купецьких караванів на небезпечному шляху «з варяг у греки» – спочатку купці в основному теж були з варягів і входили до князівських дружин. Йдеться і про те, що влада змушена була брати під свій захист від зовнішніх загроз і поставляючи данину території – адже це були вже її власні території. Але в такому випадку приватні інтереси князів стикалися з інтересом спільним. З одного боку, перші Рюриковичі керувалися прагненням видавити з підкореного населення максимум можливого. Звідси, наприклад, «військово-розбійницька діяльність Ігоря» [Вернадский Г., 1927], який «продовжував політику Олега, висікаючи мечем свої володіння» [Геллер М., 1999]. З іншого боку, висікання своїх володінь поступово сходило нанівець – унаслідок усвідомлення його невігідності й під впливом уроку, даного Ігорю древлянами: згадані вище заходи княгині Ольги щодо цього дуже показові. Та й спочатку основний напрям силової політики князів полягав не у «висіканні» уже завойованого, а в нових завоюваннях, у розширенні підвладної території чи в грабінницьких набігах на чужі землі з наступним відходом.

Той же Ігор до своєї смерті від рук древлян устиг здійснити похід на західне узбережжя Каспійського моря (912–913), де громив міста і захопив чимало здобичі, зробив два походи на Візантію. Його син Святослав, провівши у походах усе життя, підкорив в'ятичів, розгромив Хазарію, завоював Волзьку Булгарію і рушив на Дунай, захопивши там місто Переяславець, у якому спочатку хотів навіть залишитися («там середина моєї землі») [Франклин С., Шепард Д., 2000]. Ідеологія перших Рюриковичів – це ідеологія перманентної війни за розширення володінь і захоплення нових торгових шляхів по Волзі та Дунаю, контроль над якими обіцяв величезні доходи.

Особистий інтерес князя в загарбницькій війні полягав у нарошуванні влади і здобичі. Завоювання приносили засоби, що дозволяли розширювати князівський двір, множити челядь, чисельність холопів. З успішного походу правитель завжди повертався з «полоном»,

нові раби або продавалися (ледь не найприбутковіший «товар» на ті часи), або використовувалися для потреб князівського господарства. Нарешті, захоплена здобич давала можливість збільшувати і краще оплачувати дружину.

268 — Князь, який вдало воює, і його дружинники забезпечували нестійкий, неміцний, але усе-таки мир, що був у ту епоху великим дефіцитом – особливо в землях, що прилягали до степу. Такий князь не тільки часто бенкетував, але й більше торгував і будував, більше замовляв найрізноманітніших товарів, давав роботу різним людям, що сприяло виявленню і мобілізації особистісних ресурсів у недружинних, цивільних, тобто торгово-купецьких і ремісничих сферах діяльності. Разом з тим створення органічних джерел мирного інтенсивного розвитку виявилось для Київської Русі завданням нерозв'язаним. Створена ж нею модель розвитку екстенсивного (з допомогою територіального розширення і контролю над торговим транзитом) не могла бути ні довгочасно конкурентоспроможною, ні довгочасно стабільною. Оскільки стратегічно неспроможною була сама ставка на війну як ресурс розвитку, завдяки якій ця модель утвердилася.

Ідеологія перманентної війни зіграла не меншу роль у розпаді київської державності, яка не встигла скластися, ніж родовий принцип легітимації влади. І річ навіть не в тому, що захоплення такою ідеологією може супроводжуватися катастрофічними політичними помилками, подібними, скажемо, помилці Святослава: розгромивши Хазарський каганат, він ліквідував захисний бар'єр Русі від степових кочівників, здатний узяти на себе відчутні половецькі удари, які незабаром проявилися. Річ у тому, що війна, будучи основним інструментом будівництва і зміцнення державності, рано чи пізно із зовнішньої перетворюється на внутрішню [Ахизер А., 2005].

Перший період становлення Києворуської держави – гарна ілюстрація до теорії «стаціонарного бандита». Відповідно до цієї теорії, державна влада виникає внаслідок осідання на конкретній території силових угруповань, які поступово переходять від руйнівної наживи, до відгодівлі череди і регулярної стрижки вовни. Але багато настригти князі не могли, сприяти відгодівлі – теж. Рівень господарського розвитку підкорених ними племен був украй примітивним, обсяги надлишкового продукту залишалися мінімальними. Натуральних податків (хутра, меду, воску), які стягувалися з населення і

вивозилися на міжнародні ринки, для нарощування торгівлі князям не вистачало. Зовнішні загарбницькі війни якийсь час забезпечували доступ до нових ресурсів і дозволяли розширювати простір влади, які, у свою чергу, використовувалися для захоплення нових ресурсів і ще більшого територіального розширення. Але довго так продовжуватися не могло.

У такій державній моделі війна і насильство – органічні елементи функціонування системи саме тому, що йдеться про силове підприємство. Інших органічних елементів розвитку така модель не створює. Але можливості нових територіальних надбань рано чи пізно вичерпуються, у чому довелось переконатися уже войовничому Святославі. Добравшись до Балкан і осівши з дружиною в Переяславці, він залишив без захисту Київ і змушений був повернутися, щоб зупинити печенігів, які загрожували столиці, а після вторинного пришествя на вже підлегли, здавалося б, території зіштовхнувся не тільки з опором болгар, але і з Візантією, яка підтримала їх, воювати з котрою удалині від Русі був не в змозі й повинен був Балкани залишити – для того, щоб на зворотньому шляху бути вбитим тими ж печенігами.

269

За таких обставин зовнішні війни саме і трансформуються у внутрішні, що в Києворуській державі і відбулося. Внутрішньородові зіткнення в боротьбі за велике князювання доповнилися тотальною міжусобицею в боротьбі за обмежені ресурси. Але тепер це була вже боротьба не за оволодіння державою, а за приватизацію її окремих сегментів, що супроводжувалося не тільки грабіжницькими набігами князів на землі родичів, але і розпадом Русі на дрібніші князівства: до середини XII ст. їх було вже близько півтора десятків, а до початку наступного сторіччя – близько півсотні. Носіїв і виразників спільного інтересу на Русі не залишалося, на право представляти й захищати його знаходилося усе менше охочих [Ахизер А., 2005].

Це і призвело до катастрофи, що наступила за монголо-татарською навалою. Князі не змогли домовитися про спільні дії, а ті, що домовилися – спільно діяти у бою з монголами на ріці Калці (1223). Поразка, якої вони зазнали, теж нічому не навчила – приблизно так само вони вчинили і через кілька років під час навали Батия, після чого Русь опинилася під владою монголів. Приватизована по шматках державність уже такою не була. Точніше, вона перестала нею бути, так і не встигнувши остаточно сформуватися. Катастрофа стала результатом задовго до розпаду державної спільності, що розпочався.

Навряд чи не найяскравіше розпад проявився в тому, що одним з істотних мотивів міжусобиць і руйнівних набігів князів на сусідні князівства стало навернення в рабство з наступним продажем на невільницьких ринках жителів своєї власної країни. Работоргівля стала в якийсь час важливою статтею доходу руського експорту. Про це можна судити на підставі письмових джерел, про це писали й деякі історики [Фроянов І., 1996]. Але якщо живим товаром стають не тільки «чужі», але і «свої», то це означає, що ідея етнодержавної єдності в культурі не закріпилася, що культура ця значною мірою залишалася локальною, додержавною і що заміна кордонів між племенами кордонами між князівствами у цьому відношенні принципово мало що змінила. Не дивно, що міжусобиці супроводжувалися часом використанням однією зі сторін ворожих Русі половців і розподілом з ними захопленої здобичі. Така практика відтворюватиметься і надалі, коли руські князі будуть діяти проти інших руських князів разом з монголами.

270

Загалом, говорячи про даний період в історії наших предків, варто наголосити, що саме тоді, у київський період, відбувся перехід від додержавного стану в державний. Попередня локально-племінна організація життя була культурно й історично подолана. Виникли перший інститут державного типу в особі київського князя і центр державної влади зі столицею в Києві. Цей період можна охарактеризувати як час прориву з передісторії в історію на підкореній варязьким князем території. Почався важкий пошук – більше стихійний, ніж усвідомлений – способів трансформації наявної додержавної культури в культуру державну і їх синтезу. Був здійснений перехід від ідеї князівської влади, яка ґрунтувалася винятково на праві сили, до ідеї легітимації влади, що наслідувалася за правом народження.

Офіційне прийняття християнства при князеві Володимирі стало початком входження Руси-України в перший вісьовий час. Абстракція християнського Бога містила культурно-символічний потенціал, що дозволило значно просунутися на шляху побудови держави. З прийняттям християнства на Русь прийшли писемна література, з'явилися писемні зводи законів, а головне – в життя країни ввійшов найважливіший принцип першого вісьового часу (єдина віра) і відповідний їй інститут – церква.

Водночас накладення державної культури, що зароджувалося на додержавну, не могло забезпечити культурну і політичну інтеграцію

давньоруського соціуму. Населення, якому влада князів майже на всіх територіях першопочатково була нав'язана силою, було не в змозі глибоко усвідомити цінність державності і відчутти відповідальність за неї. Це, своєю чергою, породжувало соціокультурний розкол між державномислячою частиною еліти і населенням.

Соціокультурний розкол знайшов своє продовження і завершення в організації державності, що формувалася. Архаїчна культура низів з'єднувалася з архаїчно-родовим менталітетом перших князів. Спроба синтезувати в родовому правлінні державну і додержавну культуру невідворотно вела не тільки до соціокультурного, але й до політичного розколів, що вилилося на поверхню у вигляді перманентних князівських міжусобиць, а в подальшому і до розпаду самої Київської держави.

Києворуська держава розвивалася з деякими елементами, характерними для периферійних імперій. Вона підкорила й асимілювала багаточисленні етнічні і племенні спільноти спочатку на довісьовій (примусово-силовій), а потім і на запозиченій вісьовій (християнській) культурній основі. Однак оформитися в стійке централізоване імперське утворення вона не змогла, залишившись крихкою конфедерацією окремих князівств, які тяжіли до економічної і політичної відособленості.

Боротьба між князями за владу супроводжувалася включенням у неї вічових інститутів: якщо конкретний князь міг бути силою зміщений іншим князем, то він міг бути зміщений і вічем, яке також складалося з озброєних людей. Як наслідок – тріщини розколів ставали все глибшими: віче – один з владних полюсів локальних співтовариств в інститут державного типу не трансформується через свою природу. Тому традиція взаємодії і взаємопроникнення двох природних і необхідних полюсів будь-якої стійкої влади – елітного і народного – в Києворуській державі закладена не була. Логіка розколу штовхала князів до пошуку шляхів і способів ліквідації народного вічового полюсу й утвердження авторитарної моделі володарювання. Але при збереженні родового принципу не могла утвердитися і вона.

Київська держава спочатку утверджувалася на силовому захопленні ресурсів і отриманні доходів з міжнародної торгівлі. Але з часом обидва джерела вичерпалися: можливості територіальних захоплень не безмежні, а основні торгові шляхи під впливом хрестових походів і половецької небезпеки почали переміщуватися вбік від Ки-

ївської Русі. Криза екстенсивної моделі розвитку супроводжувалася занепадом міст, що виникли на шляхах транзитної торгівлі, осіданням князів у їх вотчинах для ведення відтворюваного господарства і перетворенням міської Русі на Русь сільську [Ахизер А., 2005]. Все це призвело до того, що в майбутньому долю Київської держави вирішили інші.

Повертаючись до владно-політичного менталітету у період давньоруської держави, можна акцентувати на тому, що ті питання, які стосуються політичного менталітету, його сутності і структури знайшли відображення в особливостях суспільно-політичного життя Києворуської держави. Адже одним із суттєвих моментів політичного менталітету є процес відбиття у свідомості людей соціальних відносин, що склалися. Саме це ми і спостерігаємо в процесі її становлення і розвитку.

272 — Крім того, політична ментальність пов'язується з емпіричними проявами ідеології, тобто процесу вироблення ідей і цінностей політичного і соціального життя, обґрунтування легітиматії домінуючої політичної сили.

Важливим елементом політичного менталітету є єдність бінарних опозицій, що виникають внаслідок відтворення в його структурі (неусвідомлених) компонентів, з одного боку, а з іншого – постійної зміни його усвідомлених (інверсійних) компонентів. Ці бінарні опозиції політичного менталітету виражаються в протиріччях між політичними атитюдами й установками, які виявляються в уявленнях суспільства, станів, політичної еліти, їх ціннісних орієнтацій і ставленнях до держави, влади, права і закону, демократії, реформ, порядку, свободи, рівності, справедливості, політичних лідерів. Саме протистояння бінарних опозицій політичного менталітету давньоруської держави простежується в діалогічному конфлікті вічного інституту і правлячої владної верхівки, що з часом і призвело до політичного й соціокультурного розколу, а відтак і розпаду держави на окремі князівства.

Висновки. Які підсумки можна зробити із сказаного про владно-політичний менталітет Києворуської держави? По-перше, певною мірою він може бути досягнутим лише з урахуванням ментальної мозаїки самобутніх племен Сходу, Заходу, Півночі і Півдня, виокремлення загальних пріоритетів ментальних рис наших предків цієї доби, зокрема любові до своєї землі, вміння захищати її, хоробрість,

відкритість, потяг до знань, писемності, освіти і т.д. По-друге, політичний менталітет відбивав загальний рівень політичної культури, політичних знань, політичної дуки, яка знайшла відображення в Руській правді Ярослава, у «Слові о законі і благодаті Іларіона, у «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, в «Ізборніку 1076 р.». Її носіями була політична еліта, яка почала формуватися. По-третє, на владно-політичний менталітет, як і на все життя держави, великий вплив справило прийняття християнства, внаслідок чого утворилася, за визначенням Іларіона, «християнська держава». По-четверте, владно-політичний менталітет з появою кодексу «Руська правда» отримав юридично-правове підґрунтя. По-п'яте, на владно-ментальному менталітеті русичів позитивно позначились широкі міжнародні зв'язки Києворуської держави.

Джерела та література:

1. Ахиезер А. 1997. Россия: Критика исторического опыта. Новосибирск: Сибирский хронограф. С. 102-104.
2. Ахиезер А. 2004. Специфика российской цивилизации // Цивилизации. Вып. 6. М.: Наука. С. 224-227.
3. Ахиезер А., Клямкин И., Яковенко И. 2005. История России: конец или новое начало? М.: Новое издательство. С. 47-48, 60-64, 65, 98-100.
4. Вернадский Г. 1927. Начертание русской истории. Прага. С. 39.
5. Геллер М. 1999. История Российской империи. В 2 т. Т. 1. М.: Наука. С. 24.
6. Неретина С. 1995. Верующий разум. К истории средневековой философии. Архангельск: Беломор. С. 15.
7. Повість минулих літ, 1989// Літопис руський. Київ: Дніпро. – С. 56, 591 с.
8. Ричка В. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі), 2009. Київ.: Ін-т історії України НАН України. 180 с.
9. Толочко А. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология, 2004. Київ: Наукова думка. С. 27, 37-46, 46-54.
10. Толочко О. Нариси початкової Русі, 2015. СПб.: Laurus. 336 с.
11. Франклин С., Шепард Д. Начало Руси. 750-1200, 2000. СПб.: «Дмитрий Буланин». С. 217, 248-267, 352-382.

12. Фрейденберг О. Мир и литература древности, 1988. М.: Наука. С. 92, 108.
13. Фроянов И. Рабство и данничество у восточных славян (VI – X вв.), 1996. М.: Наука. С. 87-89.
14. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України, 2005. Київ: Критика. – С. 52-62.

References:

1. Akhyezer A. 1997. Rossyia: Krytyka ystorycheskoho opyta. Novosybyrsk: Sybyrskiy khronohraf. S. 102-104.
2. Akhyezer A. 2004. Spetsyfyka rossyiskoi tsyvylyzatsyy // Tsyvylyzatsyy. Выр. 6. М.: Nauka. S. 224-227.
3. Akhyezer A., Kliamkyn Y., Yakovenko Y. 2005. Ystoryia Rossyy: konets yly novoe nachalo? М.: Novoe yzdatelstvo. S. 47-48, 60-64, 65, 98-100.
- 274 4. Vernadskiy H. 1927. Nachertanye russkoi ystoryy. Praha. S. 39.
- 5. Heller M. 1999. Ystoryia Rossyiskoi ymperyuy. V 2 t. T. 1. М.: Nauka. S. 24.
6. Neretyna S. 1995. Veruiushchyi razum. K ystoryy srednevekovoi fylosofyy. Arkhanhelsk: Belomor. S. 15.
7. Povist mynulykh lit, 1989// Litopys ruskyi. Kyiv: Dnipro. – S. 56, 591 s.
8. Rychka V. «Vsia korolivska rat» (Vlada Kyivskoi Rusi), 2009. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 180 s.
9. Tolochko A. Kniaz v Drevnei Rusy: vlast, sobstvennost, ydeolohyia, 2004. Kyiv: Naukova dumka. S. 27, 37-46, 46-54.
10. Tolochko O. Narysy pochatkovoi Rusi, 2015. SPb.: Laurus. 336 s.
11. Franklyn S., Shepard D. Nachalo Rusy. 750-1200, 2000. SPb: «Dmytryi Bulanyn». S. 217, 248-267, 352-382.
12. Freidenberh O. Myr y lyteratura drevnosity, 1988. М.: Nauka. S. 92, 108.
13. Froianov Y. Rabstvo y dannychestvo u vostochnykh slavian (VI – Kh vv.), 1996. М.: Nauka. S. 87-89.
14. Iakovenko N. Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoї Ukrainy, 2005. Kyiv: Krytyka. – S. 52-62.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДІА ТА ІТ-СФЕРИ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент.
Науковий журнал. Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2024.
Том 14. С. 275-299

Mediaforum: Analytics, Forecasts,
Information Management.
Scientific Journal. Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2024.
Volume 14. pp. 275-299

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.275-299>

УДК: 004.8:330.342.24

© Володимир Фісанов¹

© Олександра Гісса-Іванович²

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДОВА ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0: ЗА ЕКСПЕРТНИМИ ОЦІНКАМИ THINK TANKS

У статті авторами піднімається декілька актуальних тем, пов'язаних з сучасним розвитком штучного інтелекту як складової та інструментарію розвитку індустрії 4.0. Підкреслено, що за версією британського словника Collins у 2023 термін «штучний інтелект» став словом року. Основні положення статті ґрунтуються на спеціальних дослідженнях у сфері ШІ, здійснених такими відомими think tanks, як Інститут Алана Тюрінга, Центр 4-ої Індустріальної революції СЕФ у Давосі за підтримки фірми «Хітачі», а також RAND Corporation. Залучені матеріали доповідей Єврокомісії та розробки з тематики ШІ останніх років в Україні, зокрема у військовому й безпековому напрямках.

275

Автори відзначають також і той факт, що у ХХІ столітті усе більше обертів набирає поки що досить незвична проблема етики штучного інтелекту: постає питання чи спроможні будемо ми у середньостроковій перспективі виробити дієву систему правил, призначених для створення середовища, так би мовити, довіреного розвитку технологій ШІ.

---

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: v.fisanov@chnu.edu.ua; [https:// orcid.org /0000-0001-6550-8903](https://orcid.org/0000-0001-6550-8903)

² Кандидат політичних наук, консультант-аналітик, фрілансер, Україна. E-mail: aleks.gissa@gmail.com; [https:// orcid.org /0000-0001-9777-7307](https://orcid.org/0000-0001-9777-7307)

Особливу увагу приділено питанням геостратегічного протиборства США і КНР у царині інноваційного розвитку ШІ. У цьому контексті штучний інтелект вимагає оригінальних управлінських рішень на глобальному рівні. Структура управління повинна бути запобіжною, гнучкою, інклюзивною, непроникною та цілеспрямованою. Усім зацікавленим сторонам – державам, інституціям у сфері ІТ, неурядовим акторам і фірмам-розробникам варто, виходячи з цих принципів, сформуувати 3 режими управління, що перетинаються. Перший – для встановлення фактів і консультування урядів щодо ризиків, пов'язаних зі штучним інтелектом; другий для запобігання повній гонці озброєнь між державами на інноваційній основі; третій для управління руйнівними силами технології, яка не схожа до всього, що уже бачив світ у минулому.

Зроблено висновок, що штучний інтелект, за умов його подальшого фреймування та етичного доведення, є лише одним з новітніх напрямків (згадаємо тут теорему Геделя) розвитку розуму людства у ХХІ столітті.

276

— **Ключові слова:** індустрія 4.0, штучний інтелект, Алан Тюрінг, Семюель Батлер, етика, наукові дослідження, українські заклади освіти, прозорість, приватність, відповідальність, соціальна взаємодія, Алфредо Валладео, think tanks.

Artificial Intelligence Technologies as a Component and Toolkit of Industry 4.0 Development: According Think Tanks Expert Evaluations

In the article, the authors raise several topical topics related to the modern development of artificial intelligence as a component and toolkit of Industry 4.0 development. It is emphasized that according to the British Collins dictionary, in 2023 the term “artificial intelligence” became the word of the year. The main provisions of the article are based on special research in the field of AI carried out by such well-known think tanks as the Alan Turing Institute, the Center for the 4th Industrial Revolution of the CEF in Davos with the support of the Hitachi company, as well as the RAND Corporation. The materials of the reports of the European Commission and developments on the subject of AI in recent years in Ukraine, in particular in the military and security areas, have been included.

The authors also note the fact that in the 21st century, a rather unusual problem of the ethics of artificial intelligence is gaining more and more momentum: the question arises whether we will be able to develop an effective

system of rules in the medium term, designed to create an environment, so to speak, of trusted development of technologies AI.

Special attention is paid to the issues of geostrategic confrontation between the United States and the People's Republic of China in the field of innovative development of AI. In this context, artificial intelligence requires original management solutions at the global level. The governance structure should be preventive, flexible, inclusive, transparent and focused. All stakeholders – states, IT institutions, non-governmental actors and development firms – should, based on these principles, form 3 overlapping governance regimes. The first is to fact-find and advise governments on the risks associated with artificial intelligence; the second to prevent a full arms race between states on an innovative basis; the third to control the destructive forces of technology unlike anything the world has seen in the past.

It is concluded that artificial intelligence, under the conditions of its further framing and ethical proof, is only one of the newest directions (recall Gödel's theorem here) of the development of the human mind in the 21st century.

277

Keywords: industry 4.0, artificial intelligence, Alan Turing, Samuel Butler, ethics, scientific research, Ukrainian educational institutions, transparency, privacy, responsibility, social interaction, Alfredo Valladão, think tanks.

Постановка проблеми. Серед технічних інновацій, притаманних розвитку 4ir, з якими сьогодні спроможна (хоча, можливо, і не дуже цього бажає) «зустрітися» пересічна людина, чільне місце займає штучний інтелект. Про його дедалі усе більш неочікувані «кроки» нашою планетою інформують різні пабліки і медіа, про ризики і досягнення у сфері ШІ дискутують під час круглих столів й на сторінках досліджень науковці та експерти.

На часі, до прикладу, розробка нейроморфних комп'ютерів що імітують функції мозку, використовуючи штучні нейрони, які програмуються і забезпечують більш ефективне розпізнавання образів за умов якщо певної інформації обмаль. Або ж реальністю стає професія промт-інженерів, які у змозі якісно запустити генерацію необхідних даних: без детально розробленого запиту штучний інтелект не зможе сформулювати чітку та зрозумілу відповідь. Усе більше набирає обертів і досить незвична у цьому контексті проблема етики штучного інтелекту: постає питання чи спроможні будемо ми у середньостроковій перспективі виробити дієву систему правил, при-

значених для створення середовища, так би мовити, довіреного розвитку технологій ІІІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика Індустрії 4.0 досить активно розробляється в Україні. Свого часу уряд у «Національній стратегії Індустрії 4.0» (2018) визначив курс на цифровізацію терміном на 5 років. Згідно з інноваційною програмою пріоритетними задачами визнано: консолідацію головних стейкхолдерів 4.0 та урядових структур; активне залучення ІТ-сектору до питань передання досвіду глобалізації та кращих бізнес-практик підприємствам і організаціям; інтеграцію до європейських та світових ланцюжків цінностей. Передбачалося також прискорити інтеграцію України до відповідних європейських програм, зокрема з розвитку промислових хайтек (H2020 SME Instrument, EaP Plus, COSME, ENN). Це й доступ до відповідних знань, покращення загальної конкурентоздатності, а також перейняття кращих новаторських практик підприємств. Проте, національні розробники стратегії 4.0 самокритично пишуть, що рівень інтеграції України в ці програми «залишається мізерним» [Національна стратегія, 2014]. Якщо вести мову насамперед про економіку, то перспективою подальших досліджень є розроблення механізмів із підвищення ефективності впровадження Індустрії 4.0 на підприємствах України, оскільки саме вони забезпечують інноваційні зрушення в економіці, проводять НДДКР, створюють додану вартість, наповнюють бюджет регіону та країни [Чайкіна А.О., 2021]. Львівські дослідники А. Завербний і К. Сало проаналізували ключові індикатори запровадження і розвитку Індустрії 4.0 в Україні у контексті євроінтеграції [Завербний А. С., Сало К. Р., 2022].

Важливі аспекти сучасного розвитку «розумного штучного інтелекту» розглядаються у колективній монографії присвяченій цій тематиці, у котрій досліджуються не просто складні питання в обчислюванні чорні скриньки, де автори намагаються не тільки надати відповіді, але й розумно пояснюють, як їх було досягнуто [Стратегія розвитку, 2023].

Однак цілі Індустрії 4.0 вже не у всьому відповідають нагальним потребам сучасного розвитку, оскільки промислова трансформація в контексті переходу до Індустрії 4.0, виявилася «суто технологічною парадигмою», де не враховувалися завдання подолання кліматичної кризи на планеті, а також зняття глибокої соціальної напруги. Десь рік тому появився «Маніфест щодо переходу України до індустрії

5.0». У ньому зокрема підкреслено таке: Індустрія 5.0 як сучасна та приваблива для інвестування в різні галузі модель виробництва, може стати тим «золотим ключиком», що відімкне двері потокам донорських та інвестиційних коштів для відновлення України. Країні потрібна нова, сучасна промисловість, тому що де-індустріалізована, слабка економіка неспроможна забезпечити стійкість в часи потрясінь, що є критичним для європейського континенту та світу в цілому в ситуації, коли під боком в Україні знаходиться агресивний сусід, що прагне «перекроїти» світ [Маніфест, 2023].

Однак у даній статті ми дещо звужуємо сферу дослідницької уваги, акцентуючи на темі розвитку штучного інтелекту як інструменту нової доби у світовій індустрії. Як відзначає експерт Центру 4-ої Індустріальної революції Світового економічного форуму, представник фірми «Хітачі» Соїчі Фуруя (Soichi Furuya), саме штучний інтелект, машинне навчання і пов'язані з ними прикладні сфери, зокрема Інтернет речей, робототехніка й розумні міста є сьогодні провідними креативними платформами для подальшого співробітництва з Центром і СЕФ [Soichi Furuya, 2019]. Нагадаємо, що Hitachi – це одна з найбільш потужних фінансово-промислових груп Японії, до складу котрої входить понад 1100 різних фірм і підприємств.

Іншу актуальну задачу у царині ШІ сформулював Стюарт Рассел, науковий радник діючого у США Дослідницького інституту машинного інтелекту (MIRI) та співавтор провідного підручника зі штучного інтелекту. Він зокрема стверджує у «Довгостроковому майбутньому штучного інтелекту», що ми повинні інтегровано підійти до цього питання. «Моя пропозиція, – каже вчений, – полягає у тому, що ми маємо припинити розробляти штучний інтелект у його простому визначенні лише щодо покращення можливостей систем прийняття рішень. [...] У цивільному будівництві ми не називаємо це «будівництвом мостів, які не падають» – ми просто називаємо це «будівництвом мостів». Звичайно, ми не хочемо, щоб вони впали. І ми повинні так само думати про штучний інтелект: системи ШІ повинні бути розроблені таким чином, щоби їх дії добре узгоджувалися з тим, чого бажають люди. Але це складна невирішена проблема, яка досі не була часткою порядку денного досліджень» [About MIRI]. Коментуючи тему, один з слухачів лекції з проблем ШІ вкрай її загострив: «Один сценарій, який продовжує мене непокоїти, – це те, що

відбудеться, якщо машина набуде самосвідомість, а потім вирішить скрити це, брехати про це, допоки для нас не стане занадто пізно».

Як відзначають експерти у сфері етики ШІ, область досліджень машинної етики (або ж робоетика) виникла нещодавно як підгалузь штучного інтелекту, що зосереджується на завданні забезпечення етичної поведінки штучних агентів (зазвичай званих АМА, Artificial Moral Agents). Вона потребує залучення учасників як з інформатики, так і з філософії. Зосереджуючись на поведінці штучних агентів, цей напрямок вирізняється від попередніх робіт у сфері етики у застосуванні до технологій – в їх використанні людьми та у рідкісних випадках поводження людей з машинами [Shulman Carl, 2009].

280

Слід при цьому особливу увагу звернути на чутливе питання для суспільства щодо «контрольованості» ШІ. Як вважають досвідчені вітчизняні експерти, для штучних інтелектуальних систем, заснованих на нейромережах, які можуть мати складну структуру і виробляти непередбачувані результати, особливо важливо володіти методами пояснення ухвалених рішень. Тому українські дослідники мають зосередитися сьогодні на розробці методології та інструментів, які дадуть змогу пояснювати (особливо при підготовці фахівців вищої кваліфікації), як системи ШІ ухвляють свої рішення щоб користувачі могли бачити й розуміти процеси, які відбуваються всередині системи [Бердо Р. С., 2023].

Звернемо увагу зацікавленого читача до іншої фундаментальної праці, яка опублікована за редакцією двох дослідників Стюарта Рассела і Петера Норвіга. Останній на момент видання книги був діючим директором із досліджень Google, а раніше він очолював відділ у дослідницькому центрі NASA, де керував дослідженнями та розробками у сфері штучного інтелекту та робототехніки. А С. Рассел довгий час був професором інформатики та директором Центру інтелектуальних систем Каліфорнійського університету в Берклі. Основна мета видання, котре має й навчальні задачі, передати ті ідеї, що виникли за останні 50 років у сфері штучного інтелекту. Базовою об'єднуючою темою є ідея «розумного агента». Ідеться про відповідного реактивного «машинного агента», який функціонально може бути налаштований на сприйняття дії, а також планування у реальному часі й подальшим поясненням ролі е-навчання як розширення можливостей «дизайнера адаптованого до невідомого середовища» (designer into unknown environments) [Artificial Intelligence, 2010].

Мета статті. На основі останніх наукових досліджень, експертних доповідей провідних think tanks, а також новітніх інноваційних практик у цій сфері в Україні проаналізувати окремі напрямки розвитку штучного інтелекту як важливого інструменту Індустрії 4.0.

Виклад матеріалу. Обернемося трохи назад. Одним із перших у світі хто описав небезпеки з боку машин, машинного інтелекту був Семюель Батлер, відомий англійський письменник позаминулого століття. Він зробив це у романі «Еревхон» (Erewhon, 1872), який є сатирою на вікторіанське суспільство. Дія відбувається у вигаданій країні, котру відкрив і дослідив головний герой. Кілька розділів роману присвячені відкриттю Еревхона й фактично засновані на власному досвіді Батлера у Новій Зеландії, де, будучи юнаком, він працював вівчарем на станції Месопотамія протягом приблизно чотирьох років (1860-64). У 3-х розділах, присвячених темі «панування» машин, Батлер пише про потенційно небезпечні ідеї машинної свідомості та перспективи самовідтворюваних машин. Ще раніше у 1863 р. він написав низку статей для новозеландської The Press під загальною назвою «Дарвін серед машин», де висловив думку що машини спроможні будуть розвивати «самосвідомість» шляхом природного відбору. Насправді, це й були перші строки про штучний інтелект у світовій пресі.

Батлер зокрема пророче зауважує (160 років тому!): «Проте з кожним днем машини здобувають перевагу над нами; з кожним днем ми все більше підкоряємося їм; більше людей щодня прив'язані як раби, щоб доглядати за ними, більше людей щодня присвячують енергію всього свого життя розвитку механічного життя. Підсумок – просто це питання часу, але те, що настане час, коли машини отримають справжнє панування над світом і його мешканцями (курсив наш – В.Ф., О.Г.), – це те, про що жодна людина справді філософського розуму не може сумніватися навіть на мить» [Butler Samuel, 1863]. Про «жахи індустріалізму» писав свого часу Олдос Гакслі. Простежуючи походження соціальних «течій» регресу і милосердя – в рамках загальноприйнятої матеріалістичної схеми утилітаризму – до Прогресу вісімнадцятого століття і «до жахів індустріалізму» (the horrors of industrialism) в дев'ятнадцятому столітті, Гакслі підсумовує: «Технологічний прогрес просто надав нам більш ефективні засоби для руху назад» [Milz Manfred, 2023].

Якщо говорити відверто, то тема «розумних машин» ще раз і вже остаточно виринула під час Другої світової війни, коли групі Алана Тюрінга вдалося зламати нацистські коди внаслідок чого були нанесені нищівні удари по німецькому воєнно-морському флоту. У 1995 р. британський письменник Роберт Гарріс описав це інтелектуальне протиборство в романі «Енігма» (книга отримала розголос від Найроби до Торонто й від Лондона до Веллінгтона; була екранізована в 2001 р.). Головний герой – молодий математик Том Джеріко (його прообразом був А.Тюрінг) працює у центральному офісі британської криптології в Блетчлі Парк, доводячи себе до фізичного та психічного виснаження. Врешті-решт зусилля увінчуються успіхом – створюється «меню» для роботи криптоаналітичних «бомб».

282

Зауважимо, що саме тоді з'являється проривна ідея про можливості створення у майбутньому машинного інтелекту людського рівня. Однак і таке небачене досі досягнення не є кінцевим пунктом призначення. Наступна зупинка, трохи далі – це машинний інтелект надлюдського рівня. На станції Humanville потяг може не зупинятися або навіть сповільнюватися. Інший математик І. Дж. Гуд, який працював головним статистиком у групі Алана Тюрінга, фактично був одним з перших, хто проголосив основні аспекти цього сценарію. У 1965 р. учений писав: «Нехай ультрарозумна машина буде визначена як машина, котра може значно перевершити всі інтелектуальні дії будь-якої розумної людини. Оскільки проектування машин є одним з цих інтелектуальних видів діяльності, ультрарозумна машина могла б проектувати ще кращі машини. Тоді, безсумнівно, відбувся б «вибух інтелекту», і інтелект людини залишився б далеко позаду. Таким чином, перша надрозумна машина є останнім винаходом, який людина повинна коли-небудь зробити, за умови, що машина достатньо слухняна, щоб підказувати нам, як тримати її під контролем». Однак, як зазначає визнаний експерт у сфері ШІ Нік Бостром (Nick Bostrom), інші піонери машинного інтелекту, не зважаючи на свою віру в неминучість штучного інтелекту людського рівня, усе-таки не змогли зрозуміти головний наслідок – що «машини згодом стануть надрозумними» [Bostrom N., 2014, p.5].

Варто звернутися до актуальної тематики e-learning, яка сьогодні активно дискутується експертами та медіа. Як вважає Джеффри Хінтон, один із трьох хрещених батьків нинішньої парадигми штучного інтелекту у царині глибокого навчання, не слід очікувати позитив-

них результатів, коли «розумні» штучні агенти будуть спроможні контролювати речі більшого інтелекту. Щоб успішно здійснити перехід до світу з розумнішим за людину штучним інтелектом, нам потрібна «здатність керувати або вирівнювати системи штучного інтелекту так, щоб вони бажали того, що ми хочемо, з метою підтримки позитивного майбутнього. Для цього нам знадобиться, як мінімум, глибоке розуміння того, як ці системи працюють». На жаль, продовжує свою думку Хінтон, зараз ми не маємо реального розуміння того, як вони працюють або чому вони роблять те, що вони роблять. Це результат того факту, що поточне машинне навчання виглядає певним чином не як створення штучного інтелекту, а більше як його «виращування». Відповідаючи на уточнююче запитання, що мається на увазі коли ми кажемо: «ми точно не знаємо, як працює ШІ», учений зауважив: «Ми розробили алгоритм навчання. Це трохи схоже на розробку принципу еволюції. Проте, коли цей алгоритм навчання потім взаємодіє з даними, він створює складні нейронні мережі, які добре справляються з діяльністю, але ми насправді не розуміємо, як саме вони це роблять» [Written statement, 2023].

283

Дійсно, чимало експертів з аналітико-прогностичних центрів, які досліджують довгострокові наслідки впровадження штучного інтелекту у контексті розвитку Індустрії 4.0, вважають, що розширені системи ШІ на основі глибокого навчання схожі сьогодні на чорні ящики. Ми можемо бачити, що ми вкладаємо і що виходить, але коли ми дивимося всередину коробки, усе, що ми бачимо, це трильйони дробових чисел, котрі якимось чином досягають результатів, котрі ми спостерігаємо від системи. Сучасні системи штучного інтелекту поки не становлять загрози, але існує значна ймовірність, що у найближчому майбутньому вони будуть здатними виконувати дедалі складніші багатоетапні завдання без участі людини.

Тут слід вказати на ту обставину що практика і перспективи впровадження штучного інтелекту не були такими безхмарними у минулому столітті. Під час першої «зими штучного інтелекту» кінця 1970-х і 1980-х років нездатність дослідників виконати амбітні обіцянки призвела до краху фінансування та інтересу до ШІ. Щоправда, тоді чимало дослідників здебільшого погоджувалися, що штучний інтелект з часом, ймовірно, почне перевершувати людей у більшості когнітивних завдань.

Проте, у роки Холодної війни практичні напрацювання штучного інтелекту використовувалися насамперед у військовій сфері. Цьому слугувала, до прикладу, удосконалена модель «Вихор-II» (Whirlwind II), яка стала серцем системи SAGE (Semi-Automatic Ground Environment), призначеної для виявлення та відстеження літаків ймовірного супротивника. «Вихор» тоді, аналізуючи величезні потоки даних, що надходять від радарів, миттєво обчислював траєкторії польотів. Згодом ця інформація передавалася операторам, які ухвалювали рішення про перехоплення цілей. При цьому одним із ключових завдань було навчання операторів системи SAGE. Whirlwind моделював різні сценарії порушення повітряного простору США, дозволяючи операторам тренуватися в умовах максимально наближених до реальних бойових. У даному випадку штучний інтелект допомагав виявляти слабкі місця у системі повітряної оборони та відпрацьовувати дії у надзвичайних ситуаціях [Вихрь времени].

284

За умов ведення сучасної війни такі питання набувають особливої ваги. Сьогодні ведуться активні пошуки асиметричних, ефективних рішень у воєнно-технічній сфері та їх безпосереднього втілення у польових/бойових умовах. Одним з таких факторів є застосування БПЛА. Слід розуміти: мета поєднання БПЛА і штучного інтелекту полягає у тому, щоби зробити ефективне використання великих наборів даних (наприклад, аерофотознімків) якомога більш автоматизованим і безпроблемним. БПЛА можуть розкрити весь свій потенціал тільки тоді, коли збір і аналіз даних досягають найвищого рівня автоматизації. Проте слід враховувати, що поєднання БПЛА і ШІ має сенс тільки у тому випадку, якщо це економить гроші і час, що особливо важливо при військовому застосуванні [Щодо проекту стратегії, 2022].

Варто підкреслити, що не слід абсолютизувати можливості впровадження технологій ШІ у військову справу. Особливо багато проблем і справедливих питань виникає до різних рівнів забезпечення автономних системам озброєнь, зокрема до їх автоматизації у бойових умовах. Як відзначає український дослідник та експерт В.І.Слюсар, хоча необхідно визнати, що можливості ШІ перевершують людину при вирішенні багатьох конкретних завдань класифікації, сегментації та розпізнавання візуальних чи акустичних образів, однак у цій сфері все ще існують значні обмеження, коли справа доходить до реального застосування ШІ за межами контрольованого серед-

овища чи лабораторії. Відповідна проблема відома як моделювання реального розриву. Протівниками автономних систем справедливо робиться акцент на поки що нездатності ШІ до узагальнення та перерозподілу продуктивності між різними завданнями в залежності від їх контексту, оскільки ШІ здатний добре виконувати конкретне завдання у дуже специфічних умовах. Це означає, що один і той же алгоритм не буде однаково ефективно працювати під час вирішення інших завдань. Причому у рамках AI-технологій не вирішено також проблему розуміння сенсів [Слюсар В.І., 2021].

Створення інтелектуальних мобільних систем є однією з головних концепцій організації різномірних національних і міжнародних сил, відомих під назвами «Мозаїчні війни» та «Багатодоменні операції», які зараз активно реалізує Агентство оборонних дослідницьких проєктів DARPA (США). Концепція «мозаїчні війни», подібно до керамічної плитки в мозаїці, об'єднує бойові платформи разом, щоб зробити пакет сил. Мета полягатиме в тому, щоб скерувати на ворога стільки різномірних платформ зброї та датників, що його сили будуть переважані. Головну ідею даної концепції можна висловити таким чином: узяти складність і перетворити її на асиметричну перевагу. Завдання організації та планування розподілених мобільних систем вписується в нещодавні спільні концепції «Багатодоменних операцій». Протистояння проти рівних конкурентів означає необхідність захищати сили від загроз, які можуть надходити з будь-якого домену – наземного, повітряного, космічного, морського та/або кіберпростору. Виникає необхідність організовувати багатокomпонентні робототехнічні комплекси в інтелектуальні автономні системи (рої), що діють без центрального та зовнішнього контролю [Казимир В. В., 2022].

285

Отже, штучний інтелект є однією з семи технологічних галузей, які союзники в НАТО виокремили як пріоритетні у зв'язку з їх значимістю для оборони та безпеки. До них належать квантові технології, дані та обчислення, автономні системи, біотехнології та покращення людського потенціалу, гіперзвукові технології та космос. З усіх цих технологій подвійного призначення штучний інтелект, як відомо, є найпоширенішим, особливо у поєднанні з такими як великі дані, автономні системи чи біотехнології [Ланде Д. В., 2022].

Важливість регулювання розвитку ШІ (особливо за умов зростаючого воєнно-політичного протистояння держав й стимульованої

ним глобальної турбулентності та крихкості усїєї системи МВ) під контролем людини й у межах розроблених рамок і правил, зокрема у сфері етики, стає доконаним імперативом часу.

Складні проблеми регулювання ШІ піднімають у своєму експертному дослідженні учені та практики найавторитетнішого у США think tank – корпорації РЕНД. У спеціальній доповіді (2024) зазначається таке: «Спочатку роздуми про етичні наслідки штучного інтелекту призвели до розробки керівних принципів високого рівня. [...] Згодом ці етичні принципи почали перетворюватися на спроби регулювати штучний інтелект, наприклад, запропоновану ЄК законодавчу базу щодо штучного інтелекту». Більш того, сьогодні точаться дискусії щодо стандартизації штучного інтелекту. Виникає також необхідність «налагодження» певних технічних інструментів, які мають неабияке значення для програмістів і розробників у контексті подальшого розгортання працюючих моделей ШІ [Gunashekar Salil and others, 2024].

286

Якщо ж вести мову про актуальні європейські підходи, то у двох відповідних Зверненнях від 25 квітня та 7 грудня 2018 р. Єврокомісія виклала своє бачення штучного інтелекту, яке підтримує «етичний, безпечний і передовий ШІ, створений у Європі». В основі знаходиться підготовка до соціально-економічних змін і забезпечення належної етичної та правової бази для зміцнення європейських цінностей. Підтримуючи реалізацію цього бачення, Комісія створила незалежну Групу експертів високого рівня зі штучного інтелекту (AI HLEG), яку уповноважили розробити, по-перше, керівні принципи щодо етики ШІ та, по-друге, рекомендації щодо політики та інвестицій. Для цього системи штучного інтелекту мають бути орієнтовані на людину, маючи за мету покращення добробуту та свободи людини й запобігаючи можливим ризикам. Щоби суспільство було спроможне «розробляти, розгортати та використовувати» певні техносистеми та інструменти, як підкреслено у документі ЄК, необхідною умовою має стати «надійність» (Trustworthiness) штучного інтелекту. Отже, надійний штучний інтелект повинен мати 3 базові компоненти упродовж усього життєвого циклу системи: (1) бути законним і відповідати всім застосовним законам і нормам; (2) бути етичним, забезпечуючи дотримання етичних принципів і цінностей; (3) стати надійним як з технічної, так і з соціальної точок зору, оскільки, на-

віть з благими намірами, системи ШІ можуть завдати ненавмисної шкоди [Ethics guidelines, 2019].

Експерти RAND, зі свого боку, пропонують навіть для «процвітаючого суспільства» ШІ (AI4People) створити міжнародний консорціум дослідників. Останній має визначити ті принципи, які є ключовими для забезпечення позитивного впливу штучного інтелекту на суспільство. Принцип «благодійності» зокрема охоплює сприяння добробуту, збереження гідності та екологічну стійкість. «Нешкідливість» передбачає вимоги конфіденційності та безпеки. «Автономія» – це баланс між делегуванням прийняття рішень ШІ та збереженням повноважень приймати рішення за людиною. «Справедливість» означає необхідність збереження процвітання та солідарності, а «зрозумілість» підтримує прозорість і розуміння людьми самого процесу прийняття рішень ШІ [Gunashekar Salil and others, 2024]. Тобто узгоджені принципи дотримання прозорості також можуть сприяти етичному використанню штучного інтелекту, даючи змогу дослідникам, регуляторам і громадськості критично оцінювати системи й забезпечувати їх відповідність етичним нормам та стандартам.

287

Звернемося тут до важливих рішень ще одного експертного зібрання, яке відбувалося на глобальному рівні на початку листопада 2023 р. поблизу Лондона, у відомому Блетчлі-парку. Там відбувся Перший міжнародний саміт з питань безпеки штучного інтелекту. Зокрема були представлені 28 країн, серед них США, КНР, Італія, Канада, Японія, Ізраїль, Туреччина, Швейцарія, Саудівська Аравія, Нігерія, Південна Корея, Сінгапур, Україна. До речі, сусідні з Україною – Польща і Румунія не брали участь у конференції. У підсумковій Декларації країни-учасники підкреслили свою готовність сприяти не тільки економічному зростанню та розвитку ШІ як інструменту реалізації політики Індустрії 4.0, але й «зміцненню суспільної довіри та довіри до систем штучного інтелекту для повної реалізації їх потенціалу». Разом з тим, у документі відзначено, що пріоритетом залишається «захист прав людини, прозорість і пояснюваність, справедливість, підзвітність», а також регулювання та безпека. При цьому варто приділити увагу ризикам у таких сферах як кібербезпека та біотехнології, а також у питаннях дезінформації. Сьогодні існує потенціал для «серйозної, навіть катастрофічної, шкоди, навмисної чи ненавмисної», що випливає з найважливіших можливостей цих моделей штучного інтелекту.

Особливі ж ризики для безпеки виникають на «кордоні» штучного інтелекту, який розуміється, з одного боку як високопродуктивні моделі ШІ з широким спектром завдань, а, з іншого, як відповідний специфічний вузький штучний інтелект, котрий може демонструвати можливості, що викликають шкоди. Тому у глобальному контексті важливою задачею залишається досягнення «пропорційного управління та регуляторного підходу», який враховує ризики, пов'язані з ШІ. Це може включати створення, де доцільно, класифікації та категоризації ризику на основі національних обставин і застосовної правової бази. «Ми також відзначаємо актуальність співпраці, де це доречно, щодо таких підходів як спільні принципи та кодекси поведінки» [The-bletchley-declaration, 2023].

288

У цьому контексті варто нагадати той факт, що раніше, на Генеральній конференції ЮНЕСКО 21 листопада 2021 р., 193 країни, включаючи Україну, ухвалили глобальні етичні стандарти для штучного інтелекту, у яких виокремлено чотири основні напрями регулювання поведінки ШІ: захист даних; соціальна оцінка та масове спостереження; контроль; захист навколишнього середовища.

Взагалі, якщо поглиблювати тему машинної етики (або роботоетики) відзначимо, що в якості підгалузі вона виникла нещодавно і зосереджується на завданні забезпечення етичної поведінки штучних агентів, зазвичай, званих АМА (Artificial Moral Agents). Інакше кажучи, ідеться про особливий напрямок в етиці у застосуванні до технологій. Ось яким чином описують цю проблему експерти з техноетики, розробляючи низхідну та висхідну стратегії формування штучної моралі агентів. Отже, слід надати їм «достатньо розуму», щоби оцінити «наслідки своїх дій на живих істотах» і тому вміти робити правильний вибір. Тобто відповідні підходи зверху вниз передбачають перетворення явних теорій моралі в алгоритми. Підходи ж знизу вгору включають спроби навчити або розвивати агентів, чия поведінка спроможна наслідувати «моральну поведінку що схвалюється людиною» [Wallach Wendell and others, 2008].

Важливою змінною тут є якість «соціальної епістемології» галузі штучного інтелекту і якщо, можна так сказати, підвищення його «внутрішньої відповідальності». Про це пише зокрема згадуваний Нік Бостром: уявіть собі проект, який інвестує мільйони доларів і роки праці для розробки прототипу ШІ, і що після подолання багатьох технічних проблем система нарешті починає демонструвати

реальний прогрес. Однак при цьому виявлено, що інша, більш досконала, модель його «соціальної поведінки» може стати набагато безпечнішою. Як наслідок, чи зможе вже зроблений проєкт ШІ вбити себе як «зганьблений самурай», відмовляючись від свого небезпечного дизайну та прогресу, якого було досягнуто, або ж він реагує як «стурбований восьминіг, що випускає хмару вмотивованого скептицизму в надії уникнути нападу»? На думку експерта, проєкт, який надійно обрав би самурайський варіант у такій дилемі, був би кращим девелоперським рішенням [Bostrom N., 2014, p.5].

Проте, людство очікують ще більш глобальні ризики, якщо вчасно не звернути увагу на напружене цивілізаційне протистояння. У цьому контексті важливо акцентувати на питаннях геостратегічного «змагання» у використанні штучного інтелекту, яке відбувається у перші десятиліття XXI ст., особливо між США і Китаєм. Тут звернемо увагу на програмну статтю «Парадокс сили штучного інтелекту», опубліковану у 2023 р. в «Foreign Affairs», який є органом Ради з зовнішньої політики (США). Її автори, Ян Бреммер і Мустафа Сулейман, наголошують на тому, що сучасні дискусії про управління штучним інтелектом залишаються в пастці небезпечної хибної дилеми – що робити: використовувати його для розширення національної влади чи придушувати його, щоби уникнути ризиків. Навіть ті, хто точно діагностує проблему, намагаються її вирішити, вбудовуючи ШІ в існуючі або історичні рамки управління. Проте, на думку експертів, штучним інтелектом «не можна керувати, як будь-якою попередньою технологією, і він уже змінює традиційні уявлення про геополітичну силу». Штучний інтелект вимагає сьогодні оригінальних управлінських рішень на глобальному рівні. Причому структура управління повинна бути запобіжною, гнучкою, інклюзивною, непроникною та цілеспрямованою.

Спираючись на ці принципи, політики повинні створити принаймні 3 режими управління, що перетинаються:

- один для встановлення фактів і консультування урядів щодо ризиків, пов'язаних зі штучним інтелектом;
- другий для запобігання повній гонці озброєнь між державами;
- третій для управління руйнівними силами технології, яка не схожа до всього, що уже бачив світ у минулому [Bremmer I., Suleyman M., 2023].

Тут також варто враховувати швидкість прогресу у сфері ШІ. Згадаємо, що відомий закон Мура передбачав подвоєння обчислювальної потужності кожні 2 роки. Завдяки новій хвилі штучного інтелекту цей темп прогресу виглядає дивним. Коли OpenAI запустив свою першу велику мовну модель, відому як GPT-1, у 2018 р., вона мала 117 мільйонів параметрів – показник масштабу та складності системи. Через 5 років модель четвертого покоління компанії GPT-4, як вважають, має понад трильйон параметрів [International roadmap, 2016].

Різниця між Китаєм і Заходом усе-таки буде відчутна в організаційному аспекті. У КНР майже виключно усі сфери пов'язані з ШІ буде контролювати держава, а на Заході, особливо у США, в найближчій перспективі траєкторія штучного інтелекту значною мірою визначатиметься рішеннями кількох приватних компаній, незалежно від того, що робитимуть політики в Брюсселі чи Вашингтоні. Інакше кажучи, технологи, а не політики чи бюрократи, здійснюватимуть владу над силою, яка може глибоко змінити як міць національних держав, так і те як вони ставляться одна до одної. Це робить проблему управління штучним інтелектом несхожою на будь-яку іншу з якою уряди стикалися раніше [Bremmer I., Suleyman M., 2023]. Регулятивний алгоритм балансування делікатніший і, зрозуміло, вимагатиме від політиків значно більшої гнучкості та передбачуваності.

Одне суттєве зауваження щодо ролі Китаю, який бажає сьогодні вибудувати ієрархічну систему залежних відносин з багатьма державами, особливо, по периметру власних кордонів. Однак дослідники РЕНД вказують на факти що засвідчують про відсутність підтримки синоцентризму у АТР. У спеціальній доповіді експерти відзначили, що успіх і привабливість системи данини значною мірою ґрунтувалися на китайсько-центричному уявленні про те, що Китай служив центром людської культури та цивілізації. У минулі століття слабші сусіди визнавали культурну перевагу Китаю і прагнули стати складовою його цивілізації. Деякі держави, насамперед у корейських та в'єтнамських прикордонних районах, продемонстрували своє прийняття цієї ідеології, наслідуючи китайську культуру.

Однак сьогодні Китай зіткнувся зі складним міжнародним суспільством, де розвиваються могутні суперницькі цивілізації, включаючи Японію, Сполучені Штати, Індію та Європу. Навіть попередні клієнти імперського Китаю в Кореї та В'єтнамі розвинули унікальну культуру, мови та ідентичність. Практично жодна країна не розглядає

Китай як центр цивілізації. Таким чином, «ідеологічного підґрунтя традиційної системи данини просто немає». Країни, які приймають китайський патронат, наприклад, Камбоджа, здається, мотивовані більше «бажанням щедрості та економічної вигоди, ніж будь-яким ототожненням із культурою та світоглядом Китаю» [Mazarr Michael J. and others, 2024].

Таким чином, виміри геополітичної гри XXI ст. не можливо більше розглядати поза контекстом розвитку Індустрії 4.0 та її важливого інструменту штучного інтелекту, який набуває неабиякої ваги у сучасному світі.

Висновки. Отже, говорячи про різні аспекти становлення Індустрії 4.0 (а тепер вже і 5ir), навряд чи якомусь серйозному оглядачу або ж експерту вдасться обійти тему штучного інтелекту – цього потужного та інноваційного каталізатора змін у світі. У документах щодо розвитку Індустрії 4.0 та 5.0, котрі останніми роками оприлюднені в Україні, саме з новітніми технологіями та їх гуманітарною складовою й супроводом пов'язані надії та плани відновлення економіки країни після завершення сучасної війни. Ідеться насамперед про активне залучення ІТ-сектору і ШІ до питань передання досвіду глобалізації та кращих бізнес-практик підприємствам і організаціям; інтеграцію до європейських та світових ланцюжків цінностей. Не менш активно у глобальному та національному контекстах обговорюється проблематика можливостей «етичної поведінки» штучного інтелекту.

291

Провідні фабрики думок у світі задаються засадничим питанням чи можливе формування «розумного машинного агента», який, не виходячи з під контроль людини, відповідав би тим чи іншим моральним імперативам й «діяв», керуючись конкретними гуманними цілями на благо інтересів суспільства й пересічного громадянина.

Саме таку актуальну тематику розробляють знані think tanks, зокрема такі як Інститут Алана Тюрінга, Центр 4-ої Індустріальної революції СЕФ у Давосі за підтримки фірми «Хітачі», RAND Corporation. Як відзначають американські експерти Я. Бреммер і М. Сулейман у нещодавній статті в «Foreign Affairs», гонка інтелектуальних та виробничих моделей штучного інтелекту між США і КНР набирає усе більших обертів в їх геостратегічному протиборстві. Тому штучний інтелект вимагає оригінальних управлінських рішень на глобальному рівні. Структура управління повинна бути запобіжною, гнучкою,

інклюзивною, непроникною та цілеспрямованою. Сьогодні усім зацікавленим сторонам – державам, інституціям у сфері ІТ, неурядовим акторам і фірмам-розробникам варто, виходячи з цих принципів, сформуванати 3 режими управління, що перетинаються. Перший – для встановлення фактів і консультування урядів щодо ризиків, пов'язаних зі штучним інтелектом; другий для запобігання повній гонці озброєнь між державами на інноваційній основі; третій для управління руйнівними силами технології, яка не схожа до всього, що уже бачив світ у минулому.

Дехто з аналітиків вважає, що у майбутньому ШІ спроможний буде вибудувати власну картину світу й навіть створити свою віртуальну копію всесвіту. А радикальні трансгуманісти сходяться в поглядах із футуристом Р. Курцвайлом, який стверджує, що у кінцевому рахунку ми зіллємося з нашими технологіями: до середини 2040-х років небіологічна частина нашого інтелекту буде діяти в мільярди разів потужніше, ніж його біологічна частка.

292

Проблематика штучного інтелекту «увірвалася» й у царину політичного. Зокрема подальше упровадження ШІ значно порушує наші уявлення про те, що у політиці зазвичай продовжує домінувати модель досягнення задалегідь визначених рішень. І як припускає сучасний марокканський дослідник проблематики штучного інтелекту у гуманітарних науках Алфредо Валладео (Alfredo Valladão), можливо, на противагу жорсткій «причинно-наслідковій» схемі, саме концепція людської історії як рекурентної нейронної мережі, керованої штучним інтелектом, стане внеском у пошуках нових об'єктів для сучасної політичної науки [Valladão, Alfredo G. A., 2018].

Висловимо тут авторську суб'єктивну думку. Мабуть, штучний інтелект, за умов його подальшого фреймування та етичного доведення, є лише одним з новітніх напрямків (згадаємо тут тезу Геделя) розвитку розуму людства у XXI столітті. Окремі моделі надлюдського інтелекту можуть використовуватися ШІ, але усе-таки замінити людський інтелект/ витончені виміри поведінки людини повністю вони вряд чи будуть спроможні. Теорема Геделя про неповноту змусила учених замислитися про обмеженість знань людини щодо власних ментальних можливостей. Адже людське мислення не ґрунтується виключно на формально-обчислювальних засадах, але й включає ще далеко недостатньо знану, так би мовити «невираховну» сферу, проявом якої є інтуїція та раптові осяяння. Чи будуть вони

взагалі досяжні для штучного інтелекту? Наша відповідь поки що: вряд чи.

Норберт Вінер колись зауважив, що битва за знання є важливішою за перемогу. Дотримуючись об'єктивності, слід визнати: тема штучного інтелекту у контексті розвитку Індустрії 4.0 і 5.0, породжує у багатьох експертів більше запитань, ніж дає адекватні й верифіковані відповіді на них, особливо в етико-гуманітарній сфері. Проте, у запропонованій розвідці автори й намагалися задати собі і Читачеві декілька непростих запитань, відповідаючи на які інші дослідники зможуть надати з часом більш адекватні й притомні відповіді. Чекаємо на них.

Джерела та література:

1. Бердо, Р. С., Расюн, В. Л., Величко, В. А. 2023. Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. Академічні візії, (22). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469> (accessed May 21, 2024). 293

2. Вихрь времени. История уникального компьютера Whirlwind. <https://habr.com/ru/companies/serverspace/articles/819429/> (accessed May 12, 2024). —

3. Завербний А. С., Сало К. Р. 2022. Проблеми та перспективи розвитку індустрії 4.0 в Україні за умов євроінтегрування. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29557/220972maket-378-386.pdf> (accessed May 12, 2024).

4. Казимир В. В. 2022. До підрозділу 7.1. “Штучний інтелект у сфері безпеки та в оборонно-промисловому комплексі України”. Щодо проекту стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні на 2022-2030 рр. Artificial Intelligence. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed April 12, 2024).

5. Ланде Д. В. 2022. До підрозділу 7.1. “Штучний інтелект у сфері безпеки та в оборонно-промисловому комплексі України”. Щодо проекту стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні на 2022-2030 рр. Artificial Intelligence. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed April 12, 2024).

6. Маніфест щодо переходу України до індустрії 5.0. 2023. 3 липня. <https://www.industry4ukraine.net/category/publications/> (accessed May 12, 2024).

7. Національна стратегія «Індустрії 4.0 в Україні»: проєкт. 2018. <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvitku/> (accessed May 12, 2024).

8. Слюсар В.І. 2021. Концепція виртуалізації поля боя 2050 года. Озброєння та військова техніка. 3(31). С.111-112.

9. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні. 2023. За редакцією А. І. Шевченка. Київ. НАН України. 305 с. https://jai.in.ua/archive/2023/ai_mono.pdf (accessed May 15, 2024).

10. Чайкіна А.О. 2021. Індустрія 4.0: особливості цифрової трансформації України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. https://www.econ.vernadskyyournals.in.ua/journals/2021/32_71_3/7.pdf (accessed May 21, 2024).

11. Щодо проєкту стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні на 2022-2030 рр. 2022. Artificial Intelligence. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed May 22, 2024).

294
— 12. About MIRI. <https://intelligence.org/about/> (accessed May 12, 2024).

13. Artificial Intelligence. 2010. A Modern Approach. Third Edition. Ed. by Stuart J. Russell and Peter Norvig. Pearson Education, Inc., New Jersey. 1132 p. <https://dl.ebooksworld.ir/books/Artificial.Intelligence.A.Modern.Approach.4th.Edition.Peter.Norvig.%20Stuart.Rus.sell.Pearson.9780134610993.EBooksWorld.ir.pdf> (accessed May 27, 2024).

14. Butler, Samuel [Cellarius, pseud.]. 1863. Darwin among the machines. Christchurch Press, June 13. <http://www.nzetc.org/tm/scholarly/tei-ButFir-t1-g1-t1-g1-t4-body.html>. (accessed April 12, 2024).

15. Bostrom N. 2014. Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies. Oxford, Oxford University Press. XVI, 328 p.

16. Bremmer I., Suleyman M. 2023. The AI Power Paradox Can States Learn to Govern Artificial Intelligence-Before It's Too Late? https://www.foreignaffairs.com/world/artificial-intelligence-power-paradox?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20230829 (accessed May 27, 2024).

17. Ethics guidelines for trustworthy AI. 2019. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. Brussels. European Commission. 8 April. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai> (accessed May 17, 2024).

18. Gunashekar, Salil, Henri van Soest, Michelle Qu, Chryssa Politi, Maria Chiara Aquilino, and Gregory Smith. 2024. Examining the landscape of tools for trustworthy AI in the UK and the US: Current trends, future possibilities, and potential avenues for collaboration. Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3194-1.html. (accessed June 2, 2024).

19. International roadmap for devices and systems. 2016. More Moore white paper. https://ir.ds.ieee.org/images/files/pdf/2016_MM.pdf (accessed May 27, 2024).

20. Mazarr, Michael J., Alexis Dale-Huang, John Deak, Gregory Weider Fauerbach, Stacie Goddard, Timothy R. Heath, and Joshua Shifrinson. 2024. The Fates of Nations: Varieties of Success and Failure for Great Powers in Long-Term Rivalries. Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2611-2.html. (accessed May 27, 2024).

21. 20 a. Milz, Manfred. 2023. "Maine de Biran in Huxley's Brave New World: Transcending the Utilitarian through a Spiritual Self". In *Towards a New Anthropology of the Embodied Mind: Maine de Biran's Physio-Spiritualism from 1800 to the 21st Century*. Amsterdam, Brill. <https://brill.com/display/book/9789004683778/BP000015.xml> (accessed June 7, 2024).

295

22. Shulman, Carl, Henrik Jonsson, and Nick Tarleton. 2009. "Machine Ethics and Superintelligence." In *AP-CAP 2009: The Fifth Asia-Pacific Computing and Philosophy Conference*, October 1st-2nd, University of Tokyo, Japan. <https://intelligence.org/files/MachineEthicsSuperintelligence.pdf>

23. Soichi Furuya. 2019. Consideration of Governance of Innovative Technology at World Economic Forum's Centre for the Fourth Industrial Revolution. Global innovation report. Hitachi Review. Vol. 68. No. 4. P. 454-455. https://www.hitachi.com/rev/archive/2019/r2019_04/pdf/P044-049_R4-GIR.pdf (accessed Oct. 27, 2024).

24. The-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november. 2023. <https://www.gov.uk/government/topical-events/ai-safety-summit-2023> (accessed May 12, 2024).

25. Valladão, Alfredo G. A. 2018. Artificial Intelligence and Political Science. Rabat: OCP Policy Center. https://www.policycenter.ma/sites/default/files/OCPPC-PP1807_0.pdf (accessed May 27, 2024).

26. Written statement of MIRI CEO Malo Bourgon to the AI Insight Forum. 2023. December 6. <https://intelligence.org/2023/12/06/written-statement-of-miri-ceo-malo-bourgon-to-the-ai-insight-forum/> (accessed May 12, 2024).

27. Wallach, Wendell, Colin Allen, and Iva Smit. 2008. "Machine Morality: Bottom-Up and Top-Down Approaches for Modelling Human Moral Faculties." In *Ethics and Artificial Agents*. Special issue, *AI & Society* 22 (4): 565–582. https://www.academia.edu/30154468/Machine_Morality_Bottom-up_and_Top-down_Approaches (accessed May 27, 2024).

References:

1. Berdo, R. S., Rasyun, V. L., Velychko, V. A. 2023. Shtuchnyy intelekt ta yoho vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen' v ukrayin's'kykh zakladakh osvity. *Akademichni vizyyi*, (22). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/469> (accessed May 21, 2024).

296

— 2. Vykhr' vremeny. Ystoryya unykal'noho komp'yutera Whirlwind. <https://habr.com/ru/companies/serverspace/articles/819429/> (accessed May 12, 2024).

3. Zaverbnyy A. S., Salo K. R. 2022. Problemy ta perspektyvy rozvytku industriyi 4.0 v Ukraini za umov yevrointehruvannya. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29557/220972maket-378-386.pdf> (accessed May 12, 2024).

4. Kazymyr V. V. 2022. Do pidrozdilu 7.1. «Shtuchnyy intelekt u sferi bezpeky ta v oboronno-promyslovomu kompleksi Ukrainy». Shchodo proyektu stratehiyi rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2022-2030 rr. *Artificial Intelligence*. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed April 12, 2024).

5. Lande D. V. 2022. Do pidrozdilu 7.1. «Shtuchnyy intelekt u sferi bezpeky ta v oboronno-promyslovomu kompleksi Ukrainy». Shchodo proyektu stratehiyi rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2022-2030 rr. *Artificial Intelligence*. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed April 12, 2024).

6. Manifest shchodo perekhodu Ukrainy do industriyi 5.0. 2023. 3 lypnya. <https://www.industry4ukraine.net/category/publications/> (accessed May 12, 2024).

7. Natsional'na stratehiya «Industriyi 4.0 v Ukraini»: projekt. 2018. <https://industry4-0-ukraine.com.ua/2019/01/02/ukrainska-strategiya-industrii-4-0-7-napriankiv-rozvitku/> (accessed May 12, 2024).

8. Slyusar V.I. 2021. Kontseptsyya vyrtualyzatsyy polya boya 2050 hoda. *Ozbroyennya ta viys'kova tekhnika*. 3(31). S.111-112.

9. Stratehiya rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini. 2023. Za zah. redaktsiyeyu A. I. Shevchenka. Kyiv. NAN Ukrainy. 305 c. https://jai.in.ua/archive/2023/ai_mono.pdf (accessed May 15, 2024).

10. Chaykina A.O. 2021. Industriya 4.0: osoblyvosti tsyfrovoyi transformatsiyi Ukrainy. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho*. Seriya: Ekonomika i upravlinnya. https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_3/7.pdf (accessed May 21, 2024).

11. Shchodo projektu stratehiyi rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2022-2030 rr. 2022. *Artificial Intelligence*. № 1. https://www.slyusar.kiev.ua/AI_2022-1-1_ua.pdf (accessed May 22, 2024).

12. About MIRI. <https://intelligence.org/about/> (accessed May 12, 2024).

297

13. *Artificial Intelligence. 2010. A Modern Approach. Third Edition.* Ed. by Stuart J. Russell and Peter Norvig. Pearson Education, Inc., New Jersey. 1132 p. <https://dl.ebooksworld.ir/books/Artificial.Intelligence.A.Modern.Approach.4th.Edition.Peter.Norvig.%20Stuart.Rus.sell.Pearson.9780134610993.EBooksWorld.ir.pdf> (accessed May 27, 2024).

14. Butler, Samuel [Cellarius, pseud.]. 1863. Darwin among the machines. Christchurch Press, June 13. <http://www.nzetc.org/tm/scholarly/tei-ButFir-t1-g1-t1-g1-t4-body.html>. (accessed April 12, 2024).

15. Bostrom N. 2014. *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies.* Oxford, Oxford University Press. XVI, 328 p.

16. Bremmer I., Suleyman M. 2023. The AI Power Paradox Can States Learn to Govern Artificial Intelligence-Before It's Too Late? https://www.foreignaffairs.com/world/artificial-intelligence-power-paradox?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_f_lows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20230829 (accessed May 27, 2024).

17. Ethics guidelines for trustworthy AI. 2019. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. Brussels. European Commission. 8 April. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai> (accessed May 17, 2024).

18. Gunashekar, Salil, Henri van Soest, Michelle Qu, Chryssa Politi, Maria Chiara Aquilino, and Gregory Smith. 2024. Examining the landscape of tools for trustworthy AI in the UK and the US: Current trends, future possibilities, and potential avenues for collaboration. Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3194-1.html. (accessed June 2, 2024).

19. International roadmap for devices and systems. 2016. More Moore white paper. https://ir.ds.ieee.org/images/files/pdf/2016_MM.pdf (accessed May 27, 2024).

20. Mazarr, Michael J., Alexis Dale-Huang, John Deak, Gregory Weider Fauerbach, Stacie Goddard, Timothy R. Heath, and Joshua Shifrinson. 2024. The Fates of Nations: Varieties of Success and Failure for Great Powers in Long-Term Rivalries. Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2611-2.html. (accessed May 27, 2024).

298 — 21. 20 a. Milz, Manfred. 2023. “Maine de Biran in Huxley’s Brave New World: Transcending the Utilitarian through a Spiritual Self”. In *Towards a New Anthropology of the Embodied Mind: Maine de Biran’s Physio-Spiritualism from 1800 to the 21st Century*. Amsterdam, Brill. <https://brill.com/display/book/9789004683778/BP000015.xml> (accessed June 7, 2024).

22. Shulman, Carl, Henrik Jonsson, and Nick Tarleton. 2009. “Machine Ethics and Superintelligence.” In *AP-CAP 2009: The Fifth Asia-Pacific Computing and Philosophy Conference*, October 1st-2nd, University of Tokyo, Japan. <https://intelligence.org/files/MachineEthicsSuperintelligence.pdf>

23. Soichi Furuya. 2019. Consideration of Governance of Innovative Technology at World Economic Forum’s Centre for the Fourth Industrial Revolution. Global innovation report. Hitachi Review. Vol. 68. No. 4. P. 454-455. https://www.hitachi.com/rev/archive/2019/r2019_04/pdf/P044-049_R4-GIR.pdf (accessed Oct. 27, 2024).

24. The-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november. 2023. <https://www.gov.uk/government/topical-events/ai-safety-summit-2023> (accessed May 12, 2024).

25. Valladão, Alfredo G. A. 2018. Artificial Intelligence and Political Science. Rabat: OCP Policy Center. https://www.policycenter.ma/sites/default/files/OCPPC-PP1807_0.pdf (accessed May 27, 2024).

26. Written statement of MIRI CEO Malo Bourgon to the AI Insight Forum. 2023. December 6. <https://intelligence.org/2023/12/06/written-statement-of-miri-ceo-malo-bourgon-to-the-ai-insight-forum/> (accessed May 12, 2024).

27. Wallach, Wendell, Colin Allen, and Iva Smit. 2008. "Machine Morality: Bottom-Up and Top-Down Approaches for Modelling Human Moral Faculties." In *Ethics and Artificial Agents*. Special issue, *AI & Society* 22 (4): 565–582. https://www.academia.edu/30154468/Artificial_Morality_Top_down_Bottom_up_and_Hybrid_Approaches (accessed May 27, 2024).

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.300-308>

УДК: 316.24:07]:316.62

© Олександр Соснін¹

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ НОВОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В МЕДІАСФЕРІ

У статті автор досліджує важливі питання у сфері розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Зокрема детально аналізуються процеси соціалізації і комунікації людини і різноманітних форм її організації в цифровому середовищі. Докорінне реформування всіх систем освіти, обліку і комунікації громадян у «цифрову добу» має призвести до переосмислення усього стилю суспільно-політичного життя у ХХІ столітті, а також до формування нової свідомості громадян щодо інноваційного мислення та відповідальності в роботі з інформацією.

Автор констатує, що у новій ситуації створення навіть досконалих правових норм і процедур стає не просто мрією, а умовою виживання України як держави. За таких умов запорукою вирішення владною елітою країни світоглядних проблем щодо інноваційного розвитку стає розуміння прав власності на такі феномени як інформація та інформаційні ресурси.

Ключові слова: інформація, сучасна людина, інформаційно-комунікаційна політика, інформаційно-комунікаційні технології, інноваційна діяльність.

On the Need to Create a New Innovative Culture in the Society Media Sphere

In the article, the author examines important issues in the development of the latest information and communication technologies (ICT). In particular, the processes of human socialization and communication and various forms of its organization in the digital environment are analyzed in detail. Funda-

¹ Доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії політичних наук. E-mail: alvas.sosnin@gmail.com; ORCID 0000-0003-4188-0887

mental reform of all systems of education, accounting and communication of citizens in the “digital age” should lead to a rethinking of the entire style of social and political life in the 21st century, as well as to the formation of a new consciousness of citizens regarding innovative thinking and responsibility in working with information.

The author states that in the new situation, the creation of even perfect legal norms and procedures becomes not just a dream, but a condition for the survival of Ukraine as a state. Under such conditions, understanding the ownership rights of such phenomena as information and information resources becomes the key to the solution of worldview problems by the country’s ruling elite regarding innovative development.

Keywords: *information, modern man, information and communication policy, information and communication technologies, innovative activity.*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли світові політичні гравці, зруйнувавши науково-освітній і промисловий капітал соціалістичної України, нав’язують нашій владній еліті ідеї глобалізму і, що страшніше, ультраглобалізму, шукають начебто шляхи встановлення миру у війні, яка виникла на теренах України, наша вкрай розбещена безвідповідальністю за владу еліта починає активно вести мову про інноваційний розвиток країни. І це в умовах фізичного виживання українського народу, а тому виключно важливо зрозуміти, як вона планує спрямувати народ, над яким Захід вочевидь випробовує програму антропологічного переходу на кшталт кастової системи Індії. Відомо, що там прошарки суспільства відрізняються одне від іншого просто полярно, як два біологічні види. Такий шлях для України, яка ще наприкінці вісімдесятих років минулого століття входила до десяти економік світу, взагалі важко уявити, однак, ми це бачимо в умовах сьогодення, коли загальносвітова енергетична криза і змагання країн світу за ресурси – людські, матеріальні, енергетичні, фінансові тощо, підкорили нас хаосом подій глобального виміру.

Вибиратися із об’ємів світового хаосу нам виключно важко, для цього необхідно зосередитись на організації і виконанні стратегічно важливих планів не просто розвитку, а збереження незалежності України.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, інноваційну спрямованість розвитку України обумовлює безліч факторів, однак, мабуть найголовнішим слід вважати керовану суспільством роботу інфор-

маційно-комунікаційної сфери. Сьогодні, коли в глобальному інформаційно-комунікаційному просторі на повну силу впевнено працювали три головні винаходи ХХ століття – мобільний телефон, комп'ютер і internet-комунікація, світ з особливою гостротою відчуває потребу, насамперед, у виваженій інформаційно-комунікаційній політиці, оскільки вона формує суспільно-політичний настрій і орієнтує націю на перемогу в умовах нового науково-технологічного переподілу світу. На початку індустріальної доби світового розвитку владним колам України вдалося створити певні умови для розвитку новітніх на той час технологій. Ми не можемо не відзначати небачені темпи, якими зростав в Україні вплив інноваційних факторів на реальне життя, економіку і освіту країни, як активувалися процеси обміну, вибудовуючи нову інформаційно-комунікаційну структуру суспільства. Країна швидко набула ознак машинобудівної та аерокосмічної держави високого рівня і встигла інтегруватися у високу хвилю «інформаційно-комунікативної енергії» інноваційної діяльності. Цьому сприяла, перш за все, державна інформаційно-комунікаційна політика та пропаганда впевненості в перемозі ідей науково-технологічного розвитку. На жаль, жорстка ідеологічна позиція радянської влади, як доводить час, трималася на ілюзорних уявленнях можновладців про те, що науково-технічні відкриття фізиків, математиків, хіміків, біологів та інших вчених належать народові. Специфікою створення комуністами інновацій соціокультурної системи було те, що місце людини в ній обумовлювалось виключно ідеологією колективізму. Про це свідчать вірш Є. Долматовського, який було опубліковано в газеті «Правда» 18 серпня 1934 року:

*«Мы летим к бесподобной славе, –
Вот уже города понеслись.
Это крылья стальные расправив,
Вся страна устремляется ввысь!».*

Те, що сьогодні Україна має власний величезний науково-технічний потенціал на всіх напрямках розвитку сучасної економіки знань, а накопичений інформаційний ресурс начебто дозволяє вітчизняній економіці, науці й освіті встати на рейки інноваційного розвитку, вже треба доводити.

На жаль, події останніх років свідчать, що наша владна еліта проводити відповідну інформаційно-комунікаційну політику не здатна. Тому що це не просто медійна політика і використання новітніх ін-

формаційно-комунікаційних технологій, а виключно складна сукупність політико-правових методів використання національних інформаційних ресурсів.

За всі часи наша владна еліта формувалася як вибраний прошарок суспільства, однак, як виявилось, думаючим/мислячим інтелектом нації вона не була. Обрані до владних структур можновладці завжди прагнули збагачення і виконували лише функцію наглядців за процесами творення в наукових і науково-освітніх установах. У нас досі непохованою є сталінська система організації науки. Ми звикли думати, що владна еліта керує діяльністю і зростанням професійних еліт в науці, освіті, економіці тощо і, як наслідок, формує архітектуру політико-правових відносин у суспільстві, однак, побачили, що її амбітні і, головним чином, подекуди авантюристичні ідеї щодо моделей суспільно-політичного або науково-технологічного розвитку країни, які виникали у деяких наших «обраних народом» лідерів, завжди проголошувались як інтереси народу щодо розвитку економіки країни, але не мали потрібного соціально-політичного обґрунтування і виявлялися нежиттєздатними. Безумовно, вони були більш складними та багатовимірними, аніж ми їх бачили в проєктах влади, оскільки вони реально вибудовались як стратегії дій лише на чорно-білих шахівницях (Бжезінський, 2000).

Всі роки владна еліта України здійснювала керівництво країною аж ніяк не за рахунок розвитку інклюзивних інститутів в управлінні державою. Керована партією більшовиків, відкидаючи ініціативу, знання і здобутки світових наукових еліт, країна намагалась стимулювати, перш за все, розвиток науково-технічного прогресу директивними методами, до кінця не усвідомлюючи, що без розвитку демократичних методів облаштування суспільно-політичного, освітнього і науково-технологічного життя геополітичним конкурентам легко було перехопити управління країною. До того ж, оскільки компартія України, як виявилось, не була настільки ідеологічною щоб її гучні декларації із програмами псевдоекономічних перетворень у кращому випадку залишали ситуацію в пропаганді світових трендів розвитку незмінно програшною, а у гіршому – оберталися вкрай несприятливими наслідками для населення через відсутність адекватного розуміння інструментарію, яким влада оперувала, що свідчило про небажання влади їх бачити. Як наслідок, в суспільстві ще наприкінці дев'яностих років минулого століття сформувалося скептичне

ставлення до можливостей владної еліти втілити оголошені перебудовою плани перетворень, а тому і сьогодні питання щодо того, чи вдасться їх реалізувати, залишається відкритим.

304 — Безумовно, Україна на початку ХХ століття першою вступила в еру авіабудування, створення атомної зброї, танкобудування, а після, в п'ятдесяті роки, балістичних ракет, авіаносців, але слід визнати, що стійкий розвиток України відбувався не завдяки створенню інклюзивних інноваційно спрямованих науково-освітніх систем і центрів, які власне і мали стати базовим елементом при розбудові України як постіндустріальної держави. Здатність суспільства і держави до підтримки своїх громадян при реалізації постійних нововведень (інновацій), які генерували інженери і науковці, і мала вирішальне значення для розвитку країни, виявилась слабкою. І хоча Україна в ХХ столітті була причетна до трьох інноваційно спрямованих технологічних проривів людства, які стали символами світового інноваційного розвитку – підкорення атомної енергії, виходу у Космос, виникнення Internet (останній було створено частково як реакція на ракетно-ядерну загрозу), події, які розгорнулися в світі навколо України на початку ХХІ століття, знищили зусилля, як мінімум двох поколінь, спроможних до інновацій вчених, освітян і фахівців інженерно-технічного корпусу.

Сенс терміну «інновація» буквально означає «втілення наукового відкриття або технічного винаходу в нові технології або вироби». Його свого часу обґрунтував економіст, професор Чернівецького університету Йозеф Алоїз Шумпетер (Шумпетер, 1995). Його книги стали інноваційно мобілізуючою силою світового розвитку із моменту видання і, таким чином, Чернівецький університет сприяв впровадженню світового рівня науково-технічних досягнень індустріальної доби. Яскравим прикладом інноваторства Чернівецький університет був для України в 1973 році, коли саме завдяки його науковим школам в галузі наук про фоточутливі напівпровідники в Чернівцях за рішенням директивних органів було збудовано науково-технологічний центр загальносоюзного значення, але місто не спроміглося стати наукоградом, не вистачило медійності.

Інноваційний процес вимагає не тільки певного ступеню розвитку економічної системи, до чого здатні не всі країни внаслідок недоскопності певного рівня науково-технічної і освітньої діяльності в суспільстві. Інноваційна діяльність або перенесення наукових до-

сягнень в інженерні креслення і промислові технології розглядається навіть як нова функція промислових виробництв і без підтримки медійних засобів і відповідної інформаційної політики держави неможлива. Вона, використовуючи всепроникну природу інформації, адсорбує на в собі всі знання і технології, революційно змінюючи відношення людства до інформації, масивів знань як ресурсу розвитку, які справедливо вважаються нематеріальним активом кожної країни. Це змушує актуалізувати питання обов'язкового залучення медійних програм до розбудови в Україні інноваційної економіки і, особливо, в її надважливішій частині – організації державної безпеки (Соснін, 2017).

Різноманітні аспекти економічного, екологічного або соціального значення інноваційного спрямування розвитку України вимагають вирішення безлічі питань, а іноді й виконання радикальних дій, при впровадженні нових законів і норм в суспільно-політичному житті та формування нової свідомості громадян щодо інноваційного мислення та відповідальності в роботі з інформацією. Постійне оновлення знань в новій хвилі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізації і пов'язаним з нею впровадженням систем штучного інтелекту вимагає від фахівців медійників опрацювання грандіозних і багат шарових планів діючого Уряду таких, як, наприклад, «Країна в смартфоні». Взагалі тотальна інформатизація суспільно-політичного і економічного життя держави вимагає від всіх, по-перше, освітян докласти значні зусилля для опанування суспільством сучасних знань, а, по-друге, здатності суспільства контролювати всі процеси використання інформаційно-комунікаційних технологій для вибудови стійкої інформаційної політики держави. Це обумовлено вирішенням складних питань обґрунтування шляхів, владних дій еліти в суспільстві, для якого, на жаль, зрада давно стала нормою суспільної моралі. Нам потрібно системно залучити світовий досвід проведення не тільки політико-правових реформ, а, головне, створення новітніх методів використання медіа-технологій для раціонального використання накопичених в Україні інформаційних ресурсів. Ми маємо навчитись публічно окреслювати контури проблем, які існують тут в системі державного управління. Особливої уваги потребує інноваційна спрямованість у розвитку науково-освітньої, науково-технологічної та політико-правової сфер, оскільки вони стають каркасом при розбудові суспільства майбутнього, в

якому інтереси країн розколюються заради збереження економічних зон впливу.

Зрозуміло, що така постановка проблем національного розвитку суспільно-політичних відносин має стати предметом особливої уваги владної еліти країни. Об'єднуючи народ як націю при переході суспільства на новий технологічний рівень – Індустрії 4.0 і 5.0, владна еліта має більш активно інформувати наше суспільство про новітні ідеї організації світу, зокрема, про глобальні проекти перебудови світу, як то «Нова Речь Посполита», «Нова Османська імперія» тощо. Свої вимоги до перебудови інформаційно-комунікаційної політики держави висувують зміни в побуті громадян, які пов'язано із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, війною... Розвиток інформаційно-комунікаційної сфери вимагає законодавчого надання їй більшого прагматизму і безпеки.

306 — Інноваційна спрямованість інформаційно-комунікаційної політики має розглядатися як можливість встановити принципово нові відносини між державою, суспільством і кожною людиною, про що наголошував свого часу президентом Кеннеді – «Не запитуйте, що Ваша держава може зробити для Вас, запитуйте, що Ви можете зробити для Вашої держави».

Слід розуміти, що інформаційно-комунікаційна політика держави має враховувати активність населення, здебільше аматорів, які часто травмують суспільство своїми непрофесійними висновками про події, які вже понад півстоліття контролюються транснаціональними фінансово-економічними угрупованнями. Протистояти хаосу і впливу на свідомість наших громадян важко і не тільки при прийнятті рішень щодо перебудови процесів в реальній економіці, але й пояснюючи необхідність встановлення нових суспільно-політичних і політико-правових відносин в нашому суспільстві. Облаштувати країну в умовах хаосу, коли впровадження будь-якого науково-технологічного винаходу або науково-технічного відкриття доводиться відстоювати при доведенні до практичного застосування, стає виключно складним процесом. Він вимагає органічного поєднання інформаційно-комунікаційних і організаційних зусиль творчої і владної еліт.

Висновки. За таких умов створення тут своїх, навіть досконалих, правових норм і процедур стає не просто мрією, умовою виживання України як держави. За таких умов запорукою вирішення владною

елітою країни світоглядних проблем щодо інноваційного розвитку стає повне розуміння прав власності на такі феномени, як інформація та інформаційні ресурси. Без перебільшення, це стає проблемою національної безпеки. Радикальних змін потребує, перш за все, система політико-правових засад в житті суспільства з метою подолання існуючого рівня корумпованості не тільки керівників владних структур, а всього нашого суспільства. Корумпованість владної еліти діє не просто проти підвищення авторитету інклюзивних інститутів влади в управлінні державою, вона свідчить про її зацікавленість в збереженні сучасного стану економіки і суспільно-політичних відносин.

Перемога над корупцією стає найважливішою умовою для суспільства при розбудові засад інноваційної економіки, умовою забезпечення сталого розвитку рівня безпеки нації та держави в сучасних надскладних умовах переходу людства від «нафтової економіки» до нового технологічного укладу. Зрозуміло, що починається вона з розробки інклюзивними структурами стратегічних планів розвитку медіасфери країни, які мають передбачати реалізацію всіх політико-правових методів науково-технологічних і організаційно-правових ідей інноваційного спрямування з метою підвищення рівня інтелектуальних і вольових спроможностей національних еліт.

Джерела та література:

1. Бжезінський, Збігнев. 2000. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи / з англ. перекл. Олена Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 288 с.
2. Соснін О. В., Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Максименюк М. Ю. 2017 Інформаційно-комунікативний менеджмент: зарубіжний і вітчизняний досвід: Навчальний посібник. За ред. д. політ. н. О. В. Сосніна, д. ф.н., проф. В. Г. Воронкової. Київ: Центр навчальної літератури. 316 с.
3. Шумпетер, Йозеф А. 1995. Капіталізм, соціалізм і демократія. Пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. К.: Основи. 528 с.

References:

1. Bzhezins'kyy, Zbignyev. 2000. Velyka shakhivnytsya. Amerykans'ka pershist' ta yiyi heostratehichni imperatyvy / z anhl. perekl. Olena Feshovets'. Ivano-Frankivs'k: Lileya-NV. 288 s.

2. Sosnin O. V., Voronkova V. H., Nikitenko V. O., Maksymenyuk M. YU. 2017 Informatsiyno-komunikatyvnyy menedzhment: zarubizh-nyy i vitchyznyanyy dosvid: Navchal'nyy posibnyk. Za red. d. polit. n. O. V. Sosnina, d. f.n., prof. V. H. Voronkovoyi. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury. 316 s.

3. Shumpeter, Yozef A.1995. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya. Per. z anhl. V. Ruzhyts'koho ta P. Tarashchuka. K.: Osnovy. 528 s.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.309-326>

УДК: 94(430):316.658.4]»1914/1918»

© Tobias Arand¹

THE POWER OF PROPAGANDA. GERMAN SELF- AND ENEMY PORTRAYAL DURING THE WORLD WAR I

Wars are always events in which lies, manipulation and propaganda play a major role. The propagation of clear images of the self and the enemy is always important in war propaganda.

Russia's war of extermination against Ukraine shows the perfidious methods that can be used to spread lies, hatred and contempt in the digital age. This type of public manipulation began in Europe in the 19th century, when two phenomena came together with the mass distribution of the daily press and the successful literacy of large sections of the population, creating the basis for successful propaganda. In the war of 1870/71, the 3rd French Republic anticipated developments of the 20th century with its anti-German hate propaganda. This essay examines German self-images and images of the enemy during the First World War. Differences, similarities and developments are shown with regard to the depiction of the enemies 'Great Britain', 'France' and 'Russia'. Particularly with regard to the depiction of the enemy 'Russia', it can be shown that German propaganda anticipates racist motifs of the Second World War.

Key words: First World War, propaganda, Wilhelm II, enemy image, Kremlin propaganda.

Сила пропаганди. Німецьке зображення себе та ворога під час Першої світової війни

Війни – це завжди події, в яких головну роль відіграють брехня, маніпуляції та пропаганда. Пропаганда чітких образів себе і ворога завжди важлива у військовій пропаганді.

Винищувальна війна Росії проти України демонструє віроломні методи, які можна використовувати для поширення брехні,

---

¹Професор, доктор історичного факультету Університету освіти м. Людвігсбург (ФРН). E-mail: arand@ph-ludwigsburg.de

ненависті та презирства в епоху цифрових технологій. Цей тип маніпулювання громадськістю почався в Європі в 19 столітті, коли два явища об'єдналися з масовим розповсюдженням щоденної преси та успішним навчанням грамотності широких верств населення, створивши основу для успішної пропаганди. У війні 1870/71 рр. Третя Французька Республіка передбачила події 20-го століття своєю антинімецькою пропагандою ненависті. У цьому есе розглядаються німецькі образи себе та образи ворога під час Першої світової війни. Показано відмінності, схожість і розвиток у зображенні ворогів «Велика Британія», «Франція» та «Росія». Зокрема, стосовно зображення ворога «Росії», можна показати, що німецька пропаганда передбачає расистські мотиви Другої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, пропаганда, Вільгельм II, образ ворога, кремлівська пропаганда.

310 *The purpose of the article* is to illustrate and to analyze the images used by German propaganda during the First World War period.

— **Material's presentation.** In 1895 the German emperor Wilhelm II visited his 'colleague' and cousin Nikolaus II, the Russian tsar. He brought with him an unusual present for Nikolaus. According to a design of the emperor, the painter Hermann Knackfuß had created a lithograph called 'Völker Europas, wahrt eure heiligsten Güter' (nations of Europe, preserve your holiest goods) (*Illustration 1*) The picture shows a shadowy Buddha surrounded by a bright corona which can be seen on dark thunderheads over a burning landscape. In the middle of the picture, on a high ledge, there is Archangel Michael, the German patron who is always shown with a sword. He turns his back to the approaching danger and points with his hand to the scenes at the image border. In his right hand he holds a sword consisting of flames. In the valley between the ledge and the oncoming threat from the right, which means from the East, there is a lovely river landscape with fields and Gothic or Romance cathedrals. Michael turns towards a group of women who can be identified with the help of the used attributes. They are personifications of the most important European nations. A Christian cross within an aureole floats over the group. This reminds us of the experience of Emperor Konstantin in 312 before the battle at the Milvian Bridge against Maxentius. According to the beauty ideal of the time, the personifications are shown as attractive-fitted and well-fortified women. Due to a positive meant racism, the painter emphasised putative

ethnic or cultural identifying features extremely. Marianne, Germania, a Scythian looking, long-haired Slav (Russia), Austria, Italia and Britannia stand united to fight all real or only imagined dangers from Asia under the sign of the cross. The women touch each other in an amicable and protective way. The emphasis of cultural and ethnic differences in this picture is meant as affirmative as the stress on the religion as the uniting tie between them.

Illustration 1

**Hermann Knackfuß, 'Völker Europas, wahrt eure heiligsten Güter'.
1895, Wikipedia, public domain**

311

Illustration 2

**Postcard, 'Jeder Stoß ein Franzos',
1914, unused, undated, private property**

19 years later putative ethnic and cultural social differences are stressed again in personifications in the German Reich. But the difference is now that it's not done in an affirmative but in a denunciatory way. On a picture-postcard, which used to be the main medium to effectively distribute literal enemy 'pictures', you can see three tall figures running

away from the right to the left (that means from East to West) looking back with panic-fuelled faces. (*Illustration 2*) These characters flee without any weapons. Another figure can be seen lying in front of them face-down, while another also runs away with a distorted face. The cartoon-like figures can be understood as soldiers because of their uniforms. Their faces and the forms of their bodies should indicate assumed ethnical but also indirectly cultural-social characteristics. Here we can see the typical and immediately defined concept of the enemy to characterize the opponents of the war, namely France, Britain and Russia - including all ethnicities of Russia. The shown visualization was created as an easy and plain way of propaganda. To exclude all possibility of doubt about the interpretation of the picture-postcard a popular German saying during the war can be read which at once labels the three big figures: "Jeder Stoß ein Franzos" "Jeder Tritt ein Britt! Jeder Schuß ein Ruß!" (*Every hit a French! Every kick a British! Every shot a Russian!*)

312

—

According to the size of the characters, the three tallest figures symbolize the three main German enemies whereas Belgium and Japan appear as small and negligible. The main characters are equipped with negative personifications whose statements and origins I will explain in more detail.

But first we certainly don't need to emphasise that the topic of propaganda, in this case in the following image propaganda, is highly topical in times of a current fascist-imperialist Russian war of extermination against Ukraine and thus against the entire free world. It is always important to bear in mind how inhuman propaganda works and what its intentions are. Even before the age of the internet and social media, which have elevated the effectiveness of propaganda to the realms of the barely controllable, images and slogans played an important role in inciting people, disinforming them and gaining their consent for crimes. So it will be interesting to look at the German enemy propaganda of the First World War and learn by this way something about contemporary propaganda.

Punishment – for what kind of reason? German war legitimization.

The tenor of German enemy representations is generated with the questions of the aim and the right of making the war which was problematic right from the beginning. The discussions in the German public started because they didn't miss the fact that – unlike in France – there wasn't a logical eye-catching reason for the war and that the invasion in Belgium was, from an ethical point of view and according to international law, dubious. Designing an effective explanation strategy for the public appeared all the

more important to explain a for example ‘deserved punishment’ of the German “Kriegsschule” (*war school*) for the small assaulted Belgium, as it can be seen at a postcard with the words “Strafe muss sein” (*punishment must be*). (*Illustration 3*)

Illustration 3

Postcard, ‘Strafe muss sein’, in: *Musées de la ville de Straßbourg*, 73

Wilhelm II pointed out an important line of argument in his speech ‘Aufruf an das deutsche Volk’ (*appeal for the German nation*), held 6th August 1914:

“Seit der Reichsgründung ist es durch 43 Jahre Mein und Meiner Vorfahren heißes Bemühen gewesen, der Welt den Frieden zu erhalten und im Frieden unsere kraftvolle Entwicklung zu fördern. Aber die Gegner neiden uns den Erfolg unserer Arbeit. Alle offenkundige und heimliche Feindschaft von Ost und West, von jenseits der See haben wir bisher ertragen im Bewußtsein unserer Verantwortung und Kraft. Nun aber will man uns demütigen. Man verlangt, daß wir mit verschränkten Armen zusehen, wie unsere Feinde sich zu tückischem Überfall rüsten, man will nicht dulden, daß wir in entschlossener Treue zu unserem Bundesgenossen stehen, der um sein Ansehen als Großmacht kämpft und mit dessen Erniedrigung auch unsere Macht und Ehre verloren ist. So muß denn das Schwert entscheiden. Mitten im Frieden überfällt uns der Feind. Darum auf! Zu den Waffen! [...] Um Sein oder Nichtsein unseres Reiches handelt es sich, das unsere Väter neu sich gründeten. Um Sein oder Nichtsein deutscher Macht und deutschen Wesens. [...] Und wir werden diesen Kampf bestehen auch gegen eine Welt von Feinden. Noch nie ward Deutschland überwunden, wenn es einig war. Vorwärts mit Gott, der mit uns sein wird, wie er mit den Vätern war.“ (*Since the foundation of the Reich, 43 years ago, it has been my and my ancestors’ struggle to keep the*

world in peace and to support our powerful development peacefully. But the enemies envy us the success of our work. We have stood the obvious and secret hostilities from East and West and from the other side of the Sea because of the consciousness of our responsibility and power. But now we should be humiliated. We are requested to stand there with folded arms and watch our enemy preparing for malicious attack, we are not permitted to stand to our confederate in determined loyalty. This confederate fights for his reputation as a great power and with its humiliation our power and honour would also be lost. That's why the sword has to bring the decision. In the middle of peace we are attacked by the enemy. Therefore let's go! To the weapons! It's all about the existence or downfall of the Reich, our fathers have founded again. It's all about the existence or downfall of German power and German nature. And we will persist this fight even against a world of enemies. Never has Germany been defeated if it was united. Forward with God who will be with us like he was with the fathers.) (Wilhelm II, 6.8.1914)

314

— In this interpretation of the occasions which was published in all newspapers on 7th August 1914, several tendencies of German strategies for justification can be found. These tendencies also had consequences for the enemy representations:

- Germany is a country of peace whose success is (only) envied from the outside.
- It stands loyally to its ally who has to fight for its honour.
- It's not Germany who attacks, they are attacked.
- A united Germany can persist against a world of enemies.
- God is with Germany, the 'true Christian' nation.

Another document that added a different aspect into the discussion of war justification was published in September 1914. The so-called 'Aufruf an die Kulturwelt' (*appeal at the cultural world*) was released as a reaction of the justified external reproaches that the German army should have raged barbarously in Belgium and that they had destroyed cultural treasures as the library in Löwen. This striking piece of propaganda was signed by 93 German intellectuals, among them the writer Gerhard Hauptmann and some other exceedingly designated artists and scientists:

„Es ist nicht wahr, daß wir freventlich die Neutralität Belgiens verletzt haben. Nachweislich waren Frankreich und England zu ihrer Verletzung entschlossen. Nachweislich war Belgien damit einverstanden. Selbstvernichtung wäre es gewesen, ihnen nicht zuzukommen. [...] Es ist nicht wahr, daß unsere Kriegführung die Gesetze des Völkerrechts

mißachtet. Sie kennt keine zuchtlose Grausamkeit. Im Osten aber tränkt das Blut der von russischen Horden hingeschlachteten Frauen und Kinder die Erde, und im Westen zerreißen Dumdumgeschosse unseren Kriegern die Brust. Sich als Verteidiger europäischer Zivilisation zu gebärden, haben die am wenigsten das Recht, die sich mit Russen und Serben verbünden und der Welt das schmachvolle Schauspiel bieten, Mongolen und Neger auf die weiße Rasse zu hetzen. Es ist nicht wahr, daß der Kampf gegen unseren sogenannten Militarismus kein Kampf gegen unsere Kultur ist, wie unsere Feinde heuchlerisch vorgeben. Ohne den deutschen Militarismus wäre die deutsche Kultur längst vom Erdboden getilgt. Zu ihrem Schutz ist er aus ihr hervorgegangen in einem Lande, das jahrhundertlang von Raubzügen heimgesucht wurde wie kein zweites. [...]“ (*It's not true that we hurt the neutrality of Belgium wantonly. France and Britain were demonstrably determined to hurt it. Belgium demonstrably agreed (to this plan). It would have been self-destruction to not anticipate them. [...] It's not true that our warfare disregards international law. It doesn't know undisciplined cruelty. But in the East the blood of women and children slaughtered by Russian mobs soaks the soil; and in the West the breasts of our soldiers are teared by Dumdummissiles. Those who ally with Russians and Serbs and show the world a shameful spectacle when setting Mongols and Negroes on the white race, haven't got the right to behave as the defender of European civilization. It's not true that the fight against our so called militarism is not a fight against our culture, as our enemies pretend hypocritically. Without German militarism German culture would have already been eradicated from the earth. Militarism has arisen from this soil to protect the culture in a country that has suffered from raids for centuries like no other country did before. [...]*) (Fulda, 1914, 593-596)

315
—

Due to war racial tendencies are mixed with a cultural chauvinism here. According to this logic Germany is not fighting a normal war, but a war for the superior culture of Beethoven, Goethe or Kant that was believed to be threatened by 'Mongols and Negroes'.

Making this propaganda pictorial, folklike and so how literally popular was the function of the picture-postcards and propaganda posters. There, words about the enemy became pictures of the enemy.

German self-portrayal.

When looking at some other examples for pictures one can see that perception of the other and especially of the enemy occurs only in demarcation of the own real or also only constructed purpose.

Illustration 4

Anton von Werner, 'Proklamation des deutschen Kaiserreichs im Spiegelsaal des Schlosses von Versailles, 1885, (Friedrichsruher Fassung)', Wikipedia, public domain

316

Illustration 5

— Post card, Ferdinand Hodler, 'Auszug deutscher Studenten in den Freiheitskrieg', 1913, unused, undated, private property

A self-evident affirmative attitude towards the military is basic in German self-portrayal. First of all the German man is not a man but a soldier. The memory of the national German unity, achieved in the war and the victory against France in 1871, was permanently present in schools or on public holidays. This way an overemphasis of the military in every part of society was seen as normal. Every pupil knew Anton von Werner's monumental portrayal of the proclamation of the emperor on 18th January 1871 in Versailles. (*Illustration 4*) Here we can see nothing but powerful German men, mostly Prussians, some Bavarians united in victory – but

no civilians can be seen. The idea that a struggle against an enemy from the outside which overcomes German particular interests and German 'tribes' was something good because this could have a uniting effect and would maybe demolish all social barriers, can be found again and again in the German debates about wars of the past at that time. It's obvious that the debates about the past had an effect on self-perception during the war. In 1913 the swiss painter Ferdinand Hodler made a representation of the move-out into the war of liberation of students from Jena 1813 for the University of Jena which shows the young men as pulled out of their individual contexts because of the occasion and as united and anonymised within the black marching column. (*Illustration 5*) This painting must have also had an effect on the self-perception of the young men of 1914 and their perception of the enemy because Hodler's picture emphasises also the old tradition of a fight between France and Germany that nearly appeared natural. The unity and nation won on the battlefield is also the topic on the cover of countless German memory books about the war of 1870/71. A Prussian and a Bavarian shake hands on the battlefield of Wörth in Elsaß on 6th August 1870 to symbolize the eternal of Bismarck's claim that 'Blut und Eisen' ('blood and iron') are necessary basic requirements of German unity. However changes in German self-portrayal can be witnessed during the war. (*Illustration 6*)

317

Illustration 6

**Cover 'Illustrierte Geschichte des Krieges 1870/71'. 1895. Stuttgart:
Union Deutsche Verlagsgesellschaft**

At the beginning the unity with the ally Austria-Hungary is emphasised and it's pointed out that the German soldier is discharging his duty with a strong will in a forced war. But the soldiers remain also a little bit unsophisticated. The acquittal is often linked with a sentimental accent, as the soldier is also portrayed as a person with wife and family. (*Illustration 7*) In the course of the war the dutiful family father was supplemented by the 'iron' man who wasn't any longer armed with a 'Pickelhaube' (spiked helmet) but with a 'Stahlhelm' (steel helmet), portrayed with ice blue eyes, the dirty face of an industrial worker who defies the barbed wire and the machine guns of the war. (*Illustration 8*) The form and design of this 'machine person' of the Industrial Age already refers to the soldierly aesthetics of the National Socialism and the supposed Arians as 'supermen'.

Illustration 7

Post card, 'Mitternacht', unused, undated, private property

318

Portraying the enemy.

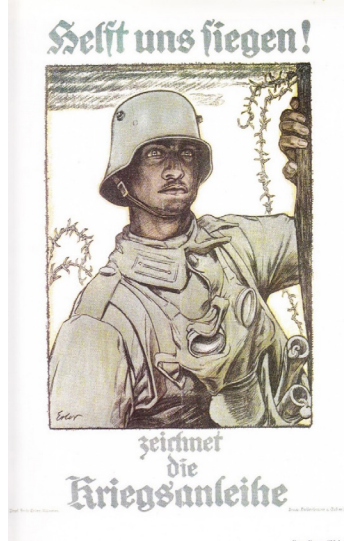
Every hit a French!

The German portrayal of the French finds its motives and tendencies in the German memory of the German-French war of 1870/71. A popular motive, also before the war, used to be the meeting between emperors Napoleon II and Bismarck on the Chausee near Donchery after the battle of Sedan in September 1870. (*Illustration 9*) The French emperor sits crouching and suppliantly in his coach, his generals following in loser pose. Bismarck on horseback, physically massive, looks down arrogantly

on the loser crouching in his/ the prime minister's shadow. Since 1871 the German conceit against the losing nation France, who is described as molly coddled, undisciplined and abject and therefore had to be defeated by the German power and earthiness, is expressed here.

Illustration 8

Poster 'Helft uns siegen', in: *Musées de la ville de Straßbourg*, 112

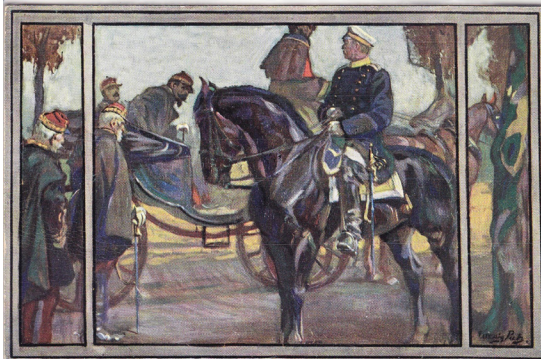

319

Illustration 9

Post card 'Fürst Bismarck und Napoleon III treffen sich auf der Straße von Donchery, unused, undated, private property

On another postcard with the title 'Nur nich' drängeln! Ihr kommt alle dran!' (*Just don't push! You'll all get your turn!*) can be seen typical portrayals of laid comfortable French soldiers in a war. (*Illustration 10*)

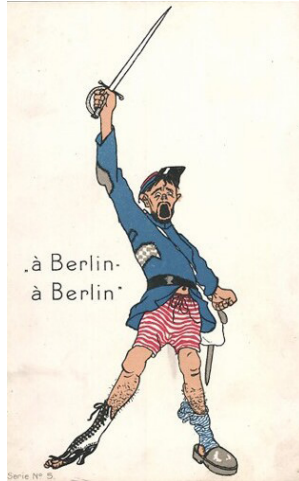
Illustration 10

Post card 'Nur nich' drängeln!', 1914, private property

Illustration 11

Post card 'à Berlin!', in: Musées de la ville de Strasbourg, 162

But first of all there is a German private in the foreground with unsophisticated pipe who marches towards the German main enemies with a rod in his hands, while an Austrian already hits on enemies in the background. The French soldier however wears the uniform which is known since 1871: red trousers, his physiognomy is Mediterranean, shoes dangle in rags. The disfigured footwear isn't missing in any German pictures of the French enemy. The really grave equipment defects of the French army of 1870/71 was transferred to the situation in the Great War to present the sloppiness of the French in military as a kind of a national character. The damaged footwear and the poorly patched red trousers on the body of the 'coward' French can also be seen on another postcard that shows

again another version of the motive of the enemy fleeing the Germans. In a different postcard three more alleged characters of the 'welsch' French are claimed: One soldier even without any trousers, a clog on the left, a lady's shoe on the right foot and a patched blouse shouts with widely opened mouth 'A Berlin'. Here the French is not only sloppy but furthermore effeminate, arrogant and avid for glory which seems ridiculous given his equipment. (*Illustration 11*)

However not only German conceit but also racial motivated refusal which was expressed in ubiquitous torrent of hatred about the coloured colonial troops, can be seen in the portrayals. They are presented in smug language ether as Negroes in a Caricatur of caught enemies' or simply as an archaic-anarchical crowd that is 'killed' off by German machine gunning. Time and again, however, black colonial troops are also vilified as man-eating 'savages': "Menschenfleisch versprach man uns, blaue Bohnen bekamen wir." (*We were promised human flesh, we were given blue beans/ i.e. bullets*) (*Illustration 12*)

Illustration 12 ³²¹

Post card 'Menschenfleisch versprach man uns, blaue Bohnen bekamen wir', in : Musées de la ville de Straßbourg, 171

It wasn't far from here to portrayals like the one in a German Nazi book about the battle Tannenberg (1914) published in 1939 that rants about the use of black troops: "Eine untilgbare Schande für die gesamte weiße Rasse brachte das Erscheinen farbiger Hilfsvölker." (The appearance of coloured peoples brought irredeemable dishonour to the white race.) (Ettighoffer, without page)

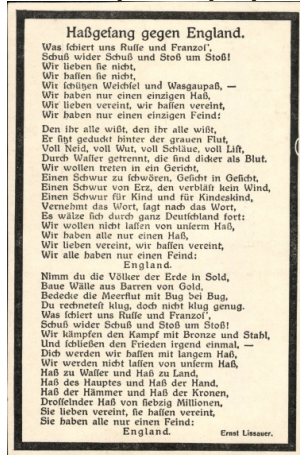
Every kick a Brit!

While some Germans had a certain comprehension of the French war motives – that were the reclaim of the lost Elsaß – no pardon was given towards Britain. For them the assumed British portrayal of the German brother nation was the main reason for the war of the complete world against the successful German Reich. England was downright hated because of its entry into the war. An excerpt from the poem ‘Haßgesang gegen England’ (Hate song against England) by Ernst Lissauer is an example of this. It was published by postcards and leaflets:

„[...] Was schiert uns Russe und Franzos’?/Schuß wider Schuß, und Stoß um Stoß!/Wir kämpfen den Kampf mit Bronze und Stahl,/Und schliessen den Frieden irgend einmal, —/Dich werden wir hassen mit langem Haß,/Wir werden nicht lassen von unserem Haß,/Haß zu Wasser und Haß zu Land,/Haß des Hauptes und Haß der Hand, /Haß der Hämmer und Haß der Kronen, /Drosselnder Haß von siebzig Millionen,/Sie lieben vereint, sie hassen vereint,/Sie alle haben nur einen Feind:/ England!/" (We're not interested in Russians and French/we fight with bronze and steal/Some day we will make peace with them/But you are the one we will hate/We will not stop hating you /on the sea, on land,/ hate of the head and the hand, /hate of the hammers and the crowns, /hate of 70 millions,/ they love united and hate united/ they all only have one enemy:/ England) (Lissauer, 1914) (Illustration 13)

Illustration 13

Post card, ‘Haßgesang gegen England’ von Ernst Lissauer, unused, undated, private property

But when looking at all the hate about the assumed betrayal and the malice of the British merchants in the visual portrayals no such racial conceit like against the French and Russians can be found here. In fact illustrations for examples of deceitfulness of the 'perfidious Albion' were more popular. The British soldier however was rather caricatured than debased. 'Tommy' emerges as a scraggy quite ascetic fellow, wearing kilt and an inappropriate uniform from the days of the Krim war who likes to smoke a pipe and consumes alcohol. A German private could recognise himself in the last two attributions. The reason for the prevention of racial motives but at the same time excessive hate was the German belief that they had been cheated and attacked not by a natural and degenerated enemy such as France, but by the closest relative. In some pictures, Britain is even represented by a British self-cartoon, the humorous figure of 'John Bull'. (*Illustration 14 and 15*)

Illustration 14

**Post card, 'Zum Donnerwetter noch einmal', unused, undated,
private property**

323

Every shot a Russian.

Russians couldn't expect friendly descriptions in all manners: In the portraying of the Russian enemy, three tendencies of systematic vilifications are striking. From today's perspective, however, the first two do not appear to be entirely inaccurate.

- Russia is a despot system of violence that seeks world domination.
- Russia is backward and governed by an elitist-decadent ruler clique who rules in account of the normal people. (*Illustration 16*)

But the third is clearly racist and anti-Slavic:

- The Russian soldier is dirty, boozy, uneducated and as a Slav also racial inferior.

Illustration 15

Post card, 'Nun aber wollen wir sie dreschen', 1914 private property

Illustration 16

Post card, 'Auf was hätten Herren Appetit?', unused, undated, private property

Auf was hätten die Herren Appetit?

It was then again up to postcards, the popular medium of the war, to visualise these views. (*Illustration 17*) The Russian soldier is often shown as unshaved or with a long beard and towards the in- and outside shown with a knout in the form of a cat with nine tails, as a logo for his tyranny. His red nose is a symbol for heavy alcohol abuse. Fighting against a repressive despotism at least in the East was one of the crucial impulses for the war sceptical German social democrats to agree to the war credits in the Reichstag in 1914. Today the coarseness of the portrayals may appear strange but in these days the portrayal of a backward and despotic Russia united all social levers and political wings. The last example however shows how problematic those one-sided distorted concepts of the enemy had been. The illustrator of this racist and anti-Slavic caricature was the Jewish-Austrian artist Walter Trier, who later became justly famous for his

illustrations of Erich Kästner's children's books. Trier emigrated to Canada in 1936 and thus escaped National Socialist persecution. On Trier's postcard we can see two lousy, unshaved Russian soldiers. They can only hardly keep their eyes open due to their claimed degeneracy, maybe they are also drunk. Typical 'German' virtues like discipline, courage or fight for 'something for its own sake', seem to be completely unknown to those two. They grumble in a German-Russian jargon which presents them as uneducated or nearly dense about an escape plan and the hope that they will get 'something good to feed' from the civilised Germans.

Illustration 17

**Post card, 'Russische Grenzsoldaten,' unused, undated,
private property**

325

Such depictions are then not far removed from the images used by German propaganda after the invasion of the Soviet Union to show captured Red Army soldiers as, in the jargon of the National Socialism, 'slawische Untermenschen' (slavic subhumans). So it can be seen how close the vilification on paper-only and the real murderous behaviour of the observer could be. Ragged and unshaved soldiers in Russian uniforms can be seen on hundreds of nazi photos showing captured soldiers of the 'Red Army' too. The cameras of the German propaganda photographer watched the supposed 'subhuman beings' with full of presumably blind and unconscious racism. Millions of these soviet convicts, not only Russians, also millions of Ukrainians ought to die in the hands of National Socialists.

Conclusions. What worked in 1914-1918, as I hinted at the beginning, will work even better in 2024. Just think of the great effectiveness of the Kremlin propaganda channel 'Russia Today' in European countries too. Our task as historians is to speak out against Russian lies and hatred through historical education, as best our modest means allow, in schools, universities and in our personal environment. May be that one day Russian citizens will also recognise the lies of their leaders.

References:

1. Arand, Tobias. 2023. "Wie Anno 70. Eine Geschichte der deutschen Kriegserinnerung erzählt an einem Denkmalensemble". Andreas Dorrer. Thomas Petraschka. Der Erste Weltkrieg: Erinnerungskulturen in Deutschland und Australien/The First World War: Cultures of Remembrance in Germany and Australia. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht. 147-164
- 326 2. Ettighoffer, P.C. 1939. "Tannenberg. Eine Armee wird zu Tode marschiert". Gütersloh: Bertelsmann.
- 3. Hamann, Brigitte. 2004. "Der Erste Weltkrieg. Wahrheit und Lüge in Bildern und Texten.". München, Zürich: Piper
4. Fulda, Ludwig. 1914. "An die Kulturwelt". Das Monistische Jahrhundert 1(3). 593-596
5. Walther, Peter. 2007. "Endzeit Europa. Ein kollektives Tagebuch deutschsprachiger Schriftsteller, Künstler und Gelehrter im Ersten Weltkrieg." Göttingen: Wallstein
6. Musées de la ville de Straßbourg. 2016. "L'autre guerre. Satire et propaganda dans l'illustration allemande (1914-1918)." Graulhet: Presses d'Escourbiac
7. Rother, Rainer. 1994. "Die letzten Tage der Menschheit. Bilder des Ersten Weltkriegs". Berlin: Ars Nicolai
8. Spilker, Rolf/Ulrich, Bernd. 1998. "Der Tod als Maschinist. Der industrialisierte Krieg 1914-1918." Bramsche: Rasch
9. Traub, Rainer. 2004. "Der Krieg der Geister." Stephan Burgdorff/Klaus Wiegrefe. Der Erste Weltkrieg. Die Urkatastrophe des 20. Jahrhunderts. Hamburg: DVA
10. Wilhelm II. 1914. "Aufruf an das deutsche Volk". Berlin: J. Meyer
11. Zühlke, Raoul. 2000. "Bildpropaganda im Ersten Weltkrieg.". Münster: Ingrid Kämpfer

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.327-344>

УДК: 327.88:929Макогон]192»

© Іван Монолатій¹

ІНФОРМАЦІЙНІ «ВКИДИ» ЯКОВА МАКОГОНА: ГЕОПОЛІТИЧНІ МІРКУВАННЯ ПРИВАТНОГО ШПИГУНА ПРО ПОВОЄННЕ ОБЛАШТУВАННЯ СВІТУ

У статті аналізуються спроби інформаційних маніпуляцій громадською думкою української діаспори в США та Канаді після завершення Другої світової війни у 1946–1950 рр. з боку американського розвідника українського походження Якова Макогона (1880–1956). Публікуються архівні документи з фондів Національного архіву Канади та Архіву Наукового товариства імені Шевченка у Америці, зміст яких розкриває особливості інформаційних «вкидів» американських спецслужб щодо розв'язання «української проблеми» після Другої світової війни на міжнародній арені, у яких акцентується на проблемі «переміщених осіб», біженців із українських етнічних територій, а також проблемах повоєнного облаштування системи міжнародних відносин. Важливе місце у цих маніпулятивних матеріалах займає фігура приватного шпигуна, який таким чином стає актором міжнародної політики. Стверджується, що опубліковані матеріали можуть бути використані для інтелектуальної демістифікації інформаційного потенціалу щодо фігури американського героя і українського авантюриста ХХ ст. водночас, розслідування феномена приватного шпигунства, ігор розвідувальних служб на українській мапі світу, виснування про місце і роль України на шахівниці міжнародних відносин, приреченість бездержавних національних еліт на поразку в боротьбі з політичними режимами та їхніми спецслужбами. Саме тому інформаційні «вкиди» Я. Макогона можна розглядати як пояснення того, як і чому саме українська ідея стала заручницею

327

¹ Доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. E-mail: ivan.monolatii@pnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

інформаційних воєн великих геополітичних гравців, політичного істеблішменту Заходу, який не зважав на українську еміграцію як інститут світового українства, робив усе можливе, щоб роз'єднати і спровокувати конфлікти між політичними середовищами українців на європейському і американському континентах. Стверджується, що медійний потенціал інформаційних «вкидів» Я. Макогона дозволяє зокрема виокремити принципи механізмів управління, інституціоналізації владних структур великих геополітичних гравців щодо українського питання; природу і способи функціонування систем національної та міжнародної безпеки; процес розширення інформаційної сфери як простору впливу інформації на політичні та соціальні явища в середовищі української діаспори США і Канади.

Ключові слова: Яків Макогін, приватний шпигун, інформаційна безпека, розвідка, геополітика, Україна, газета «Український голос», Національний архів Канади, Архів Наукового товариства імені Шевченка в Америці.

328

— **Jacob Makohin's Informational "Emissions": Geopolitical Considerations of a Private Spy about the Post-War Settlement of the World**

The article analyzes the attempts of informational manipulation of the public opinion of the Ukrainian diaspora in the USA and Canada after the end of the World War II in 1946–1950 by the American intelligence officer of Ukrainian origin Jacob Makohin (1880–1956). Archival documents from the funds of the National Archives of Canada and the Archives of the Shevchenko Scientific Society in America are published, the contents of which reveal the peculiarities of the information “throwaways” of the American special services regarding the solution of the “Ukrainian problem” after the World War II in the international arena, in which the emphasis is on the problem of “displaced persons”, refugees from Ukrainian ethnic territories, as well as problems of the post-war arrangement of the system of international relations. An important place in these manipulative materials is occupied by the figure of a private spy, who thus becomes an actor of international politics. It is claimed that the published materials can be used for intellectual demystification of the information potential regarding the figure of the American hero and Ukrainian adventurer of the 20th century at the same time, the investigation of the phenomenon of private espionage, the games of intelligence services on the Ukrainian map of the world, the conclusion about the place and role of Ukraine on the chessboard of international relations, the doom

of stateless national elites to defeat in the fight against political regimes and their special services. That is why the informational “throws” of J. Makohin can be considered as an explanation of how and why exactly the Ukrainian idea became a hostage of the information wars of major geopolitical players, the political establishment of the West, which disregarded Ukrainian emigration as an institution of world Ukrainians, did everything possible to unite and provoke conflicts between the political environments of Ukrainians on the European and American continents. It is claimed that the media potential of J. Makohin’s information “throw-ins” allows, in particular, to single out the principles of management mechanisms, institutionalization of the power structures of major geopolitical players regarding the Ukrainian issue; the nature and methods of functioning of national and international security systems; the process of expanding the information sphere as a space of influence of information on political and social phenomena in the environment of the Ukrainian diaspora in the USA and Canada.

Keywords: *Jacob Makohin, private spy, information security, intelligence, geopolitics, Ukraine, Ukrainian Voice newspaper, National Archives of Canada, Archives of the Shevchenko Scientific Society in America.*

Постановка проблеми. Сучасне політологічне трактування розвідки та розвідувальної діяльності зосереджується довкола того, що функціонування розвідки пов’язане з владою, а отже, з політикою, яку розуміють як соціальні відносини, зосереджені на одержанні окремими особами та групами частки влади або впливів на спосіб її розподілу. Це також спосіб підтримки політичної діяльності, спрямованої на задоволення соціальних потреб на індивідуальній та груповій основі, серед яких безпека – міжнародна та національна – є безумовним пріоритетом (Баррі, 2023: 11-12, 17).

Студії над безпековими проблемами, зокрема діяльністю розвідки, увійшли у XXI століття із чималим доробком дослідницьких проєкцій, взаємодії та конфлікту сфер інтересів національних і супер-держав, а також когнітивних теоретичних перспектив і методологічних основ. Більше того, потрясіння міжнародної спільноти, спричинене подіями 11 вересня 2001 р., дало потужний поштовх до ретельного вивчення інституцій, методів та інструментів, які використовували і використовують спецслужби різних країн світу з різними політичними режимами на чолі. Відтак підвищення інтересу до міжнародної безпеки мало позитивний вплив на суміжні сфери,

зокрема політику та міжнародні відносини, які були продіагностовані та проаналізовані з точки зору ролі та місця розвідки в прийнятті політичних рішень, міжнародної співпраці у протидії та боротьбі із загрозами безпеці, а також мережеві зв'язки всередині розвідувальних структур (Девайн, 2024: 9-16).

В контексті цього, по-перше, значно зростає вагомість наукового ретроспективного вивчення діяльності іноземних розвідок на українських етнічних землях упродовж, щонайменше ХХ ст., і, по-друге, набуває ваги об'єктивне з'ясування політичних профілів іноземних розвідників, інтегрованих в розробку «української проблеми», особливо у період Другої світової війни та у перші повоєнні роки. Саме тому американець українського походження Яків Макогін (1880–1956) надалі залишається маловідомою постаттю загалу навіть фахівців з царин історії, міжнародних відносин й національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про Якова Макогона існує обмаль досліджень – українських авторів Олександра Скрипника (Скрипник, 2021), Степана Геника (Геник, 2019), Олега Румянцева (Румянцев, 2017), Миколи Тимошика (Тимошик, 2019) та польських дослідників – Гжегожа Бравна (Braun, 2017) і Анджея Земби (Zięba, 2012: 181-195). У 2023 р. з'явилася перша монографія про Я. Макогона – «Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина» (Монолатій, 2023: 408-429), написана автором цієї статті на підставі неопублікованих досі архівних документів спецслужб та поліції США, Канади, Великої Британії, Франції, Швейцарії, Італії, Польщі, Румунії та України 1920-1940-х рр. Однак чимало контекстів розвідувальної діяльності приватного шпигуна Я. Макогона, інформатора американських спецслужб у 1940-х рр, особливо у частині його інформаційних «вкидів» після завершення Другої світової війни, залишаються цілковитою terra incognita для фахівців у царині історії розвідки та геополітики.

Мета дослідження полягає у оприлюдненні змісту неопублікованих документів із фондів Національного архіву Канади та Архіву Наукового товариства імені Шевченка в Америці про інформаційну діяльність приватного шпигуна Я. Макогона, з'ясуванні контексту їх постановня та наслідків, зокрема щодо української діаспори у Канаді та США.

Виклад основного матеріалу. Хоча вперше Я. Макогін вперше зустрівся з Новим світом (США і Канадою) на початку ХХ ст., про що

вже докладно відомо (Монолатій, 2023: 72-78, 410-411), перші ґрунтовні оцінки його публічної діяльності знаходимо у документах зовнішньополітичного відомства Канади у другій половині 1930-х рр.

У меморандумі МЗС Канади під назвою «Яків Макогін псевдо Яків Маколін, псевдо Яків Макогон, псевдо Джек Мак-Овен, псевдо граф Яків Розумовський, псевдо князь Мазеппа», зокрема стверджувалося, що «[...] Яків Макогін – крім уже згаданого Українського Бюро в Лондоні – заснував низку подібних пресових агенцій у Парижі, Берліні, Женеві та Сполучених Штатах, куди всі українські пресові організації, що належать до його Бюро, надсилають інформацію про український рух, який у даному випадку має на меті незалежну Україну включно зі Східною Галичиною. Згадане Бюро, однак, не слід плутати з Українським Бюро, керованим гетьманом Скоропадським у Берліні, яке має своєю метою незалежність лише тих частин України, які знаходяться під більшовицьким контролем. Ця остання організація ставиться до діяльності Макогона з певною неприязню, як можна зрозуміти, неприхильно ставиться до Макогона польська влада, яка вислала його зі своєї країни в 1930 р. і стверджувала, що він видає себе за прямого нащадка князя Розумовського. Тут можна констатувати, що з огляду на різні підозрілі обставини щодо його діяльності Макогін підозрюється в тому, що: (а) він є більшовицьким агентом, який через свою нібито зацікавленість у незалежності України може підтримувати зв'язок з білоросійською діяльністю; (б) розпалює потужну пропаганду проти Польщі, щоб відвернути увагу європейської громадської думки від правління більшовиків у Советській Україні; і (в) звичайний авантюрист, який збирає внески на цілі, пов'язані з визволенням України, з метою власної фінансової вигоди чи переваги своїх працедавців, якщо він фактично діє як знаряддя більшовиків» (Library and Archives Canada: 20 жовт., 1937).

331

Натомість варто зауважити, що Я. Макогін під час Другої світової війни, зокрема у 1942 р. надавав послуги як інформатор служби розвідки США під час Другої світової війни – Управлінню стратегічних служб (Office of Strategic Services – OSS), попередниці ЦРУ, збираючи і передаючи їй відомості про окремих фігурантів української еміграції, запідозрених у пронацистській діяльності, а також пропонуючи свої плани воєнного і повоєнного врегулювання українського питання, щодо яких американці, ймовірно, вже мали чималі сумніви. Інша справа – активна залученість Я. Макогона у геополітичні ігри амери-

канських спецслужб, зокрема його пропозиції стосовно використання пропаганди, підривної діяльності та післявоєнного планування. Цілком ймовірно, що йшлося не лише про європейський театр війни, а й країни Середземномор'я (Монолатій, 2023: 377-405).

332 — Саме тому вважається нині, що найпоказовішими для розвідувальної діяльності Я. Макогона стали перші роки Другої світової війни, що, з одного боку, засвідчили небезпечність геополітичних ігор на персональному рівні, а з другого – його бажання (поруч із дружиною-американкою) бути корисними задля реалізації американських інтересів у Європі. Одначе трагікомедією американського громадянина і, водночас, «уявленої української людини» Я. Макогона, його була приреченість і далі бути «самотнім вовком», який (навіть того сильно бажаючи) об'єктивно не міг впливати на загальний процес міжнародних відносин першої половини ХХ ст. Відтак уже після закінчення Другої світової війни і на початку Холодної війни між Заходом і Соведами, Я. Макогін стає маргінальною фігурою в українському еміграційному середовищі, на заклики якого вряди-годи відгукувалися, а усі його пропозиції сприймалися українцями скептично. Промовистий приклад цього – Макогініві реляції до українських видань в Канаді і, почасти, його кореспонденція до сучасників-українців у США.

Передусім, якщо йдеться про інформаційну діяльність Я. Макогона у перші повоєнні роки, то варто зважити на ту обставину, що вже 10 березня 1946 р. Я. Макогін, «з причини катастрофального положення біженців, та надходячих подій», уважаючи своїм обов'язком висловити свої думки, надіслав до часопису «Український голос / Ukrainain Voice» у Вінніпезі машинописи двох статей англійською мовою, адже зі свого боку переконував, що «статті ці принесуть користь так біженцям, так і українцям в загалі», зауважуючи: «Наколи Ви хочете мати статті в англійській мові, та подасте тему потрібних статей, знова без жадних зобов'язань із Вашої сторони, вишлю їх. Одне услів'є. Я ніколи не прийму грошей за статті. Се gratis» (Library and Archives Canada: 10 бер., 1946).

Однак варто зауважити, що Я. Макогін вже контактував із цим виданням ще у жовтні 1942 р., адже тоді він писав до редакції: «Шановні панове, будь ласка, змініть мою адресу з Hotel Victoria, Boston, Mass., на вищезазначену (16 Old Field Road, Newton Center, Mass., U.S.A.). [...] Дозвольте мені висловити свою вдячність за чудову, кон-

структивну роботу, яку виконує ваша газета. [...] Будь ласка, надішліть мені рахунок для оплати коштів, які вам належиться заплатити за мою підписку, і водночас скажіть мені, яким способом я можу надіслати вам гроші. Чи буде мій особистий бостонський доларовий чек прийнятий у Канаді? Якщо це буде вам цікаво або допоможе, я можу надіслати вам кілька статей для публікації. Якщо це цікаво, будь ласка, скажіть мені, які теми можуть бути особливо цікаві вам або вашим читачам» (Library and Archives Canada: 2: 4 жовт., 1942). Однак мусимо минути ще чотири роки, щоб Я. Макогін зважився на власні конкретні пропозиції.

Переконаний, що сьогодні два Макогонові тексти, які зберігаються в фонді Ольги Войценко в Національному архіві Канади, варто опублікувати українською мовою повністю, адже вони є надзвичайно показовими у повоєнній історії приватного шпигуна Я. Макогона, розумінні його мотивацій та спроб інформаційних «вкидів» у середовище української діаспори західної півкулі.

У першому з них йшлося про нагальну потребу порятунку українців-залишенців у Європі, забезпечення їхніх найелементарніших потреб, зокрема одягом та їжею, збирання фінансової допомоги. А як приклади трагічної долі у повоєнній Європі називалися вдови Симона Петлюри та Євгена Коновальця, а також знані українцям громадська і політична діячка, видавчиня Олена Кисілевська та видавець Іван Тиктор:

«Усі охоче визнають, що становище біженців сьогодні в Європі жахливе. Цим біженцям або, як їх тепер називають, переміщеним особам або Ді-Пі (Displaced Persons. – І. М.) – потрібна допомога і потрібна негайно і відчайдушно. Серед усіх цих груп переміщених осіб різних національностей ніхто більше не потребує допомоги, ніж українці. Я цілком усвідомлюю, що українці в Сполучених Штатах, Канаді, Бразилії та Аргентині з розумінням і ентузіазмом відповіли на цей заклик про допомогу від своїх менш щасливих співвітчизників за кордоном. Близько 50% українців по цей бік Атлантики вже внесли свою лепту. Решта – принаймні 50% – не зробила внеску, і коли їх запитують, чому вони звертаються до різних організацій і комітетів, вони хочуть знати, що сталося з цими грошима. Інші кажуть, що вони покінчили з цим, бо їхні гроші розтринькали. Інші запитують: “Як ми знаємо, що наші гроші дійдуть до людей, яким ми особисто хочемо допомогти”. Інші дають більше таких же виправ-

дувальних відповідей. Ще інші гірко скаржаться на неефективність, або неправильні методи, або неправильну організацію різних українських допомогівих комітетів тут (США – І. М.) і в Канаді.

Незважаючи на всі ці заяви – і сотні інших подібних до них – які були зроблені мені особисто протягом років уважного спостереження та тісного спілкування з усіма українцями та їхніми проблемами, – я ні на хвилину не вірю, що хтось коли-небудь навмисно незаконно привласнив один пенні коштів, зібраних для українських допомогівих комітетів, або будь-коли використав будь-яку частину будь-яких коштів для власної особистої вигоди. У минулому, а також у теперішньому часі були і залишаються слабкі місця в українських організаціях та їх поведженні зі своєю пропагандою. Однак ці плями не такі погані, як їх малюють, і кожен робить помилки. Єдині, хто ніколи не робить помилок, це ті, хто взагалі нічого не робить.

334 — Однак, є кілька цілком реальних причин для нарікань з обох сторін питання про допомогу. Головна зараз – і єдина, яка заслуговує на негайний розгляд – це відчайдушна потреба всіх українців серед біженців у Європі сьогодні. – Ця проблема та їхня потреба є НІНІ (так в оригіналі. – І. М.), і про неї потрібно подбати НІНІ. Українці серед скитальців постраждали настільки, що більшість із нас не в змозі це зрозуміти, а зараз вони страждають ще більше.

Особливо звертаюся до тих 50% українців, які не зробили свого внеску в допомогу своїм співвітчизникам за кордоном.

Іноді я думаю, що деякі з багатьох висунутих аргументів не є лише виправданнями, щоб НЕ допомогти. Якщо ХТОСЬ хоче щиро допомогти, зробити це дуже легко. Тому ХТО ЗАВГОДНО може допомогти будь-якій людині, якій ви самі вирішили допомогти, або будь-якій групі – релігійній чи політичній. Ви всі маєте право допомагати, скільки завгодно, і кому завгодно, де і коли.

Якщо ви католик і бажаєте, щоб ваша допомога надходила до інших католиків – це можна, те саме, якщо ви православний. Якщо, з іншого боку, ви віддаєте перевагу своїм дарам і допомозі іншим за вашими власними політичними переконаннями, ви також можете отримати це. У всіх групах і категоріях є БАГАТО нужденних і гідних людей. Кожен із вас може дозволити собі відправити одну продуктову посилку на місяць одній з ваших власних релігійних чи політичних філій за кордоном. Якщо ви все ще боїтеся, що ваші внески можуть бути використані не за призначенням, якщо вони будуть передані до

будь-якого фонду загальної допомоги, Ви можете особисто надіслати ці посилки, і особисто можете бути впевнені, що їх отримають.

Такі особистості, як пані Петлюра, пані Коновалець і пані Кисілевська, всі за кордоном і всі відчайдушно потребують негайної допомоги. Вони представляють різні напрями в українській справі, а їхні чоловіки з перших двох названих, багато зробили для України та українців. Пані Кисілевська все своє життя особисто працювала для України та українців і зараз їй уже далеко за вісімдесят років, була сенаторкою польського Сейму, письменницею та вчителькою і багато дала своєму та вашому (Канади. – І. М.) народові. Є багато таких людей з усіх політичних партій і з усіх куточків України, яким також потрібно допомогти ЗАРАЗ.

По можливості надсилайте їм їжу та одяг. Серед інших націй представники кожної з професій пишуться тим, що піклуються про незможних представників їхнього фаху, які потребують допомоги. Лікарі допомагають своїм колегам, юристи собі подібним, професори, інженери, журналісти тощо. Кожна група намагається піклуватися про деяких представників своєї професії. Чому українці теж не можуть зробити щось подібне?

335

Ось приклад Івана Тиктора, щоб проілюструвати мою думку. Більшість із вас чули про нього і багато хто з вас його знає. Чому б деяким українцям тут, пов'язаним із газетами, не допомогти йому чи іншим, як він, які потребують допомоги? Ваш ОBOB'ЯЗОК допомогти цим українцям.

Цим українцям серед переміщених осіб потрібно ВСЕ. Насамперед вони потребують їжі та одягу. Їм також потрібна надійна впевненість, що їм допомогатимуть принаймні упродовж року, оскільки стільки часу знадобиться, щоб зорганізуватися і знову стати на власні ноги. Нехай Українські допомогіві комітети продовжують свою добру справу, і дозвольте іншим, хто бажає, пожертвувати власні пакунки своїм людям. Якщо випадково хтось із вас не знає адреси людей, яким, можливо, хотів би допомогти, і ви не можете отримати адреси в місцевих газетах, автор цієї статті буде радий надати всі адреси, які вам можуть знадобитися, чи гідні осіб у всіх політичних чи релігійних групах.

Допомагаючи таким чином усім тим із вас, хто на сьогоднішній день не зробив багато, якщо взагалі нічого не зробив, щоб допомогти матеріально в цій справі, можете бути впевнені, що будь-яка допо-

мога, яку ви зараз надасте, буде спрямована туди, куди ви особисто бажаєте. Це усуває будь-які подальші виправдання з цього приводу. АЛЕ НАДАЙТЕ ЦЮ ДОПОМОГУ ЗАРАЗ, БО САМЕ ДОПОМОГА ПОТРІБНА.

Цей лист до цього моменту був здебільшого для тих 50% українців, які на сьогодні НЕ зробили свою частку допомоги. Відтепер – УСІМ українцям.

Я дуже впевнений, що тільки серед українців у Сполучених Штатах існує щонайменше тисяча різних груп, організацій і парафій, різних політичних і релігійних переконань. У Канаді та Південній Америці, ймовірно, вдвічі більше. Якщо кожна з цих груп, окрім внеску в загальні допомогіві організації, також візьме на себе повну відповідальність лише за ОДНУ особу, яка потребує вашої допомоги за кордоном, і візьме на себе повну турботу про ОДНУ особу, яку ви можете обрати самі, ви побачите, яка це буде гарна допомога. Я планую взяти на себе ВСЮ відповідальність принаймні за одну особу упродовж одного року – це була б значна справа. Звичайно, це не надто багато, щоб просити будь-яку групу зробити для будь-кого з українців за кордоном, які зараз відчайдушно потребують вашої допомоги, адже всі вони зробили так багато для нас.

Вам усім було б добре повторювати ті засоби, які використовують американці, коли вони справді допомагають якимось із своїх власних гідних справ. Вони обідають і нерідко беруть тарілку їжі за сто доларів, але гроші йдуть у фонд, який вони збирають, і вечеря зазвичай складається з однієї простої страви – часто-густо тушкованої яловичини. Приблизно тиждень тому ми влаштували таку вечерю тут, у Бостоні, для тисячі осіб за 100 доларів за тарілку, і це мало великий успіх.

Дуже часто можна прочитати в українській пресі, що влаштовують вечорниці для того, чи іншого, весілля та на хрестини, чи з багатьох інших причин, або й зовсім без жодних. На них може бути від 50 до 500 гостей, і вони детально розповідають, як столи “стогнуть від їжі”, а потім вони організовують збір внесків для української допомоги чи якоїсь іншої важливої благодійності – і збирають від десяти до п’ятдесяти доларів. Така жалюгідна показовість надто голосно промовляє за себе та за українців. Ми не можемо – і ми не повинні – просити когось допомогти нам, доки ми не допоможемо самі собі. Що Ви думаєте?» (1: 7 бер., 1946, додаток 1).

Друга з черги Макогонова стаття більшою мірою була його власними геополітичними міркуваннями, аніж турботою, як здавалося, за українськими біженцями у повоєнній Європі, адже йшлося не лише про актуалізацію національної консолідації українців, а й про пошук, скажімо, старих-нових ворогів:

«Мені цікаво, чи українці повністю усвідомлюють, яку чудову можливість вони мають зараз, щоб нарешті втілити мрії, заради яких стільки з них пожертвували своїм життям у минулому, і чимало інших досі жертвують їх все для сьогодення. Їхні шанси – прямо зараз – необмежені, якщо вони будуть діяти розумно. Вони насправді можуть досягти чого завгодно, якщо вони дійсно цього хочуть і діятимуть відповідно. Якщо вони цього не зроблять, вони залишаться до найбільшої катастрофи у своїй історії. Вони повинні забути або проігнорувати режим чудових обіцянок і гарантій, наданих кимось. Забудьте також про урочисті обіцянки Атлантичної хартії про “свободу і справедливість для всіх націй, великих і малих”. Забудьте всі чудові гасла та “крилаті вислови”, якими обдаровували вас та інших, коли повсюдно було дуже важко, бо ті, хто обіцяв усе, відчайдушно потребували вашої допомоги. Усі ці обіцянки та гасла не означали і не значать точно нічого. 337 —

Кожна нація, велика чи мала, (принаймні зараз) працює на власні особисті та егоїстичні інтереси. Якщо ваш чи будь-який інші народи будуть потрібні, а чи зможуть бути їм корисними, то вони тобді допоможуть. Обсяг допомоги, на яку ви можете розраховувати, буде оцінюватися залежно від вашої потреби. Якщо українці зможуть довести, що вони можуть бути як корисними, так і потрібними для будь-якої з великих держав, тоді вони підтримають ваші претензії та підтримають ці претензії навіть більше, ніж усе, на що ви насмілювалися сподіватися досі. Але українцям доведеться доводити, що вони є підмогою. Їм також спочатку треба буде довести, що вони можуть об'єднатися між собою і що вони дійсно мають необхідне розуміння, щоб працювати і боротися під підходящим керівництвом. Якщо вони будуть діяти згідно з визначеними напрямками, вони досягнуть своєї мети. Якщо, з іншого боку, вони наполягатимуть на тому, щоб діяти так, як вони діяли протягом останніх 30 років, то мені шкода, що вони свідомо відкидають усе, над чим вони – всі вони – працювали на сьогоднішній день, мені особливо прикро за безліч біженців за кордоном, які будуть втрачені і яким ніхто не допоможе, тому що це

буде не в їхніх інтересах чи перевагах.

Дозвольте мені бути конкретним. Я впевнений, що якби українці були справді організовані та об'єднані, вони могли б отримати будь-яку підтримку, яка їм знадобиться для реалізації власних планів щодо власної нації. Але я маю на увазі ДІЙСНО об'єднаних та організованих, без криків про свій літак з дахів будинків і без перебільшення та хвастоштів, що вони зазвичай роблять. Якщо українці не будуть серйозно робити щось для себе та своєї країни, поляки отримають всю підтримку та допомогу від тих, хто потребує друзів у Східній Європі. Поляки мають право на певну допомогу без обмежень, але якщо українці не об'єднуються і не зроблять розумних планів і кроків, поляки отримають більше, ніж їхня частка в майбутніх перестановках. Вони хочуть – і можуть отримати – набагато більше території на Сході, ніж тепер мають на Заході. Чи цього хочуть українці?

Я роками вивчав українське питання і вивчаю його досі. Я також вивчав польське питання. Були німецько-російські вторгнення, німецькі вторгнення, а потім знову російські вторгнення, і тепер дуже легко може статися польське вторгнення на українську територію. Якщо це станеться, результати будуть катастрофічними для України.

Я застерігав українців від німців, застерігав їх також від більшовиків, а тепер знову застерігаю їх – цього разу від поляків. Можливе польське вторгнення в найближчому майбутньому. Якщо це прийде, ви всі також добре знаєте, які жахи це принесе з собою і які руйнування. Ви всі знаєте, що вчинила польська армія, втікаючи з Польщі, і можете легко собі уявити, що зробить “переможна” польська армія, коли сп'яніє від успіху.

Щиро сподіваюся, що всі мислячі українці повірять у це і зроблять належні кроки, щоб зробити з цього щось конструктивне. Проте, виходячи з минулого досвіду, я дуже мало вірю в те, що вони це зроблять. Я відчуваю, що мушу попередити їх. Впевнений, що настане крах, і набагато раніше, ніж очікує більшість людей, щонайпізніше протягом року і, ймовірно, набагато раніше. Скористайтеся майбутньою перестановкою і будьте готові пожинати частину її переваг. Якщо українці пропустять цю можливість, вони не зможуть сказати, що їх не попереджали, їм не буде кого звинувачувати, крім самих себе. Їм усім потрібно набагато більше толерантності і набагато менше особистого “Я”. Те, що хтось у минулому був сенатором, міністром або генералом, не обов'язково дає йому право бути єдиною

людиною, яка знає все і все зараз. Нам усім потрібні і ми хочемо генералів, міністрів та сенаторів в будь-якій армії та організації, АЛЕ нам також потрібні і ми хочемо рядових та працівників, набагато більше, ніж генералів. Нам потрібні роботяги, і ми хочемо людей, достатньо розумних, щоб усвідомити, що ніхто не може зробити усього, що від нього очікують; потрібні люди, достатньо розумні, щоб прислухатися до них і слідувати розумним порадам і допомозі від інших людей, котрі здатні надати такі поради і допомогу.

Ніхто не знає чужих недоліків і слабких сторін так добре, як вороги, і ніхто не може звинувачувати їх, коли вони наживаються на наших недоліках. Вони просто поведуться розумно. Вони миттєво бачать нездатність українців домовитися між собою навіть про найпростіші проблеми. Чи можна звинувачувати інші більші нації, коли вони відвертаються від українців до інших націй, які навчилися об'єднуватися, організовуватися та співпрацювати з собою та іншими?» (Library and Archives Canada: 7 бер., 1946, додаток 2).

Контроверсійність інформаційних «вкидів» Я. Макогона засвідчує й уривок його листування 1949 р. з Василем Мудрим, в якому він стверджував: «[...] я ніколи не шукав за інформаціями щодо українців. Поливши се цілковито на боці. Тепер з причин вістей которі в послідних днях надійшли, постановив сам провірити як фактично є справа, кілька там правди, а [с]кільки сплетнів. Причина сего, що як самі знаєте я працював для українського народа ціле житіє мое не шукаючи жадної особистої користи. Я любив і люблю сей народ а спеціально селян та робітників. Се чудовий елемент так в ріднім краю як на еміграції деб сеся еміграція не була (курсив мій. – І. М.). Я попирав і буду поперати до кінця життя мого правдивих провідників, коли они *de facto* працюють для сего бідного народа. Наколиж одначе сесі провідники, хто бони не були, під покришкою народної справи, працюють тільки щоб запевнити собі вигідне житіє, коли працюють ради особистої влади, а ще гірш, розтрачують зібраний гріш для особистого вигідного житія, тоді сему народови належить ся щоби знав правду і перестав давати тяжко зароблений гріш на ціли, которі суть зужиті не на се на що они давали. Знаючи правду, як народ, де б він не був, дальше буде давати гроші на не відповідні ціли тоді, тоді се справа народа, а не моя» (Архів НТШ в Америці: 15 груд., 23 груд., 1949, с. 151).

Ця «декларація» має кілька цікавих елементів. Найперший – акцентування на турботі про «селян та робітників», «народну справу», «справі народа», що можна було б розглядати почасти таким собі советофільством, прояви якого щораз більше у цей час ставали буденністю української діаспори США. Другий – вписування в систему Макогонових координат висловів з виразним класовим звучанням – «тяжко зароблений гріш», «вигідне житіє», «бідний народ», «народові належить ся щоби знав правду» тощо.

Як же тоді зрозуміти його твердження, мовляв, «я не раз, не два, але роками твердив і тверджу, що Москва, Червона, синя, чи яка там, є найбільшою небезпекою для людства, і коли SD (скоріш за все, так Я. Макогін так скорочував назву США як «З'єдинені Держави». – І. М.) не візьмуть певної стратегічної ідеї, ми, себто SD програють війну. Третя [світова] війна є не минуча. Питанне коли. Найдалше за два роки а як мені високий достойник щойно передвчера сказав “може за два тижні” тут буде “Pearl Harbor”. [...] Ось яка ситуація. Я перестерігав Українців три рази. Мав рацію. Се 4 пересторога. Сим часом се досить» (Архів НТШ в Америці: 22 квіт., 1950, с. 65).

340

—

А ще Я. Макогін стверджував, що контактує з різними політичними угрупованнями українців, але не листується з гетьманцями (середовищами гетьмана П. Скоропадського) і більшовиками. Одначе це лише вступ до більш важливіших тверджень про його роль у українській національній справі: «Бачите я переписуюсь із всіма угрупованнями, Республіканцями, соціалістами, Націоналістами (всяких пород). Не переписуюсь з Большевиками, бо се не суть українці, ані із гетьманцями, не тому, як они кажуть, що конкуренція, але з сеї простої причини, що коли Престоли падають як грушки з груші, коли се тільки хвилина часу, і то дуже короткого, як англійська корона впаде з голови короля, сеж нісенітниця поперати гетьманат або монархію на Україні. Они до мене, а не я до сих угруповань пишу, бо я не є ані республіканець, ані націоналіст, монархіст чи гетьманець, але приятель українців і то в більший приятель як они се знають. Ціле своє житіє, енергію, родинне щастя, здоровле і честь віддав, на віщо маю доводи і то незбиті доводи. [...] Мене ані групи ані особи не інтересують[,] тільки тоді, коли се має вплив на національну справу. Сего я держав ся та держусь до днесь [...] я днесь буду служити чи то Бандері, Лебедеві, Вам (Василеві Мудрому. – І. М.), Левицькому, Реваєви (Юліяну Реваю. – І. М.), кому хочете крім большевиків та гетьманців

і монархістів, коли мене переконують що мають державчий хист, що їм іде о добро нації а не особистої жажди влади, сили, популярности, або гроша. Коли мене переконують що они держать ся і будуть держати ся сеї засади що я. Добро нації перве, інші привілеї се послідна точка. Я дуже добре знаю як Вас осуджували, але даруйте, а як мене осуджували? В модерних часах твердимо, кільки то Шептицький не дав на українську справу. Як Левицький, Коновалець, Петлюра, Ви самі дали все, Дашкевич ітд. ітд. Одно одначе скажу, всі ви заробляли на українській справі» (Архів НТШ в Америці: 15 груд., 23 груд. 1949, с. 147).

Така Макогонова риторика 1949 р. про українські політичні еліти вже ставала традицією, адже він стверджував: «Я дуже добре знаю, що від сих провідників нич сподівать ся не можете, за сеї простої причини, боять ся за хліб насущний. [...] я ніколи не клав ваги на еміграцію. [...] Я сиджу тут, слухаю, відвідують [мене] люди, журналісти, дипломатичні чинники з цілого світа, которі щойно повернули. Слухаю і часто встид мені за українців» (Архів НТШ в Америці: 7 черв. 1949, с. 124).

341

Висновки. Варто зауважити, що бажаного ефекту ці інформаційні «вкиди» Я. Макогона не дали. Життєві невдачі при одночасній карколомній кар'єрі інформатора американських спецслужб, фактична утеча Я. Магона від дійсності, особливо після Другої світової війни, у роки його повільного згасання як уявного героя в українських еміграційних середовищах, відчуття кривд від них і, одночасно, персональний бунт проти гаданої несправедливості (українських еміграційних середовищ), можна охарактеризувати як інтровертивність українця, пасивізм, що спричинилися до ілюзійнізму, а у Макогоновому випадку йшлося про пошуки соціального резонансу, потреби власного самовияву. Відтак у повоєнний час Я. Макогін, як політичний активіст, стрімко деградував до стану «примітивної людини» (Монолатій, 2023: 427), а його амбіції бути реальною, нерідко самостійною, силою перетворилися на фактичне безсилля. Оскільки цей самовияв мав сенс лише тоді, коли спрямовувався на якийсь зовнішній об'єкт, лакмусовим папірцем цього сюжету стала фігура Макогона-адресанта у 1940 – на початку 1950-х років. Вочевидь, сьогодні годі відшукати всі можливі листи Я. Макогона чи ж до нього, адже вони, достоту, як палімпсест ще довгі роки прозиратимуть крізь історію України 30 – 50-х рр. ХХ ст., вигулькуючи то тут, то там – у цілком несподіваних

сюжетах. Відтак листування Я. Макогона з різними інституціями та особами у повоєнні роки показує одну особливість: його власні то-тожності, які є прикладом самореалізації як приватного шпигуна. Тож виходячи зі змісту двох досі невідомих дописів Я. Макогона до знаного канадського українського видання листів можна побачити, що у такий спосіб мій герой уявляв себе або хотів, щоб його і далі сприймали як такого собі приватного підприємця зі зміни міжнародного порядку і/або європейського балансу сил, яким він силкувався бути ще у 1930-х рр.

Отож, висنучучи, варто підкреслити, що, якщо особливістю глобальної рефлексії в дослідженнях над функціонуванням спецслужб та їх функціонерів, є значна увага, приділена історії служб і ретельний опис розвідувальної діяльності шпигунів, то українське питання після завершення Другої світової війни набувало нової геополітичної ваги. Суттєвий цьому приклад – інформаційні «вкиди» Я. Макогона у повоєнний період, зокрема у 1946–1950-х рр. Використання їхнього медійного потенціалу дозволяє, з огляду на політичну науку виокремити: 1) принципи механізмів управління, інституціоналізації владних структур великих геополітичних гравців щодо українського питання; 2) індивідуальне і колективне розуміння системи міжнародних відносин, транскордонні та транснаціональні процеси; 3) природу і способи функціонування систем національної та міжнародної безпеки; 4) процес розширення інфосфери як простору впливу інформації на політичні та соціальні явища в середовищі української діаспори США і Канади; 5) культурні чинники, що формують сучасне середовище міжнародної безпеки через використання інформаційних маніпуляцій та дезінформації про справжні наміри акторів політики.

Джерела та література:

1. Архів Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. *Vasyl Mydry papers*. Box 1, f. 33.
2. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada. Department of External Affairs. Record Group 25. Volume 1838. File number 538: Activities of J. Makohin. 1937.
3. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 4. File number 11: Makohin, J. L.

4. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 14. File number 16: Makohin, J.

5. Геник С. Феномен «достойника нації» Якова Макогона. Прикарпатський вісник НТШ. Пульс. Івано-Франківськ, 2019. Вип. № 6 (58). С. 121–129.

6. Девайн Дж. Призма головного шпигуна. Боротьба з російською агресією / пер. з англ. Є. і В. Тарнавських. Харків: Фоліо, 2024. 252 с.

7. Меер Б. Індустрія розслідувань. Як приватні шпигуни впливають на політику / пер. з англ. О. Тельна. Харків: Фабула, 2023. 264 с.

8. Монолатій І. Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2023. 448 с.

9. Румянцев О. Діяльність Якова Макогона в Італії (за матеріалами Міністерства внутрішніх справ Італії, 1935–1941 рр.). Зовнішні справи. 2017. № 11. С. 53–56.

10. Скрипник О. Український патріот й авантюрист Джейкоб Макогін – князь Леон Богун Мазепа Розумовський. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/14/160279/> ³⁴³ —

11. Тимошик М. Як «український олігарх» стверджував Україну в світі й чому його за це скомпрометували свої? Невідомі сторінки лондонського архіву про зневаженого земляками достойника нації Якова Макогона. Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2019/04/18/yak-ukrajinskyj-oliharh-stverdzhuvav-ukrajinu-v-sviti-j-chomu-joho-zatse-skomprometuvaly-svoji/>

12. Braun G. M. Książę-hetman lobbysta z korpusu marines. Режим доступу: <https://www.grzegorzbraun.pl/2017/09/30/ksiaze-hetman-lobbysta-korpusu-marines/>

13. Zięba A. Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932). Kraków: Księgarnia Akademyczna, 2010. 790 s.

References:

1. Arkhiv Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka v Amerytsi. Vasyly Mydry papers. Box 1, f. 33.

2. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada. Department of External Affairs. Record Group 25. Volume 1838. File number 538: Activities of J. Makohin. 1937.

3. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 4. File number 11: Makohin, J. L.

4. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 14. File number 16: Makohin, J.

5. Genyk S. Fenomen «dostoinyka natsii» Yakova Makohona. Prykarpatskyi visnyk NTSh. Puls. Ivano-Frankivsk, 2019. Vyp. № 6 (58). S. 121–129. [in Ukrainian]

6. Devain Dzh. Pryzma holovnoho shpyhuna. Borotba z rosiiskoiu ahresiieiu / per. z anhl. Ye. i V. Tarnavskykh. Kharkiv: Folio, 2024. 252 s. [in Ukrainian]

7. Meier B. Industriia rozsliduvan. Yak pryvatni shpyhuny vplyvaiut na polityku / per. z anhl. O. Telna. Kharkiv: Fabula, 2023. 264 s. [in Ukrainian]

344 — 8. Monolatii I. Makohin psevido Rozumovskyi. Uiavlenu ukrainska liudyna. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2023. 448 s. [in Ukrainian]

9. Rumiantsev O. Diialnist Yakova Makohona v Italii (za materialamy Ministerstva vnutrishnikh sprav Italii, 1935–1941 rr.). Zovnishni spravy. 2017. № 11. S. 53–56. [in Ukrainian]

10. Skrypnyk O. Ukrainskyi patriot y avantiuryst Dzheikob Makohin – kniaz Leon Bohun Mazepa Rozumovskyi. Rezhym dostupu: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/14/160279/> [in Ukrainian]

11. Tymoshyk M. Yak «ukrainskyi oliharkh» stverdzhuvav Ukrainu v sviti y chomu yoho za tse skomprometuvaly svoi? Nevidomi storinky londonskoho arkhivu pro znevazhenoho zemliakamy dostoinyka natsii Yakova Makohona. Rezhym dostupu: <http://slovoprosvity.org/2019/04/18/yak-ukrajinskyj-oliharh-stverdzhuvav-ukrajinu-v-sviti-j-chomu-joho-zatse-skomprometuvaly-svoji/> [in Ukrainian]

12. Braun G. M. Książę-hetman lobbysta z korpusu marines. Rezhym dostupu: <https://www.grzegorzbraun.pl/2017/09/30/ksiaze-hetman-lobbysta-korpusu-marines/>

13. Zięba A. Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932). Kraków: Księgarnia Akademiczna, 2010. 790 s.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.345-369>

УДК: 327(477:438):316.658

© Антоніна Шуляк¹

© Тетяна Єлова²

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ПРИМИРЕННЯ VERSUS НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовано як взаємодіють історична пам'ять, примирення та національні інтереси, утворюючи інтегровану систему, що забезпечує збереження та розвиток національної ідентичності. Історична пам'ять слугує фундаментом для усвідомлення національних інтересів, тоді як процеси примирення сприяють їх реалізації, забезпечуючи внутрішню та зовнішню стабільність. Відтак, ці елементи відіграють ключову роль у формуванні національної політики та визначенні напрямку розвитку нації. Підтримка та розвиток кожного з них сприяє зміцненню держави та гарантуванню її суверенітету в сучасних умовах. Наголошено, що українсько-польські відносини є прикладом складної взаємодії історичної пам'яті, процесів примирення та національних інтересів. Драматичне історичне минуле обох народів вимагає ретельного підходу до збереження та інтерпретації пам'яті, а також до сприяння примиренню з метою забезпечення спільних національних інтересів. Спільні меморіали та пам'ятні заходи в контексті українсько-польських відносин відіграють важливу роль у примиренні, надаючи можливість не лише вшанувати жертви конфліктів, але й спільно осмислити минуле. Це може стати основою для справжнього порозуміння і довготривалого миру. Схарактеризовано процес примирення між Україною та Польщею, який є складним

345

¹ Декан факультету міжнародних відносин, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки, E-mail: antonina.mytko@vnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-5234-0758>

² Докторант факультету міжнародних відносин, кафедра міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат політичних наук, доцент, E-mail: yelova.tetiana@vnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-1059-5795>

і тривалим, вимагаючи активних дій з обох сторін. Враховуючи тривалу спільну історію, яка охоплює як періоди співпраці, так і болісні конфлікти, обидві країни повинні зосередитися на подоланні історичних розбіжностей та побудові міцних відносин на основі взаємної поваги. Примирення потребує комплексного підходу, включаючи визнання історичної правди, спільні меморіальні ініціативи, діалог між істориками, освітні програми, політичну волю, спільну європейську перспективу та культурні ініціативи. Лише через спільні зусилля та взаєморозуміння можна подолати минулі розбіжності та створити міцне партнерство на майбутнє.

Ключові слова: *українсько-польське порозуміння, історична пам'ять, примирення, національні інтереси, безпека, Україна, Польща.*

Historical Memory and Reconciliation versus the National Interests of Ukraine and Poland

346

The article analyzes how historical memory, reconciliation, and national interests interact, forming an integrated system that ensures the preservation and development of national identity. Historical memory serves as the foundation for the awareness of national interests, while reconciliation processes facilitate their realization, ensuring internal and external stability. Thus, these elements play a key role in shaping national policy and determining the direction of a nation's development. The support and development of each of these elements contribute to strengthening the state and ensuring its sovereignty in the modern world.

It is emphasized that Ukrainian-Polish relations exemplify the complex interaction between historical memory, reconciliation processes, and national interests. The dramatic historical past of both nations requires a careful approach to the preservation and interpretation of memory, as well as to fostering reconciliation to safeguard shared national interests. Joint memorials and commemorative events in the context of Ukrainian-Polish relations play a crucial role in reconciliation, providing an opportunity not only to honor the victims of conflicts but also to reflect on the past together. This can become a foundation for genuine understanding and lasting peace.

The article characterizes the process of reconciliation between Ukraine and Poland as complex and lengthy, requiring active efforts from both sides. Given the long shared history, which includes periods of cooperation as well as painful conflicts, both countries must focus on overcoming historical dif-

ferences and building strong relations based on mutual respect. Reconciliation requires a comprehensive approach, including the recognition of historical truth, joint memorial initiatives, dialogue among historians, educational programs, political will, a shared European perspective, and cultural initiatives. Only through joint efforts and mutual understanding can past differences be overcome and a strong partnership for the future be built.

Keywords: *Ukrainian-Polish understanding, historical memory, reconciliation, national interests, security, Ukraine, Poland.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Примирення між Україною та Польщею є складним і тривалим процесом, який вимагає рішучих кроків з обох сторін. З огляду на багатовікову спільну історію, яка включає як періоди співпраці, так і болючі конфлікти, обидві країни мають докласти зусиль для подолання історичних розбіжностей та побудови міцних відносин на основі взаємної поваги. Кроки до примирення між Україною та Польщею це визнання історичної правди, спільні меморіальні ініціативи, діалог між істориками, освітні програми, політична воля, спільна європейська перспектива та культурні ініціативи.

347

У 1997 році президентами Польщі та України була підписана вагома угода під назвою «Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання»», у якій йшлося «... висловлюючи спільне прагнення до остаточного подолання складної українсько-польської історичної спадщини і заради того, щоб тіні минулого не затьмарювали сьогоденних дружніх і партнерських відносин між обома країнами й народами [...] На порозі ХХІ століття пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!» (Спільна заява Президентів України і Республіки Польща 1997). Цей документ був надзвичайно важливим і цікавим, до його підготовки долучився Є.Гедройц. Як підкреслив у своєму виступі А. Квасневський, участь Гедройца у створенні цього документа перетворила польсько-українське примирення на «автентичний діалог двох народів і їх середовищ, які формують суспільну думку». Хоча заява не мала юридичної сили, вона мала значне моральне значення (Orlof, 2002). Президент А. Квасневський розглядав цю декларацію як втілення тези «Прощаємо і просимо прощення» (Хахула, 2013). Це був важливий елемент польсько-українського порозуміння (Boichuk, Hryniuk, 2017).

Формула «прощаємо і просимо прощення» в контексті польсько-українських відносин виникла як спроба узгодження і подолання історичних конфліктів і суперечностей між двома народами. Ця формула була популяризована в рамках діалогу і примирення між Україною і Польщею, особливо в період після 2015 року, коли відбулися численні заходи з метою залагодження історичних суперечок і покращення двосторонніх відносин. Конкретно, вона стала частиною офіційного процесу примирення, який включає в себе визнання і вибачення за минулі злочини і нещастя, а також прощення з обох сторін. Ця формула підкреслює важливість визнання історичних образ і конфліктів, а також відновлення довіри і побудови конструктивних і мирних відносин на основі взаємного розуміння і поваги. Формула є частиною більш широкого процесу історичної рефлексії і примирення, що включає наукові дослідження, публічні дискусії і дипломатичні ініціативи, спрямовані на загоєння історичних ран і побудову стабільних і продуктивних відносин між Україною і Польщею.

348

— **Аналіз останніх досліджень.** Тема відносин України та Польщі є надзвичайно цікавою і важливою для наукових досліджень. Це багатопланова тема, яка охоплює різні аспекти, такі як історичні, політичні, культурні, економічні, соціальні та міжнародні відносини. Основні напрями, за якими проводяться сучасні наукові дослідження: історія відносин між Україною та Польщею, зокрема таких подій, як Волинська трагедія, події Другої світової війни, період комуністичного режиму, Річ Посполита та її вплив на розвиток українських земель, а також участь обох країн у боротьбі за незалежність. Значний внесок у дослідження становлення та розвитку польсько-українських відносин зробили такі українські науковці, як І. Жовква у дисертаційній роботі «Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України» (Жовква, 2005), Ф. Рудич у колективній монографії «Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти» (Рудич, 2002), А. Киридон та С. Троян у статті «Українсько-польський діалог в умовах революції гідності (2013–2014 рр.)» (Киридон, Троян, 2015), Л. Хахула в публікації «Військово-політичне протистояння на Волині наприкінці Другої світової війни: офіційний та медійний дискурси сучасної Польщі» (Хахула, 2013), яка була представлена під час наукової конференції в Луцьку в 2013 р. «Волинська трагедія: через історію до порозуміння, стаття Н. Чорної

“Українсько-польські політичні відносини наприкінці 80-х рр. ХХ ст. 2010 р.: історіографічні інтерпретації” (Чорна, 2013), Бойчука О. та Гринюк І. – «Гене́за польсько-українських відносин у 1991-2017 рр.» (Бойчук, Гринюк, 2020) й ін. Також слід відзначити дослідження Грицака Я. щодо українсько-польських гуманітарних взаємин в 1991–2001 рр. в контексті шляху України та Польщі до прощення (Грицак, 2016); Добржанського О. «Еволюція суспільно-історичних стереотипів у свідомості статтю українців та поляків на прикладі опіки над місцями національної пам’яті. Україна-Польща: історичне сусідство» (Добржанський, 2017). Важливий внесок у дослідження українсько-польських відносин зробила вітчизняна дослідниця Л. Стрільчук (Стрільчук, Нінічук, 2017). У своїй монографії «Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття)» вона дослідила процес формування та розвитку українсько-польських міждержавних відносин, зокрема їхнє досягнення рівня стратегічного партнерства. На основі великого обсягу документальних та фактичних матеріалів проаналізовано інституційне забезпечення цих відносин, договірно-правову базу, транскордонне співробітництво, співпрацю в гуманітарній сфері, а також роль українських меншин у Польщі та польських в Україні (Стрільчук, 2018).

349

Науковцями здійснюється аналіз сучасних політичних відносин між Україною та Польщею, зокрема в контексті інтеграції України в ЄС та НАТО, спільних ініціатив у сфері безпеки та оборони, а також впливу зовнішніх факторів, таких як російська агресія. Вивчення культурної взаємодії між Україною та Польщею, включаючи питання національної ідентичності, культурного обміну, мовних взаємовпливів, а також спільної культурної спадщини також є тематикою для нових досліджень. Варто відзначити роботи Моцика О. Ф. «Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу» (Моцик, 2013), «Новий вимір польсько-українського гуманітарного співробітництва», дисертацію на цю тему «Інституційні чинники модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції» (Моцик, 2020). Також цим питанням присвячені статі авторів статті, монографія Т.Єлової «Польща та Україна: традиції та новації у зовнішньополітичних концепціях (ХХ - поч. ХХІ ст.)» (Єлова, 2022), дисертація «Традиції та новації у зовнішньополітичних концепціях

Польщі щодо України (1918 – 2005 рр.)»; А.Шуляк очолила авторських колективів, що досліджував питання ТКС України та Польщі, і як результат – три монографії (Інформаційне забезпечення..., 2013; Інформаційне забезпечення..., 2014; Інформаційне забезпечення..., 2015).

Дослідники вивчають вплив міграції між Україною та Польщею, соціальної інтеграції українців у Польщі, проблем трудової міграції, а також демографічних змін. Важливими є дослідження ролі України та Польщі у міжнародних організаціях, їх співпраці на міжнародній арені, а також впливу цих відносин на ширший регіональний контекст, наприклад, у Центральній та Східній Європі; вивчення ролі України та Польщі в геополітичному контексті, зокрема в питаннях енергетичної безпеки, протидії російській агресії, участі в ініціативах, таких як «Ініціатива трьох морів» та інших регіональних альянсах.

350

Тема українсько-польських відносин є особливо актуальною в контексті сучасних геополітичних змін та викликів, що стоять перед обома країнами, та історичної пам'яті та примирення. Вона має потенціал для глибокого і різностороннього дослідження, яке може внести значний вклад у розуміння розвитку відносин між двома важливими країнами Центрально-Східної Європи.

У дослідженні генези українсько-польських відносин у пострадянський період значний науковий інтерес викликають праці польських, які присвячені зовнішньополітичній діяльності Польщі в нових геополітичних умовах. Зокрема, варто відзначити одну з перших монографій В. Гілл і Н. Гілл «Відносини Польщі з Україною у 1989–1993 роках» (Gill, Gill, 1994), де автори провели глибокий аналіз двосторонніх відносин і простежили становище українців у Польщі та поляків в Україні на зламі комуністичних режимів. Також заслуговує на увагу монографія Б. Сурмач «Сучасні польсько-українські відносини. Політичний аналіз договору про добросусідство», в якій авторка аналізує політичну співпрацю між Україною та Польщею (Stosunki..., 2004). Серед інших публікацій польських дослідників, що досліджували період становлення українсько-польських відносин в умовах лібералізації політичних систем обох країн, слід згадати таких авторів, як Т.Ольшанські (Olszański, 2017), М. Чіешлик (Cieślak, 1994), В. Балюк (Baluk, 2012), Б. Бердыховська (Berdychowska, 2001), Ч. Мілось (Miłoś, 2020), Е. Орлоф (Orlof, 2002) й ін.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідити як взаємодіють між собою історична пам'ять, примирення та національні інтереси, утворюючи єдину систему, що забезпечує збереження та розвиток національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять, примирення та національні інтереси – ці три поняття мають важливе значення в контексті формування та збереження національної ідентичності. Вони є ключовими елементами, що визначають взаємодію між минулим, теперішнім і майбутнім кожної нації.

Історична пам'ять є основою ідентичності, це колективний образ минулого, що зберігається в суспільній свідомості. Вона є важливим чинником, який формує національну ідентичність та впливає на прийняття рішень як на індивідуальному, так і на державному рівні; дозволяє нації усвідомлювати свою унікальність, зберігати традиції та культуру, а також навчатися на помилках минулого. Вона є своєрідним «мостом» між поколіннями, через який передається досвід і знання. Збереження історичної пам'яті – це не лише данина минулому, а й важливий аспект національної безпеки. Спотворення чи знищення історичної пам'яті може призвести до втрати національної ідентичності, розмивання цінностей і, як наслідок, послаблення держави. В Україні питання історичної пам'яті є надзвичайно актуальним в контексті російської агресії, де історичні наративи стають інструментом гібридної війни.

351

Українсько-польські відносини мають глибоке історичне коріння, що включає як періоди співпраці, так і конфліктів. Важливими подіями, які формують історичну пам'ять обох народів, є Волинська трагедія 1943-1944 років, діяльність ОУН-УПА, а також польська операція «Вісла». Ці події залишили глибокі рани у колективній свідомості обох народів і часто стають предметом політичних спекуляцій. Історична пам'ять у відносинах України та Польщі є двосічним мечем. З одного боку, вона зберігає важливі уроки минулого, які не дозволяють повторювати старі помилки. З іншого боку, неузгодженість у трактуванні історичних подій може створювати напруженість у сучасних відносинах. Наприклад, різні оцінки Волинської трагедії викликали неодноразові політичні кризи між двома країнами.

Примирення є складним і багатогранним процесом, який включає в себе як усвідомлення минулих конфліктів, так і пошук шляхів до їх подолання. Примирення сприяє створенню гармонії в суспіль-

стві, де різні групи можуть співіснувати, зберігаючи при цьому свою унікальність. Воно вимагає від суспільства не тільки визнання помилок минулого, але й готовності до прощення та співпраці заради спільного майбутнього. У випадку національних інтересів, примирення допомагає уникнути внутрішніх розколів, що можуть послабити державу. Примирення між Україною та Польщею є необхідною умовою для побудови стабільних і дружніх відносин. Процес примирення вимагає визнання історичних фактів, взаємного прощення та готовності до співпраці. У цьому контексті важливу роль відіграють спільні ініціативи, спрямовані на відзначення пам'ятних подій, встановлення меморіалів та проведення історичних діалогів. У 2017 році президенти України та Польщі підписали спільну декларацію, яка закликала до примирення та конструктивного діалогу. Цей документ став важливим кроком на шляху до подолання історичних розбіжностей. Проте, процес примирення залишається непростим і вимагає подальшої роботи як на політичному, так і на суспільному рівні.

352

— Національні інтереси є тими стратегічними цілями, які визначають пріоритети розвитку держави на міжнародній арені та всередині країни. Вони формуються на основі історичної пам'яті та відображають прагнення нації до самозбереження, розвитку та процвітання. Національні інтереси включають в себе питання безпеки, економічного розвитку, культурного збереження та захисту суверенітету. Важливо зазначити, що національні інтереси мають бути узгоджені з процесами примирення, щоб уникнути конфліктів і розколів у суспільстві. Лише таким чином можна досягти сталого розвитку та зміцнення держави.

Національні інтереси України та Польщі в сучасному контексті багато в чому збігаються. Обидві країни прагнуть до зміцнення регіональної безпеки, протидії російській агресії та інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Польща є одним із найактивніших союзників України у контексті підтримки її європейських прагнень та у наданні гуманітарної і військової допомоги. Співпраця між Україною та Польщею має велике значення для стабільності в Центрально-Східній Європі. Спільні національні інтереси можуть стати основою для подальшого зміцнення двосторонніх відносин, проте це можливо лише за умови успішного примирення та врахування складної історичної пам'яті.

Історична пам'ять, примирення та національні інтереси є взаємопов'язаними елементами у відносинах між Україною та Польщею. Історична пам'ять впливає на політичний і суспільний діалог між двома країнами, визначає національні наративи і стратегії. Примирення є необхідною умовою для того, щоб історична пам'ять не ставала джерелом конфлікту, а сприяла зближенню народів. Національні інтереси, у свою чергу, стимулюють обидві країни до пошуку спільних рішень і поглиблення співпраці.

Кроки до примирення між Україною та Польщею це шлях до історичного діалогу і спільного майбутнього. Першим і, можливо, найважливішим кроком до примирення є визнання історичної правди. Це включає в себе відверте і чесне обговорення спільної історії, навіть якщо вона є болючою. Важливо, щоб обидві сторони визнали відповідальність за ті події, які призвели до конфліктів і трагедій, таких як Волинська трагедія та операція «Вісла». Це не означає пошук винних, а радше спробу зрозуміти причини та наслідки цих подій, щоб уникнути їх повторення в майбутньому.

353

Наступним важливим кроком є створення спільних меморіалів та проведення заходів у пам'ять про жертви конфліктів. Такі ініціативи допомагають сформуванню загального розуміння трагічних подій минулого і сприяють зміцненню довіри між народами. Одним із прикладів такої ініціативи є спільне вшанування пам'яті жертв Волинської трагедії, що включає організацію церемоній, встановлення пам'ятників та проведення спільних історичних конференцій.

Спільні меморіали стають символами взаємної поваги та готовності визнати помилки минулого. Вони не лише нагадують про трагічні події, але й слугують місцем для рефлексії та осмислення того, що подібне ніколи не має повторитися. Меморіали, створені спільними зусиллями, є потужним знаком того, що обидві сторони визнають біль одне одного і прагнуть досягти справжнього порозуміння. Вони можуть стати простором, де люди різних національностей і поколінь зможуть віддавати шану жертвам конфліктів, а також вчитися на уроках історії.

Проведення спільних пам'ятних заходів відіграє не менш важливу роль. Такі події, як спільні церемонії, виставки, конференції чи круглі столи, сприяють відкритому діалогу між народами. Вони дозволяють обговорювати найважчі моменти спільної історії в конструктивному руслі, без взаємних звинувачень, що часто ускладнює процес прими-

рення. Крім того, пам'ятні заходи допомагають підтримувати живу пам'ять про трагічні події, нагадуючи сучасникам про те, що мир і взаєморозуміння – це цінності, які потребують постійного зусилля і захисту. З іншого боку, створення спільних меморіалів та організація пам'ятних заходів – це також виклик. Важливо, щоб ці ініціативи не стали інструментом політичних маніпуляцій або підставою для нових конфліктів. Їхня успішність залежить від готовності обох сторін визнати історичну правду, навіть якщо вона неприємна, та від пошуку спільного бачення майбутнього.

Одним із прикладів в цьому напрямку може бути спільне вшанування жертв Волинської трагедії. Хоча ці події викликають різні оцінки в Україні та Польщі, створення спільного меморіалу чи організація заходів, які будуть спрямовані не на звинувачення, а на розуміння і співчуття, може стати потужним кроком до примирення. Ініціатива «пробачаємо і просимо пробачення» відображає цю готовність до діалогу, що є необхідною умовою для подальшого розвитку дружніх відносин між Україною та Польщею (Моцик, 2020).

354

— Історичний діалог є невід'ємною частиною процесу примирення. Спільні комісії істориків з обох країн можуть працювати над створенням об'єктивного та збалансованого підходу до вивчення спільної історії. Важливо, щоб науковці мали можливість вільно обговорювати складні питання, дотримуючись наукової об'єктивності та поваги до різних точок зору.

За часів незалежності України заява 2013 р. Сейму РП щодо 70-річчя волинської трагедії, в якій події 1943-го року названі «етнічною чисткою з ознаками геноциду», продемонструвала, що сподівання української сторони на вирішення суперечки щодо подій на Волині 1943–1944 рр. даремні. У документи йшлося «9 лютого 1943 нападом загонів УПА на Волинське село Паросля почалася груба акція фізичного знищення поляків, яка проводилася бандерівською фракцією Організації українських націоналістів та Українською повстанською армією». У документі також зазначалося, що жертвами антипольської акції УПА стали близько 100 тисяч поляків. За ухвалення такого тексту документа проголосувала більшість депутатів верхньої палати польського парламенту (Сенат Польщі...). У відповідь на це Патріарх Української православної церкви Київського патріархату Філарет у зверненні до вірян з нагоди 70-х роковин Волинської трагедії закликав українців та поляків до взаємного прощення за трагедію

польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни (УПЦ КП про...).

Перше засідання робочої групи, створеної за обопільної ініціати-ви Інститутів національної пам'яті України і Польщі, відбулося 3-4 листопада 2015 р. у Києві. Українську делегацію очолював директор українського Інституту національної пам'яті В. В'ятрович, польську – заступник директора ІНП Польщі П.Укельський. Кожну країну представляли дев'ять науковців – фахівців з українсько-польської проблематики ХХ століття. Серед них – Г.Мотика (Польська академія наук), В.Резмер (Університет Миколая Коперника в Торуні), Б.Гудь (Львівський національний університет), І.Патриляк (КНУ ім. Шевченка) та інші. Головні виклики, що стояли перед українсько-польською робочою групою істориків: дати наукову оцінку тим трагічним подіям, максимально повно встановити на підставі існуючих і ново-виявлених документів і свідчень їхні причинно-наслідкові зв'язки й перебіг; позбавити процес історичних досліджень непотрібної політизації. Йдеться передусім про спроби задіяти «кляті питання» стосунків між нашими народами у поточній політичній діяльності (Рудницький, 2015).

355

Згідно з українським вченим і діячем Б. Осадчуком умови для негативної стереотипізації склалися ще на ранніх етапах обо-пільних контактів (Керський, 2009:58). Такий висновок можемо зробити на основі аналізу, що здійснив П. Лодин про те, що взаємини між українцями та поляками були сповнені конфліктів, що створило стійкий образ ворога. Водночас існували приклади співпраці, які могли б стати основою для партнерства. Б. Осадчук намагався переосмислити ці образи, враховуючи вплив радянської пропаганди. Деміфологізація потребувала системного підходу, включаючи політичні стратегії, експертні конференції та ревізію історичних підручників. Автор зазначає, що подальше вивчення впливу імагологічних образів на процес примирення залишається актуальним (Лодин, 2015).

Час від часу історичні питання загострюються. Так, зокрема на 2024 р. питання примирення українського та польського народів, стоїть так само гостро. Під час свого виступу у Варшаві 11 липня на державному вшануванні жертв Волинської трагедії прем'єр-міністр Польщі М.Моравецький наголосив на необхідності будувати майбутнє на фундаменті правди, на фундаменті пам'яті. «Наші українські сусіди і союзники, напевно, сьогодні, у час війни, краще розуміють як

важливо для нас відшукати кожне місце, відшукати всі людські рештки, по-християнський поховати, поставити хрест, запалити свічку, помолитися. Ми поляки ніколи не здамося доки останні кістки не будуть знайдені і тому це не тільки є наша справа, а це також є справа українська», – заявив Моравецький.

Фраза «пробачаємо і просимо вибачення» має стати дієюю. Волинська трагедія залишається спільним болем для України та Польщі. Лише правда, що ґрунтується на історичних фактах і документах, здатна остаточно примирити обидва народи. Прем'єр-міністр Польщі також наголосив, що Росія намагатиметься використати Волинську трагедію, щоб розпалити ворожнечу між українцями та поляками, доки всі обставини тих подій не будуть остаточно з'ясовані. Голова Верховної Ради України Р. Стефанчук не виступав з промовою під час вшанування подій 1943 року на Волині. Замість цього, у соціальних мережах він зробив коротку заяву, підкресливши, що Україна і Польща мають спільно «скласти цей нелегкий, але дуже важливий іспит, щоб формула “пробачаємо і просимо вибачення” набула справжнього значення і практичного втілення». «Ми разом віднайдемо правду і дамо справедливі оцінки» (Волосацька, 2023).

356

Примирення неможливе без виховання нових поколінь у дусі взаєморозуміння і поваги. Включення до навчальних програм у Польщі та Україні матеріалів, що об'єктивно висвітлюють спільну історію, є важливим кроком у цьому напрямку. Це дозволить молоді краще зрозуміти минуле і сприятиме формуванню більш гармонійних відносин між двома народами. Відновлення діалогу між істориками обох країн щодо найболючіших моментів польсько-українських відносин стало ключовою подією і цього року у процесі двостороннього примирення з історії.

Примирення також потребує політичної волі з обох сторін. Лідери України та Польщі мають виявляти готовність до діалогу і співпраці, навіть у складних питаннях. Політики повинні уникати маніпуляцій історичною пам'яттю у власних інтересах і натомість сприяти примиренню на основі спільних цінностей та інтересів.

Зміцнення відносин між Україною та Польщею можливе через співпрацю в межах європейської інтеграції. Обидві країни мають спільний інтерес у забезпеченні стабільності та безпеки в Центральній і Східній Європі, а також у просуванні демократичних цінностей. Спільна робота над європейськими проектами може стати додатко-

вим стимулом для подолання історичних розбіжностей і зміцнення дружби між народами. Польща виступає як адвокат України в Європейському Союзі, активно підтримуючи її інтеграційні прагнення і захищаючи її інтереси на європейській арені. Польща допомагає Україні просуватися до членства в ЄС, сприяє її участі в європейських програмах і ініціативах, а також підтримує її позицію в переговорах і рішеннях на рівні ЄС. Польська підтримка включає політичну, економічну та гуманітарну допомогу, що підкріплює зусилля України в боротьбі з агресією та у досягненні реформ.

Польща у пострадянський період для України була не просто добросусідською державою, торгівельним партнером, а й стала партнером стратегічним, що означає поглиблення і розширення міждержавного співробітництва у політичній, економічній і гуманітарній сфері (Стрільчук, 2018). Однак і тут не обійшлося без непорозуміння, в основі яких стали національні економічні інтереси держав. 24 лютого 2022 року Україна через вторгнення Росії втратила можливість перевезення товарів авіасполученням та морськими шляхами. Для підтримки економічного та оборонного секторів у травні-червні 2022 року Україна з ЄС погодила тимчасову лібералізацію торговельних відносин: скасування мит на українські товари та транспортний безвіз (Радченко, 2023). Невдовзі після перемовин 5 квітня 2023 року щодо транзиту української агропродукції через Польщу, 15 квітня Польща разом із Угорщиною запровадила обмеження на експорт і транзит сільськогосподарської продукції, включаючи зернові. Пізніше до обмежень приєдналися Словаччина і Румунія, а Болгарія також розглядає це питання. 21 квітня Польща знову дозволила транзит української агропродукції, але з обмеженням зупинок транспорту. Польща разом з іншими країнами ініціювала розширення заборони імпорту агропродукції з України на рівні ЄС, що суперечить угоді про асоціацію. У відповідь українські переробники молока вимагають заборонити імпорт польської молочної продукції. Раніше, у 2016–2019 роках, Україна в односторонньому порядку скасувала обмеження транзитних квот (Польща планує...).

З початком повномасштабної російської агресії Польща активно допомагала Україні, надавши військову техніку, зброю та боєприпаси на суму понад €3 млрд. Польща стала основним постачальником для України, забезпечуючи критично важливу інфраструктуру для постачання західної зброї. В Україні були доставлені танки, мі-

номети, РСЗВ, самохідні гаубиці та бойові машини піхоти. Польща також передала винищувачі МіГ-29, ПЗРК «Перун», дрони-камікадзе «Warmate» і САУ «Краб». Спільно з Великою Британією Польща ініціювала постачання танків Leopard, включаючи модернізовані Т-72, Leopard 2, РТ-91 Twardy, нові БТР Rosomak та самохідні міномети Rak. Центр обслуговування українських танків Leopard 2А4(2А6) у Польщі наближається до початку роботи, а також завершується підготовка до виробництва боєприпасів для української армії (Стратегічні партнери..., 2023).

358
— Альянс між Україною, Великою Британією та Польщею (англ. British–Polish–Ukrainian Trilateral, пол. Trojstronny sojusz Brytania–Polska–Ukraina) є новим військово-політичним форматом тристоронньої співпраці, спрямованим на протидію російській загрозі та зміцнення європейської безпеки. Формування осі Лондон–Варшава–Київ відбувається в умовах загострення безпекової ситуації на українських кордонах і активного постачання зброї Україні з боку Великої Британії. Цей новий формат співпраці в Європі між Україною, Британією та Польщею слугує важливим майданчиком для обговорення питань безпеки та торгівлі і є частиною ширшої стратегії України зі створення малих альянсів, таких як «Люблінський трикутник» (Україна-Польща-Литва), «Асоційоване тріо» (Україна-Грузія-Молдова) та «Квадрига» (Україна-Туреччина) (Лапін, 2024).

Формування нового політично-військового альянсу між Великою Британією, Україною та Польщею є важливою подією на тлі загострення безпекової ситуації на кордонах України та активного постачання зброї Великою Британією та Польщею. Альянс спрямований на протидію російській загрозі та зміцнення безпеки в Європі. Ініціатива, запропонована Україною в жовтні 2021 року, була оголошена міністром закордонних справ Д.Кулебою 1 лютого 2022 року. Цей формат співпраці об'єднує країни з спільними цілями у сфері безпеки, торгівлі та протидії російським загрозам (Україна, Британія та Польща...).

Президент В. Зеленський висловив свою думку щодо створення нового формату політичної співпраці в Європі між Україною, Великою Британією і Польщею, підкреслюючи значення «глибоких історичних зв'язків» та «спільної історії протистояння агресорам, які загрожують свободі в Європі» (Україна, Британія та Польща...).

Для Польщі новий тристоронній союз є можливістю зміцнити свої позиції в ЄС та розширити міжнародні зв'язки. Прем'єр-міністр М.Моравецький зазначив, що основною метою цього альянсу є підвищення регіональної безпеки, особливо після гібридної атаки мігрантів з боку режиму Лукашенка на польсько-білоруському кордоні (Куренкова, 2022). Він підкреслив, що співпраця між Польщею, Україною та Британією відповідає спільним інтересам трьох країн і є реакцією на дестабілізаційні дії на східному фланзі НАТО та ЄС. Моравецький також зазначив, що Велика Британія, як член НАТО та важливий торговельний партнер, зацікавлена у стабільності цього регіону (Моравецький розпові, 2022).

Проте Міністерство закордонних справ Польщі закликала українців не покладати надмірних надій на новий тристоронній союз. Заступник міністра М. Пшидач наголосив, що цей союз не має на меті змінювати безпекову структуру, і такі очікування в Україні є необґрунтованими. Він підкреслив, що НАТО залишається єдиним альянсом, здатним забезпечити захист України. Пшидач також визнав значущість цього союзу, але застеріг від сприйняття його як альтернативи НАТО. Заступник міністра закордонних справ України Є. Перебийніс погодився з цією позицією, зазначивши, що хоча тристоронній союз не замінює НАТО, він відіграє важливу роль у протидії російській агресії. Тристоронній формат співпраці було створено напередодні повномасштабної війни, а організатор форуму, Українська призма, підкреслює важливу роль України в Центральній Європі (У Варшаві...).

«Люблінський трикутник» також важливий трьохсторонній альянс між Україною, Польщею та Литвою, створений для зміцнення безпеки і стабільності в Східній Європі. Значення цього альянсу для європейської безпеки є багатоаспектним: сприяє стабільності в регіоні, який є важливим з геополітичної точки зору. Співпраця між цими країнами допомагає зменшити ризики конфліктів та підтримувати мир. Альянс посилює колективні зусилля у сфері оборони та безпеки, координуючи військові та безпекові стратегії для протидії загрозам, зокрема з боку Росії. Співпраця в рамках «Люблінського трикутника» включає проекти в сфері енергетики, що допомагає зменшити залежність від зовнішніх джерел енергії та зміцнити енергетичну безпеку в регіоні. Альянс підтримує європейську інтеграцію України та сприяє зближенню з Європейським Союзом, що має

довгострокове значення для стабільності та розвитку європейського континенту. «Люблінський трикутник» також має вплив на НАТО і ЄС, підкріплюючи зусилля з інтеграції Східної Європи в структури європейської безпеки і підвищуючи готовність до реагування на безпекові виклики. Загалом, структура сприяє створенню міцної безпечної архітектури в Європі, забезпечуючи регіональну стабільність і підтримуючи зусилля з протидії зовнішнім загрозам.

Культурний обмін і співпраця між українськими та польськими громадськими організаціями, митцями, науковцями та інтелектуалами також можуть сприяти примиренню. Організація спільних фестивалів, конференцій, виставок і публікацій допоможе створити платформу для діалогу та зближення народів.

360 — Таким чином, відносини між Україною та Польщею є складним, але важливим прикладом того, як історична пам'ять, примирення та національні інтереси можуть взаємодіяти, створюючи умови для побудови стабільного і дружнього партнерства. Вирішення історичних розбіжностей і досягнення примирення є необхідною умовою для реалізації спільних національних інтересів і зміцнення стабільності в регіоні.

Погоджуємося з думкою М.Куявського – варшавського журналіста, який спеціалізується на регіоні Центральної та Східної Європи: «Дивлячись на це з боку, я бачу, що людям потрібно дати час і простір, щоб пізнати один одного, вибудувати довіру. Я вважаю, що дуже важливо ділитися своїми історіями та досвідом один з одним і спостерігати за реакцією один одного. Якщо ми бачимо розуміння та співчуття в очах іншої людини, ми на найкращому шляху до повного взаєморозуміння. Я маю на увазі не лише історичні події. Поляки усвідомлюють нинішній біль українців і чути про їхні страждання викликає велике співчуття. Деякі навіть кажуть, що страждають разом з ними. Вони бачать, що зараз українці переживають ту травму, яку самі пережили. На індивідуальному рівні ми поділяємо схожий досвід війни. Ця подібність дуже зближує нас і створює нитку розуміння» (Kujawski, 2024).

Висновки. Історична пам'ять, примирення та національні інтереси взаємодіють між собою, утворюючи єдину систему, що забезпечує збереження та розвиток національної ідентичності. Історична пам'ять формує основу для усвідомлення національних інтересів, а процеси примирення сприяють їх реалізації в умовах внутрішньої та

зовнішньої стабільності. Таким чином, історична пам'ять, примирення та національні інтереси є важливими складовими національної політики, що визначають напрямок розвитку нації. Збереження та розвиток кожного з цих елементів сприятиме зміцненню держави та забезпеченню її суверенітету в сучасному світі. Відносини між Україною та Польщею є прикладом складної взаємодії історичної пам'яті, процесів примирення та національних інтересів. Історичне минуле обох народів, насичене драматичними подіями, вимагає обережного підходу до збереження та інтерпретації пам'яті, а також сприяння примиренню для забезпечення спільних національних інтересів. Створення спільних меморіалів та проведення пам'ятних заходів у контексті українсько-польських відносин має велике значення для примирення двох народів. Це не лише спосіб вшанувати пам'ять про жертв конфліктів, але й можливість для спільного осмислення минулого, що в кінцевому результаті може привести до справжнього порозуміння і довготривалого миру.

Примирення між Україною та Польщею є складним і тривалим процесом, який вимагає рішучих кроків з обох сторін. З огляду на багатовікову спільну історію, яка включає як періоди співпраці, так і болючі конфлікти, обидві країни мають докласти зусиль для подолання історичних розбіжностей та побудови міцних відносин на основі взаємної поваги. Примирення між Україною та Польщею є багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу. Визнання історичної правди, спільні меморіальні ініціативи, діалог між істориками, освітні програми, політична воля, спільна європейська перспектива та культурні ініціативи – усі ці кроки є важливими для досягнення примирення і зміцнення відносин між двома народами. Лише через спільну роботу і взаєморозуміння можна подолати минулі розбіжності і побудувати міцне партнерство на майбутнє.

361

Джерела та література:

1. Baluk, W. 2012. Stosunki polskoukraińskie w latach 2005-2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu, Rocznik Instytutu Europy ŚrodkowoWschodniej, R. 10 (1) : 25–38.
2. Berdychowska, B. 2001. Giedroyc nadal aktualny, Tygodnik Powszechny, 9. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2694/index.html>
3. Boichuk, O., Hryniuk, I. 2017. Stosunki polsko-ukraiński po

революції гідності: вимір соціальний. Соціосфера в сучасному світі: актуальні проблеми і аспекти гуманітарного знання: мат. міжвуз. круг. столу. Луцьк: РВВ Луцький національний технічний університет 3:32–33.

4. Cieślík, M. 1994. Stosunki polsko-ukraińskie. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej.

5. Gill, W., Gill, N. 1994. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Poznań;Toruń.

6. Kujawski, M. 2024. Polish-Ukrainian Reconciliation – Bridging the Gap. Kyiv Post. URL: https://www.kyivpost.com/post/35642?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR07EXiHo6jiUo8r8b-gyn4P2Aqu8QpifwJQe9J09JUmusaxU2kKtbHH74_aem_8vr9bbaFrRe4556xM5vM9A.

7. Miłoś, Cz. 2000. Kraj i świat, Tygodnik Powszechny, 52–53. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2685/index.html>

8. Olszański, T. 2017. Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. Warszawa: Ośr. Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.

— 9. Orlof, E. 2002. Geneza i znaczenie polskoukraińskiego pojednania, Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодні. Майбутнє 2: 13–20

10. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / pod redakcją Bogumiła Grotta. Warszawa 2004. 368 s.

11. Бойчук, О., Гринюк, І. 2020. Генеза польсько-українських відносин у 1991-2017 рр. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології», вип. 37,

12. Волосацька, Н. 2023. «Не буде повного українсько-польського примирення, доки не відшукаємо всі людські рештки і не вшануємо їх» – Моравецький. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rokovynuvolynskoyi-trahediyi-vshanuvannya-polshcha/32499034.html>

13. Радченко, Г. 2023. Спочатку Польща заблокувала українське зерно, тепер перевезення. Що наступне? Forbes Ukraine. (URL: <https://forbes.ua/money/chomu-polyaki-zablokuvali-polsko-ukrainskiy-kordon-ta-yak-virishuetsya-tsyu-problema-26122023-18144>)

14. Грицак, Я. 2016. Українсько-польські гуманітарні взаємини в 1991–2001 рр. шлях України та Польщі до прощення. Новое время.

15. Добржанський, О. 2017. Еволюція суспільно-історичних стереотипів у свідомості українців та поляків на прикладі опіки над місцями національної пам'яті. Україна-Польща: історичне сусідство :

Мат. міжнар. наук. конф. 19–20 травня 2017 р. / Ред.кол.: Ю. А. Зінько, О. А. Мельничук та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан- ЛТД»: 365–370.

16. Єлова, Т. 2022. Польща та Україна: традиції та новації у зовнішньополітичних концепціях (XX - поч. XXI ст.): монографія. Луцьк: Вежа-Друк.

17. Жовква, І. 2005. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04, Київ.

18. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти: колект. моногр. 2013 /наук. ред. Є. Б. Тихомирова; за заг. ред. Митко А.М. Луцьк: Вежа-друк.

19. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України : практичні аспекти: колект. моногр. 2014 / Є. Б. Тихомирова, Н. П. Карпчук, Б. М. Юськів та ін.; за заг. ред. А. М. Митко. Луцьк: Вежа-Друк.

20. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: методичні аспекти: кол. моногр. 2015 / Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук, Є. Б. Тихомирова [та ін.]; наук. ред. Є. Б. Тихомирова; за заг. ред. А. М. Митко. Луцьк: Вежа-Друк. 363

21. Керський, Б. 2009. Розмови з Богданом Осадчуком [Переклад з польської] / Б. Керський, А. Ст. Ковальчик. К.: Дух і літера.

22. Киридон, А., і Троян, С. 2015. Українськопольський діалог в умовах революції гідності (2013–2014 рр.), Intermarum: історія, політика, культура 2: 277–85.

23. Куренкова, О. 2022. «Маленьке НАТО» для України? Яким буде новий союз з Польщею та Британією, URL: <https://suspile.media/208511-malenske-nato-dla-ukraini-akim-bude-novij-souz-z-polseu-ta-britanieu/>.

24. Лапін, О.І. 2024. Брекзит як чинник локальних і глобальних змін у системі безпеки ЄС. Дис. PhD 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Луцьк.

25. Лодин, П. 2015. Подолання негативних міфів і стереотипів українсько–польських відносин в політичній діяльності Богдана Осадчука. Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. Наук. вісник: зб. наук. праць, 103: 347–351.

26. Моравецький розповів, чим корисний новий формат співпраці Польщі, України і Британії. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/1/7133392/>

27. Моцик, О. Ф. 2020. Інституційні чинники модернізації українсько-польських відносин у гуманітарній сфері в умовах процесів євроінтеграції. Дис. к.політ.н., 23.00.02 політичні інститути та процеси. Луцьк. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/dis_mocyk.pdf

28. Моцик, О., Копачинська, Г., Коцан, Р. 2011. Новий вимір польськоукраїнського гуманітарного співробітництва. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. Луцьк, 20: 35–41.

29. Моцик, О. Ф. 2013. Розвиток українсько-польських відносин в умовах зовнішньої політики розширення Європейського Союзу. Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст. ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 25–26:177–182.

30. Осадчук, Б. 2000. На перехрестях часів. Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії). К.: Генеза.

364

31. Польща планує розширити заборону на ввезення української аграрної продукції до ЄС. URL: <https://agropolit.com/news/25439-polscha-planuye-rozshiriti-zaboronu-na-vvezennya-ukrayinskoyi-agrarnoyi-produktsiyi-do-yes>

32. Рудич, Ф. 2002. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / ред. Ф.Рудич. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

33. Рудницький, Ю. 2015.Українці та поляки: Етика примирення. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/11/11/148696/>

34. Сенат Польщі визнав події на Волині 1943 року «етнічною чисткою з ознаками геноциду». 2013. URL: <https://web.archive.org/web/20130620175046/http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1572938-senat-polshchi-viznav-podiyi-na-volini-1943-roku-etnichnoyu-chistkoju-z-oznakami-genocidu>

35. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_005#Text

36. Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). 2023. 3-4: 193-194. URL: [NSD193-194_2023_ukr_all.pdf](https://razumkov.org.ua) (razumkov.org.ua)

37. Стрільчук, Л. 2018. Історична пам'ять українців та поляків: пошук шляхів примирення чи привід до конфлікту? Історичні і по-

літологічні дослідження. Спеціальний випуск «Історична пам'ять на пострадянському просторі та в країнах Центральної Європи»: 173-183.

38. Стрільчук, Л. В. 2013. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Луцьк: Волинські старожитності.

39. Стрільчук, Л., Нінічук, А. 2017. Питання історичної пам'яті у сучасних українсько-польських взаєминах. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія. Чернівці: Чернівецький університет, 1:63–68.

40. У Варшаві пояснили, що союз України, Британії та Польщі не замінить НАТО у захисті Києва. Європейська правда. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/7/7150142/>.

41. Україна, Британія та Польща створили тристоронній альянс. 2022. URL: www.ukrinform.ua.

42. Україна, Британія та Польща створили тристоронній альянс. 2022. URL: www.ukrinform.ua.

43. УПЦ КП про Волинь-1943: «Прощаємо і просимо прощення». 2013. Історична правда. <https://www.istpravda.com.ua/short/515449c26672f/>.

44. Хахула, Л. 2013. Військовополітичне протистояння на Волині наприкінці Другої світової війни: офіційний та медійний дискурси сучасної Польщі. Волинська трагедія: через історію до порозуміння : матеріали Всеукр. наук. конф. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки: 177–86.

45. Чорна, Н. 2013. Українсько-польські політичні відносини наприкінці 80-х рр. ХХ ст. 2010 р.: історіографічні інтерпретації, Україна-Європа-Світ, Історія, міжнародні відносини: 253–63.

References:

1. Baluk, W. 2012. Stosunki polskoukraińskie w latach 2005-2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, R. 10 (1) : 25–38.

2. Berdychowska, B. 2001. Giedroyc nadal aktualny, Tygodnik Powszechny, 9. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2694/index.html>

3. Boichuk, O., Hryniuk, I. 2017. Stosunki polsko-ukraiński po rewolucji godności: wymiar społeczny. Sotsiosfera v suchasnomu sviti:

aktualni problemy i aspekty humanitarnoho znannia: mat. mizhvuz. kruh. stolu. Luts'k: RVV Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet 3:32–33.

4. Cieřlik, M. 1994. Stosunki polsko-ukraińskie. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej.

5. Gill, W., Gill, N. 1994. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993. Poznań;Toruń.

6. Kujawski, M. 2024. Polish-Ukrainian Reconciliation – Bridging the Gap. Kyiv Post. URL: https://www.kyivpost.com/post/35642?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR07EXiHo6jiUo8r8b-gyn4P2Aqu8QpifwJQe9J09JUmusaxU2kKtbHHH74_aem_8vr9bbaFrRe4556xM5vM9A.

7. Miłoś, Cz. 2000. Kraj i świat, Tygodnik Powszechny, 52–53. URL: <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2685/index.html>

8. Olszański, T. 2017. Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. Warszawa: Ośr. Studiów Wschodnich im. Marka Karpia.

366 — 9. Orlof, E. 2002. Geneza i znaczenie polskoukraińskiego pojednania, Ukraina i Polshcha – stratehichne partnerstvo. Istoriiia. Sohodennia. Maibutnie 2: 13–20

10. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / pod redakcją Bogumiła Grotta. Warszawa 2004. 368 s.

11. Boichuk, O., Hryniuk, I. 2020. Heneza polsko-ukraińskikh vidnosyn u 1991–2017 rr. Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina, seriiia «Pytannia politolohii», vyp. 37,

12. Volosatska, N. 2023. «Ne bude povnoho ukraińsko-polskoho prymyrennia, doky ne vidshukaiemo vsi liudski reshtky i ne vshanuiemo yikh» – Moravetskyi. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rokovyny-volynskoyi-trahediyi-vshanuvannya-polshcha/32499034.html>

13. Radchenko, H. 2023. Spochatku Polshcha zablokuvala ukraińskie zerno, teper perevezennia. Shcho nastupne? Forbes Ukraine. (URL: <https://forbes.ua/money/chomu-polyaki-zablokuvali-polsko-ukraińskiy-kordon-ta-yak-virishuetsya-tsya-problema-26122023-18144>)

14. Hrytsak, Ya. 2016. Ukraińsko-polski humanitarni vzaiemyny v 1991–2001 rr. shliakh Ukrainy ta Polshchi do proshchennia. Novoe vremia.

15. Dobrzhanskyi, O. 2017. Evoliutsiia suspilno-istorychnykh stereotypiv u svidomosti ukraintsiv ta poliakiv na prykladi opiky nad mistsiamy natsionalnoi pamiaty. Ukraina-Polshcha: istorychne susidstvo: Mat. mizhnar. nauk. konf. 19–20 travnia 2017 r. / Red.kol.: Yu. A. Zinko, O. A. Melnychuk ta in. Vinnytsia: TOV «Nilan- LTD»: 365–370.

16. Ielova, T. 2022. Polshcha ta Ukraina: tradytsii ta novatsii u zovnishnopolitychnykh kontseptsiiakh (KhKh - poch. KhKhI st.): monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk.

17. Zhovkva, I. 2005. Stratehichne partnerstvo u zovnishnii politytsi Ukrainy: dys. ...kand. polit. nauk : 23.00.04, Kyiv.

18. Informatsiine zabezpechennia transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy: teoretychni aspekty: kolekt. monohr. 2013 /nauk. red. Ye. B. Tykhomyrova; za zah. red. Mytko A.M. Lutsk: Vezha-druk.

19. Informatsiine zabezpechennia transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy : praktychni aspekty: kolekt. monohr. 2014 / Ye. B. Tykhomyrova, N. P. Karpchuk, B. M. Yuskiv ta in.; za zah. red. A. M. Mytko. Lutsk: Vezha-Druk.

20. Informatsiine zabezpechennia transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy: metodychni aspekty: kol. monohr. 2015 / B. M. Yuskiv, N. P. Karpchuk, Ye. B. Tykhomyrova [ta in.]; nauk. red. Ye. B. Tykhomyrova; za zah. red. A. M. Mytko. Lutsk: Vezha-Druk.

21. Kerskyi, B. 2009. Rozmovy z Bohdanom Osadchukom [Pereklad z polskoi] / B. Kerskyi, A. St. Kovalchuk. K.: Dukh i litera. 367

22. Kyrydon, A., i Troian, S. 2015. Ukrainkopolskyi dialoh v umovakh revoliutsii hidnosti (2013–2014 rr.), Intermarum: istoriia, polityka, kultura 2: 277–85.

23. Kurenkova, O. 2022. «Malenke NATO» dlia Ukrainy? Yakym bude novyi soiuz z Polshcheiu ta Brytaniieiu, URL: <https://suspilne.media/208511-malenke-nato-dla-ukraini-akim-bude-novij-souz-z-polseu-ta-britanieu/>.

24. Lapin, O.I. 2024. Brekzyt yak chynnyk lokalnykh i hlobalnykh zmin u systemi bezpeky YeS. Dys. PhD 291 Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii. Volynskyi natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky. Lutsk.

25. Lodyn, P. 2015. Podolannia nehatyvnykh mifiv i stereotypiv ukraïnsko-polskykh vidnosyn v politychnii diialnosti Bohdana Osadchuka. Hileia. Istorychni nauky. Filosofski nauky. Politychni nauky. Nauk. visnyk: zb. nauk. prats, 103: 347-351.

26. Moravetskyi rozpoviv, chym korysnyi novyi format spivpratsi Polshchi, Ukrainy i Brytanii. Yevropeiska pravda. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/1/7133392/>

27. Motsyk, O. F. 2020. Instytutsiini chynnyky modernizatsii ukraïnsko-polskykh vidnosyn u humanitarnii sferi v umovakh protsesiv

yevrointehratsii. Dys. k.polit.n., 23.00.02 politychni instytuty ta protsesy. Lutsk. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/dis_mocyk.pdf

28. Motsyk, O., Kopachynska, H., Kotsan, R. 2011. Novyi vymir polskoukrainskoho humanitarnoho spivrobitnytstva. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Mizhnarodni vidnosyny. Lutsk, 20: 35–41.

29. Motsyk, O. F. 2013. Rozvytok ukrainsko-polskykh vidnosyn v umovakh zovnishnoi polityky rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu. Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: zb. nauk. st. ChNU im. Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 25–26:177–182.

30. Osadchuk, B. 2000. Na perekhrestiakh chasiv. Ukrainska istorychna dydaktyka: Mizhnarodnyi dialoh (fakhivtsi riznykh krain pro suchasni ukrainski pidruchnyky z istorii). K.: Heneza.

31. Polshcha planuie rozshyryty zaboronu na vvezennia ukrainskoi ahrarynoi produktsii do YeS. URL: <https://agropolit.com/news/25439-polscha-planuye-rozshyryty-zaboronu-na-vvezennya-ukrayinskoyi-agrarnoyi-produktsiyi-do-yes>

32. Rudych, F. 2002. Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu prostori: teoretychni i prykladni aspekty: kol. monohrafiia / red. F.Rudych. Kyiv: Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom.

33. Rudnytskyi, Yu. 2015. Ukraintsi ta poliaky: Etyka prymyrennia. Istorychna pravda. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/11/11/148696/>

34. Senat Polshchi vyznav podii na Volyni 1943 roku «etnichnoiu chystkoiu z oznakamy henotsydu». 2013. URL: <https://web.archive.org/web/20130620175046/http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1572938-senat-polshchi-viznav-podiyi-na-volini-1943-roku-etnichnoyu-chistkoyu-z-oznakami-genocidu>

35. Spilna zaiava Prezydentiv Ukrainy i Respubliky Polshcha 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_005#Text

36. Stratehichni partnery Ukrainy (realii ta priorityty v umovakh viiny). 2023. 3-4: 193-194. URL: [NSD193-194_2023_ukr_all.pdf](https://www.nsd.gov.ua/ukrainska-voyna-2023-ukrainski-stratehichni-partnery-ukrainy-3-4-193-194) (razumkov.org.ua)

37. Strilchuk, L. 2018. Istorychna pamiat ukraintsiiv ta poliakov: poshuk shliakhiv prymyrennia chy pryvid do konfliktu? Istorychni i politolohichni doslidzhennia. Spetsialnyi vypusk «Istorychna pamiat na postradianskomu prostori ta v krainakh Tsentralnoi Yevropy»: 173-183.

38. Ctrilchuk, L. V. 2013. Ukraina – Polshcha: vid dobrosusidskykh vidnosyn do stratehichnoho partnerstva (kinets KhKh – pochatok KhKhI stolittia): monohrafiia. Lutsk: Volynski starozhytnosti.

39. Strilchuk, L., Ninichuk, A. 2017. Pytannia istorychnoi pamiaty u suchasnykh ukrainsko-polskykh vzaiemynakh. Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha: Istoriia. Chernivtsi: Chernivetskyi universytet, 1:63–68.

40. U Varshavi poiasnyly, shcho soiuz Ukrainy, Brytanii ta Polshchi ne zamynyt NATO u zakhysti Kyieva. Yevropeiska pravda. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/7/7150142/>.

41. 40. Ukraina, Brytaniia ta Polshcha stvoryly trystorononii aliants. 2022. URL: www.ukrinform.ua.

42. Ukraina, Brytaniia ta Polshcha stvoryly trystorononii aliants. 2022. URL: www.ukrinform.ua.

43. UPTs KP pro Volyn-1943: «Proshchaiemo i prosymo proshchennia». 2013. Istorychna pravda. <https://www.istpravda.com.ua/short/515449c26672f/>.

369

44. Khakhula, L. 2013. Viiskovopolitychne protystoiannia na Volyni naprykintsi Druhoi svitovoi viiny: ofitsiyni ta mediyni dyskursy suchasnoi Polshchi. Volynska trahediia: cherez istoriiu do porozuminnia: materialy Vseukr. nauk. konf. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky: 177–86.

45. Chorna, N. 2013. Ukrainsko-polski politychni vidnosyny naprykintsi 80-kh rr. KhKh st. 2010 r.: istoriohrafichni interpretatsii, Ukraina-Yevropa-Svit, Istoriia, mizhnarodni vidnosyny: 253–63.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.370-382>

УДК: 050.48(44):[327(477:438):316.658

© Павло Лодин¹

МЕДІА ЯК АКТОР ПРОЦЕСУ ПРИМИРЕННЯ: РОЛЬ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ» У НАЛАГОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті досліджується роль еміграційного часопису «Культура» Єжи Гедройця у процесі нормалізації українсько-польських відносин після Другої світової війни в контексті міжнаціонального примирення в Європі. Часопис, що з'явився у 1947 році і виходив аж до 2000 року, став платформою для інтелектуального діалогу, культурного обміну та пошуку шляхів примирення між українцями та поляками.

370

Автор враховує значення медіа у процесі примирення, вказуючи на їх роль як акторів та методів примирення на середньому рівні. У аналізі ролі «Культури» як актора процесу примирення зазначається, що ЗМІ відіграють ключову роль у впливі на суспільство та можуть бути ефективним інструментом миробудівництва.

Результати дослідження свідчать, що еміграційний часопис став каталізатором процесу примирення між українцями та поляками, сприяючи подоланню стереотипів та досягненню взаєморозуміння. Висновки статті підкреслюють важливість ЗМІ у подоланні конфліктів та побудові мирного світу. Спадщина «Культури» слугує корисним джерелом для аналізу ролі медіа у процесі примирення та допомагає зрозуміти силу діалогу та громадянської активності у подоланні розколу між націями та суспільствами.

Ключові слова: примирення, мир, медіа, українсько-польські відносини.

Media as an Actor in the Reconciliation Process: the Role of Parisian «Kultura» in Establishing Ukrainian-Polish Relations

The article examines the role of Jerzy Giedroyc's emigration journal

¹ Виконавчий директор Центру політичних наративів демократії (м. Чернівці),
E-mail: lodynpavlo@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9472-2028>

«Kultura» in the process of normalization of Ukrainian-Polish relations after the Second World War in the context of the international reconciliation process in Europe. The journal, which appeared in 1947 and was published until 2000, became a platform for intellectual dialogue, cultural exchange, and the search for reconciliation between Ukrainians and Poles.

The article considers the importance of the media in the reconciliation process, pointing out its role as actors and methods of reconciliation at the medium level. In analyzing the role of «Kultura» as an actor in the reconciliation process, it is noted that the media play a key role in influencing society and can be an effective tool for peacebuilding.

The results of the study show that the emigration magazine has become a catalyst for the process of reconciliation between Ukrainians and Poles, helping to overcome stereotypes and achieve mutual understanding. The conclusions of the article emphasize the importance of the media in overcoming conflicts and building a peaceful world. The legacy of «Kultura» serves as a useful source for analyzing the role of the media in the reconciliation process and helps to understand the power of dialogue and civic engagement in bridging the divide between nations and societies.

371

Keywords: reconciliation, peace, media, Ukrainian-Polish relations.

Постановка проблеми. Нормалізацію конфліктних українсько-польських відносин після Другої світової війни, що відбувалася у ширшому контексті зусиль з міжнаціонального примирення у Європі, складно уявити без оцінки ролі еміграційного часопису «Культура» Єжи Гедройця. Започаткований у 1947 р., місячник видавався Літературним інститутом у Мезон-Ляфіт під Парижем аж до смерті редактора у 2000 р. Це був майданчик інтелектуального діалогу між публіцистами, культурного обміну та пошуку шляхів примирення між народами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема українцями та поляками.

У процесі пошуку ефективних моделей і інструментів врегулювання постконфліктних відносин сучасні дослідники та практики часто звертають увагу на значення медіа і журналістів. Крізь призму цих теоретичних напрацювань ми можемо поглянути на роль паризької «Культури» як актора процесу примирення, приклад медіа миру (peace media).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. ЗМІ відіграють ви-
нятково важливу роль у впливі як на низових акторів, так і на акторів

вищого рівня, і можуть розглядатися як актор і як метод примирення на середньому рівні. Медіа миру передбачають активну усвідомлену роль у просуванні миру та толерантності через подолання минулих упереджень фактами, перевіреною та чесною інформацією. Дискусія навколо цього питання викликає суперечки в журналістській спільноті, оскільки суперечить принципу неупередженого висвітлення подій. Тим не менш, дедалі частіше лунає твердження, що репортери за своєю суттю займають роль третьої сторони в будь-якій суперечці, а отже, мають моральний обов'язок використовувати цей привілей у конструктивний спосіб (Brounéus 2003, 34-35).

ЗМІ можуть слугувати рушійною силою миру в різні способи:

- будувати мости між людьми та групами;
- покращувати управління;
- підвищувати рівень знань про складні питання;
- забезпечувати раннє попередження про потенційні конфлікти;
- слугувати засобом вираження емоцій;
- мотивувати до дій на користь миру (Idris 2020, 2).

372

— Владімір Братік та Ліза Ширх пропонують алгоритм змін у процесі досягнення миру з допомогою медіа: люди отримують нові знання, що допомагають усвідомити нову ідею, наприклад щодо миробудівництва → вони переконуються (або не переконуються), що миробудівництво є хорошою ідеєю, яка працює → у суспільстві вирішують, чи підтримують миробудівництво як концепцію → у разі підтримки люди готові проголосувати за політиків, які просувають цінності миробудівництва або зробити пожертвування на користь організацій, що займаються миробудівництвом → суспільство утверджується у вірі в цінність миробудівництва (Batic & Schirch 2007, 16).

Інтерес дослідників до оцінки спадщини паризької «Культури» з позиції різних галузей знань – політологічної, історичної, журналістської, літературознавчої тощо, не згасає. Не оминає увагу і проблематика досягнення українсько-польського примирення, що було однією з програмових ліній редакції часопису. Зважаючи на складність процесів усередині повоєнної еміграції та зближення точок дотику різних дисциплін, польська дослідниця Івона Хофман пропонує застосовувати міждисциплінарний підхід до аналізу даної спадщини (Hofman 2021b). В антологіях за редакцією Богуміли Бердиховської «Простір свободи: Україна на шпальтах паризької «Культури»» та «Zamówienie do spraw beznadziejnych. Ukraina w «Kulturze» 1947-

2000)» презентовані важливі тексти еміграційного часопису, що стосувались української проблематики (Бердиховська, упоряд., 2005; Berdychowska, wyb., oprac. i posł. 2016). Збірник статей українських і польських авторів про Гедройця та Україну представляє поглиблений огляд та структурує українську тематику, що обговорювалася в «Культурі» (Semczyszyn, Zajązkowski, red. 2014.). Тетяна Пасова заглиблюється в публіцистичні дискусії на сторінках місячника щодо тонкощів українсько-польських відносин крізь призму медіа-комунікацій (Пасова 2013а; Пасова 2013б).

Мета дослідження. Стаття є науковою розвідкою значення еміграційного часопису «Культура» у контексті сприяння українсько-польському примиренню. Через аналіз ролі «Культури» як платформи для інтелектуального дискурсу, культурного обміну та діалогу, дослідження має на меті пролити світло на те, як медіа можуть виступати каталізатором зусиль із миробудівництва.

Виклад основного матеріалу. Український політолог Микола Генік вважає, що новаторський підхід еміграційного часопису до оцінки українсько-польських відносин відрізнявся від інших видавництвах. Внаслідок публіцистики «Культури» вдалося надати суттєвого імпульсу процесу порозуміння та примирення між обома народами, який призупинився після завершення перемовин між представниками урядів в еміграції у 1948 р. та пресової дискусії у таборах для переміщених осіб у 1947-1948 рр. Ключовим моментом слід вважати появу таких текстів, як опублікованого на сторінках місячника листа священника Юзефа Маєвського та статті Юзефа Лободовського «Проти привидів минулого», що збурили дискусію в польській еміграції (Genyk 2014, 165-166).

Опис життя еміграції Польщі та сусідніх народів, важливих з геополітичної точки зору, як зауважує І. Хофман, лежав в основі еміграційних хронік часопису. Звідси впливають цілі редакційної лінії, яку простежуємо у публікаціях «Культури»: прагнення звільнення взаємовідносин від історичного минулого, втихомирення націоналістичних страхів, сприяння переоцінці спільної спадщини та пробудженню поваги до проблем східних сусідів. Інформаційна функція полягала у презентації позиції середовища часопису щодо важливих питань. Особливі зусилля покладалися на викладення концепції простору УЛБ (Україна-Литва-Білорусь), запропонованої Юліушем Мерошевським, ключовим політичним публіцистом часопису (Hofman

2002, 87-88; Hofman 2021a, 19). На основі опрацьованих джерел І. Хофман оцінює, що приблизно 60% публіцистичних матеріалів, виданих з ініціативи Літературного інституту, стосувалися висвітлення історичної правди, пояснення історичного минулого і підґрунтя національних стереотипів, пропагування літератури та мистецтва народів УЛБ, ознайомлення зі значними в їх історії постатями, правами національних меншин тощо. Тому східну концепцію «Культури» слід розглядати крізь призму «м'якого» поля реалізації політики через культуру та суспільні відносини, що виражалося у поділі на площини політичного і культурного впливу (Hofman 2012, 15).

Українській проблематиці у задумах творців стратегії «Культури» відводилося ключове місце. Т. Пасова, зосереджуючись на публіцистичній дискусії на сторінках часопису, пропонує виокремлювати наступні цілі редакційної політики щодо українського питання:

– мета досягнення українсько-польського поєднання;

374

– стимулювання змін ментальної свідомості поляків. У цьому випадку критиці піддавалася помилка політиків міжвоєнного періоду, що передусім стосувалася нетолерантного ставлення до національних меншин Польщі та опозиційних сил;

– боротьба проти тоталітарного ладу, що постав у країнах соціалістичного табору;

– налагодження співпраці між українською та польською еміграцією;

– встановлення зв'язків представниками радянської України;

– формування футурологічних концепцій побудови відносин між Польщею та сусідніми державами у вільній Європі (Пасова 2013a, 176; Пасова 2013б).

Б. Бердиховська виділяє наступні засади, на яких ґрунтувалася українська стратегія «Культури»:

– прийняття статус-кво щодо кордонів;

– переконання, що українсько-польські відносини повинні будуватися на основі партнерства;

– визнання необхідності врегулювання історичного минулого;

– просування української теми на міжнародній арені;

– презентація української культури з її цінностями і досвідом як універсального явища, систематичне інформування про суспільно-політичну ситуацію в радянській Україні (Berdychowska 2008, 137).

На нашу думку, принцип непорушності українсько-польського кордону став одним із базових елементів концепції українсько-польського примирення. У публіцистиці «Культури» на початковому етапі існування часопису простежувалися безліч програм і закликів, що передбачали різноманітні алгоритми врегулювання питання кордонів. Це вказує на першочерговість даного аспекту у стратегічній лінії редакції щодо побудови міжнаціонального діалогу у регіоні (Лодин 2018, 224). Уже в 1960-1970-их рр. на сторінках місячника сформувався постулат, що поляки мають прийняти і гарантувати права українців на Львів, литвинів – на Вільнюс, а білорусів – на Гродно. Найперше цьому сприяла публіцистика Ю. Мерошевського. Нове польське мислення, що пропонувало середовище «Культури» щодо простору УЛБ, мало як прагматичний вимір (забезпечення безпеки Польщі), так і моральний (повага до прав усіх народів на самовизначення і державність) (Portnow 2023, 65-66).

Як симпатик українського самостійницького руху редактор «Культури» однією зі своїх основних цілей вбачав налагодження міжнаціонального примирення, тому важливим був перегляд спільного історичного спадку поляків та українців. Критиці піддавалася помилкова політика Другої Речі Посполитої, з чого випливала потреба пошуку шляхів порозуміння з українцями задля спільної боротьби проти радянського укладу (Стрільчук 2022, 167).

Підтримка ідеї незалежності України прозвучала у привітанні Є. Гедройця до учасників з'їзду Української революційно-демократичної партії у березні 1955 р. У посланні було зазначено, що як поляки, так і українці мають спільного ворога і спільну мету: досягнення незалежності своїх народів у рамках єдиної та вільної Європи. Акцентувалося на досвіді минулого, з якого випливало, що вільна Польща не може існувати без вільної України та неможливе існування вільної Європи без цих країн. У листі Є. Гедройця було підкреслено, що боротьба українців є одночасно боротьбою поляків (Геник 2013, 84). Редактор «Культури» підтримував позицію американського діяча польського походження Збігнева Бжезинського про те, що незалежність України для поляків має навіть важливіше значення, ніж НАТО, оскільки таким чином би змінився сам устрій регіону (Морозова 2016, 76).

Концентрованим вираженням позиції часопису в еміграційний період стала поява у травні 1977 р. на його сторінках «Декларації в

українській справі» за підписом 14-ти представників польської, російської, чеської та угорської еміграції. Документ закликав до звільнення від радянського колоніалізму як так званих народних демократій ЦСЄ, так і республік у складі СРСР. Ключове місце відводилося українцям як найбільш поневоленому радянською системою народу, який, поряд із литовцями, найбільше у боротьбі прагне до державного існування (Deklaracja w ukraińskiej sprawie 1977).

376 — Основні пункти Декларації були вироблені внаслідок плідних дискусій між Є. Гедройцем та Богданом Осадчуком, що вплинуло зокрема на зміну ставлення тодішньої російської еміграції до перспектив української незалежності (Геник 2010-2011). Б. Осадчук був активним прихильником українсько-польського примирення та публіцистом «Культури». Виокремлюємо такі вектори його співпраці з редакцією як інформаційно-агітаційна (поширення ідей часопису у західноєвропейських ЗМІ), посередницька (налагодження зв'язків із представниками української еміграції) та власне публіцистична діяльність. Як автор він вперше дебютував у 1952 р. та пізніше періодично доповнював статтями наступні випуски рубрики «Українська хроніка», що свідчило про активізацію української проблематики на сторінках місячника (Людин 2017, 128).

Б. Осадчук у публікаціях сприяв розвінчуванню негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин, що є також важливою складовою процесу примирення. Однією зі спроб радянської пропаганди розсварити обидва народи була резонансна «справа Оберлендера» у 1960-их рр., що полягала в інсинуаціях щодо участі українців у вбивствах польських професорів у Львові під час Другої світової війни. Інший український публіцист Борис Левицький, який налагодив контакти з редакцією еміграційного часопису завдяки посередництву Б. Осадчука, опираючись на свідчення і документальні матеріали, у статті для «Культури» довів цю непричетність. Сам же Б. Осадчук, котрий стежив за перепиттями політичного процесу (що призвели до відставки Теодора Оберлендера, колишнього політичного керівника батальйону «Нахтігаль», з посади у німецькому уряді), вказував на радянські намагання дискредитувати націоналістичний рух українців і закликав до створення міжнародної комісії для розслідування всіх аспектів справи (Людин 2015).

Публіцистика «Культури» сприяла закріпленню ідей миробудівництва у свідомості представників середовища еміграції та подаль-

шому включенню у програми опозиційних до комуністичної системи політичних сил. Перші частково вільні вибори в умовах «перебудови» дозволили обраним в парламентах демократичним представникам ініціювати 4-5 травня 1990 р. зустріч між українськими та польськими політиками в Яблонній під Варшавою. Є. Гедройць передав через Б. Осадчука заяву до учасників, у якій були викладені основні засади часопису:

- визнання постулату про непорушність чинних в регіоні кордонів;
- захування ідеї незалежності України до інтересів Польщі, відкладення федеративних концепцій на майбутнє;
- необхідність представництва реальних українських інтересів у західних структурах та міжнародних інститутах (Giedroyc 1990).

Учасники обговорили проблемні моменти спільної історії, наголосили на необхідності остаточного усунення стереотипів, перегляду підручників у частині історії українсько-польських відносин, усуненню перешкод для співпраці в політичній та економічній сферах (Потічний 1990; Osadczyk 1990).

377

Богдан Осадчук так резюмував роль «Культури» та її редактора у налагодженні українсько-польського примирення:

Багато наших сучасних земляків по обидва боки кордону на Бугові та Сяні не усвідомлюють цього процесу змін, які відбулися протягом майже цілого століття у свідомості наших суспільств і діяльності наших політиків. Без «Культури» – або без Єжи Гедройця – польсько-українське пограниччя могло б бути сьогодні польсько-українським Косовом взаємних мук. Натомість, після довготривалого періоду конфліктів і воєн, короткого періоду дружби маємо вже багато років систему, яка базується на взаєморозумінні та обопільній потребі співпраці, навіть дружби, яка нагадує своїми контурами реалізацію планів і угод Юзефа Пілсудського з Симоном Петлюрою. Без Єжи Гедройця, його бачення та практичної діяльності ми не мали б цього. Я гордий і щасливий, що у цій справі разом із ним міг брати участь (Осадчук, 2006).

Висновки. Медіа, зокрема друковані видання, такі як «Культура», можуть бути інструментом миротворчих зусиль, забезпечуючи платформу для діалогу, сприяючи примиренню та кидаючи виклик на-

ративам, що розколюють нації та суспільства. У цифрову епоху медіа несуть ще більшу відповідальність за сприяння порозумінню та покращенню відносин в регіонах, що постраждали від конфлікту.

Спадщина «Культури» є корисним джерелом для аналізу в рамках сучасних досліджень примирення, надаючи розуміння ролі медіа у постконфліктний період, демонструючи силу діалогу та громадянської активності у подоланні розколу та побудові більш мирного світу.

Джерела та література:

1. Бердиховська, Богуміла, упоряд., 2005. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури», пер. з пол. К.: Критика.

2. Генік, Микола. 2010-2011. Роль «Декларації в українській справі» 1977 року в досягненні польсько-українського примирення. Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість 3-4: 212-221.

378

3. Генік, Микола. 2013. «Проблема української державності у політичних концепціях польської еміграції». Слов'янський вісник. Серія: Історичні та політичні науки 15: 82-86.

4. Лодин, Павло. 2015. «Політичний контекст «справи Оберлендера»: суть процесу та встановлення історичної правди на сторінках «Kultur»». Особистість, суспільство, політика: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. Ч.2. Люблін: WSEI: 119-121.

5. Лодин, Павло. 2017. «Співпраця Богдана Осадчука з паризькою «Культурою». Прикарпатський вісник НТШ 5-6 (41-42): 126-137.

6. Лодин, Павло. 2018. «Від Риги до Ялти: розв'язання проблеми українсько-польського кордону в публіцистиці часопису «Культура». Вісник Прикарпатського університету. Політологія 12: 221-227.

7. Морозова, О. 2016. «Ідея незалежної України в діяльності Єжи Гедройця». Наукові праці. Історія 262 (274): 75-79.

8. Осадчук, Богдан. 2006. Єжи Гедройць і «змінена свідомість». Україна Молода 218. Polonia (додаток). 23 листопада. <http://www.umoloda.kiev.ua/number/804/327/29272>.

9. Пасова, Тетяна. 2013. «Особливості редакційної політики польського журналу «Культура» стосовно українсько-польського взаємопорозуміння». Наукові записки Інституту журналістики 51: 175-178.

10. Пасова, Тетяна. 2013. «Українські кореспонденти журналу «Культура» у контексті публіцистичної дискусії з приводу порозуміння українського та польського народів». Освіта регіону: Політологія, психологія, комунікації 1. <https://social-science.uu.edu.ua/article/1017>.

11. Потічний, Петро. 1990. «Зустріч українських і польських парламентарів». Сучасність 9: 125-127.

12. Стрільчук, Людмила. 2022. «Паризька «Культура» 1950–1980-х рр.: про українське питання в контексті європейської політики». Літопис Волині 27: 165-168. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.27>.

13. Berdychowska, Bogumiła, wyb., oprac. i posł. 2016. Zamiłowanie do spraw beznadziejnych. Ukraina w «Kulturze» 1947-2000. Paryż-Kraków: Instytut Literacki - Instytut Książki.

14. Berdychowska, Bogumiła. 2008. «Rola «Suczasnoscі» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko-ukraińskim». Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze 25-26: 136-145.

15. Bratic, V., Schirch, L. 2007. Why and when to use the media ³⁷⁹ for conflict prevention and peacebuilding. Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict. https://www.sfcg.org/articles/media_for_conflict_prevention.pdf. —

16. Brounéus, K. 2003. Reconciliation – Theory and Practice for Development Cooperation. Stockholm: The Swedish International Development Cooperation Agency.

17. Deklaracja w ukraińskiej sprawie. 1977. Kultura 5 (356): 66-67.

18. Genyk, Mykoła. 2014. «Українська рецепція «Kultury». W: Giedroyc a Ukraina. Українська перспектива Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury», M. Semczyszyn, M. Zajączkowski red. Warszawa, Lublin, Szczecin: 164-184.

19. Giedroyc, Jerzy. 1990. «Apel do uczestników konferencji polsko-ukraińskiej». Kultura 6 (513): 38-40.

20. Hofman, Iwona. 2002. «Kroniki emigracyjne paryskiej «Kultury»: rekonesans badawczy». Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 9: 87-99.

21. Hofman, Iwona. 2012. «Koncepcja wschodnia paryskiej «Kultury» po transformacji ustrojowej w Europie Wschodniej». Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 10 (1): 9-23.

22. Hofman, Iwona. 2021. «Kultura w programach Jerzego Giedroycia». Roczniki Nauk Społecznych 1: 11-29.

23. Hofman, Iwona. 2021. «Research Directions of Jerzy Giedroyc's Legacy – Interdisciplinary Perspective». *Res Historica* 52: 587-605.
24. Idris, I. 2020. Media/communications for peacebuilding/social cohesion/changing prevailing narratives on conflict. K4D Helpdesk Report 781. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
25. Osadczuk, Bohdan. 1990. Zbliżenie polsko–ukraińskie. *Kultura* 6 (513): 37-38.
26. Portnow, Andrii. 2023. *Polska i Ukraina: wspólna historia, asymetryczna pamięć*. Berlin – Warszawa: Polska Akademia Nauk.
27. Semczyszyn, M., Zajączkowski, M., red. 2014. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»*. Warszawa, Lublin, Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej.

References:

1. Berdykhovska, Bogumila, uporiad., 2005. *Prostir svobody. Ukraina na shpaltakh paryzkoï «Kultury»*, per. z pol. K.: Krytyka.
- 380 — 2. Genyk, Mykola. 2010-2011. Rol «Deklaratsii v ukrainskii spravi» 1977 roku v dosiahnenni polsko-ukrainskoho prymyrennia. *Ukraina-Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist* 3-4: 212-221.
3. Genyk, Mykola. 2013. «Problema ukrainskoi derzhavnosti u politychnykh kontseptsiiakh polskoi emihratsii». *Slovianskyi visnyk. Serii: Istorychni ta politychni nauky* 15: 82-86.
4. Lodyn, Pavlo. 2015. «Politychnyi kontekst «spravy Oberlendera»: sut protsesu ta vstanovlennia istorychnoi pravdy na storinkakh «Kultury». *Osobystist, suspilstvo, polityka: Mater. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ch.2. Liublin: WSEI: 119-121.*
5. Lodyn, Pavlo. 2017. «Spivpratsia Bohdana Osadchuka z paryzkoïu «Kulturoïu». *Prykarpatskyi visnyk NTSh* 5-6 (41-42): 126-137.
6. Lodyn, Pavlo. 2018. «Vid Ryhy do Yalty: rozviazannia problemy ukrainsko-polskoho kordonu v publitsystytsi chasopysu «Kultura». *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia* 12: 221-227.
7. Morozova, O. 2016. «Idea nezalezhnoi Ukrainy v diialnosti Yezhy Hedroitsia». *Naukovi pratsi. Istoriiia* 262 (274): 75-79.
8. Osadchuk, Bohdan. 2006. *Yezhy Hedroits i «zminena svidomist»*. *Ukraina Moloda* 218. Polonia (dodatok). 23 lystopada. <http://www.umoloda.kiev.ua/number/804/327/29272>.

9. Pasova, Tetiana. 2013. «Osoblyvosti redaktsiinoi polityky polskoho zhurnalu «Kultura» stosovno ukrainsko-polskoho vzaïemoporozuminnia». Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky 51: 175-178.

10. Pasova, Tetiana. 2013. «Ukrainski korespondenty zhurnalu «Kultura» u konteksti publitsystychnoi dyskusii z pryvodu porozuminnia ukrainskoho ta polskoho narodiv». Osvita rehionu: Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii 1. <https://social-science.uu.edu.ua/article/1017>.

11. Potichnyi, Petro. 1990. «Zustrich ukrainskykh i polskykh parlamentariv». Suchasnist 9: 125-127.

12. Strilchuk, Liudmyla. 2022. «Paryzka «Kultura» 1950–1980-kh rr.: pro ukrainske pytannia v konteksti yevropeiskoi polityky». Litopys Volyny 27: 165-168. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.27>.

13. Berdychowska, Bogumiła, wyb., oprac. i posł. 2016. Zamiłowanie do spraw beznadziejnych. Ukraina w «Kulturze» 1947-2000. Paryż-Kraków: Instytut Literacki - Instytut Książki.

14. Berdychowska, Bogumiła. 2008. «Rola «Suczasnosti» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko-ukraińskim». *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 25-26: 136-145. —

15. Bratic, V., Schirch, L. 2007. Why and when to use the media for conflict prevention and peacebuilding. Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict. https://www.sfcg.org/articles/media_for_conflict_prevention.pdf.

16. Brounéus, K. 2003. Reconciliation – Theory and Practice for Development Cooperation. Stockholm: The Swedish International Development Cooperation Agency.

17. Deklaracja w ukraińskiej sprawie. 1977. *Kultura* 5 (356): 66-67.

18. Genyk, Mykoła. 2014. «Ukraińska recepcja «Kultury». W: Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury», M. Semczyszyn, M. Zajączkowski red. Warszawa, Lublin, Szczecin: 164-184.

19. Giedroyc, Jerzy. 1990. «Apel do uczenstników konferencji polsko-ukraińskiej». *Kultura* 6 (513): 38-40.

20. Hofman, Iwona. 2002. «Kroniki emigracyjne paryskiej «Kultury»: rekonesans badawczy». *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia* 9: 87-99.

21. Hofman, Iwona. 2012. «Koncepcja wschodnia paryskiej «Kultury» po transformacji ustrojowej w Europie Wschodniej». *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 10 (1): 9-23.

22. Hofman, Iwona. 2021. «Kultura w programach Jerzego Giedroycia». *Roczniki Nauk Społecznych* 1: 11-29.

23. Hofman, Iwona. 2021. «Research Directions of Jerzy Giedroyc's Legacy – Interdisciplinary Perspective». *Res Historica* 52: 587-605.

24. Idris, I. 2020. *Media/communications for peacebuilding/social cohesion/changing prevailing narratives on conflict*. K4D Helpdesk Report 781. Brighton, UK: Institute of Development Studies.

25. Osadczuk, Bohdan. 1990. Zbliżenie polsko–ukraińskie. *Kultura* 6 (513): 37-38.

26. Portnow, Andrii. 2023. *Polska i Ukraina: wspólna historia, asymetryczna pamięć*. Berlin – Warszawa: Polska Akademia Nauk.

27. Semczyszyn, M., Zajączkowski, M., red. 2014. *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»*. Warszawa, Lublin, Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.383-398>

УДК: 327.5 (341.3)

© Віра Бурдяк¹

© Тетяна Федорчак²

ЧЕСЬКА ІНІЦІАТИВА ЩОДО БОЄПРИПАСІВ УКРАЇНИ – СУТТЄВА ДОПОМОГА ДЛЯ ПЕРЕМОГИ НАД РОСІЄЮ

Мета статті полягає у дослідженні взаємодії та допомоги, яку надає Чеська Республіка Україні в умовах широкомасштабної війни проти російської федерації. У статті використано статистичний, порівняльний, моніторинговий методи, системний і функціональний методологічні підходи.

Автори статті наголошують, що війна, яку розпочала рф проти України, створила загрозу всьому цивілізованому світу; що прогресивні, демократичні держави відразу ж підтримали Україну в цій жорстокій війні, всіляко допомагають незламному українському народу вистояти і подолати загарбників; що лідери держав світу неодноразово заявляли, що будуть допомагати Україні стільки, скільки буде потрібно. Водночас у статті проаналізовані позиції лідерів країн-сусідів (Словаччини та Угорщини), які відмовляються надавати військову та гуманітарну допомогу Україні у війні, розв'язаній російською федерацією, не розуміючи, що у випадку поразки нашої держави – ворог не зупиниться, а намагатиметься повернути свій вплив у країнах Центрально-Східної Європи.

383

Досліджено суттєвий внесок Чеської Республіки в надання Україні різної підтримки – матеріальної, гуманітарної та військової, з перших днів війни проти чинного в росії терористичного та тоталітарного режиму. Особливо потужною виявилася Чеська ініціатива

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0037-2173>.

² Доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. E-mail: tetiana.fedorchak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8404-5526>.

щодо поставки боєприпасів для України, яку започаткував у лютому 2024 року президент Чеської Республіки Петр Павел.

Ключові слова: Чеська Республіка, Україна, широкомасштабна війна рф проти України, ініціатива щодо боєприпасів.

The Czech Initiative on Ammunition is a Significant Help to Ukraine for Victory over russia

The purpose of the article is to investigate interaction and assistance, which the Czech Republic provides to Ukraine in the context of a large-scale war against the russian federation. The article uses a statistical comparative, monitoring methods, system and functional methodological approaches.

The authors of the article emphasize that war, which was launched by the russian federation against Ukraine, created a threat to the entire civilized world; that progressive, democratic states immediately supported Ukraine in this brutal war, in every possible way help the indomitable Ukrainian people to resist and overcome the invaders; that world leaders have repeatedly stated that will help Ukraine as much as needed.

— *At the same time, the article analyzes the positions of the leaders of neighboring countries (Slovakia and Hungary), who refuse to provide military and humanitarian aid to Ukraine in the war, dissolved by the russian federation, not understanding that in the event of the defeat of our state – the enemy will not stop, and will try to regain its influence in the countries of Central and Eastern Europe.*

The significant contribution of the Czech Republic to the provision of various support to Ukraine has been studied – material, humanitarian and military, from the first days of the war against the terrorist and totalitarian regime in russia. The Czech initiative to supply ammunition to Ukraine was particularly powerful, which was launched in February 2024 by the President of the Czech Republic, Petr Pavel.

Ukrainians are very grateful to the Czechs for their understanding and help, which the leaders of Ukraine have repeatedly emphasized. Also help, which the Czech Republic provides to Ukraine, highly valued by the allies of the Czech Republic, thanks to which the Czech Republic strengthened its respect and recognition in the international environment.

Keywords: Czech Republic, Ukraine, large-scale russian war against Ukraine, ammunition initiative.

Постановка проблеми. Війна, яку розпочала російська федерація проти України, – це виклик усьому цивілізованому світу. І цілком зрозуміло, що прогресивні, демократичні держави відразу ж підтримали Україну в цій жорстокій війні, всіляко допомагають незламному українському народу вистояти і подолати загарбників. Чехи, напевно краще за інших народів ЦСЄ, розуміють підступність рашистів, адже події 1968 р., танки на вулицях Праги, інших чеських міст та сіл залишили слід в історичній пам'яті не одного покоління чехів. Сучасні дії рф – основа терористичного та тоталітарного режиму, чинного в росії, державі, яка успадкувала і вдосконалила найжахливіші світові каральні традиції і практики.

Чеська Республіка (ЧР) пережила воєнну окупацію, червоний терор і переслідування, але вистояла і перемогла. Сучасна Чехія – невід'ємна частина демократичного світу, член НАТО та Європейського Союзу. Чехи відчули сповна, що дворушність і брехня завжди були основою комуністичного режиму СРСР. Кремлівські посіпаки готові на все, лишень би втримати свою владу та монополію на брехню. Саме тому чехи допомагають Україні, яка бореться за незалежність і суверенітет; обрала шлях до правди та свободи, демократії і гідності, до європейських цінностей, європейського співтовариства. Як колись чехи у період Празької весни, Україна теж платить за свій вибір найвищу ціну.

385

Дружні українсько-чеські відносини розпочались ще в період спільного існування двох сучасних держав – Чеської Республіки та Словацької Республіки (СР), у Чехословацькій федерації. 8 грудня 1991 р. Чеська і Словацька Федеративна Республіка (ЧСФР) визнала незалежність України, а невдовзі – 30 січня 1992 р., між Україною та ЧСФР були встановлені дипломатичні відносини. Впродовж минулих років Чеська Республіка завжди була надійним партнером України в світі, найперше у справі збереження суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, послідовно підтримувала євроінтеграційний та євроатлантичний курс України, а в широкомасштабній війні надає значну допомогу в протидії агресії рф. Співпраці України і ЧР притаманна динаміка «в політичній, економічній та культурній сферах», активне формування договірно-правової бази, пошук двосторонніх контактів на різних рівнях (Політичні відносини).

Чехія активно допомагає Україні в оборонній сфері, започаткувавши з цією метою низку проєктів. Це підтвердив перший заступник

міністра оборони ЧР Д. Блажковець на першому Форумі оборонних індустрій, заявивши, що «Чехія допомагає Україні боротися з варварською російською агресією, від самого її початку», та запевнив, що «Прага продовжить підтримувати Україну до самого кінця війни» (Чехія та Україна). У даній статті саме і проаналізована важливість та актуальність чеської ініціативи щодо боєприпасів для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прагнення урядів країн світу й окремих громадян іноземних держав допомогти Україні та українцям вистояти і подолати ворога у широкомасштабній війні проти рф висвітлюють українські й зарубіжні ЗМІ. Вони описують події на фронті, публікують інформаційні матеріали, інтерв'ю з лідерами держав, урядів, військовими тощо. Цим питанням багато уваги приділяють українські та чеські журналісти, зокрема А. Андрусяк, Ю. Кузьменко, Х. Мельник, Ю. Свиридюк, Л. Палата, Д. Керекеш та інші. Актуальність проблеми диктує різноманітність і ступінь деталізації різних матеріалів. Так, багато повідомлень пов'язано з постачанням Україні зброї, військового спорядження, підготовці і навчанням воїнів ЗСУ в дружніх державах. Тож, автори статті проаналізували доволі широкий масив джерел, які висвітлюють різні аспекти військової та гуманітарної допомоги Україні.

Мета статті – дослідження взаємодії та допомоги, яку надає Чеська Республіка Україні в умовах широкомасштабної війни проти рф. У статті використано статистичний, порівняльний, моніторинговий методи, системний і функціональний методологічні підходи.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабна війна рф проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р., стала лакмусовим папірцем у ставленні різних держав світу до України. Слід зазначити, що реакція різних країн на напад рф на Україну досить неоднозначна, зокрема й близьких держав-сусідів. Так, президентка Словацької Республіки З. Чапутова, країни, яка раніше допомагала Україні зброєю та військовим спорядженням, тепер виступила проти надання нового пакета військової допомоги Україні, у зв'язку з результатами дострокових парламентських виборів 30 вересня 2023 р. (Kerekes D.), на яких перемогла популістська проросійська партія Smer-SD Р. Фіцо (Свиридюк). Прес-секретар З. Чапутової повідомив, що вона «поважає результати демократичних виборів», а оскільки голова партії Smer-SD раніше мав намір «не давати Україні жодного патрона», то

президентка вважає, що ігнорування позиції лідера партії Р. Фіцо «створило б прикрий прецедент на майбутнє» (Андрусяк).

Схожу позицію займає й інша сусідня країна – Угорщина, яка затримує ухвалення законодавства щодо передачі Євросоюзом Україні на озброєння двох млрд євро за рахунок прибутків від заморожених російських активів (Угорщина).

Після тривалих дебатів у квітні-травні 2024 р., країни Євросоюзу погодилися використати прибутки від майже 190 млрд євро заморожених російських активів, які зберігаються в бельгійському депозитарії Euroclear, на закупівлю зброї для України. Втім, на зустрічі послів ЄС 22 травня, представник Угорщини виступив проти прискорення виплат, і заперечив одностайну підтримку ЄС для кожної виплати Україні. «На даний момент вони блокують все, що пов'язано з військовою підтримкою України», – заявив один з учасників зустрічі. На його думку, застереження Будапешта триватимуть аж до європейських виборів, які пройдуть у червні 2024 р. Для досягнення згоди щодо використання прибутку від заморожених активів рф, чиновники ЄС запропонували Угорщині угоду, за якою її частку фондів не використовуватимуть на закупівлю зброї Україні (Угорщина).

387

Натомість Чеська Республіка, суспільство та її лідери впродовж останніх років демонструють цілком інше ставлення до війни в Україні. Вже з першого місяця вторгнення, Чехія почала постачати Україні важку техніку та військове спорядження. Незважаючи на те, що непотрібних матеріалів на армійських складах практично немає, Міністерство оборони Чехії продовжує підтримувати Україну і буде підтримувати її й надалі. «Наша допомога не припиняється, вона просто матиме іншу форму», – сказала міністр Я. Чернохова. – Чехія може надавати подальшу допомогу Україні у зв'язку з модернізацією та закупівлею нової техніки для озброєння армії Чеської Республіки (ČR poskytlá Ukrajině).

Окрім матеріальної допомоги, чеська армія зосереджується на підготовці українських військових. У рамках місії EUMAM 2023 р. ЄС підготував понад 4300 українських військових, що становить більше 10% від загальної кількості військових, підготовлених у цій місії. 3240 українців пройшли навчання на території Чехії, ще майже 1100 – у Польщі. У кінці лютого 2024 р. відбулася чергова ротація українських військових. У поточному році чеська армія знову навчатиме майже 4 тис. українських військових (ČR poskytlá Ukrajině).

Попри це, десятки українських військових пройшли лікування у військових госпіталях Чехії. Країна також взяла участь у навчанні піротехніків, які очищатимуть Україну від мін. Міністр оборони Я. Чернохова в Брюсселі підписала меморандум про участь Чеської Республіки в коаліції з розмінування.

Звичайно, військова підтримка є вирішальною, але доволі відчутною та потрібною є й гуманітарна допомога. Показово, що з лютого 2022 р. Чеська Республіка прийняла понад 0,5 млн біженців, переважно жінок, дітей і людей похилого віку (V Lucemburku). Коли Чехія приймала біженців війни з України, до їх розміщення долучилося також і Міністерство оборони, надавши притулок понад тисячі біженців у дванадцяти військових об'єктах.

388 — Як повідомляли Ceske Noviny, міністр оборони Чеської Республіки Яна Чернохова після зустрічі з президентом ЧР П. Павелом ще 5 квітня 2022 р. представила перелік речей, які Прага надіслала в Україну та планує надіслати незабаром. Так, Чехія планувала надати Україні 600-700 млн крон (\$25-29 млн) військової допомоги, яка включала в основному майно зі сховищ, що в той час не використовувалося чеською армією. «Допомога, яку ми плануємо разом з головою Генштабу, коштує майже 600-700 млн крон. Це не фінансова допомога, а військова техніка, яка все ще залишається на наших складах, яка є «непотрібною» і яку чеська армія справді може надіслати в Україну, не ставлячи під загрозу свою власну обороноздатність», – заявила Я. Чернохова (Czech Republic). Вона підкреслила, що Міністерство оборони завжди дбає про можливість заміни військової техніки, яка відправляється в Україну, що допомога в цьому секторі триває, зокрема щодо створення спільного чесько-українського виробничого кластеру та поставки озброєння приватними компаніями, які отримують дозволи від держави в прискореному режимі (Ministerstvo obrany). На початку жовтня 2022 р. Чехія надала новий пакет військової допомоги Україні на суму майже 400 млн крон, а 19 жовтня повідомила про ще один пакет на 22 млн крон (це майже 900 тис. євро).

У кінці лютого 2023 р. уряд Чехії схвалив подальше постачання військової допомоги Україні та продовжив відправляти обладнання зі складів. Міністр оборони Я. Чернохова не розкрила жодного конкретного обладнання, яке поставляється, але сказала, що Чехія зі своїх армійських резервів наразі відправила 38 танків, 55 броньованих машин, чотири літаки та 13 самохідних гаубиць. Також збільши-

лися поставки з приватного сектора (Czech Government). Президент Чехії П. Павел тоді ж зазначив, що Чехія вже допомогла Україні з постачанням озброєнь та має ще певні можливості в сфері протиповітряної оборони й боєприпасах, які його країна здатна виробляти. Водночас прем'єр-міністр Чеської Республіки П. Фіала повідомив, що військова допомога Україні від чеського уряду з початку повномасштабного вторгнення РФ досягла 10 млрд чеських крон (422 млн євро), а оборонна промисловість держави надіслала додатково озброєння на 30 млрд крон (1,27 млрд євро) (Vláda Petra Fialy).

22 лютого 2023 р. у Варшаві відбулася зустріч лідерів країн східного флангу НАТО з президентом США Джо Байденом, на якій він пообіцяв «захищати кожен дюйм НАТО». На цій зустрічі, щоб заспокоїти союзників, майже через рік після вторгнення Росії в Україну, П. Фіала заявив, що за минулий рік Чехія поставила в Україну сотні одиниць важкої військової техніки, у тому числі 89 танків, і продовжить підтримувати зусилля з надання допомоги Києву (Czechs have sent). Чверть допомоги було передано безпосередньо з державних і військових магазинів, а інша частина надійшла в результаті ліцензій, які уряд надавав виробникам. Водночас прем'єр сказав, що в найближчі місяці в Україну надійдуть товари на десятки мільярдів крон. «Ми можемо зробити це не лише завдяки нашій рішучості, але й завдяки фінансовій підтримці союзників, фінансовим ресурсам для модернізації армії». Про це повідомило посольство США в Празі, заявивши, що Сполучені Штати нададуть Чеській Республіці 200 млн доларів на модернізацію військових частин та заміну обладнання, замість надісланого в Україну. Чехи отримують бойові танки Leopard 2A4 з Німеччини в рамках міжнародної програми обміну, щоб посилити постачання зброї в Україну. Крім цього, Чехія заявила про готовність ремонтувати українську бронетехніку для допомоги Україні (Czechs have sent).

Про те, що Чехія продовжить підтримувати Україну в боротьбі з російськими окупантами, постачаючи зброю та боєприпаси до Збройних Сил України, заявив також і міністр закордонних справ Ян Липавскі. За його словами, чехи та чеський уряд завжди підтримували українців у боротьбі за свободу і незалежність. «Ми пишаємося і завжди будемо пишатися тим, що стали першою країною, яка передала різні типи важкого озброєння Україні, і тим, що ми досі є одним із найбільших її постачальників озброєнь», – заявив він (The Czech

Republic announces). Крім того, міністр додав, що Чехія продовжить передавати необхідне озброєння українській армії та навчати українських воїнів на своїх полігонах. Міністр анонсував, що представники урядів обох країн зустрінуться в Києві та обговорять, як Чеська Республіка може надалі підтримувати Україну в боротьбі з російською агресією. «Ми будемо говорити про покарання російських військових злочинців, створення спеціального судового трибуналу для покарання злочину агресії, нашу підтримку вступу України до Європейського Союзу та НАТО та співпрацю у захисті свободи і демократії в Центральній та Східній Європі, – сказав міністр. – Іншою темою для розмови буде ця зима для українських громадян. Чехи думають про те, як допомогти українцям пережити холодну пору року в умовах російського терору» (Lipavský po ruských). Міністр також повідомив, що Чехія вже напрацювала багато стратегічних проєктів в оборонній та інших сферах, зокрема у сфері захисту від ворожої пропаганди та російської дезінформації (Baroch).

390

— Серед зазначених проєктів, особливо важливою стала ініціатива Чеської Республіки щодо допомоги і придбання боеприпасів для України, з якою виступив президент країни Петр Павел. Ініціатива офіційно стартувала 20 лютого 2024 р. на Мюнхенській конференції з безпеки, коли президент Чехії, колишній голова Військового комітету Північноатлантичного альянсу (НАТО), пояснив, що Україна терміново потребує артилерійських та інших боеприпасів, і що Чехія знає, де їх можна дістати. Чеська Республіка організувала придбання 800 тисяч артилерійських снарядів для України. «Ми змогли знайти, – сказав П. Павел, – півмільйона боеприпасів калібру 155 міліметрів і 300 000 боеприпасів калібру 122 міліметри. Чеська Республіка може роздобути ці боеприпаси, але інші країни теж можуть фінансово долучитися до цієї операції» (Палата). Президент висловив не лише свою особисту думку, але й чеського політикуму. «Необхідно терміново надати Україні потрібні боеприпаси, і ми повинні знайти всі можливі шляхи для цього», – одразу ж підтвердив участь чеського уряду в операції речник МЗС Чеської Республіки Д. Дрейк (Палата).

Чеська ініціатива стартувала дуже вчасно і допомогла ЗСУ врятувати ситуацію тоді, коли затвердження чергового великого пакету військової допомоги Україні (понад \$ 60 млрд) від США було заморожено через опір депутатів Конгресу від Республіканської партії. Наголосимо, що європейські оборонні компанії теж не могли поставити

Україні необхідну кількість боеприпасів, через повільне зростання виробничих потужностей.

Ініціативу чеського президента підтримали майже 20 країн, серед яких була і Німеччина, яка досить обережно ставилася до надання військової допомоги Україні. Чехії вдалося домогтися підтримки своєї ініціативи з боку партнерів щодо закупівлі сотень тисяч одиниць артилерійських боеприпасів для України. Це, безперечно, потужна підтримка для нашої держави, що допоможе Україні в її протидії збройній агресії РФ, доки потужності європейських та українських заводів з виробництва зброї не зростуть настільки, щоб забезпечити потреби ЗСУ в боеприпасах.

Відомо, що ще весною 2023 р. ЄС пообіцяв поставити Україні один млн боеприпасів до кінця 2023 р., але й досі не виконав цього зобов'язання в повному обсязі. «Для того, щоб Україна могла захистити себе на полі бою, їй потрібно багато протиракетних засобів, ракет, ППО і всього іншого, щоб збивати безпілотники з повітря і на фронті на сході країни. Уже триває війна на виснаження, яка ведеться переважно за допомогою артилерії, тому українські партнери потребують багато чого. Ми повідомляємо про це країнам-членам» – заявив на брифінгу в Брюсселі речник зовнішньої політичної служби ЄС П. Стано (Кузьменко). За його словами, країни Євросоюзу вже надали Україні 300 тис. снарядів і 3300 ракет із запасів; виконано понад 20 рамкових контрактів. Станом на кінець грудня 2023 р. контракти передбачали постачання Україні щонайменше 180 000 боеприпасів. Восени 2023 р. голова МЗС України Д. Кулеба припустив, що Євросоюз, ймовірно, не зможе виконати план постачання Україні мільйона снарядів через «жалюгідний стан оборонної промисловості».

У січні 2024 р. єврокомісар із питань внутрішнього ринку та послуг Т. Бретон заявив, що ЄС все ще може досягти поставленої мети та виробити один млн артилерійських боеприпасів до весни 2024 р., які потім будуть відправлені в Україну. Але цей процес і сьогодні розвивається дуже повільно.

22 квітня 2024 р. в Люксембурзі, зустрілися міністри закордонних справ і оборони країн ЄС, щоб обговорити чеську ініціативу щодо боеприпасів – військову допомогу Україні. До них приєдналися представники інших країн, зацікавлених у підтримці чеської ініціативи щодо боеприпасів. Головною темою зустрічі була ситуація в Україні, тому були запрошені і міністри оборони. Міністри закордонних

справ і оборони України Д. Кулеба та Р. Умеров виступили у відеоефірі з описом поточної ситуації.

Підкреслимо, що в останні місяці Україна, використовуючи різні платформи, форуми, зустрічі на рівні президентів, голів урядів та парламентів, вищих посадовців постійно закликає союзників до ще більшої військової підтримки, оскільки ситуація на полі бою є надто важкою і складається вкрай несприятливо (V Lucemburku). За оцінками військових експертів, нині на лінії фронту рф має п'яти – восьмикратну перевагу у важкому озброєнні через нестачу в українців боєприпасів. Так, нещодавній відступ українських сил з Авдіївки під Донецьком і її перехід під контроль рф, на думку аналітиків, стався насамперед через брак боєприпасів в ЗСУ. Є побоювання, що рф спробує здійснити новий наступ для значного прориву чинної лінії фронту. Тож, масштабні постачання боєприпасів, які організувала ЧР, дуже потрібні і мають на меті запобігти цьому.

392

Широке обговорення чеської ініціативи щодо боєприпасів у Люксембурзі стало найзначнішим успіхом останніх тижнів стосовно допомоги Україні. Поки західні країни не зможуть виробляти достатньо необхідних боєприпасів, чеська сторона запропонувала вивчити світові ринки третіх країн. «На даний момент 18 країн беруть участь у Чеській ініціативі щодо боєприпасів», – підтвердив заступник міністра оборони Д. Блажковец. Він додав, що обачність є ключем до успіху проекту, і тому лише залучені учасники обмінюються інформацією один з одним (V Lucemburku). Серед країн, які підтримали ініціативу, вже є Канада, Німеччина, Нідерланди та Португалія. міністр оборони Чехії Я. Чернохова також підписала меморандум про взаєморозуміння з Бельгією і Швецією (ČR převzala).

Чеська ідея, в рамках якої, завдяки давнім традиціям оборонної промисловості, вдалося за короткий час забезпечити фінансування півмільйона артилерійських боєприпасів, розраховує отримати ще сотні тисяч боєприпасів. Ініціативу схвалив президент США Джо Байден під час нещодавнього візиту прем'єр-міністра Чеської Республіки П. Фіали до США.

Яким чином розпочалася кампанія з закупівлі снарядів і як вона діє – важко стверджувати, оскільки будь-які офіційні подробиці відсутні. Відомо лишень, що наприкінці лютого першими до чеської ініціативи приєдналися Данія, Нідерланди та Канада, а приблизно через місяць це зробили вже двадцять країн ЄС і НАТО, включно з Німеч-

чиною і Францію. Чеський уряд офіційно не поширює деталі кампанії, в основному тому, щоб перешкодити росії купувати боєприпаси в країнах, де Москва теж має вплив і контакти. Втім, сервер Aktualne.cz зазначає, що в проєкті активно співпрацюють десять чеських оборонних компаній, які енергійно розвивають свої контакти з країнами Глобального Півдня для закупівлі там боєприпасів.

До 1989 р. чинний у Чехословаччині соціалістичний уряд постійно підтримував виробництво продукції військово-промислового комплексу і країна входила в десятку провідних експортерів зброї світу. У 1990-х рр. експорт зброї різко скоротився, але частина чеської оборонної промисловості зберегла потенціал і виробничі потужності. Тож, Чеська Республіка і надалі виробляє та експортує численні види озброєнь: бойові літаки, самохідні артилерійські установки (САУ) та стрілецьку зброю. У 2023 р. Чеська Республіка експортувала зброї на суму 1,2 млрд євро (Kdyby se tolik).

Відомо, що чеські оборонні компанії мають багато контактів у країнах третього світу і нині активно їх використовують для закупівлі боєприпасів для України. Союзники Києва забезпечили всі кошти, необхідні для чеської ініціативи, підтримавши закупівлю сотень тисяч одиниць артилерійських боєприпасів з країн, розміщених поза Євросоюзом. На початку березня 2024 р. президент П. Павел під час візиту в Середньочеський край відзвітував про перший великий успіх у реалізації ініціативи Праги. «Станом на ранок ми зібрали загальну суму для закупівлі всіх боєприпасів, тобто 800 тисяч штук». За його словами, наступний крок повинен зробити чеський уряд, який укладе меморандум і налагодить взаємовідносини. «Потім чеська сторона повідомить усі країни-контрибутори про графік і те, як ми будемо діяти», – сказав президент П. Павел (Česka iniciativa) 393

Висновки. Отже, як видно з наведених джерел, заяв чеських урядовців і політиків, вони намагаються якнайкраще і найшвидше підтримати Україну в складний період російсько-української війни; висловлюють свою готовність дотримуватися такої позиції стільки, скільки буде потрібно, щоб Україна змогла відстояти свою суверенність та незалежність і відбудувати країну. Чеська Республіка надала Україні доволі потужну військову допомогу, як країні, що протистоїть російській агресії. «Україна – наша перша лінія оборони, тому ми маємо й надалі її підтримувати. Ціна нашої підтримки відносно низька. Це Україна платить за свободу своєю кров'ю та життям», –

заявила міністр оборони ЧР Я. Чернохова на зборах командування чеської армії (ČR poskytl Ukrajině).

Українці дуже вдячні чехам за розуміння та допомогу, на чому неодноразово наголошували лідери України. Також допомогу, яку Чехія надає Україні, високо цінують її союзники, завдяки чому Чеська Республіка зміцнила власну повагу та визнання в міжнародному середовищі.

Джерела та література:

1. Андрусак А. «Поважає результати виборів»: президент Словаччини виступила проти нового пакета допомоги Україні. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/597065-povazhayerezultativivoriv-prezident-slovachchini-vistupila-proti-novogo-paketadopomogi-ukraini>

394 — 2. Кузьменко Ю., Мельник Х. Євросоюз до кінця зими виступить 1 млн боєприпасів для України – речниця ЄК. URL: <https://suspilne.media/659486-es-do-kinca-zimi-vigotovit-1-mln-boeprispasivdla-ukraini-recnica-ek/>

3. Палата Л. Як Чехія мобілізувала Захід придбати снаряди для ЗСУ. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-cehia-mobilizovala-zahidpridbati-sotni-tisac-snaradiv-dla-zsu/a-68662906>

4. Політичні відносини між Україною та Чехією. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/308-politichni-vidnosini-mizhukrajinoju-ta-chehijeju>

5. Свиридюк Ю. Словаччина виступила проти надання нового пакета військової допомоги Україні // <https://suspilne.media/587139-slovaccina-vistupila-proti-nadanna-novogo-paketa-vijskovoiodpomogiukraini/>

6. Угорщина затримує фінансування зброї для України із прибутків від заморожених активів Росії – Financial Times, 27 травня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3867766-ugorsinazatrimue-finansuvan-na-zbroi-dla-ukraini-iz-pributkiv-vidzamorozenih-aktivivrosii-ft.html>

7. Чехія та Україна вже співпрацюють в галузі ВПК – заступник міністра оборони. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3767919-cehia-ta-ukraina-vze-spivpracuut-u-galuzi-vpk-zastupnik-ministraoboroni.html>

8. Baroch P. (2023) Ministr zahraničí Lipavský: Putin nechce mír, chce válku. Zákulisní diplomatická jednání s Kremlem se nevedou, říká ministr zahraničí Jan Lipavský. URL: <https://www.hrot24.cz/clanek/ministr-zahranici-lipavsky-putin-nechce-mir-chce-valku>

9. Česka iniciativa uspela. Částka na nákup munice je shromážděná, oznámil Pavel. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/spojenci-kyjeva-zajistili-temer-vsechny-finance-na-ceskou-iniciativu.A240307_120127_zahranicni_pitt

10. ČR poskytla Ukrajině vojenskou pomoc za více než šest miliard korun. 2924. URL: https://mzv.gov.cz/kiev/cz/zpravy_a_udalosti/cr_poskytla_ukrajine_vojenskou_pomoc_za.html

11. ČR převzala první darovaný tank a podepsala memorandum o pořízení švédských BVP. URL: <https://zpravy.tiscali.cz/cr-prevzalaprvi-darovany-tank-a-podepsala-memorandum-o-porizeni-svedskychbvp-548055>

12. Czech Government Approves More Military Aid For Ukraine. URL: <https://www.rferl.org/a/czech-ukraine-military-aid/32284650.html>

395

13. Czech Republic to Supply Ukraine with USD\$29 Million Military Aid. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/5/7159268/>

14. Czechs have sent 89 tanks, hundreds of pieces of heavy machinery to Ukraine – PM. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/czechshave-sent-89-tanks-hundreds-pieces-heavy-machinery-ukrainepm-2023-02-22/>

15. Kdyby se tolik neotálelo s pomocí, byla by Ukrajina na tom líp, naznačil Pavel. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/petr-pavelrozhovor-prezident-ceska-republika-tagesschau-ard.A240509_113101_zahranicni_ikro

16. Kerekes D. Výsledky předčasných volieb 2023. Denník N (sk-SK). 18 septembra 2023. URL: <https://web.archive.org/web/20231001061734/https://dennikn.sk/volby/vysledky/>

17. Lipavský po ruských útocích: Česko musí vytrvat v podpoře Ukrajiny. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-lipavskyporuskych-utocich-cesko-musi-vytrvat-v-podpore-ukrajiny-242703>

18. Ministerstvo obrany. Firmy zbrojního průmyslu ČR a Ukrajiny budou společně produkovat vojenský materiál. URL: <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/firmy-zbrojniho-prumyslu-cr-ukrajiny-budou-spolecne-produkovat-vojensky-material-240431/>

19. The Czech Republic announces further military support for Ukraine. URL: <https://mil.in.ua/en/news/the-czech-republic-announces-further-military-support-for-ukraine/>

20. V Lucemburku se k vojenské pomoci Ukrajině sešli ministři zahraničí a obrany, k české muniční iniciativě se připojují další země. URL: <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/v-lucemburku-sek-vojenske-pomoci-ukrajine-sesli-ministri-zahranici-a-obrany--k-ceskemunicni-iniciative-se-pripojuji-dalsi-zeme-250591/>

21. Vláda Petra Fialy schválila další vojenskou pomoc bojující Ukrajině. URL: <https://vlada.gov.cz/cz/media-centrum/aktualne/vladapetra-fialy-schvalila-dalsi-vojenskou-pomoc-bojujici-ukrajine-194603/>

References:

1. Andrusiak A. «Povazhaie rezultaty vyboriv»: prezydent Slovacchyny vystupyla proty novoho paketa dopomohy Ukraini. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/597065-povazhaye-rezultativiboriv-prezident-slovachchini-vistupila-proti-novogo-paketadopomogi-ukrayini>
2. Kuzmenko Yu., Melnyk Kh. Yevrosoiuz do kintsia zymy vyhotovy 1 mln boieprypasiv dlia Ukrainy – rechnytsia YeK. URL: <https://suspilne.media/659486-es-do-kinca-zimi-vigotovit-1-mln-boepripasiv-dliaukraini-recnica-ek/>
3. Palata L. Yak Chekhiia mobilizovala Zakhid prydbaty snariady dlia ZSU. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-chieia-mobilizovala-zahidpridbati-sotni-tisac-snaradiv-dla-zsu/a-68662906>
4. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Chekhiieiu. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/308-politichni-vidnosini-mizhukrajinoju-ta-chehijeju>
5. Baroch P. (2023) Ministr zahraničí Lipavský: Putin nechce mír, chce válku. Zákulisní diplomatická jednání s Kremlem se nevedou, říká ministr zahraničí Jan Lipavský. URL: <https://www.hrot24.cz/clanek/ministr-zahranici-lipavsky-putin-nechce-mir-chce-valku>
6. Svyrydiuk Yu. Slovacchyna vystupyla proty nadannia novoho paketa viiskovoi dopomohy Ukraini // <https://suspilne.media/587139-slovaccina-vistupila-proti-nadanna-novogo-paketa-vijskovoi-dopomogiukraini/>
7. Uhorschchyna zatrymuie finansuvannia zbroi dlia Ukrainy iz prybutkiv vid zamorozhenykh aktyviv Rosii – Financial Times. 27 travnia 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3867766->

ugorsina-zatrimue-finansuvan-na-zbroi-dla-ukraini-iz-pributkiv-vidzamorozenih-aktiviv-rosii-ft.html

8. Chekhiiia ta Ukraina vzhe spivpratsiuiut v haluzi VPK – zastupnyk ministra oborony. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3767919-cehia-ta-ukraina-vze-spivpracuut-u-galuzi-vpk-zastupnik-ministraoboroni.html>

9. Česka iniciativa uspela. Částka na nákup munice je shromážděná, oznámil Pavel. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/spojenci-kyjeva-zajistili-temer-vsechny-finance-na-ceskou-iniciativu.A240307_120127_zahranicni_pitt

10. ČR poskytla Ukrajině vojenskou pomoc za více než šest miliard korun. 2024. URL: https://mzv.gov.cz/kiev/cz/zpravy_a_udalosti/cr_poskytla_ukrajine_vojenskou_pomoc_za.html

11. ČR převzala první darovaný tank a podepsala memorandum o pořízení švédských BVP. URL: <https://zpravy.tiscali.cz/cr-prevzalaprvi-darovany-tank-a-podepsala-memorandum-o-porizeni-svedskychbvp-548055>

397

12. Czech Government Approves More Military Aid For Ukraine. URL: <https://www.rferl.org/a/czech-ukraine-military-aid/32284650.html>

13. Czech Republic to Supply Ukraine with USD\$29 Million Military Aid. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/5/7159268/>

14. Czechs have sent 89 tanks, hundreds of pieces of heavy machinery to Ukraine – PM. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/czechshave-sent-89-tanks-hundreds-pieces-heavy-machinery-ukrainepm-2023-02-22/>

15. Kdyby se tolik neotálego s pomocí, byla by Ukrajina na tom líp, naznačil Pavel. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/petr-pavelrozhovor-prezident-ceska-republika-tagesschau-ard.A240509_113101_zahranicni_ikro

16. Kerekes D. Výsledky předčasných volieb 2023. Denník N (sk-SK). 18 septembra 2023. URL: <https://web.archive.org/web/20231001061734/https://dennikn.sk/volby/vysledky/>

17. Lipavský po ruských útocích: Česko musí vytrvat v podpoře Ukrajiny. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-lipavskyporuskych-utocich-cesko-musi-vytrvat-v-podpore-ukrajiny-242703>

18. Ministerstvo obrany. Firmy zbrojního průmyslu ČR a Ukrajiny budou společně produkovat vojenský materiál. URL: <https://mocr.army>

cz/informacni-servis/ zpravodajstvi/firmy-zbrojniho-prumyslu-cr-
aukrajiny-budou-spolecne-produkovat-vojensky-material-240431/

19. The Czech Republic announces further military support for Ukraine. URL: <https://mil.in.ua/en/news/the-czech-republic-announces-further-military-support-for-ukraine/>

20. V Lucemburku se k vojenské pomoci Ukrajině sešli ministři zahraničí a obrany, k české muniční iniciativě se připojují další země. URL: <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/v-lucemburku-sek-vojenske-pomoci-ukrajine-sesli-ministri-zahranici-a-obrany--k-ceskemunicni-iniciative-se-pripojuji-dalsi-zeme-250591/>

21. Vláda Petra Fialy schválila další vojenskou pomoc bojující Ukrajině. URL: <https://vlada.gov.cz/cz/media-centrum/aktualne/vladapetra-fialy-schvalila-dalsi-vojenskou-pomoc-bojujici-ukrajine-194603/>

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.399-411>

УДК: 328:342.511(477)

© Антон Шкуро¹

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ: СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ

У статті досліджується процес формування інституту президентства в Україні, який до сучасного етапу, в політологічному контексті, набув нових форм і продовжує перманентно трансформуватися. Саме така обставина підкреслює унікальність українського президентства та створює нові наукові виклики для ґрунтовного дослідження даної тематики.

В радянський період, тобто ще до прийняття Незалежності України, влада в країні була представлена таким чином, що функції глави держави виконував колегіальний орган – Президія Верховної Ради. Так, згідно статті 2 Конституції УРСР 1978 року вся влада в Україні належить народу і саме він її здійснює через Ради народних депутатів. Тобто народ делегував своє право на управління державою Радам, які мали вигляд єдиної системи представництва, де ради нижчого рівня підпорядковувались радам вищого рівня. У свою чергу всі органи державної влади були підконтрольними та підзвітними Радам. Виходячи з аналізу функціонування тогочасної політичної системи можна стверджувати, що даний політичний організм був закритим та виключав наявність інституту президента.

Особливого значення має те, що практика впровадження такого нововведення, як інститут президентства почала швидко поширюватись серед числа союзних республік ще до моменту їхнього виходу зі складу СРСР. Дослідники сходяться на думці, що причиною такого перебігу стала політична слабкість М. Горбачова, якому варто було наполягти на існуванні єдиного президента, авторитет якого мав поширюватись на весь Радянський Союз.

---

¹ Кандидат політичних наук, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: shkuroanton@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-7271-1894>.

Додатковим інструментом для повноцінного введення в дію інституту президента було й вилучення статті 6 з текстів Конституції, яка передбачала керуючу роль КППС у суспільстві. В подальшому почали розвиватись ідеї того як створити ідеальну модель президентства – яким мало бути конституційне закріплення президента, в якому обов'язі повноважень мав існувати даний інститут, яким мав би виглядати контроль за діяльністю президента та ін.

Таким чином, перша спроба запровадження президентства ще в Радянському Союзі стала прецедентом для інших республік, серед яких була і Україна.

Ми схильні стверджувати, що введення в Україні, в липні 1991 року, інституту президентства стало важливим етапом у становленні та розвитку української державності. Це було першим кроком у створенні сучасної політичної системи, яка дозволила українському народові мати свого обраного лідера, а політичним інститутам ефективніше реалізовувати державну політику.

400

Ключові слова: Україна, інститут президентства, політична система, процеси демократизації, вертикаль влади, повноваження органів державної влади, незалежність, президентство.

The Genesis of the Institution of Presidency in Ukraine: Characteristic Features at the Formation Stage

This article explores the formation of the institution of the presidency in Ukraine, a process that has evolved significantly and continues to undergo transformation in the context of political science. The ongoing evolution emphasizes the uniqueness of the Ukrainian presidency and presents new scientific challenges and opportunities for in-depth analysis.

During the Soviet period, prior to Ukraine's independence, state power was exercised by a collegial body, the Presidium of the Verkhovna Rada. According to Article 2 of the 1978 Constitution of the Ukrainian SSR, all power in Ukraine belonged to the people, who exercised it through the Councils of People's Representatives. This system allowed the people to delegate their governance rights to the Councils, which were organized in a unified structure where lower-level councils were subordinate to higher-level ones. Consequently, all state authorities were accountable to these councils. Based on an analysis of the political system's functioning during that period it can be

asserted that the political structure was insular and precluded the establishment of the institution of the presidency.

The practice of introducing the institution of the presidency began to gain traction among the union republics before their secession from the USSR. Scholars agree that this development was partly due to the political weakness of Mikhail Gorbachev, who should have insisted for the establishment of a singular presidency with authority extending across the entire Soviet Union.

A significant milestone in fully introducing the institution of the presidency was the removal of Article 6 from the Constitution, which had previously enshrined the Communist Party's leading role in society. This legislative change paved the way for the conceptualization of an ideal presidential model, addressing issues such as constitutional status, scope of powers, and mechanisms for accountability.

The initial attempt to introduce the institution of the presidency within the Soviet Union set a precedent that other republics, including Ukraine, followed.

The establishment of the institution of the presidency in Ukraine in July 1991 marked a crucial phase in the development of Ukrainian statehood. This move represented a first step towards creating a modern political system, enabling the Ukrainian people to elect their leader and facilitating the implementation of state policies by political institutions more effectively.

Keywords: Ukraine, institution of the presidency, political system, democratization processes, vertical power, powers of public authorities, independence, presidency.

Постановка наукової проблеми. З початку в Україні процесів демократизації в 90-х роках постало актуальне питання трансформації системи державної влади. Адже після років тоталітарного режиму та централізованого управління, українські реалії потребували політико-правових та суспільних змін, а також певного пом'якшення в системі внутрішньополітичної комунікації. Одним з головних і перших кроків у цьому напрямку стало створення інституту президентства в Радянському Союзі від 15 березня 1990 року. На третьому З'їзді народних депутатів була введена посада Президента СРСР. Такий крок мав передбачати ряд нововведень, серед яких: використання принципу поділу влади, формування правової держави, демонтаж командно-адміністративної системи.

Важливо зазначити, що впровадження президентства активно почало імплементуватися в політичні системи радянських Республік та довело свою потребу для розбудови ефективної влади. В таких умовах Україна не була остороною і теж мала ряд політичних амбіцій та успіхів, які постійно набували своїх специфічних форм. Саме заснування поста Президента Української РСР призвело до низки змін у політичній системі України. Але водночас саме президентство привнесло в українську політику ряд особливостей. Відразу після виборів Президента України 1 грудня 1991 року виникли суперечності між гарантом і Верховною Радою України. Все це було пов'язано з розбіжностями у політичних поглядах на управління країною.

Поряд із цим, не менш важливою особливістю у процесі інституціоналізації президентства було нормативне закріплення нововведень, а це ускладнювалося у зв'язку з відсутністю Конституції України, в якій би чітко регламентувались статус і роль Президента.

402
— Незважаючи на складні обставини, які відбувались у політичному житті України в 90-х роках саме президентство стало чи не єдиною радянською практикою, яке знайшло своє місце і набуло нових політичних рис вже в сучасній, незалежній Україні, а також стало неодмінним атрибутом українських політичних традицій. І завдання сучасних дослідників полягає в тому, щоб інститут президентства став досконалим та максимально ефективним механізмом в політичній системі України.

Метою даного дослідження виступає аналіз процесу становлення інституту президентства та визначення його місця і ролі у політичній системі України. Важливим також є окреслення особливостей, які виникали в процесі інституціоналізації президентства. Для досягнення даної мети ми опирались на вирішення таких завдань: проаналізувати наявні наукові доробки, які стосуються процесу становлення президентства в Україні; виявити причини, які спонукали до зародження президентства; - визначити та сформулювати місце і роль посади президента в українській політиці.

Методами дослідження виявились загальнонаукові, такі як аналіз і синтез, а також були використані історичний метод для встановлення взаємозв'язку між подіями які мали вплив на впровадження інституту президентства. Каузальний метод допоміг встановити причинно-наслідковий характер в досліджуваних питаннях. Також були використані сучасні методи політологічних досліджень.

Виклад результатів дослідження. Посада Президента в українській політиці сьогодні має неабияке значення особливо у сфері формування національного курсу та забезпеченні територіальної цілісності. На етапі зародження інституту президентства спостерігались значно інші пріоритети і вони часто зводились до образів «захисника нації» та «лідера з сильною рукою». Варто зазначити, що в процесі інституціоналізації відбувалась боротьба за обсяг повноважень, за вплив на політику, але виклики того часу значно відрізнялись від тих, які спостерігаються сьогодні. Саме тому, з нашого погляду, варто детально дослідити специфічні особливості, які відбувались у період становлення президентства та окреслити можливі обставини, які сприяли трансформаційним перетворенням, що призвели до заснування і подальшого розвитку президентства в Україні.

З числа дослідників, які займались аналізом даної проблематики варто виокремити Д. Белова (Белов Д., 2007), М. Кармазіну (Кармазіна М., 2004), О. Кондратенка (Кондратенко О., 2023), Н. Плахотнюк (Плахотнюк Н., 1999), В. Сухоноса (Сухонос В., 2011), В. Шатіла (Шатіло В., 2005).

403

Детально окреслюючи стан наукових напрацювань в питаннях інституту президентства, слід звернути увагу на доробок М. Кармазіної, яка у своїй статті «Інститут президентства в Україні: стан та перспективи досліджень» аналізує джерельну базу в пошуках наукової істини даної проблематики та ділить її на дві групи – документальні матеріали та публікації різного рівня, які описують аспекти становлення і функціонування президентства (Кармазіна М., 2004, с.123). А у своєму матеріалі «Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть» дослідниця фокусується на тому, що інтерес політологів до інституту президентства активізувався лише у другій половині ХХ ст. після появи праці Р. Нойштадта (Кармазіна М., 2022, с.24). Саме він окреслив президентство під іншим кутом зору з використанням нових методів, оцінюючи акценти щодо ефективності президентських рішень. Згодом, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувався розвиток теоретико-методологічних питань. Це відбулося зокрема за рахунок значної уваги науковців до вивчення неоінституціоналізму та теорії раціонального вибору. Проблемними точками на сьогодні залишаються питання змішаних дефініцій, таких як, напівпрезидентство, напівпрезидентська форма правління оскільки до них важко засто-

сувати загальноприйняті алгоритми досліджень. У цьому напрямку слід виокремити наукову позицію М. Зелінської (Зелінська М., 2010), яка звертає увагу на форму республіканського правління в якій функціонує інститут президентства та зазнає впливу трансформації. Вона також окреслює трансформаційні етапи даного явища, в яких розкриває суть змін всередині політичної системи.

Дослідницький інтерес у питаннях президентства становлять також наукові матеріали Б. Дем'яненка (Дем'яненко Б., 2010), який опирається на висвітлення компаративного аналізу досвідів зарубіжних держав з різними видами республіканської системи правління. Дослідник зауважує, що нові наукові пошуки у напрямку глибшого розкриття президентства допоможуть віднайти можливості ефективного впливу інституту президентства на всю політичну систему.

404
— Розглядаючи інститут президентства в контексті етапізації його розвитку варто зауважити, що більшість періодів мала приналежність до змін пов'язаних з конституційними положеннями. Серед тих, які мали суттєвий вплив на президентство, це власне введення поняття Президент в структуру Основного Закону, а в подальшому зміни редакції Конституції – у 2004-му, 2010-му та 2014-му роках. Проте, дослідники відзначають, що нинішні зміни є наслідками трансформацій політичної системи України, які часто стосуються повноважень Президента України, його впливу та використання ним інструментів впливу на Верховну Раду, а також суттєве відношення до формування виконавчої влади. Таке розмаїття подій у політичному житті України спонукає до аналізу можливих наслідків в майбутньому для українського суспільства.

Досліджуючи генезу інституту президентства вважаємо за доцільне запропонувати своєрідний поділ на доконституційний та постконституційний періоди. Адже саме до 1996 року відбувалась відкрита політична дискусія про те, як має виглядати процес формування законодавчих підвалин президентства, якими формами та обсягами взаємодії повинен володіти новоутворений інститут і т.д. Умовно визначений нами доконституційний період вже на початковій стадії проілюстрував те, наскільки серйозною виявилась боротьба за владу всередині політичної системи.

Постконституційний період (після 1996-го р.) варто охарактеризувати, як етап загострення внутрішньосистемної конкуренції та політичної боротьби за обсяг повноважень, за форму державного прав-

ління. Стан такої конкуренції свідчив про різке зростання інтересу до національної політики, а також бажання політичних акторів донести свою політичну риторичу шляхом впливу на прийняття політичних рішень. Підкреслимо, що Конституція України визначила місце Президента в політичній системі, але не виключила політичних маніпуляцій, які в подальшому відбувались саме навколо ролі Президента та його місця в редакції Основного Закону. Слушно, у цьому контексті, зазначив дослідник Дж. Макгрегор, що саме від обсягу кадрових та політичних повноважень залежить сила президента (Макгрегор Дж., 1994, с.47). А сильний президент в уяві суспільства це завжди стабільність, процвітання і безпека.

Глибинне зацікавлення у даному дослідженні становить доконституційний період адже саме в цей час формувалися підвалини інституту президентства, який проходив своєрідну апробацію в умовах української політики. Про зародження інституту президентства в Україні прийнято говорити починаючи з радянського періоду. На той момент, до 1991 р. в Україні функції глави держави виконував єдиний орган – Президія Верховної Ради. В науковому середовищі поширена думка стверджувати, що така обставина диктувалася ідеєю повновладдя Рад з гострим відкиданням будь-яких принципів розподілу влади. Положення Конституції УРСР, в редакції від 20 квітня 1978 р. твердять про те, що вся влада в Українській РСР належить народові і саме ним здійснюється державна влада через Ради народних депутатів, які є політичною основою УРСР (Конституція (Основний Закон) Української..., 1978). За такого формату влади інститут президентства існувати апіорі не міг оскільки Ради були єдиною системою представницьких органів влади. При цьому існувала політична субординація, де ради нижчого рівня чітко підпорядковувались радам вищого рівня, а всі інші органи державної влади були підзвітні та підконтрольні Радам.

Для конкретизації варто нагадати, що Президія Верховної Ради СРСР в певній частині претендувала на статус глави держави. 25 травня 1989 р. на засіданні з'їзду народних депутатів СРСР було обрано М. Горбачова Головою Верховної Ради СРСР. Від того моменту саме ця посада стала ключовою в Радянському Союзі, яка навіть представляла СРСР на міжнародній арені. Однак єдиною особливістю залишалося те, що Голова Верховної Ради СРСР не мав можливості видавати власних нормативних розпоряджень. За словами до-

слідника В. Сухоноса (Сухонос В., 2011, с.21) обов'язковою ознакою глави держави мала бути якраз його самостійність, яка би виражалась у правотворчій сфері. А в Радянському Союзі укази і постанови міг видавати лише колегіальний орган – Президія Верховної Ради, яка мала таку компетенцію до 1990 р., саме до періоду запровадження в СРСР інституту одноосібного Президента.

Новим етапом в процесі інституціалізації президентства стало засідання Президії Верховної Ради СРСР на якому, 12 лютого 1990 р., підняли питання про впровадження посту Президента СРСР. В подальшому, Президією було прийнято Постанову під назвою «Про склад комісії для підготовки пропозицій, пов'язаних із запровадженням поста Президента СРСР». Ці обставини сприяли формуванню цілої законодавчої бази СРСР, яка регулювала інститут президентства Союзу. Тільки після прийняття Закону 24 вересня 1990 р. Президент став повноцінним главою держави, якого наділили законодавчими повноваженнями і навіть став на чолі виконавчої влади. Так, на 3'їзді народних депутатів таємним голосуванням було обрано Президента СРСР, ним став М. Горбачов. Таким чином Президент фактично перейняв роль керуючої сили суспільства у КПРС. Адже положення про її головну роль були вилучені разом зі ст. 6 в текстах конституцій радянських республік. Така обставина прямо впливала на гармонійне включення інституту президентства в систему державної влади.

В українських реаліях тогочасної політики почали з'являтися ідеї запозичення практики президентства і це пояснювалось тим, що навіть в партійних програмах були згадки про пост президента (Гарань О., 1991, с.98). Наприклад, в програмі Української селянської демократичної партії від 9 червня 1990 р. йшла мова про набуття державного та політичного суверенітету України, а також введення в ній інституту президента. Зі схожими позиціями виступала Народна партія України, яка в своїй Декларації прагнула бачити Україну парламентською республікою з президентом, який обирався на прямих виборах.

Вищезазначені передумови сприяли позитивним перетворенням у політичному житті в Україні, наслідком яких стало те, що 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР проголосила Декларацію про державний суверенітет України. Її положеннями зафіксовано норми, які дали початок конституційному процесу, в яких розвивалася ідея поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Процеси демократизації набирали обертів і вже 5 липня 1991 р. було прийнято Закон УРСР «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції Української РСР». Інститут президентства набув особливого значення з прийняттям Закону «Про Президента» і Закону «Про вибори Президента України» і остаточно затвердився в українській політиці після виборів 1 грудня 1991 р. та обрання Президентом України Л. Кравчука.

Відзначимо, що новоутворення у вигляді інституту президентства в Україні було у політичному стані адаптації, а сама діяльність Президента зазначала впливу від неструктурованого парламенту, який був налаштований досить строкато і навіть вкрай диференційовано – одні за зміни, а інші – проти. Тому, така невизначеність, на думку М. Зелінської, сприяла причинам того, що постать Президента не відповідала повноправному образу представника держави та інтересів народу (Зелінська М., 2010, с.69). Яскравим поясненням цьому була відсутність Конституції, яка би зафіксувала повний перелік повноважень та статус Президента в країні.

Слід зауважити, що в українській політиці потреба в конституційному процесі з'явилася ще у 1992 р., але досягти компромісу в цьому питанні не вдавалось. Знаковим моментом стало підписання, 8 червня 1995 р. Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України під назвою «Про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України» (Конституційний Договір..., 1995). Науковці схильні стверджувати, що документ став наслідком політичної конкуренції між законодавчою та виконавчою гілками влади, але завдяки йому посилювалась роль президента в політичній системі. Останній в свою чергу здобув достатню повноту влади, що стало причиною до загострення конфлікту між президентом, як главою виконавчої влади та іншими гілками влади.

Виходячи з вищезазначеного варто резюмувати, період становлення інституту президентства припав на добу політичної нестабільності, а точніше відбувався за умов трансформації політичної системи України від радянської до сучасної з власним суверенітетом, незалежністю та Конституцією. За період становлення української державності від 90-х років влада в Україні набула окреслених форм в

яких отримали своє місце Президент, та незалежні між собою гілки влади – законодавча, виконавча і судова.

Висновки. Наслідком подій, які відбувались у 90-х роках в українській політиці стало впровадження інституту президентства, який став повноцінним феноменом. Він формувався на основі прикладу, який був запозичений з радянської практики та діяв у тісному взаємозв'язку з політичними процесами, що відбувались в Радянському Союзі, але продовжив своє існування донині. Підкреслимо, що саме після 15 березня 1990 р. було зафіксовано старт формування української державності в новому вигляді, з існуванням інституту президентства. Українська політична система відмовилась від радянських принципів управління, демонтувавши командно-адміністративну систему, та запровадила пост Президента, якого було обрано 1 грудня 1991 р. Одним із визначальних факторів є те, що саме Президент став своєрідним символом демократії для українців, який водночас перебуває під пильним контролем суспільства.

408

Хоч статус Президента вже закріплений в Конституції України та ми можемо констатувати, що в практичній площині існує безліч дискусій, які потребують наукових обґрунтувань з приводу того, як можна збалансувати повноваження Президента, щоб цього було достатньо для ефективного впливу на державну політику та водночас, щоб не відбулось надлишку його повноважень. У цих умовах особливого значення набуває наукове, предметне та об'єктивне дослідження практики інституту президентства.

Загалом, інституціоналізація президентства в Україні відбувалася з проходженням певних етапів, які призводили до змін в системі політичної кон'юнктури та суспільних перетворень. Слід підкреслити, що дані процеси мають перманентний характер і до цього часу. На даний момент, після виборів 2019 року, українське президентство перебуває в черговій хвилі трансформації політичної системи, які раніше не мали аналогів в політичній історії України.

Джерела та література:

1. Гарань О. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій. Київ: МП «Пам'ятки України», 1991. 192 с.
2. Дем'яненко Б.Л. Генезис інституту президентства в Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2010. Вип. 19. С. 24-38.

3. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. Політичний менеджмент. 2010. №1. С. 68-75.

4. Кармазіна М.С. Інститут президентства в Україні: стан та перспективи досліджень. Політичний менеджмент. 2004. №5. С.122-136.

5. Кармазіна М.С. Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть. Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. №3. С. 24-40.

6. Кондратенко О. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. Політичні дослідження. 2023. №1 (5). С. 87-107.

7. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України, 1995 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text> [Accessed 31.05.2024].

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, 1978 (Верховна Рада Української РСР). Офіційний сайт Верховної Ради України, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09 - Text> [Accessed 30.05.2024].

9. Макгрегор Дж. Інститут президентства в Східній та Центральній Європі. Спостерігач. 1994. №7. С. 46-50.

10. Малишко М.І. Президент України : конституційно-правовий статус. К.: УНА, 2003. 26 с.

11. Москалюк М. Ф. Неформальні практики у функціонуванні інституту президентства України (1991-2014 рр.). Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2019. Вип. 13. С.119-128.

12. Павленко Р. Президент і механізм здійснення державної влади. К., 1995. 30 с.

13. Плахотнюк Н.Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Українська академія держ. управління при Президентові України. К., 1999. 222 с.

14. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.

15. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2005. 18 с.

409

—

References:

1. Haran O. Ukraina bahatopartiina: prohramni dokumenty novykh partii. Kyiv: MP «Pamiatky Ukrainy», 1991. 192 s.

2. Demianenko B.L. Henezys instytutu prezydentstva v Ukraini. Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. K., 2010. Vyp. 19. S. 24-38.

3. Zelinska M. Etapy transformatsii instytutu prezydentstva v Ukraini. Politychnyi menedzhment. 2010. №1. S. 68-75.

4. Karmazina M.S. Instytut prezydentstva v Ukraini: stan ta perspektyvy doslidzhen. Politychnyi menedzhment. 2004. №5. S.122-136.

5. Karmazina M.S. Metodolohichni problemy doslidzhennia instytutu prezydentstva: dosvid zakhidnykh naukovtsiv zlamu stolit. Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika. 2022. №3. S. 24-40.

6. Kondratenko O. Instytut Prezidenta Ukrainy: dynamika sfer kompetentsii. Politychni doslidzhennia. 2023. №1 (5). S. 87-107.

410 — 7. Konstytutsiinyi Dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezidentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii i funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy, 1995 (Verkhovna Rada Ukrainy). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-bp#Text> [Accessed 31.05.2024].

8. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky, 1978 (Verkhovna Rada Ukrainskoi RSR). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy, [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> [Accessed 30.05.2024].

9. Makhrehor Dzh. Instytut prezydentstva v Skhidnii ta Tsentralnii Yevropi. Sposterihach. 1994. №7. S. 46-50.

10. Malyshko M.I. Prezydent Ukrainy : konstytutsiino-pravovyi status. K.: UNA, 2003. 26 s.

11. Moskaliuk M. F. Neformalni praktyky u funktsionuvanni instytutu prezydentstva Ukrainy (1991-2014 rr.). Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. 2019. Vyp. 13. S.119-128.

12. Pavlenko R. Prezydent i mekhanizm zdiisnennia derzhavnoi vlady. K., 1995. 30 s.

13. Plakhotniuk N.H. Instytut prezydentstva v Ukraini: konstytutsiino-pravovyi aspekt : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Ukrainska akademiia derzh. upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. K., 1999. 222 s.

14. Sukhonos V.V. Instytut hlavy derzhavy v konstytutsiinomu pravi : monohrafia. Sumy DVNZ «UABS NBU», 2011. 339 s.

15. Shatilo V.A. Teoretychni problemy instytutu prezidentstva v Ukraini : avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. K., 2005.18 s.

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.412-427>

УДК: 329.324

© Іван Осадця¹

© Микола Лучак²

© Василь Карпо³

SOCIAL MEDIA

IN THE 2020 U.S. PRESIDENTIAL ELECTION CAMPAIGN

412

Democracy relies on fair elections, free from interference or manipulation. Today, social networks are becoming increasingly influential across various spheres of life. They are now actively used to distort public opinion. In particular, the growing role of social media in politics was evident during the 2020 U.S. presidential election. Their presence in the political landscape raises concerns about their potential to influence democratic principles.

This article is part of a study on the role of social media in democratic processes in the United States, with a particular focus on the 2020 presidential election campaign. It demonstrates that social media played a significant role in U.S. democracy, especially during the 2020 election. While social media contributed to greater public engagement and increased voter participation, it also exacerbated social polarization and created opportunities for foreign interference. However, before the 2020 presidential election, foreign interference remained relatively low and had minimal impact on the election outcome. J.Biden managed to achieve deeper engagement through multiple social media interactions with a well-structured strategy. As a result, he won the elections, in part due to the active involvement of social media.

---

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: i.osadtsa@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5593-5944>.

² Кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: m.luchak@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2770-9514>.

³ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: v.karpo@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7828-6980>.

Keywords: *the USA, elections, social media, bots, disinformation, 2020 presidential election campaign.*

Соціальні медіа у президентській виборчій кампанії США 2020 року

Демократія базується на здатності проводити чесні вибори, вільні від будь-яких форм втручання чи маніпуляцій. Сьогодні у світі спостерігається процес активного залучення соціальних мереж у різні сфери життя. Їх стали активно використовувати для спотворення громадської думки. Зокрема, ми бачимо зростання використання соціальних мереж в політиці, наприклад під час президентських виборів у США 2020 року. Присутність у соціальних мережах дозволяє нам говорити про можливий їх потенціал зміни певних демократичних принципів.

Ця стаття є елементом дослідження використання соціальних медіа в демократичних процесах Сполучених Штатах Америки. Особливу увагу приділяється президентській виборчій кампанії 2020 року. У роботі доведено, що соціальні медіа відіграють важливу роль у демократії Сполучених Штатів, зокрема під час президентських виборів у США 2020 року. Соціальні медіа, з їх недоліками та перевагами, значною мірою вплинули на результат виборів, насамперед збільшенню залученості громадськості та активізації політичної участі виборців. З іншого боку, соціальні медіа також викликали суспільну поляризацію в США та відкрили можливості для іноземного втручання. До виборів у США 2020 року іноземне втручання було відносно низьким, тому воно не мало достатнього впливу на результати виборів.

413

Трамп і Байден стали двома кандидатами, які розуміли цей потенціал соціальних мереж і прагнули залучити виборців кожен у свій спосіб. Завдяки правильно структурованій стратегії Байден зміг досягти глибшої взаємодії через численні взаємодії в соціальних мережах. У результаті Байден переміг на виборах, зокрема і завдяки активному залученню соціальних мереж.

Ключові слова: *США, вибори, соціальні медіа, боти, дезінформація, президентська виборча кампанія 2020 року.*

Problem Statement. In recent years, the world has been confronted with the emergence of social media in global politics (Mechkova & Wilson, 2021). Public communication and the way the public captures and responds to information is an important part of democracy (Lee & Xenos,

2019). The importance of this direction has led to the fact that delivering messages to the public requires obtaining important positions and considerations for the political elite. These considerations include options to deliver messages to the public, other elites, and the press to impact the opinion of voters and attract volunteers and supporters to mobilize voters (Owen, 2017).

The world of information and communication technologies has experienced rapid development since 2000. The evolution of social media platforms such as Facebook, Twitter, YouTube, and others makes social media a potentially powerful political tool. More and more social media users in the United States are also starting to talk about politics. The influence of social media gained momentum during the 2008 U.S. presidential election. Then presidential candidate Barack Obama had a strategy of using social media and organizing political support at the grassroots level (Bimber, 2014; Karami et al., 2022).

414
— The use of social media increased in popularity with Barack Obama's 2008 campaign video on BarelyPolitical.com under the title Yes, We Can. The slogan managed to attract millions of viewers (Wallsten, 2010). Since then, social media has become increasingly popular, being actively used by governments around the world, and being involved in political campaigns and political movements. It has become a new force in the overall media system. It is worth mentioning the opinion of political commentator Bruce Bimber, who directly points out that "The development of democracy is closely related to technological development" (Bimber, 2014: 130).

In this context, social media have become a key intermediary between voters and politicians. The United States remains a leader in these processes.

On the other hand, there are opportunities for political players to work more and more actively to shape, even limit the influence of the digital public (the part of society that actively uses the capabilities of digital technologies) on the political sphere. Thus, on November 19, 2016, the New York Times criticized the failure of Facebook to stop spreading lies on the eve of the 2016 U.S. presidential election (Garrett, 2019). Additionally, Twitter and other social media were also considered to be interested in spreading misinformation, alternative facts, and fake news (Karami et al., 2022). This threatened the ability of institutional media to investigate false facts created by social media or propaganda through computer networks (Garrett, 2019).

There is a lot of evidence of the fake news spread during the 2016 U.S. presidential election as part of Russia's propaganda efforts. This suggests that social media provide opportunities for governments in other countries to promote propaganda and frame information in ways that are potentially damaging to the democratic and political order of that country (Isaac & Wakabayashi, 2017). That new American reality also created a new landscape for American democracy in the 2020 presidential election. The rapid development of the Internet may provide a new perspective on politics and democracy. The impact of social media on democracy in the United States is a very interesting issue that can be understood by analyzing social media as the mediator in establishing political interactions between the political elite and the public. The role of social media is to improve political knowledge and political participation, which directly affects democratic processes. We can observe this reflection in social media and democratic concepts through political participation.

Analysis of research results. We can speak about R. Anderson, M. Badham, K. Valentini, O. Hotsur, Yu. Danko, L. Smola, M. Haide, K. Shvets and other Ukrainian and foreign scholars as theorists and practitioners who explore digital media and social networks in election campaigns. These authors consider digital media and social networks in their works as tools for political campaigning for effective election campaigns. It should be noted that every year these tools are improved, or new ones appear that have not been used in the political arena yet, and their impact on society is unknown. Accordingly, there is an issue of understanding the capabilities of social media in the election process following new realities. Since this article discusses the place of social media in the 2020 U.S. presidential election, it is based on American sources and development results of American researchers, information analysts, and political strategists.

The purpose of this study is to analyze the role of social networks in the 2020 U.S. presidential campaign.

Presentation of research findings. Social media are Internet services designed for mass distribution of content, where the content is created by the users themselves, and the author can be anyone, in contrast to traditional media, where the authors are a pre-selected and limited number of people (Lomborg, 2014). The term 'social media' means the use of web and mobile technologies to transform communications into interactive dialogues (Lomborg, 2015). Social media allow people to communicate more easily with anyone around the world, and to better perceive the ideas

of the authorities. Social network users are a very diverse circle of people in their understanding, characters, professions and political preferences. That is, there is an ideological diversity of social media users who have different interests (Lee & Xenos, 2019).

Social media are, in fact, a product of communicative capitalism, the original purpose of which is not to impact political processes in any way (Gayo-Avello, 2015). However, the messages that were sent through these social networks managed to shape public opinion. Social media became an attractive political tool. The capabilities of social networks allow, first of all, to quickly reach wide audiences. Social media created political discourse and polarization in their development, which could have wide political consequences (Van Dijck, 2013).

416
— The rise of social media and the production of information that can be shared by anyone has led to the disappearance of trusted local news from the media landscape. Unlike local media, there is no response to filtered information on social media. Misinformation is often accepted as a fact and is spread unchecked using social media (Bucay et al., 2017). Many researchers argue that misinformation spreads faster on social media than truth (Vosoughi et al., 2018). Many people are unaware that they spread fake news through their social media feeds. People are more likely to forward false stories through their networks because those stories are considered more likely to evoke emotional reactions from readers (Vosoughi et al., 2018). Millions of automated bots and fake accounts can easily flood the network with tweets and retweets. The bot quickly outpaced spam detectors installed on all social media platforms (Manjoo, 2017).

In the case of news presentation, social media can enhance online news. Social media can be perceived by a larger number of readers than print media. However, another strength of social media is that it is an alternative for users to get entertainment. In this case, social media also replaced the more traditional use of the Internet. More and more people are looking for online news using social media rather than on the Internet or the regular web (Baer, 2022). In this context, the power of social media in influencing public opinion is enormous. In Montesquieu's tripartite system, power is distributed according to the principle of separation of powers between the legislative, executive and judicial branches. However, with the strengthening of the concept of mass media, the media emerged as an influential independent force in the liberal and pluralistic democracy. In the same way, the use of the Internet, information technology, and digital communica-

tions has the potential to become another new force of democracy (Dutton, 2009).

All of the above can be used to analyze the influence of social media on the course of the 2020 presidential campaign in the United States. Earlier, the American political community began to actively apply the principles of using social media (primarily Twitter due to its popularity there). Therefore, their active involvement in the 2020 election campaign was not a surprise for experts and analysts. The most popular method was using political advertising on social networks as a way to campaign for candidates. Political campaigns with content on social networks allowed candidates to communicate with potential voters and directly build political discourses following their desires. The advertising campaigns were even able to attract voters who had not previously participated in the elections. The wide range of social media also allowed candidates to increase publicity, confirm criticism, and even highlight the weaknesses of their competitors (Knoester & Gichiru, 2021).

The phenomenon of using social networks as a tool for political campaigns still causes a lot of controversy. Social media have the potential to be a bridge in political communication. On the other hand, social media also contribute to the emergence of populists in politics, who try to appeal to voters using their resources and proclaim populist slogans that are not supported by anything. The U.S. Federal Election Commission stated that social networks such as Facebook, Twitter, etc. were very harmful to democracy (Costa-Font & Ljunge, 2022). Additionally, the number of social media users in the United States was steadily growing every year. By 2020, the number of social media users reached 80% of the population, which was 1% more than the previous year (Tankovska, 2021). This became a potential for political candidates to campaign using social media: Instagram, Facebook, Twitter to Snapchat. Social media became an important tool for candidates to reach a wide audience. Social media can spread information to millions of people in seconds. This made social media very efficient for election campaigns.

In 2020, social media also played an important role in the presidential election between presidential candidates Joe Biden and Donald Trump. Social media became the tool for disseminating information among supporters of both candidates. In addition, the COVID-19 pandemic also led to physical restrictions on political campaigns. That is, social media did play an important role in the process before the presidential election. On

the other hand, social media also raised certain issues. First of all, the dissemination of information from two candidates led to the fact that voters were divided into two camps – one camp supported the Democrats, and the other – the Republicans (Karami et al., 2022). We can preliminarily state that social media had a great impact on the American political system, both positive and negative. In the United States, social media became an effective tool for reaching voters during the 2020 presidential campaign, especially as a means of communication with them during the pandemic. However, as the negative moment, the social media seemed to have divided the country into two opposing camps.

418

— The integrity of the U.S. presidential election, which took place on November 3, 2020, raised concerns among both the U.S. leadership and the public. Official investigations and independent researchers released numerous documents on foreign interference in the presidential election, including manipulation of social media (Bessi and Ferrara, 2016; Guess, et al., 2020; Galdieri, et al., 2018; Ferrara, 2015). According to information analysts, the number of political tweets on social media increased significantly on the eve of the presidential election. According to various estimates, more than 240 million election-related tweets were recorded in the United States between June 20 and September 9, 2020. According to many experts in the digital media market, this became a catalyst for manipulation in the 2020 U.S. presidential election. This was mainly done through automation (primarily due to the prevalence of bots) and distortion (e.g., narrative manipulation, conspiracy, or rumor spreading). In addition, analysts noted the coordination of efforts by Russia, China, and several other countries in manipulations using social media during the presidential campaign (Ferrara et al., 2020). Researchers managed to make clear connections between bots, hyperpartisan media and conspiracy groups, suggesting systematic efforts to distort political narratives and spread misinformation. The Russian Internet Research Agency's efforts to sow division and distort the social media debate in 2016 led to numerous indictments (Federal Bureau, 2018) and documented strategies and tactics used by trolls and bots (Strudwicke and Grant, 2020; Kriel and Pavliuc, 2019; Baie et al., 2020; Walter et al., 2020).

The automation of social media manipulation in politics is often referred to as computational propaganda (Woolley and Howard, 2018). In recent years, it has been actively used both in the United States during electoral processes and in other countries, such as Poland, Germany,

Taiwan, Brazil and Ukraine. Manipulation of social media was also observed in areas outside of politics (Ferrara, 2015), such as health care (Jiang et al., 2020) and finance (Nizzoli et al., 2020). Of course, manipulation can occur in different media channels, such as news portals and traditional media (Quandt, 2018).

Let us attempt to characterize social media manipulation in the context of the 2020 U.S. presidential election. According to the study by a group of American scientists led by Emily Chen (Chen, et al., 2020), during the 2020 U.S. presidential election campaign, suspicious activity was observed on social networks, which, according to the authors, directly indicated the spread of disinformation and voter manipulation in favor of one of the candidates. More than 240 million tweets related to upcoming events were analyzed for the period from June 20 to September 9, 2020. This observation period included several important political events in the U.S. electoral process, namely the Democratic National Committee (DNC) and Republican National Committee (RNC) conventions. Using the combination of state-of-the-art machine learning and human verification technologies, the researchers point to two signs of voter manipulation: automation of the process, that is, evidence of the introduction of automated accounts that are managed primarily by software rather than humans; and distortion of information, in particular, characteristic narratives of political discussions, such as introducing inaccurate information, conspiracies, or rumors. The researchers concluded that such actions were a sign of the intentional dissemination of false information with a specific purpose to provide preferences for one of the candidates (Chen, et al., 2020). One more conclusion made by the authors was the assumption that the structures most interested in such actions were those associated mainly with Russia and China.

Countries around the world have begun to pay attention to the increasing influence of social media on the outcome of general elections since 2010. In the United States, the influence of social media on election results was also the subject of increased debate (McKinney, 2021). The increase in politicians' social media activity to boost their popularity had become the confirming evidence of their active involvement in the presidential campaign in the United States. After the 2016 elections, the American civil society was greatly influenced by the development of digital technologies. The first evidence of possible interference by foreign countries in the U.S. campaign through social and other digital media emerged. Numerous 'fake news' and programmed propaganda using technology became a se-

rious threat in the U.S. elections in 2016 and especially in 2020 (Persily & Stewart III, 2021). The COVID-19 pandemic environment limited offline campaign activities at that time. This led to the need for election campaigning, voter mobilization, and other election activities to be carried out using digital technologies. It means that social and digital became more important in the 2020 presidential race.

420 — After 2016, or more precisely after the election campaign, social media became an important tool for the Trump team to communicate with voters. However, various studies indicated that in the 2020 elections, the response to the Republican party's Twitter decreased compared to the 2016 elections (Fujiwara et al., 2020). The public responded less to Trump's tweets and did not like his tweets (Fujiwara et al., 2020). In the same study, researchers analyzed data on the political preferences of voters on Twitter concerning various cross-sections, such as demographics. And it turned out that on the eve of the 2020 elections, there were 25% more users who considered themselves Democrats than Republicans. In addition, Democratic politicians were also more popular on Twitter than Republican politicians (Fujiwara et al., 2020).

McKinney assessed in his study changes in the Republican party campaign rhetoric in the 2016 and 2020 presidential elections. He noted that there had been a certain adjustment regarding Trump's populist messages. This was primarily because most voters did not believe the promises of the Republicans led by Trump. The public expressed distrust in the organization of voting during the previous elections by the Republicans, which could affect the level of support for the party candidate. This process led to a loss of popularity and trust in Trump on the eve of the 2020 elections, including on social networks (McKinney, 2021).

The election results confirmed Donald Trump's low popularity on social media compared to support for Joe Biden. The poll conducted after the elections on November 3, 2020, found that 60% of voters who supported Joe Biden on social media legitimized him as president. On the other hand, in the same poll, 70% of Republican participants said the Democratic candidate was not legitimately elected (Persily & Stewart III, 2021). Those findings highlighted the polarization of public opinion and the distrust emerging among voters, politicians, and institutions.

In addition to disinformation, social media can be used in ways that have the potential to increase popularity and public support. This, in particular, was implemented by Joseph Biden's team. A few days before the

2020 presidential election, Biden's team reported that he had surpassed Donald Trump on social media using certain modern methodologies. But on Twitter, Trump's fan count was higher than those of Biden. The Biden team then developed a system to engage more closely with followers, which helped them communicate better, responding to new issues of concern as the campaign progressed. Following a similar pattern, Biden got a head start on other social media outlets like YouTube and even Twitch. Analysts discussed Biden's high-profile social media campaign (Davis, 2021).

The social media campaign for the 2020 U.S. election was quite dynamic. The candidates offered different approaches. Both candidates' supporters also actively campaigned for them on social media. Both teams involved celebrities who supported their candidate in running their social media pages. There was a lot of information coming from both camps, and it even contradicted previous information sometimes. However, such an active process still had one big advantage, namely, both teams were able to increase voter engagement because of the power of social media. The voters had an opportunity to get involved in the political processes in the country through the capabilities of social media.

421

Looking at the Biden team's system of social media use, it can be argued that social media played a significant role in it. Realizing the advantage of social media, the entire campaign was carefully designed relying on social media. The campaign of Biden was discussed and prepared in a structured way based on sociological analytical data. It was the conclusion of Sarah Galvez, director of social media development. She emphasized that Biden's team managed to catch the voters' preferences, they realized that the public was not very interested in political issues, but rather wanted answers to basic questions. Therefore, they built the campaign by answering simple questions from the public, especially first-time voters, by carrying new concepts, ideas, and innovative and creative thinking (Davis, 2021).

A variety of information disseminated on social media prior to the 2020 presidential election was also able to influence the decisions of young people, especially those who had never voted before. These aspiring voters actively monitored social media to gather information relevant to the things both presidential candidates were talking about. The PBS study found that young people had a good grasp of political issues and presidential election phenomena thanks to social media. The PBS poll called News Hour Student Reporting Labs in January 2020 found that first-time voters expected major changes after the 2020 election. They wanted a new government that

could change the political climate and the country as a whole. The views of young people during the 2020 presidential election had a greater impact on the overall outcome because the number of young voters in that election was higher compared to the 2016 election (McKinney, 2021).

Social media are particularly useful as a place to find information for someone and as a place to demonstrate political participation. This means that social media emerged as a new platform to communicate one's political thoughts. One may or may not agree with this consideration, but debates and exchanges on social media have become the new standard today. The supporters of both candidates tried to post everything on social media to draw public attention to their chosen one. On the other hand, they actively debated their opponents on social media if they didn't like the other candidate's rhetoric and arguments. But later, during the election campaign, information about interference in social media discussions from abroad appeared.

422 — During the 2016 presidential election, foreign state interference in the U.S. presidential election via social media was proven. However, during the search conducted by the National Intelligence Council, the United States stated in its post-election report that it believed that the threat from states outside the United States regarding the U.S. elections did not sufficiently affect the results of the 2016 elections. A similar decision was made after the 2020 elections. Nevertheless, the National Intelligence Council recognized attempts to interfere in the election process by several countries, such as Russia, China, Cuba, Venezuela, Ukraine, and Iran. The increasing use of the Internet and social media created opportunities for foreign countries to influence voters by interfering with the U.S. election process. However, the United States believes that public awareness of media in the United States is growing, so the country can counter foreign threats over social media (NIC, 2021).

Most voters in the USA recognized that they received more misinformation from social media and cable news. They also recognized that this plethora of disparate misinformation could influence voters' views. A Knight Foundation poll found that 81% of United States citizens were convinced that the misinformation they received had an impact on the outcome of the 2020 election. About 62% of the public believed that misinformation spread through social media had influenced the outcome of the election (Brenan, 2020). Also, the majority of U.S. citizens argue that misinformation influenced the election results, believing that the spread of

the misinformation mainly came from individual publications by the U.S. public (Jones, 2020).

Conclusions. Social media play an important role in American democracy, particularly during the 2020 presidential election. On the one hand, social media increased public engagement and political participation. On the other hand, they polarized society in the United States and also opened up opportunities for foreign countries to interfere with the electoral process. However, foreign interference was minimal before the 2020 presidential elections, so it did not have a sufficient impact on the election results. The primary drivers of social media manipulation in the context of the 2020 U.S. presidential election were bot usage and misinformation.

The potential of social media to unite the masses regardless of their political beliefs became a monumental experience for all involved, including the candidates, their teams, and the electorate. Both Donald Trump and Joe Biden were two candidates who realized the potential of social media. They both utilized social media in their way to engage potential voters. Donald Trump was confident that he would have more followers on social media. However, using thoughtful and timely measures and highlighting the benefits of social media, Joe Biden managed to achieve a deeper engagement with voters through social media. As a result, Biden won the election because he actively engaged social media.

423

References:

1. Alessandro Bessi and Emilio Ferrara, 2016. "Social bots distort the 2016 U.S. presidential Election online discussion". *First Monday*, volume 21, number 11, doi: <https://doi.org/10.5210/fm.v21i11.7090>
2. Andrew M. Guess, Brendan Nyhan, and Jason Reifler, 2020. "Exposure to untrustworthy websites in the 2016 US election," *Nature Human Behaviour* volume 4, pp. 472–480. doi: <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0833-x>
3. Baer, J. (2022). Social Media Usage Statistics for 2021 Reveal Surprising Shifts. Statista. <https://www.convinceandconvert.com/social-media/social-media-usage-statistics/>
4. Bimber, B. (2014). Digital Media in the Obama Campaigns of 2008 and 2012: Adaptation to the Personalized Political Communication Environment. *Journal of Information Technology & Politics*, 11(2), 130–150. <https://doi.org/10.1080/19331681.2014.895691>

---

5. Bucay, Y., Elliott, V., Kamin, J., & Park, A. (2017). America's growing news deserts. *Columbia Journalism Review*. https://www.cjr.org/local_news/american-news-deserts-donuts-local.php

6. Charles Kriel and Alexa Pavliuc, 2019. "Reverse engineering Russian Internet Research Agency tactics through network analysis," *Defence Strategic Communications*, at <https://stratcomcoe.org/ckriel-apavliuc-reverse-engineeringrussian-internet-research-agency-tactics-through-network>

7. Christopher A. Bail, Brian Guay, Emily Maloney, Aidan Combs, D. Sunshine Hillygus, Friedolin Merhout, Deen Freelon, and Alexander Volfovsky, 2020. "Assessing the Russian Internet Research Agency's impact on the political attitudes and behaviors of American Twitter Users in late 2017," *Proceedings of the National Academy of Sciences*, volume 117, number 1 (7 January), pp. 243–250. doi: <https://doi.org/10.1073/pnas.1906420116>

424 — 8. Christopher J. Galdieri, Jennifer C. Lucas, and Tauna S. Sisco, 2018. *The role of Twitter in the 2016 US election*. New York: Palgrave Pivot. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-68981-4>

9. Costa-Font, J., & Ljunge, M. (2022). Ideological spillovers across the Atlantic? Evidence from Trump's presidential election. *European Journal of Political Economy*, 102231. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2022.102231>

10. Davis, K. (2021). Breaking down President Biden's data-driven social media strategy. *Martech*. <https://martech.org/breaking-down-president-bidens-data-driven-social-media-strategy/>

11. Dror Walter, Yotam Ophir, and Kathleen Hall Jamieson, 2020. "Russian Twitter accounts and the partisan polarization of vaccine discourse, 2015–2017," *American Journal of Public Health*, volume 110, number 5, pp. 718–724. doi: <https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.305564>

12. Dutton, W. H. (2009). The Fifth Estate Emerging through the Network of Networks. *Prometheus*, 27(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/08109020802657453>

13. Emilio Ferrara, 2015. "Manipulation and Abuse on Social Media' by Emilio Ferrara with Ching-man Au Yeung as coordinator," *ACM SIGWEB Newsletter* (April), article number 4. doi: <https://doi.org/10.1145/2749279.2749283>

14. Emily Chen, Ashok Deb, and Emilio Ferrara, 2020. "#Election2020: The first public Twitter dataset on the 2020 US presidential election," *arXiv2010.00600*, (1 October), at <https://arxiv.org/abs/2010.00600>

15. Federal Bureau of Investigation, and U.S. Department of Justice, 2018. “United States of America v. Internet Research Agency LLC” (16 February), at <https://www.justice.gov/file/1035477/download>

16. Ferrara, E., Chang, H., Chen, E., Muric, G., & Patel, J. (2020). Characterizing social media manipulation in the 2020 U.S. presidential election. *First Monday*, 25(11). <https://doi.org/10.5210/fm.v25i11.11431>

17. Fujiwara, T., Müller, K., & Schwarz, C. (2020). The Effect of Social Media on Elections: Evidence from the United States. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3719998>

18. Garrett, R. K. (2019). Social media’s contribution to political misperceptions in U.S. Presidential elections. *PLOS ONE*, 14(3), e0213500. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213500>

19. Gayo-Avello, D. (2015). Social Media, Democracy, and Democratization. *IEEE MultiMedia*, 22(2), 10–16. <https://doi.org/10.1109/MMUL.2015.47>

20. Indigo J. Strudwicke and Will J. Grant, 2020. “#JunkScience: Investigating pseudoscience disinformation in the Russian Internet Research Agency tweets,” *Public Understanding of Science*, volume 29, number 5, pp. 459–472. doi: <https://doi.org/10.1177/0963662520935071> 425

21. Isaac, M., & Wakabayashi, D. (2017). Russian Influence Reached 126 Million Through Facebook Alone. *The New York Times Company*. <https://www.nytimes.com/2017/10/30/technology/facebook-google-russia.html>

22. Jones, J. (2020). In Election 2020, how did the media, electoral process fare? Republicans, Democrats disagree. *Knight Foundation*. <https://knightfoundation.org/articles/in-election-2020-how-did-the-media-electoral-process-fare-republicans-democrats-disagree/>

23. Julie Jiang, Emily Chen, Kristina Lerman, and Emilio Ferrara. 2020. “Political polarization drives online conversations about COVID-19 in the United States,” *Human Behavior and Emerging Technologies*, volume 2, number 3, pp. 200–211. doi: <https://doi.org/10.1002/hbe2.202>

24. Karami, A., Clark, S. B., Mackenzie, A., Lee, D., Zhu, M., Boyajieff, H. R., & Goldschmidt, B. (2022). 2020 U.S. presidential election in swing states: Gender differences in Twitter conversations. *International Journal of Information Management Data Insights*, 2(2), 100097. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2022.100097>

---

25. Kaun, A. (2014). *Jose van Dijck: Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford: Oxford University Press. 2013. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*, 30(56), 3 p. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v30i56.16314>

26. Knoester, M., & Gichiru, W. P. (2021). Inquiry into the educational implications of voting practices of young adults in U.S. mid-term elections. *The Journal of Social Studies Research*, 45(4), 267–276. <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2021.05.003>

27. Lee, S., & Xenos, M. (2019). Social distraction? Social media use and political knowledge in two U.S. Presidential elections. *Computers in Human Behavior*, 90, 18–25. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.006>

28. Leonardo Nizzoli, Serena Tardelli, Marco Avvenuti, Stefano Cresci, Maurizio Tesconi, and Emilio Ferrara, 2020. “Charting the landscape of online cryptocurrency manipulation,” *IEEE Access*, volume 8, pp. 113,230–113,245. doi: <https://doi.org/10.1109/access.2020.3003370>

426
— 29. Lomborg, S. (2014). *Social Media, Social Genres: Making Sense of the Ordinary*. *European Journal of Communication*, 29(5), 641–642. <https://doi.org/10.1177/0267323114539432>

30. Lomborg, S. (2015). “Meaning” in Social Media. *Social Media + Society*, 1(1), 205630511557867. <https://doi.org/10.1177/2056305115578673>

31. Manjoo, F. (2017). How Twitter is being gamed to feed misinformation. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/05/31/technology/how-twitter-is-being-gamed-to-feed-misinformation.html>

32. McKinney, M. S. (2021). Presidential campaign debates in the 2020 elections: debate scholarship and the future of presidential debates. *Argumentation and Advocacy*, 57(3–4), 149–156. <https://doi.org/10.1080/10511431.2021.1963526>

33. Mechkova, V., & Wilson, S. L. (2021). Norms and rage: Gender and social media in the 2018 U.S. mid-term elections. *Electoral Studies*, 69, 102268. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102268>

34. NIC. (2021). *Foreign Threats to the 2020 US Federal Elections*. National Intelligence Council Report Paper. <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ICA-declass-16MAR21.pdf>

35. Owen, D. (2017). «The new media's role in politics.» In *The Age of Perplexity: Rethink-ing the World We Know*. Penguin Random House. <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-new-media-s-role-in-politics/>

36. Persily, N., & Stewart III, C. (2021). *The Miracle and Tragedy of the 2020 Election*. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3790904>

37. Samuel C. Woolley and Philip N. Howard, 2018. *Computational propaganda: Political parties, politicians, and political manipulation on social media*. New York: Oxford University Press. doi: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190931407.001.0001>

38. Tankovska. (2021). Share of U.S. population who use social media 2008-2021. Statista. <https://www.statista.com/statistics/273476/percentage-of-us-population-with-a-social-network-profile/>

39. Thorsten Quandt, 2018. “Dark participation,” *Media and Communication*, volume 6, number 4 (8 November). doi: <https://doi.org/10.17645/mac.v6i4.1519>

427

40. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 35(9), 1146–1151. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559>

41. Wallsten, K. (2010). „Yes We Can”: How online viewership, blog discussion, campaign statements, and mainstream media coverage produced a viral video phenomenon. *Journal of Information Technology and Politics*, 2(3), 163–181. <http://dx.doi.org/10.1080/19331681003749030>.

МЕДІАФОРУМ

Том XIV

Науковий журнал

***Аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент***

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14>

Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. Науковий журнал.
Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2024. Том 14. 428 с.

Комп'ютерна верстка – І.С. Осадца